

LIETUVOS ISTORIJS INSTITUTAS
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

MIGLĖ CAPORKĖ

MIKROLYGMENS PERSPEKTYVA ANALIZUOJANT KONFLIKTUS:
UKRAINOS ETNOGRAFINIS TYRIMAS

Mokslo daktaro disertacija

Humanitariniai mokslai, Etnologija (H 006)

Vilnius, 2024

Mokslo daktaro disertacija rengta 2020–2024 metais Lietuvos istorijos institute pagal Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2020 m. gegužės 18 d. įsakymu Nr. V-739 suteiktą doktorantūros teisę Vytauto Didžiojo universitetui su Klaipėdos universitetui ir Lietuvos istorijos institutu.

Mokslinė vadovė:

dr. Vida Savoniakaitė (Lietuvos istorijos institutas, Humanitariniai mokslai, Etnologija H 006).

Disertacijos gynimo taryba:

Pirmininkas:

prof. dr. Rimantas Balsys (Klaipėdos universitetas, Humanitariniai mokslai, Etnologija, H 006).

Nariai:

dr. Darius Daukšas (Lietuvos istorijos institutas, Humanitariniai mokslai, Etnologija H 006).

dr. Arvydas Grišinas (Lietuvos istorijos institutas, Socialiniai mokslai, Politikos mokslai S 002).

prof. dr. Neringa Klumbytė (Majamio universitetas, Ohajo, JAV, Socialiniai mokslai, Sociologija S 005).

prof. dr. Egdūnas Račius (Vytauto Didžiojo universitetas, Humanitariniai mokslai, Etnologija H 006).

Mokslo daktaro disertacija bus ginama viešame Etnologijos mokslo krypties (H 006) posėdyje 2024 m. gruodžio 4 d., 14 val. Lietuvos istorijos institute 320 aud. (Tilto g. 17, 01101 Vilnius).

Daktaro disertacija išsiųsta 2024 m. lapkričio 4 d.

Disertaciją galima peržiūrėti Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo, Lietuvos istorijos instituto, Klaipėdos universiteto ir Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekose.

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY
VYTAUTAS MAGNUS UNIVERSITY
KLAIPĖDA UNIVERSITY

MIGLĖ CAPORKĖ

A MICRO LEVEL PERSPECTIVE IN CONFLICT ANALYSIS:
AN ETHNOGRAPHIC STUDY OF UKRAINE

Doctoral Dissertation

Humanities, Ethnology (H 006)

Vilnius, 2024

The doctoral dissertation was prepared at Lithuanian Institute of History between 2020 and 2024 according to the right to deliver doctoral studies, which was granted for Vytautas Magnus University together with Klaipėda University and the Lithuanian Institute of History by the Act of the Minister of Education and Science (Republic of Lithuania) No. V-739, signed on the 18th of May 2020.

Scientific Supervisor:

Dr. Vida Savoniakaitė (Lithuanian Institute of History, Humanities, Ethnology H 006).

Council of defence of the doctoral dissertation

Chairman:

prof. dr. Rimantas Balsys (Klaipėda University, Humanities, Ethnology H 006).

Members:

dr. Darius Daukšas (Lithuanian Institute of History, Humanities, Ethnology H 006).

dr. Arvydas Grišinas (Lithuanian Institute of History, Social Sciences, Political Sciences S002).

prof. dr. Neringa Klumbytė (Miami University, Ohio, USA, Social Sciences, Sociology S 005).

prof. dr. Egdūnas Račius (Vytautas Magnus University, Humanities, Ethnology H 006).

The doctoral dissertation will be defended in a public meeting of the Council of Scientific Field of Ethnology, Lithuanian Institute of History, at 14 p.m. on the 4th of December 2024 at the room 320.

Address: Tilto str. 17, LT-01101, Vilnius, Lithuania.

The doctoral dissertation was sent out on the 4 of Novembr 2024.

The dissertation is available at the Martynas Mažvydas National Library and the libraries at Lithuanian Institute of History, Klaipėda University and the Vytautas Magnus University.

TURINYS

ĮVADAS.....	7
1. Karo Ukrainoje etnografinės sampratos kūrimas: teorinė tyrimo prieiga ...	32
1.1. Klasikiniai diskursai: individai <i>in situ</i> ir taikomoji antropologinė karo tyrimų tradicija.....	32
1.2. Taikomosios antropologijos mikro perspektyva politiniams tikslams ..	39
1.3. Mikro perspektyvos taikymas šių dienų karo tyrimuose: teoriniai svarstymai	43
1.4. Nuo mikro- iki makro-: kuo skiriasi antropologų, istorikų ir sociologų požiūriai?.....	45
1.5. Teorinės prieigos apibendrinimas	48
2. Tyrimo metodologija: etnografinio tyrimo ypatumai ir tyrimo metodai	52
2.1. Ukrainos etnografinio tyrimo metodologinės charakteristikos	56
2.1.1. Tyrimo logika	57
2.1.2. Etnografijos metodai ir skaitmeninių duomenų rinkimo būdai	60
2.1.3. Interviu.....	60
2.1.4. Stebėjimai dalyvaujant.....	64
2.2. Tyrimo iššūkiai ir iššūkių sprendimo būdai	68
2.2.1. Iššūkiai: praktiniai sprendimo būdai.....	73
2.2.2. Tyrimo etika	75
2.2.3. Metodologinės dalies apibendrinimas	77
3. Ukrainos žmonių karo sampratos	80
3.1. Ukrainos žmonių patirtis kare	81
3.2. Karo patirtis: trys pagrindinės kategorijos	84
3.2.1. Fiziniai karo dalyviai	84
3.2.2. Likę Ukrainoje ir jų artimųjų patirtys	90
3.2.3. Karas ukrainiečius nubloškė svetur	95
3.3. Karas ukrainiečiams	98
3.3.1. Žmogus kare	102

3.3.2. Karas ir mentalinė būsena.....	104
3.3.3. Karas atima daug	107
3.3.4. Žmonių atsparumas kare.....	109
3.3.5. Asmeninė ir kolektyvinė kova su priešu.....	112
3.3.6. Apibendrinant balsus iš apačios: savita karo istorija.....	115
4. „Mes“ ir „Jie“: karo mikro naratyvo dalis.....	120
4.1. Ukrainiečių požiūris į visuomenės skirtumus ir panašumus	124
4.2. Ukrainiečiai kalba	131
4.3. Bendruomeniškumo mikro akcentai kasdienybėje.....	140
4.4. Kolektyvinės bendrystės ypatumai	145
4.5. Karo meto tapatybė teoriniu ir empiriniu požiūriu	148
4.6. Apibendrinimas: nuo individo iki kolektyvo	157
5. Mikro perspektyva karo analizėje: atradimai	162
5.1. Karo sampratos: kategorijos ir apibrėžimai	165
5.2. Viešojo diskurso aktualumas: sąsajos ir skirtumai.....	172
5.3. Nuo mikro- iki makro-: tarpdalykinės karo Ukrainoje tendencijos ir lyginamieji atvejai.....	175
5.3.1. Bendros tarpdalykinės tendencijos apie karą: tematinės grupės..	183
5.3.2. Apibendrinimas	188
IŠVADOS.....	191
LITERATŪRA IR ŠALTINIAI	196
PRIEDAI	218
DOCTORAL DISSERTATION SUMMARY	221
PUBLIKACIJŲ IR PRANEŠIMŲ DISERTACIJOS TEMA SĄRAŠAS	242
INFORMACIJA APIE DISERTACIJOS AUTORE.....	245

IVADAS

Po vasario 24 dienos aš staiga suvokiau, kad viskas, ką iki šiol skaičiau karo tema arba nebeturi prasmės arba turi radikaliai kitokią reikšmę (Maryna Hrynych, 2022)¹.

Žymi Jungtinių Amerikos Valstijų antropologė Carolyn Nordstrom (1997) dar XX a. paskutiniame dešimtmetyje teigė, jog karas, kaip konfliktų pasekmė, yra smurtinis tam tikros nusistovėjusios tvarkos griovimas, kuris iššaukia pokyčius. Kita vertus, karas simbolizuoja ne tik destruktijos galią įvairiomis formomis, bet kartu su tuo leidžia kelti nepatogius ir sudėtingus klausimus. Jie yra susiję su kompleksinės karo sampratos tyrinėjimais, nes karo metu pokytis vyksta ne tik valstybės mastu, tačiau be išimties ir kiekvieno karą patiriančio visuomenės nario kasdienybėje. Tad atsižvelgiant į tai galima sakyti, kad mikrolygmuo karo analizėje vaidina itin svarbų vaidmenį, nes nusako neatpažintas, bet įvairiapusiškai svarbias pažinti karo formas, kurias etnografija leidžia tyrinėti betarpiškai – kasdienės pirminės patirtis, karo istorijas ir išgyvenimus.

Karo samprata yra nevienalytė, nes ji apima skirtingas socialinių, politinių, ekonominių ar psichologinių veiksnių dimensijas, todėl vieno universalaus apibrėžimo nėra². Tuo galima įsitikinti atsižvelgiant į kiekvieno karo atvejo unikalumą bei platesnį kontekstą, kuris yra veikiamas besikeičiančių kariavimo būdų, technologinių sprendimų ar karo tikslų. Po Šaltojo karo susiklosčius dabartinei geopolitinei tvarkai aktualizuojasi britų

¹ Maryna Hrynych yra Ukrainos novelistė ir akademikė, turinti filologijos ir istorijos išsilavinimą. Citata yra skiriama pasikeitusio gyvenimo naujų praktikų permąstymui, karo sampratos tyrimo poreikio pagrindimui, kartu ir stiprėjančiam akademiniam lūkesčiui tyrinėti reiškinius „čia ir dabar“, atsižvelgiant į tai, kas vyksta aplink. Be to, toks požiūris leidžia manyti, kad prasmų ir reikšmių kūrimas pasirinktų tyrimų objektų analizei yra tikslinga akademinė užduotis.

² Atviros prieigos antropologijos enciklopedijose karo sąvokos apibrėžimo nėra.

akademikės Mary Kaldor iškelta ir toliau akademinėje bendruomenėje plėtota „Naujųjų karų“ samprata, kuri atliepia kompleksišką šių dienų karo pobūdį. Šiai karo formai yra būdinga tai, kad karai yra kariaujami ne tik valstybinių, bet ir nevalstybinių veikėjų; karai yra lokalesni, paremti tapatybės akcentais, įtraukiant etninius, religinius ar lingvistinius aspektus (Krztoń 2022: 19); smurtas yra nukreiptas prieš civilius; nyksta riba tarp kombatantų ir ne kombatantų (Kaldor 2005). Įvardintos šiuolaikinių karų aktualijas apibrėžiančios tendencijos yra svarbios ir lokaliai, ir globaliai. Vertinant teorinių konceptų pasikeitimus, atsiranda praktinė užduotis tikrinti tendencijas empiriniais atvejais.

Disertacijoje dėmesys yra sutelkiamas į Ukrainos teritorijoje 2022 m. vasario 24d. prasidėjusio Rusijos plataus masto puolimą³, nes tuo metu ne tik Ukraina, bet ir visa Europa įžengė į naują politinio, ekonominio, kultūrinio ir socialinio gyvavimo laikmetį. Rusijos karinė agresija buvo plačiai aptariama viešojoje erdvėje, siekiant identifikuoti kas pradėjo karo veiksmus, kokios yra karo priežastys ir apie kokio masto įvykį Europoje yra kalbama⁴. Istorinis patyrimas ir susiklosčiusios situacijos analizė rodo, kad Rusijos kariniai veiksmai prasidėjo dar 2014 metais ar anksčiau, kai Rusijos pajėgos perėmė Krymo pusiasalio kontrolę ir pradėjo ginkluoti separatistus Donbaso regione. Pilno masto puolimas Ukrainoje neabejotinai sukėlė vieną didžiausių saugumo krizių Europoje nuo Šaltojo karo pabaigos⁵. Negana to, tai sustiprino nerimą tarptautinėje bendruomenėje dėl saugumo situacijos žemyne, o Ukrainos viduje paskatino proukrainietiškos visuomenės dalį imtis būtinausių veiksmų. Jais buvo siekta sustabdyti Rusijos agresiją ir įvardijamus ilgai besitęsiančius

³ Plataus masto puolimas, Rusijos karinė agresija, Rusijos invazija, karas Ukrainoje, pilnos apimties karas yra tekste kaip sinonimai vartojamos sąvokos.

⁴ Andrew Osborn; Polina Nikolskaya. 2022. *Reuters.com* 02 24. Russia's Putin authorises special military operation against Ukraine, <https://www.reuters.com/world/europe/russias-putin-authorises-military-operations-donbass-domestic-media-2022-02-24/> [žiūrėta 2024 01 21].

⁵ Jonathan Masters. 2023. *Cfr.org* 02 14. Ukraine: Conflict at the Crossroads of Europe and Russia, Council on Foreign Relations, <https://www.cfr.org/backgrounder/ukraine-conflict-crossroads-europe-and-russia> [žiūrėta 2024 05 10].

kaimynės mėginimus paneigti ir užkirsti kelią bet kokiam Ukrainos nepriklausomam veikimui bei egzistencijai.

Karo konteksto analizė parodė, kad yra nemažai diskusijų apie visos Europos tapatybę, įskaitant vertybinio pamato, žmogaus teisių ir demokratijos gynimą, Rusiją įvardijant kaip bendrą visų priešą⁶. Rusija vis dar tiki, kad naudojant ekonominius, kultūrinius ir politinius svertus, ilgainiui imperinė valstybė bus atkurta. Galima daryti prielaidą, kad nors kariniai veiksmai prasidėjo Ukrainos teritorijoje, tačiau žiniasklaidoje buvo išryškinamos ir atskleidžiamos ne tik Ukrainos, bet ir Vakarų pasaulio reakcijos.

Lokalus 2014 m. kilęs karinis konfliktas ir po jo sekusi nenutrūkstama aštuonerių metų karinė patirtis leido manyti, jog 2022 m. karinė agresija Ukrainoje tebuvo Rusijos tebesitęsiančio tikslo naikinti Ukrainos visuomenę išraiška. 2022 m. įvykiai yra tik dar vieno naujo etapo, vadinamosios naujos fazės pradžia (Buyskykh 2023: 8), kurioje susikerta nuolatinės Ukrainos ir Rusijos įtampos, siekiančios šimtmečius ir dešimtmečius. Rodosi svarbu pabrėžti, kad tiek tyrimo pateikėjai, tiek analizuojami mokslininkai apie karą kalba ir rašo nepamiršdami pradžios 2014 metais, todėl viena iš šios disertacijos karo tyrimo prielaidų – tęstinumo išlaikymas, kurio tikslas – suprasti ir besiklostančių įvykių kontekste plėtoti jau dešimtmetį girdimas istorijas apie karą.

Pilnos apimties karo pradžia iškėlė akademinę būtinybę gilintis į tai, kas vyksta Europoje, todėl šio karo tyrimų temos yra labai įvairios ir daugialypės. Galima pastebėti, kad didžiausias susitelkimas vyko pagalbos žmonėms srityse. Skirtingos vietinės, regioninės ir tarptautinės organizacijos⁷ kėlė klausimus apie tai, kaip karas paveikė civilius, diskutavo apie humanitarinę krizę, kuri ištiko

⁶ Dovilė Budrytė. 2022. *Ukrainian-studies.ca* 05 13. “We are all on the front lines now”: Baltic states’ solidarity with Ukraine, <https://ukrainian-studies.ca/2022/05/13/we-are-all-on-the-front-lines-now-baltic-states-solidarity-with-ukraine/>. [žiūrėta 2024 02 01].

⁷ Jungtinės Tautos (JT), Europos Sąjunga (ES), Tarptautinis Raudonojo Kryžiaus Komitetas (ICRC), Amnesty International, Human Rights Watch, Tarptautinė Migracijos Organizacija (IOM), NATO. Organizacijos skelbia ataskaitas, vykdo misijas ir teikia pagalbą, kuri yra skirta karo poveikio civiliams ir infrastruktūrai mažinimui.

Europą, migrantų antplūdį, sprendė pagalbos realiu laiku klausimus. Taip pat buvo begalė informacijos iš žiniasklaidos Ukrainoje, siekiant žingsnis po žingsnio ir ganėtinai išsamiai pateikti informaciją apie situaciją fronto linijoje. Vis dėlto, suvokiant, kad karas pirmiausia prasideda žmonių namuose⁸, tyrėją labiausiai domina šių vidinių karo dinamikų⁹, paremtų asmeninėmis istorijomis, suvokimas.

Remiantis asmenine tyrimų patirtimi, 2020 m. tyrėja atliko tyrimą apie Ukrainos moteris 2014 m. kariniame konflikte ir aiškinosi jų motyvaciją prisijungti prie kovojančių gretų, moterų vaidmenis kare bei vyraujančius lyčių kategorijomis paremtus stereotipus¹⁰. Individualūs pokalbiai ir iš jų kilę akademiniai atradimai prisidėjo prie itin plačių diskusijų ne tik tarp mokslo bendruomenės, bet ir prie naujienų sraute didėjančios Ukrainoje vykstančio karo tematikos sklaidos. Todėl šiame tyrime bus atskleisti ne tik žmonių pasakojimų rezultatai, bet ir įvardijami mikro perspektyvos bruožai, padėję atskleisti kompleksiską karo supratimą per žmonių pasakojimus. Remiantis pasirinktomis tyrimo prieigomis yra tikslinga apžvelgti ką antropologai ir etnologai, kurių tyrimai remiasi etnografija, kalba bei kokiomis temomis kviečia diskutuoti Ukrainoje vykstančio karo ir (arba) iki jo metu.

Dalis antropologų ir etnologų (Wanner 2011, 2022, 2023; Julia Buyskykh 2023, Elizabeth Chanell Dunn 2022), tyrinėjantys Ukrainos karą, siekia perteikti ir išskirti visuomenėje egzistuojančius požiūrius, karo sukeltų pokyčių aktualumą ir gebėjimą pasitelkiant žmogiškas patirtis išryškinti tai, kas karą patiriančiai visuomenei tiriamuoju metu yra reikšminga. Kartu su tuo yra

⁸ Referuojama į susidūrimą su karo situacija asmeninėje erdvėje, buitinėse situacijose.

⁹ Vidinės karo dinamikos sąvoka yra naudojama plačiaja prasme, siekiant parodyti, kad dėmesys bus skiriamas žmogiškiesiems, kultūriniais, socialiniams veiksniams, kurie sąveikauja tyrinėjant karą. Viena iš autorių, tyrinėjusių vidines karo dinamikas, buvo Carolyn Nordstrom, kuri savo knygoje *Shadows of War: Violence, Power, and International Profiteering in the Twenty-First Century* (2004) analizavo būdus kaip karas paveikia visuomenę ir jos dalis skirtingais lygmenimis. Antropologė jungė etnografinį lauko tyrimą kartu su teorinėmis įžvalgomis siekdama geriau ir plačiau suprasti kaip konfliktai ar karai atrodo iš vidaus.

¹⁰ Disertacijos autorės magistrinis darbas *Moterų dalyvavimas kariniuose konfliktuose: Ukrainos atvejo analizė*, 2020 m.

įgalinami žmonių, atsidūrusių itin prastoje padėtyje, balsai, nes tokią padėtį paskatino atsirasti šioje disertacijoje tyrinėjamas karo fenomenas.

Prasidėjus intensyviems karo veiksams Ukrainoje buvo išsamiai nagrinėjami teoriniai ir praktiniai aspektai: nuo situacijos kaip informacinio ginklo siekiant panaudoti saviems politiniams tikslams iki kasdienių istorijų aptarimo¹¹. Bendrai, antropologai ir etnologai, ypač Ukrainoje karo metu reziduojantys akademikai, įgalina turimą „emic“ perspektyvą ir stengiasi konceptualizuoti, užčiuopti ir plačiai paskleisti svarbiausias detales apie karą¹², renkasi dalintis mokslinėmis įžvalgomis tarpusavio pagalbos kontekste, sielvarto pažinimo, traumų, namų, mylimųjų praradimų klausimais (Buyskykh 2023: 56). Kartu su tuo jie tapatina save su visa Ukrainos bendruomene, kovojančia jų pačių įvardijamą egzistencinį karą su europiniu ir globaliu priešu. Tai sustiprina išorinį žinojimą per vietinio konteksto pateikimą. Antropologai ir etnologai jau nuo karo pradžios dalinasi savo išgyvenimais ir sustiprina autobiografinę, savitos kasdienybės refleksijas atliepiančią prieigą.

Tai atliepia antropologijos disciplinos siūlomą galimybę surinkti balsais iš apačios paremtą (angl. *bottom-up*) patirtį žmonių, kurie kovoja su smurto apraiškomis¹³, taip pat atskleidžia dešimtmetį besitęsiančią aktyviosios visuomenės saviorganizacinę gynybą ir pagalbą (Caldwell 2022; Channell-Justice 2022; Nading 2022)¹⁴. Iš kitos pusės, nors antropologinių ir etnologinių diskusijų apie karą nėra itin daug, tad prasidėjęs karas paskatino imtis tyrinėti šią tematiką. Antropologinis matymas neišvengiamai iškėlė klausimą, kuriuo siekiama atsakyti kaip karas transformavo ir pakeitė Ukrainos visuomenę, didelį dėmesį skiriant individualiam žmonių mąstymui.

¹¹ Catherine Wanner. 2022. The War Comes to Us All: Snapshots <https://culanth.org/fieldsights/the-war-comes-to-us-all> [Žiūrėta 2024 02 03].

¹² Nancy Ries; Catherine Wanner; Elizabeth Cullen Dunn. 2022. *culanth.org* 03 11. Russia's war on Ukraine, <https://culanth.org/fieldsights/series/russias-war-on-ukraine> [žiūrėta 2023 08 09].

¹³ Tetiana Kalenychenko. 2022. Displacement and Displacement Again, *Hot Spots, Fieldsights* <https://culanth.org/fieldsights/displacement-and-displacement-again> [Žiūrėta 2022 06 17].

¹⁴ Emily Channell-Justice, 2022. Molotov Cocktails and Self-Organization in a Time of War, Editor's Forum Hot Spots <https://culanth.org/fieldsights/molotov-cocktails-and-self-organization> [žiūrėta 2024 07 31].

Pasakojant apie tai, kas vyksta Ukrainoje, akademikai pirmiausia dalijasi savo individualiomis patirtimis, o kartu šiose istorijose lengvai atsiskleidžia tradicinis etnografinės vietos supratimas ir patirčių lokalumo išraiškos: *Praleidau daug laiko ne Ukrainoje, bet kai grįžau, aš jaučiau, kad Ukrainos visuomenė tapo vieninga labiau nei bet kada prieš tai. Mes turime skirtingus piliečių ir pilietinės mobilizacijos tipus, ritualus, arba kalbant socialinės medijos praktikų terminais, skaitmeninę mobilizaciją dalyvaujajam karui* (Artiukh, Fedirko, Hrymych, Polek, Ivasiuc 2023: 179). Tai rodo visuotinę siekiamybę, kad šalis būtų vieninga ištikus krizinei situacijai. Transformacija vyksta visomis kasdienio ir profesinio gyvenimo kryptimis, todėl siejant su šioje disertacijoje pasirinktu 2022 m. tyrimo periodu ir žiūrint plačiau – temos yra orientuotos būtent į Ukrainos visuomenę ir joje vykstančius karo sukeltus procesus. Susidaro įspūdis, kad akademinė bendruomenė atvaizduoja tai, ką patiria plačioji visuomenė ir bando parodyti, kad karo meto mikro istorijos gali parodyti ne tik tai, kas vyksta karo zonoje, bet ir vidinėse visuomenės kasdienio gyvenimo struktūrose. Kitas dalykas, antropologai ir etnologai palieka daug vietos refleksijai, kuri skaitytojui leidžia išgyventi karą ir tokiu būdu suprasti su tiriamaisiais siejamas patirtis. Prie viso to yra svarbu pažymėti, kad asmeninis mokslininkų interesas tiriamoje karo temoje reiškia, jog visuomenėje vykstantys įvykiai yra svarbūs ne tik vietos kontekstui, bet turi būti girdimi ir matomi plačiau. Ukrainos mokslininkai ir užsienio ekspertai gilinasi į Ukrainos visuomenę karo metu, išbando įvairias antropologijos iš toli ir antropologijos namuose praktikas, o vidinis žvilgsnis yra tai, kas iškelia ne tik skirtingas karo supratimo perspektyvas, bet kartu papildo žinojimą savais vietiniais balsais¹⁵. Kitas svarbus ir diskutuotinas aspektas yra tai, kad Ukrainos mokslininkai, turintys skirtingas patirtis ir nevienodai išgyvenantys karą, tarsi meta iššūkį

¹⁵ Elzbieta Drażkiewicz, Nataliya Tchernalykh, Volodymyr Artiukh, Karolina Follis, Ilmari Käihkö, Olena Fedyuk, Emma Rimpiläinen, Elizabeth Cullen Dunn, Iwona Kaliszewska, Anastasiya Astapova, Agnieszka Halemba, Agata Ładykowska, Mariya Ivancheva. 2023. Forum: Russia's Invasion of Ukraine, <https://www.berghahnjournals.com/view/journals/saas/31/2/saas310209.xml> [žiūrėta 2024 07 26].

tradiciniam etnografinio tyrimo etikos supratimui ir emocijų krūvį vertina kaip natūralų ir neišvengiamą dalyką, kai yra rašoma apie karą. Emocijomis paremti išsireiškimai yra įvardijami kaip gilesnė žinojimo forma, kuri prisideda prie daugiau įžvalgų suteikiančio ir karo paveikto konteksto žinojimo kūrimo (Klumbytė, Wanner 2023: 14). Tai tarsi prieštarauja akademiniam nešališkumo principui ir reikalauja nemenkos savirefleksijos. Maža to, tyrėjo–pateikėjo vaidmuo dar kartą patvirtina, kad karas iššaukia labai nepatogius ir trikdančius klausimus, bet suteikia galimybę išskleisti karo sampratą tokią, kuri atlieptų tiriamo regiono specifika.

Šioje vietoje atsiranda kita tema, kuri ypač išryškėja, kai yra mėginama sustiprinti Ukrainos poziciją karo metu. Tai iš vienos pusės yra tarsi priešpriešos ir pasipriešinimo pavyzdys išorei, tačiau iš kitos pusės, karas atskleidžia kaip tyrinėjant šį reiškinių randasi įvairiapusės žinojimo apie karą kūrimo hierarchijos: *Mes [...] galvojame, kad didžioji mūsų disciplinos dalimi "Vakarų imperializmas" ir "neoliberalizmas" yra netiesiogiai svarstant viso ko kaltininkai* (Halemba, Ładykowska 2023: 151). Taigi karo tyrimai iššaukia kitą, kiek kontraversišką temą tarp skirtingų Rytų ir Vakarų perspektyvų. Šiame darbe nėra imamas išsamiai analizuoti tokių skirčių, tačiau verta paminėti, kad platesnis akademinis tyrinėjimas atskleidžia daug neįvertintų ir intriguojančių tyrimo kampų. Tad nedarant sąmoningos priešpriešos, galima daryti prielaidą, kad ir Vakarai, ir Rytai turi savitą žinojimą, kurio aktualumas itin paaštrėja karo metu. Pasak ukrainiečių, nežinojimas kas ir apie ką yra Ukraina, iškelia stereotipus, supaprastintas prielaidas ir tam tikras banalybes (Sonevytsky 2022: 25). Tokios prielaidos nėra paremtos regiono specifika, todėl susilaukia kritikos. Kita vertus, viename iš skaitytų tekstų dėmesį patraukė amerikiečių politinės antropologės ir geografės Elizabeth Cullen Dunn citata, kuria akcentuojama ne pati karo tematika, bet antropologinės perspektyvos akcentai, kurie kelia iššūkių tyrinėjant skirtingus objektus:

Mes visada antropologiją matome kaip kultūrinę kritiką. Bet tai gali pakenkti mūsų gebėjimui identifikuoti tuos dalykus, kuriais tikime, randame vilties ir norime atkartoti bei skleisti kaip socialinės praktikos būdus. Mes antropologai neturime tiek daug konceptualių įrankių dokumentuoti, atkartoti ir tobulinti dalykus, kuriems pritariame, nes dauguma mūsų įrankių yra skirti kritikai. Taigi kaip tu rašai knygą apie kažką, kas manai veikia? Kaip tu dokumentuoji tai, kas tavo manymu sėkminga, bet nežlunga? Ir kaip prieiti prie prasmės to neromantizuojant? Tai daug sunkesni intelektualiniai uždaviniai nei aš mažiau iš tiesų, kad jie galėtų būti¹⁶.

Identifikavus tyrėjų laikyseną karo kontekste yra prasminga išskirti kokio visgi turinio temos vyrauja mokslinėse antropologų ir etnologų analizėse. Gausi literatūra apie Ukrainoje pradėtą plataus masto puolimą leidžia išskirti ir susisteminti bent du tematinis blokus, kurie yra reikšmingi siekiant suprasti kaip yra tyrinėjama ši tema ir kas tyrėjus domina labiausiai. Antropologai labai plačiai, bet kartu ir gana specifiskai žiūri į tiriamą karo atvejį:

Pirma, yra svarbus platesnis, į istorinę perspektyvą orientuotas kontekstas. Atsižvelgiant į tai, kad karas Ukrainoje tęsiasi jau dešimtmetį, natūraliai kyla klausimas kaip antropologų akimis ilgais šimtmečiais ir dešimtmečiais klostėsi Ukrainos ir Rusijos santykiai, kurie atvedė iki dabartinės situacijos? Istoriskai tyrimai rėmėsi modernių valstybių marginalizuotų, atstumtų grupių tyrimais. Viena žymiausių ir itin aktyviai Ukrainos temą analizuojančių autorių yra amerikiečių kilmės kultūros antropologė Catherine Wanner (2022), kuri akademines pastangas dedikuoja skirtingiems moksliniams klausimams apie karą, bet pagrindinį dėmesį skiria religijos ir religinių aspektų tyrinėjimui. Be to, kiek anksčiau atliktos Rusijos ir Ukrainos studijos siekia

¹⁶ Natalie Wood, Elizabeth Cullen Dunn. 2022. Imagining Otherwise with Institutions: An Interview with Elizabeth Cullen Dunn on Ukrainian Sovereignty and the New Face of Humanitarian Aid, *American Ethnologist* website, <https://americanethnologist.org/features/interviews/imagining-otherwise-with-institutions> [žiūrėta 2024 03 05].

pateikti tam tikrus procesinius aspektus – kaip bendruomenės ir tapatybės yra kuriamos ir formuojamos sisteminių pokyčių, valstybių politinės ekonomijos rėmuose (Wanner 2011: 553). Dar 2014 m., kuomet prasidėjo Rusijos kariniai veiksmai Ukrainos rytuose, buvo teigiama, kad rusai savo elgesio pateisinimui atkakliai naudojo „tautiečių“ sąvoką. Ji reiškė, kad Rusijos žmonės, gyvenantys kitose valstybėse, yra etniniais pagrindais susiję su bendros tautos suvokimu, kuris istoriškai gyvavo Rusijoje tarp žmonių, laisva valia pasirinkusių dvasiškai, kultūriškai ir teisiškai susieti save su Rusijos federacija (Elizabeth Cullen Dunn, Michael S. Bobick, 2014: 407). Šis argumentas praranda prasmę pasigilinus į autorių teiginius, kad ir individualios, ir kolektyvinės tapatybės yra plastiškos bei kintančios, todėl tai reikalauja atskirų ir papildomų tyrimų keičiantis vidaus politinėms struktūroms ir geopolitinei situacijai. Tapatybės yra formuojamos ir kartu su tuo ginčijamos specifinių politinių aplinkybių kontekste (Hann 2023: 623). Taigi Rusijos atveju galima sakyti, kad konstruktai tėra mėginimas pateisinti brutalius veiksmus. Dabartinė, nuo 2022 m. ir dar anksčiau girdima Putino denacifikacijos retorika Antrojo pasaulinio karo kontekste iššaukia platų spektrą patyriminių išraiškų populiacijai, kuri lieka sutraumuota karo. Papildant tam tikromis istorinėmis analogijomis, Antrasis pasaulinis karas kartu reiškia ankstyvąsias nepriklausomybės pastangas, kurios buvo sunaikintos raudonosios sovietų armijos. Kitiems tai buvo pergalingas karas prieš nacizmą ir prieš kurį ukrainiečiai ir rusai kovojo kartu. Kitaip tariant, istorija savaime buvo apginkluota politiniais įrankiais, siekiant skatinti arba sutrukdyti Ukrainos suverenitetui¹⁷.

Didesnį dėmesį yra verta skirti vienai iš naujesnių ir disertacijos autorės manymu itin aktualiai Ukrainoje vykstantį karą aprašančių 2023 m. knygų *Dispossession Anthropological Perspectives on Russia's War Against Ukraine*, kurios sudarytoja yra Wanner. Antropologinę mintį plėtojančiame straipsnyje

¹⁷ Nelly Sargsyan. 2022. *Anthropology-news.org 06 01*. When we speak with each other amidst, <https://www.anthropology-news.org/articles/when-we-speak-with-each-other-amidst/> [žiūrėta 2024 02 20].

rinkinyje yra siekiama atsakyti į klausimą kas yra išskirtinio ar išskiria šį karą kaip reiškinį. Viena pagrindinių įžvalgų, kurią galima pritaikyti ir pabrėžti – karas pirmiausia yra virtuali transformacijos praktika, kurios kilo kaip platus besivienijančios tautos ir bendrai Ukrainos žmonių atsakas į atnaujintas prieš pastangas žmones išvaryti, sunaikinti autonomiją ir padidinti tarpusavio priklausomumą su Rusijos valstybe (Wanner et. al 2023: 9). Šie svarstymai atliepia ilgus metus tebesitęsiantį imperialistinį Rusijos mėginimą sukurti galios pozicija, nukreipta į Ukrainos savarankiškumą, paremtą dvišalį santykį. Turint mintyje, kad iki karo veiksmų 2014 m. ir 2022 m. prasidėjus pilno masto karui visi iki tol egzistavę naratyvai gerokai keičiasi, o tai lemia besikeičiantis visuomenės savęs suvokimas¹⁸. Aptariamo požiūrio kontekste galima minti papildyti ir remtis knygos „Tarp būties ir nebūties. Karo padėtis. Esė“ įžvalgomis, kurios karo kontekste iliustruoja istorinę perspektyvą:

Mes niekada neturėjome ramybės. Kai mintyse atsigręžiu atgal į viską, ką patyrė penkios mano šeimos kartos, pradėdant nuo prosenelių, prieinu prie išvados, kad keturiolikmetei dukrai vasario 24-osios karas yra tik vienas iš didžiulės ilgalaikės mano šeimos ir visos šalies tragedijos tęsinys. Ir šioje tragedijoje jau įvyko viskas, ką tik gali sugalvoti [...] pasaulinio sadisto smegenys: tremtys, badas, represijos, deportacijos, iškeldinimas, sušaudymas, bauginimas, išnaikinimas, visų įmanomų rūšių prievarta, tapatybės ištrynimasis, gyvenimo su „tautos prieš dukra / žmona“ stigma, kalbos ir kultūros žudymas. Tad kokių „netikėtumų“ čia galėtų būti? (Andrijus Bondaras, 2024: 37)¹⁹.

Taigi Rusija sukūrė tokią kultūrą, kurioje jaučiamos grėsmės ir nepilnavertiškumas (Rafeenko 2022; Sonevytsky 2023). Bendrai nėra atsakyta

¹⁸ Karas tapo lūžio tašku, tačiau iki karo dešimtmečiais atgal ir karo metu yra pastebimas ideologinės vienybės trūkumas, dalis Ukrainos gyventojų yra pro-rusiški, pro-tarybiški, vengia karinės tarnybos ir ne karo sukeltų iššūkių, bet asmeninio pasirinkimo vedini palieka Ukrainą.

¹⁹ Citata iš knygos „Tarp būties ir nebūties. Karo padėtis. Esė“. Knygoje penkiasdešimt žymiausių Ukrainos intelektualų dalijasi pirmųjų karo metų išgyvenimais ir patirtimis. Autorių tikslas – viską papasakoti, kad neišsitrintų iš atminties tas laikas, kuris yra nulemtas plataus masto karo.

į klausimą kaip reikėtų kalbėti apie Ukrainą, bet požiūris į priešą yra aiškus. Karo patirtis ir karinių veiksmų intensyvumas bei pavienės mintys parodo, kad nepaisant ilgus ir varginančius metus trukusios spaudos ir egzistencinio neigimo imperialistinėje santvarkoje, proukrainietišką pasaulėžiūrą demonstruojantys gyventojai išsaugojo norą kovoti už tai, kas jiems svarbiausia. Kartu su tuo atsiranda ir tam tikri pozityvūs ženklai, kurie aptariamai kaip galimybė atsikratyti rusiško paveldo ir remtis visai kitokia susisaistymo su pasauliu logika. Taip randasi teorinė ir praktinė galimybė pateikti savitą matymą, remiantis būtent ukrainiečių pasakojimais ir jų pristatoma karo samprata. Faktais, o ne patirtimis ir nuomonėmis paremtos analizės, yra randamos tarpdalykiniam lauke, kur susitinka skirtingų mokslo krypčių atstovai.

Antra, literatūroje aptartos platesnės transformacijos siejasi su tematine kryptimi, kurios ašis yra visuomenė ir joje vykstantys procesai. Karo metu tai yra dar viena ir neabejotinai reikšminga tema antropologams. Minėtieji pokyčiai yra kompleksiniai ir apimantys nemažai skirtingų, bet labai tarpusavyje besisiejusių elementų.

Jungtinių Amerikos Valstijų antropologė, Ukrainos programos vadovė Emily Channell-Justice vienoje žymiausių savo knygų *Without the State: Self-Organization and Political Activism in Ukraine* (2022) apžvelgia ir kartu leidžia prisiminti 2013–2014 m. Euromaidano protestų metus, kuomet iškilo ir plačiai paplito saviorganizacijos idėja ir žmonės aktyviai įsitraukė į politinio dalyvavimo Ukrainoje procesus. Tuo metu visuomenės susitelkimas stiprėjo ir nemaža dalis žmonių jautėsi svarbia pasipriešinimo, o vėliau ir ginkluotos kovos dalimi. Tokio teigimo pastiprinimui galima pasiremti Ukrainos prezidento žodžiais. Jis pačioje 2022 m. karo pradžioje teigė, kad *kiekvienas iš mūsų yra karys*²⁰. Kita vertus, tai iliustruoja, kad ne tik teoriškai, bet ir realiose

²⁰ Office of the President of Ukraine. 2022a. Zvernennia Prezidenta Ukrainy Volodymyra Zelens'koho. Video, 5:21. Facebook, <https://www.facebook.com/president.gov.ua/videos/344376454266561/> [žiūrėta 2023 11 10].

situacijose nyksta skirtis tarp karių ir civilių, nes visi gali kariauti skirtingais būdais, savitomis priemonėmis ir bet kurioje lokacijoje. Kultūros antropologė Greta Lynn Uehling 2015–2017 m. atlikdama etnografinį tyrimą su karo veteranais atskleidė, kad tokios griežtos sąvokos kaip „militarizacija“ gali būti transformuojamos pasirinkus labiau individualias, į žmones orientuotas prieigas, kurios keičia sąvokas iš esmės (Greta Lynn Uehling 2020: 341). Taigi akivaizdu, kad ne tik „Naujųjų karų“ supratimas yra vis labiau priimamas, tačiau ir plačioji visuomenė bei individualūs jos žmonės turi galimybę tapti karo dalyviais bendrame pasipriešinimo procese.

Minėtoje Wanner 2023 m. sudarytoje antropologinių refleksijų apie karą Ukrainoje knygoje, dalis straipsnių remiasi į radikalų atvirumą, kuris apibūdina karo paskatintų praradimų aptarimą. Elgesio normų lūžis, socialinės institucijos ir kasdienės rutinos, kurios laikė žmones, atvėrė didelį naujų pasirinkimų lauką (Wanner et al. 2023: 17). Visuomenėje pokyčiai prasideda tuomet, kai paminamos ir sugriaunamos pamatinės kasdienybės taisyklės ir atsiranda susidomėjimas žmonių patyrimais²¹. Ukrainos žmonėms suteikus žodį kalbėti tapo akivaizdu, kad tai yra naujų Ukrainos istorijos puslapių rašymas. Kartu su tuo yra reikšminga, kad istorinė praeitis buvo iš naujo įvertinta šių dienų karo akivaizdoje. Gyvenimas dabartimi yra beveik suvokiama kaip istorinis, ir reikšmingas reikalas ateičiai (Wanner et al. 2023: 38). Tai, ką karas iš žmonių atima dabar, nėra tik tiesioginiai praradimai. Žmonės patys konstruodami karo sampratą pateikia įvairių supratimo elementų, kurie gali papildyti tradicinius, konvencinius šių dienų karo realybės aprašymus. Nors galima pastebėti, kad yra nemažai persidengiančių temų akademiniam diskurse, vis dėlto karo kontekste randasi tiek daug patiriamų išgyvenimų, kad jų užrašymas prisideda prie užrašyto atminties išsaugojimo dabartinio, ribotame laike ir erdvėje, vykstančio

²¹ Natalie Wood, Elizabeth Cullen Dunn. 2022. Imagining Otherwise with Institutions: An Interview with Elizabeth Cullen Dunn on Ukrainian Sovereignty and the New Face of Humanitarian Aid, *American Ethnologist* website, <https://americanethnologist.org/features/interviews/imagining-otherwise-with-institutions> [žiūrėta 2024 03 05].

pilno masto karo. Vienu metu atsirandantys skirtingi vaidmenys kare veda link fragmentacijos, o tai iškelia poreikį aiškiai iškomunikuoti apie save (Wanner et al. 2023: 174). Aptarus skirtingas akademinės refleksijos yra vertinga pabrėžti, kad akademinis dėmesys Ukrainoje vykstančio karo tematikai priklauso nuo to, kokią matymo perspektyvą tyrėjas pasirenka. Ukrainos mokslininkai savo mintis mėgina susieti su labiau link vietinių tendencijų aptarimo ir taip kontekstualizuoti bei įprasminti save platesnėse diskusijose. Žvilgsnis iš toliau yra svarbus norint pademonstruoti, kad karo tematika rūpi ir užsienio mokslininkams.

Literatūros analizė atskleidė, kad antropologiniame lauke yra pristatomos temos, kurios iš vienos pusės apžvelgia tai, kas plačiai apima visuomenę, bet iš kitos pusės – savo akademinėmis įžvalgomis meta iššūkį išoriniams diskursams, įvardijamiems imperializmo, neoliberalizmo sąvokomis. Tačiau literatūroje nėra komentuojama karo Ukrainoje mikro perspektyva, padedanti surinkti tuos duomenis, kurie fiksuojami skirtingais karo etapais, tiriant savitas karo sampratos aktualijas ir naujai atveria imperializmo bei neoliberalizmo sąvokas.

Tai paskatino tęsti pradėtus tyrimus bei ieškoti ukrainiečių išreiškiamai mikro karo sampratai būdingų bruožų: karas vyksta Ukrainoje, bet vietinės lokalsios situacijos yra skirtingos, tad ką mums pasako individualūs pasakojimai? Kaip kalbinti žmonės apibrėžia karą ir kokiais principais remiantis atskleidžia ukrainietišką karo sampratą? Ar istorinė atmintis ir istoriniai aspektai yra svarbūs šio karo rėmuose ir kokių mastu? Tokie tyrimo logiką ir mąstymą struktūruojantys klausimai padeda suprasti ir įvertinti mikro perspektyvos siūlomas galimybes atskleisti naują žinojimą.

Mikro perspektyvos teoriniais elementais užrašomos istorijos atliepia karo kaip lūžio tašką simbolizuojančio veiksnio įtaką naujo individų ir kolektyvinio visuomenės mentaliteto formavimui. Remiantis tuo galima įvardinti ir šios disertacijos tyrimo problemą, objektą, tikslą, pagrįsti tyrimo aktualumą ir naujumą.

Tyrimo problema – nei du pasauliniai karai, nei keli šimtai vietinių ir regioninių karų nuo 1900 m. nepriartino akademinės bendruomenės prie universalaus karo apibrėžimo ir supratimo. Neretai remiamasi nuostata, kad karas yra smurto naudojimas siekiant priversti oponentą paklusti savo valiai (Finnström, Nordstrom 2015: 377). Karas išbanda ne tik tiriamos visuomenės ribas, tačiau ragina ir akademinę bendruomenę peržiūrėti teorines paradigmas. Etnografinio tyrimo būdu galima pradėti ne nuo valstybių, fundamentalių organizacijų, strategijų, konvencinių karo problemų ar ginklų sistemų bei karo priežasčių analizės, bet nuo karo kaip patirčių išraiškos, nuo to, ką paprasti žmonės stebi ir kenčia fiziškai ar emociškai, priklausomai nuo jų buvimo vietos (Sylvester 2012: 483). Šis disertacijos tyrimas yra apie tai, kaip ukrainiečių karo patirtys formuoja karo sampratą jų socialinėje realybėje, atsiskleidusioje pasitelkus mikro perspektyvą.

Rusijos karas Ukrainoje paskatino atsirasti daugybei skirtingų analizės kampų. Šioje disertacijoje bus pateikiama savita vizija: karo kaip iššaukiančio naują socialinę būklę veiksnio samprata, kurią galima pažinti etnografinio tyrimo būdu. Tokios pasirenkamos krypties tikslas yra papildyti analizes, kurios paaiškina tarpvalstybinius santykius, karo priežastis ir pasekmes, Putino imperines ambicijas (Götz, Ekman 2024), galios padalijimo struktūras, tarptautinio saugumo aspektus, karines, saugumo strategijas ir karo pasekmes pasaulio tvarkai (Kurnyshova, Makarychev 2022; Jonsson, Norberg 2022). Valstybės lygmenį padengiančios karo dinamikos neretai neatliepia ir nepaaiškina regioninio ar vietinio karo konteksto, kaip antai, smurto ar kovų intensyvumo skirtingose vietose, požiūrių nevienalytiškumo. Kita vertus, brutalus pilno masto karas parodė, kad visi kolektyviniai ar valstybinio lygmens naratyvai, susiję su Ukrainos visuomenės gyvenimo elementais, dvišaliais Rusijos ir Ukrainos santykiais, tapo sunkiai paaiškinami naujoje realybėje ir atsirado galimybė kurti naujas supančio pasaulio reikšmes, kurios randasi sąveikaujant, dalijantis kasdienėmis patirtimis ar vertybiniais, ideologiniais įsitikinimais. Tai iliustruoja, kad karas ir jo supratimas yra ne tik tai, ką faktais

ir duomenimis galima pagrįsti, bet gilinantis į išgyvenamas patirtis (angl. *lived experiences*) yra išskleidžiamas politinis, kultūrinis, socialinis bei bendruomeninis elementai. Tam yra prasminga paklausti Ukrainos žmonių kaip jie supranta šį karą, kurie karo aspektai yra svarbiausi, kas daro didžiausią įtaką, kokiomis formomis jie tai patiria ir kaip individualūs apibrėžimai nugula į kolektyvinius požiūrius, paremtus unikaliomis ir autentiškomis pavienių bei skirtingų šalies žmonių istorijomis.

Probleminis šios disertacijos klausimas: **kaip ukrainiečiai, remdamiesi savo karo patirtimis, atskleidžia karo sampratą?** Tai apima dvi dalis: a) žinojimo iš apačios pateikimą ir atsakymą kaip karas, susidedantis iš labai skirtingų elementų, atrodo žmonių akimis? Karas yra patyrimo dalykas ir struktūruoja gyvenimą, taip pat kaip žmonės struktūruoja karą veikdami esamomis sąlygomis ir kalbėdami apie karą; b) savitą, surinktos medžiagos pagrindu paremtą teorinės mikro prieigos bruožų atskleidimą.

Tyrimo objektas – 2022 m. Ukrainoje prasidėjusio pilno masto karo samprata. Ji yra tiriama remiantis mikro perspektyva, kuri leidžia karo supratimą atskleisti per Ukrainos žmonių patirtis ir istorijas, apimančias individualias kasdienybės išraiškas, visuomenės gyvenimo aktualijas ir žmonių akimis matomus valstybės masto klausimus. Tyrimo objektas neturi iš anksto nustatytų prielaidų, nes yra atliktos analizės rezultatas.

Tyrimo tikslas – atskleisti mikrolygmens perspektyvos ypatumus konfliktų analizėje, remiantis Ukrainos tyrimu.

Disertacijoje yra keliami uždaviniai:

a) analizuoti teorines ir metodologines diskusijas karo ir saugumo tematikomis, įtraukiant kuo platesnius požiūrius į konfliktą ir karą;

b) atskleisti vidines karo Ukrainoje dinamikas, remiantis kalbintų ukrainiečių mintimis. Karo metu kiekvienas ukrainietis suprantamas kaip viso proceso dalis, o kare dalyvauja net kartais sąmoningai apie tai nemąstydamas;

c) pristatyti karo sampratą, kuri yra paremta Ukrainos žmonių patirtimis ir istorijomis;

d) išryškinti sinergiją tarp mikro ir makro tyrimo perspektyvų. Kartu su tuo nurodyti kaip individualūs naratyvai sąveikauja su kolektyviniais įsitikinimais;

e) pateikti tarpdalykinį matymą ir išryškinti etnografijos tyrimo unikalumą bei panašumą su kitais konfliktų ir karų tyrimais.

Tyrimo aktualumas ir naujumas – šia disertacija yra siekiama prisidėti prie aktualios karo Ukrainoje tyrimų tematikos ir kartu parodyti, kad nors 2022 m. prasidėjus pilno masto invazijai tapo akivaizdu, jog bus daug skirtingų teminių interpretacijų bei karo vertinimų, tačiau vis labiau norisi suprasti kaip karas Ukrainoje atrodo iš vidaus, kokios yra vidinės, individualius požiūrius atliepančios karo dinamikos. Jos iliustruoja ne tik fizinę, brutalią karo pusę, bet ir visapusišką visuomenės transformaciją atveriantį kontekstą. Kultūrinis mentalitetas, kuris bendrai keitė žmonių požiūrius, yra į žmogų nukreiptos karo išraiškos rezultatas. Jį apibrėžia individualūs mikro naratyvai. Individualus ir labai kompleksinis karo sampratos konstruktas išeina už tradicinio, griežtomis karo sąvokomis paremto aiškinimo bei įgalina pasisakyti plačiąją visuomenę. Ji pirmiausia susiduria su tuo, ką naujo karas atnešė. Karo pasekmės dažniausiai susiveda į žmogiškąsias kančias, praradimus, gyvenamosios vietos pokyčius, o žvelgiant tolyn ir į globalias pokyčių indikacijas. Šiame kontekste yra labai vertinga Jungtinių Amerikos Valstijų antropologų Neringos Klumbytės ir Catherine Wanner viename iš straipsnių išsakyta mintis, kad karo sukelti įvykiai yra iššūkis iki karo egzistavusioms teorinėms paradigmoms, kurios buvo plėtojamos suprasti galią ir politinį pokytį, o dabar, po 2022 m. pilnos apimties Rusijos invazijos, kyla klausimas kaip

aiškinsime vykstančius įvykius, kokiais ideologiniais įsitikinimais remsimės (Klumbytė, Wanner: 2023: 7).

Antropologinė literatūra bando išryškinti ir pateikti savo disciplinos siūlomus įrankius plačiai ištirti pasirinktą objektą. Be abejonės, antropologinis matymas tyrinėjant karą padeda suformuluoti teorinę, apibendrinančią mintį: karo patyrimai, kurie yra išgyvenami čia ir dabar, sukelia kasdienybės lūžius ir kontrolės praradimą ties asmeninės ir kolektyvinės praeities, dabarties ir ateities sankirtomis. Tai atveria naujas nišas ir galimybes iš naujo save apmąstyti. Tai, kad karas pirmiausia sugriovė praeitimi įvardintos kasdienės rutinos praktikas, rodo, jog randasi naujos mąstymo paradigmos, kurios kildinamos iš to, ką žmonės patiria, mato ir kaip tai įvardija per paprastą žmogišką dabartinio pasaulio įsivaizdavimą ir vertinimą.

Pristačius mokslininkų požiūrius į karą, formuojasi kelios, labiau į teorines įžvalgas orientuotos tendencijos, kurias verta išskirti naujai šios disertacijos rėmuose: a) remiantis antropologijos ir etnologijos siūlomais teoriniais ir praktiniais įrankiais yra galima pateikti skirtingas individualias istorijas, kurios išryškina gyventojų kasdienos būklės, formuojančias kolektyvinius visuomenės naratyvus; b) antropologija leidžia ne tik parodyti situacijas kokios jos yra tiriamuoju laikotarpiu, bet kartu ir suteikia daug platesnį žinojimą apie tai, kaip individualūs veiksmi ir kolektyviniai naratyvai tarpusavyje besisiedami atvaizduoja tiriamojo objekto prasmės ir reikšmės (Hastrup 2004: 455, 472); c) tai suteikia įrankį sukonstruoti teoriją, kuri gali paaiškinti karo esmę ne išankstinių prielaidų pagrindu, bet idėjas struktūruojant gyvųjų mikro istorijų pagrindu. Viename iš tekstų, kuriame yra apžvelgiama situacija Ukrainoje, yra teigiama kodėl yra svarbu galvoti ne tik apie plačius struktūrinius karo veiksmius, bet taip pat analizuoti labiau žemišku, vietiniu lygiu: [...] *globali realybė yra tokia kompleksiška ir tokia daugialypė, kad bet koks situacijos vaizdavimas veda prie didelio supaprastinimo, o taip pat yra pražiūrimi tam tikri reikšmingi veiksniai ir procesai* (Sukhorolskyi 2022: 2); d) Ukrainos žmonių istorijos Rusijos diskursus, kurie buvo kuriami apie Ukrainą

ilgus dešimtmečius, atskleidė iš kitos pusės, nes remiantis Ukrainos žmonių pasakojimais, jiems atsirado galimybė perduoti pasauliui savitą, unikalų naujos socialinės realybės įsivaizdavimą, įtraukiant istorinio dėmens svarbą ir dabarties aktualijas. Apibendrinant skaitytas ir šiame darbe įvardintas akademinės mintis galima daryti prielaidą, kad ypač ukrainiečių etnologų ir antropologų kalbėjime yra išreiškiamas noras būti girdimiems, liudyti tai, kas yra svarbu visai visuomenei. Kartu su tuo parodoma, kad nėra objektyvios tiriamo reiškinių realybės, nes veikiau randasi skirtingi patyrimai, mintys ir jausmai, priklausomai nuo konteksto.

Aptarus probleminę disertacijos tyrimo klausimą, darbo aktualumą ir naujumą, buvo išryškintas akademinis poreikis karą analizuoti remiantis žmogaus matymu. Įsigilinus į jau egzistuojantį tyrimo lauką, karo sampratos tyrimas yra svarbus ne tik dabarties situacijos atspindys, bet atveria kelia mąstymui apie pokarinės tvarkos ar galimus taikos scenarijus, atliepiančius Ukrainos poreikius. Taigi šis darbas yra ne tik apie surinktos empirinės medžiagos pateikimą, bet ir apie teorinių prielaidų kismą naujoje XXI a. karo realybėje. Darbo autorės mikro atradimai bus jungiami su platesniais požiūriais, siekiant prisidėti ir savitu matymu papildyti turtingą akademinį diskusijų lauką.

Teorinė tyrimo prieiga – Mikrolygmens teorinė perspektyva, kuri leidžia į karą pažiūrėti per individualiai ir subjektyviai kuriamas reikšmes. Ši prieiga padeda išsiaiškinti, kurios žmonių grupės yra labiausiai pažeidžiamos ir kaip jos pačios tai suvokia bei įvardija per karo patirtį. Disertacijoje yra išsakomas akademinis noras pritaikyti mikro perspektyvos siūlomą požiūrį į individą ir išgirsti ukrainiečių unikalumą balsų iš apačios pagalba (Savoniakaitė 2007: 23). Pasirinkta teorinė prieiga siūlo struktūruotą ir lankstų pokyčiams teorinį konstruktą, suteikia įrankius pasigilinti į klasikinę antropologijos mintį ir įvertinus visus mikro prieigos trūkumus pažiūrėti kaip karas yra tyrinėjamas kitose disciplinose.

Tyrimo metodologija ir metodai – pagrindinis tyrimo metodas – pusiau struktūruoti, virtualūs interviu. Pasirinktas metodas atliepia pagrindinį iššūkį ir tuo pačiu problemą, kuri kilo prasidėjus karui: apribojus galimybes susitikti ir bendrauti gyvai, kaip pasiekti žmones ir patekti į visuomenę, kurią tyrinėji? Kita vertus, tyrimo metodą galima vadinti ir hibridinių stebėjimų konceptu, kadangi su žmonėmis, kurie yra Lietuvoje, buvo kalbamasi stebint juos gyvai, jiems svetimoje aplinkoje. Disertacijoje apklausti pateikėjai nebuvo skirstomi pagal lytį, amžių, išsilavinimą, etninę ar socialinę priklausomybę, nes tyrėja tyrimui ruošėsi savarankiškai, mezgė ryšį su žmonėmis be išankstinio nusistatymo. Tai, kad karas pilnai apėmė Ukrainos teritoriją, paskatino ieškoti norinčių ir galinčių kalbėti ukrainiečių. Tyrimo pateikėjų didžiąją dalį sudarė moterys, nes dauguma vyrų kariauja, pasiekiamumas yra ribotas.

Surinkti duomenų analizės būdai gali būti skirstomi į dvi grupes: turinio ir diskurso analizė (Lamont 2014: 18). Turinio analizė padeda suprasti ir išskirti pateikėjų komunikacijoje esančius mąstymo šablonus, suprasti jų mintis, analizuoti socialines patirtis ir fenomenus, koduoti duomenis, ieškoti bendrų analizės taškų ir pateikti platesnes, kolektyvinį matymą atliepiančias išvadas. Atliekant diskurso analizę, pirmiausia yra susitelkiama į lingvistines komunikacines formas ir jų interpretacines išraiškas. Siekiant išsiaiškinti ir išanalizuoti Ukrainos žmonių išsakomą ir konstruojamą karo sampratą, skirtingas patirtis ir suvokimus, šioje disertacijoje yra pasitelkiama turinio analizė. Etnografiniai faktai interpretuojami kontekstualiai išskiriant būdingas prasmines struktūras, jas grupuojant ir analizuojant. Kokybiška turinio analizė suteikė galimybę išskirti net ir smulkiausias tyrimo detales, kurios buvo svarbios užsibrėžtam tyrimo tikslui įgyvendinti.

Metodai, kuriais atliekamas šis etnografinis Ukrainos tyrimas, yra priešingi klasikinės etnografijos bei lauko tyrimo supratimui. Tai, viena vertus, rodo besikeičiantį tyrimų pobūdį ir didėjantį poreikį surinkti medžiagą bet kuriuo metu ir atsižvelgiant į situaciją. Kita vertus, toks etnografinio tyrimo pobūdis leidžia užtikrinti bendravimo tęstinumą ir stebėti tyrimo dalyvius

viešojoje erdvėje po formalių pokalbių, matant juos socialinėse medijose, bendraujant socialiniuose tinkluose. Metodologijos ir pasirinktų metodų pristatymo dalyje yra pateikiami ir etiniai tyrimo iššūkiai, kurie lydėjo renkant, analizuojant ir pristatant surinktą medžiagą. Kartu su tuo yra pateikiami saviti pamąstymai, kuriais iš dalies yra paneigiami tam tikri etiniai etnografinių tyrimų stereotipai.

Ginamieji teiginiai:

- a) Mikrolygmens perspektyva leidžia atskleisti kompleksinę karo sampratą, nes yra atsisakoma griežtų konvencinių apibrėžimų ir leidžiama žmonėms pasakyti kaip jie supranta karą ir ką į šią sąvoką talpina. Tai yra pirminis būdas siekiant suprasti vykstančio karo esmę ir atsisakyti išorinių klišių bei stereotipų, kurie nesuteikia galimybes Ukrainos visuomenei atsiskleisti iki galo;
- b) Karo sampratos kūrimas vyksta ne tik karo lauke, bet ir kasdienėje erdvėje;
- c) Skirtis tarp civilių ir karių yra sparčiai nykstanti arba neturinti griežtų ribų, todėl karo patyrimas yra pirminis atspirties taškas bet kokiems konceptualiems konstruktsams. Tai padeda išgryninti individualias situacijas, prisidedančios prie kolektyvinių naratyvų kūrimo.

Pagrindinės disertacijoje vartojamos sąvokos

Atsparumas – visuomenės adaptacija prie sudėtingų procesų. Atsparumas atliepia prisitaikymą, partnerystę, savipagalbą individualiai ir bendruomenėje (Kurnyshova, Makarychev 2022: 42).

Bendruomeniškumas – darbo autorės naudojamas apibrėžimas, apibūdinantis Ukrainos žmonių susitelkimą, pagalbą vienas kitam, teigiamą savojo įvaizdžio

kūrimą ir jų tariamą bei išreiškiamą toleranciją aplinkiniams visuomenės nariams vykstančio karo metu.

Balsai iš apačios į viršų (angl. *bottom-up*) – naudojama siekiant suprasti kaip žmonės savo kasdiniame pasaulyje kuria reiškinį reikšmes ir socialinės realybės vaizdinius. Ši koncepcija yra priešinga iš viršaus į apačią (angl. *top-down*) perspektyvai, kuri žvelgia ne į žmones, bet į institucines ir elitines struktūras įtvirtinančias reikšmes (Geertz 1973; Kaldor 2005; Kalyvas 2009)²².

„Emic“ ir „etic“ perspektyvos – „emic“ reiškia, kad siekiama pasaulį suprasti tiriamojo akimis, per jo vidinį pasaulį; „etic“ perspektyva yra objektyvi, mokslinė prieiga iš išorės, kuomet siekiama pažinti tiriamą pasaulį tyrėjo akimis²³. Šiame kontekste itin išryškėja ir kitos dvi besisiejantios „insaiderio“²⁴ (angl. *insider*) ir „autsaiderio“ (angl. *outsider*) sąvokos, kurių skirtis yra tyrėjų, atliekančių stebėjimus, lauko tyrimus ar taikančių etnografinius metodus, padėtis. „Insaiderio“ perspektyva leidžia tiriamą visuomenę pažinti iš arčiau, turint gilesnį žinojimą apie bendruomenę.

Etniškumas – žmogaus kitoniškumas, išskirtinumas, o kartu ir panašumas į kitus, ypač savos visuomenės narius. Etniškumas yra siejamas su tapatybe. „Žmogus, nusakydamas savo tapatybę, išskiria save iš kitų ir kartu apibrėžia savo bruožus, kurie jį sieja su grupe, bendruomene, tauta ar institucija“ (Savoniakaitė 2011b: 389). Etniniu pagrindu skirstomasi pasirenkant ribas, kurias žymi kultūriniai bruožai: bendra istorija, kalba, religija, papročiai, įsitikinimai. Etnologijos ir antropologijos moksluose etniškumas dažniausiai yra aiškinamas remiantis trimis požiūrių perspektyvomis: primordialiū,

²² Pagrindines „balsų iš apačios“ idėjas karo analizėse pristatantys mokslininkai.

²³ Emic and etic, <https://www.anthroencyclopedia.com/entry/emic-and-etic> [žiūrėta 2024 03 02].

²⁴ „Insaideris“ dažniausiai yra tiriamosios visuomenės dalis, turi panašumų, panašių savybių ir patirčių. Narystės statusas suteikia tam tikro patikimumo ir įgalina visavertiškesnę tiriamųjų priėmimą (psichologijos mokslų atstovės: Corbin Dwyer, Buckle 2009).

instrumentaliu ir konstruktyviu. Pirmuoju atveju etniškumas yra suvokiamas kaip bendros kilmės išraiška ir nėra kvestionuojamas (Geertz 1973: 259). Instrumentalus etniškumas remiasi politizuota kultūrine tapatybe, kuria nubrėžiama arba reali arba konceptuali riba tarp skirtingų grupių (Cohen 1994: 52). Konstruktyvus etniškumas reiškia, kad etniškumas yra kuriamas ir konstruojamas. Ryšiai atsiranda ne kultūrinuose bruožuose, bet tada ir tokiu būdu, koku yra sukuriami (Barth 1970: 15). Tai yra antropologijos klasikų pateikti apibrėžimai ir požiūriai, kurie šių dienų tyrimuose gali būti tikrinami ar papildomi naujomis, pasirinktam tiriamajam objektui būdingomis tezėmis.

Etnografija – kultūros reiškinių aprašymas, fiksavimas, stebėjimas ir tyrimas lauko tyrimų metodo pagrindu (Savoniakaitė 2011: 85).

Karo samprata – tyrimo metu surinktų duomenų pagrindu ukrainiečių kuriamas karo reiškinio supratimas. Bendrai „samprata“ yra apibrėžiama kaip ko nors suvokimo būdas, pažiūra²⁵. „Samprata“ taip pat yra įvardijama kaip idėja ar teorija apie tam tikrą objektą²⁶. Sąvokos „sampratos“ vartojimas tiriant karą nurodo individualius, strateginius, teorinius ar filosofinius rėmus, kuriais yra apibrėžiama kaip karas yra suprantamas, kariaujamas ir pateisinamas.

Mikro perspektyva – teorinė prieiga, skirta tyrinėti reiškinis remiantis „balsais iš apačios“. Tai gali būti kylančios smurto apraiškas, karinių ginkluotų grupių struktūra, ideologija ir procesai, kurie daro įtaką individams; ar patirties, paskatų ir požiūrio pokytis veikia individų elgesį karo metu (Balcells, Stanton 2021: 46). Tai yra populiarūs ir plačiai taikoma tarpdalykinė prieiga tirti konfliktus ir karus.

²⁵ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, <https://ekalba.lt/dabartines-lietuviu-kalbos-zodynas/samprata?paieska=samprata&i=c6a649c8-a981-4d77-ad87-affa87d93ab0> [žiūrėta 2024 09 20].

²⁶ Cambridge dictionary, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/concept> [žiūrėta 2024 09 20].

Virtualūs metodai – apibrėžiami kaip technikos, naudojamos rinkti ir analizuoti duomenis, kurie gali būti renkami asmeniškai. Tai apima telekomunikacinių priemonių naudojimą atlikti virtualius interviu ar surinkti tikslios grupės, arba virtualiai rasti archyvinę medžiagą. Priešingai, skaitmeninis lauko tyrimas įtraukia skaitmeninių duomenų naudojimą, kas nėra tas pats kaip fizinis įrašas (socialiniai tinklai, įvairios programėlės), arba tiesioginis įsitraukimas į virtualios visuomenės gyvenimą. Atliekant tyrimą virtualiu būdu, taip pat kaip gyvų susitikimų metu, tyrėjas turi mąstyti kritiškai apie tai, kokios etinės atsakomybės sąlytyje su tyrimo pateikėjais bei kur ir kada baigiasi tirama erdvė (Konken, Howlet 2023).

Virtuali etnografija – metodas, pristatantis realaus gyvenimo kultūras, sujungiant skaitmeninės medijos bruožus su individualių istorijų elementais ir socialinėmis sąveikomis²⁷.

Skaitmeninė etnografija – tai būdas, naudojamas tiriant visuomenės ir kultūras skaitmeninėje erdvėje. Skaitmeninį tyrimo lauką gali sudaryti viskas, iš ko sukurtas internetas – vaizdo įrašai, tekstas, nuotraukos, platformos infrastruktūra, socialiniai santykiai ar informacinis tinklas. Šis tinklas gali būti skirtingas, tačiau jam būdinga tai, kad norint juo naudotis reikia įrankių – mobilaus telefono, kompiuterio ar kito prietaiso. Svarbu pažymėti, kad bendraujant per šį tinklą nėra patiriamas tiesioginis kontaktas. Pavyzdžiui, vaizdo skambučio metu žmonės skiria ekranas. Skirtingai nuo įprastos etnografinio lauko tyrimo vietos, skaitmeninė erdvė nėra geografiškai suvaržyta ir nereikalauja aiškių ribų (Goralska 2020: 47).

²⁷ Natalie M. Underberg; Elayne Zorn. 2013. *Digital Ethnography– Anthropology, Narrative, and New Media*, United States: University of Texas Press.
https://books.google.lt/books?hl=lt&lr=&id=NqmOeY04twYC&oi=fnd&pg=PR9&dq=media+ethnography&ots=bCMqkFnFHp&sig=eHE-A1BnoM_V-qQVpA6OgJvGUOQ&redir_esc=y#v=onepage&q=media%20ethnography&f=false [žiūrėta 2024 06 05].

Viešasis diskursas – reikšmių paieškos viešojoje erdvėje, tekstuose, žiniasklaidoje. Modernių laikų eroje viešasis diskursas gali būti vertinamas ir tiriamas įvairiuose politiniuose ar socialiniuose debatuose, laikraščiuose, televizijoje, filmuose, radijuje ir kt. Teigiama, kad viešajame diskurse marginalizuojamos mažumos grupės ir legitimizuojamos dominuojančių grupių idėjos, ideologijos, įsitikinimai²⁸.

Visuomenė – individų grupė, kurie dalijasi bendromis kultūrinėmis praktikomis, kalba ir sąveikauja toje pačioje geografinėje apibrėžtyje. Arba kitaip tariant, visuomenė yra didžiausia grupė, kuriai žmonės priklauso ir save priskiria.

Disertacijos struktūra

Pirmame skyriuje yra aptariama pasirinkta teorinė mikro prieiga. Ji padeda atskleisti, kad karas yra kompleksiškas, nuo visuomenių kasdienio gyvenimo neatskiriamas procesas. Mikrolygmens perspektyva nurodo motyvacijas ir priežastis kodėl žmonės įstringa smurtinėse situacijose ne savo noru, kaip jie vertina savo galimybes ir pasirinkimus karo metu. Dėmesys yra skiriamas istoriniam kontekstui, pagrindiniams antropologinės karo tradicijos elementams bei ryškiausiems mokslo klasikams. Pristatomi lenkų-anglų antropologo Bronislawo Malinowskio diskursai, kurie yra taikomi tiriant individų požiūrius. Analizuojamos šiuolaikinio karo, tiriamo per mikro perspektyvą, teorinės prielaidos. Trumpai yra palyginamas istorinis, sociologinis, politologinis ir antropologinis teoriniai požiūriai analizuojant karus.

Antrame skyriuje yra aprašoma tyrimo metodologija ir tyrimo metu kilę iššūkiai. Kartu pristatomas tyrimo kontekstas, tyrimo dalyviai, etnografiniai

²⁸ Mikaela L. Marlow 2017. Public discourse and Intergroup Communication, <https://oxfordre.com/communication/display/10.1093/acrefore/9780190228613.001.0001/acrefore-9780190228613-e-420> [žiūrėta 2024 02 01].

tyrimo metodai. Aptariama kuo pasirinkti metodai yra kūrybiški ir lankstūs šio tyrimo atveju ir kaip prisideda prie naujos realybės akademinų iššūkių sprendimo: kaip fizinių galimybių judėti apribojimas prisidėjo prie kūrybiškumo išlaisvinimo? Išskiriama „etnografinės vietos“ sąvoka, kuri iš esmės keičia suvokimą apie tradicinių etnografinių lauko tyrimų aktualumą. Apibendrinime yra atskleidžiamos specifiskai šiam tyrimui būdingos įžvalgos.

Trečiame skyriuje yra analizuojami tyrimo duomenys, apimantys skirtingų Ukrainos žmonių patirčių aprašymus: a) fiziniai karo dalyviai; b) likę Ukrainoje ir jų artimųjų patirtys; c) karas ukrainiečius nubloškė svetur. Skirtingų patirčių pagrindu yra analizuojamas ukrainiečių nusakomas karas, detalizuojant žmogaus kare vietą, mentalinę būseną, pradimus, asmenines, kolektyvines istorijas bei savitumus.

Ketvirtame skyriuje yra atskleidžiama konfliktinė „mes“ ir „jie“ sankirta, tiriami požiūrių į visuomenės skirtumus ir panašumus akcentai, kolektyvinės bendrystės ir bendruomeniškumo išraiškos, pristatoma karo tapatybė iš teorinės ir empirinės pusių. Politinis (ideologinis) apsisprendimas sufleruoja žmonių pasirinkimus, nors vieta ir tam tikros susiklosčiusios gyvenimiškos aplinkybės taip pat daro įtaką, keičiančią savęs supratimo praktikas.

Penktame skyriuje yra aprašomi mikro perspektyvos konfliktų analizėje atradimai, išskiriamos pagrindinės karo sampratos teorinės ir praktinės implikacijos, pateikiami tarpdalykiniai karo Ukrainoje tyrimų požiūriai ir jų aspektai bei trumpa lyginamoji tiriamo karo Ukrainoje analizė kitų Europos ir pasaulio tyrimų kontekste.

Pabaigoje yra pateikiamos tyrimo išvados, akcentuojant išplėtotus darbo ginamuosius teiginius. Jie yra pateikiami suformuluotų uždavinių ir tyrimo problemos sprendimo pagrindu.

1. KARO UKRAINOJE ETNOGRAFINĖS SAMPRATOS KŪRIMAS: TEORINĖ TYRIMO PRIEIGA

Karo aprašymas, pagrindinių ir svarbiausių dalykų išskyrimas nėra lengva užduotis nei tyrėjui, nei tyrimo pateikėjui. Karas atneša labai daug skirtingų visuomenę paveikiančių praktikų ir patirčių, karo kontekstas keičiasi labai sparčiai, todėl teoriniai aiškinimai yra svarbi ir mintis struktūruojanti tyrimo dalis.

Antropologijos ir etnologijos disciplinose jau XX pradžioje buvo susidomėjimas karo tyrimais, kurių teorinės prielaidos atsiskleidžia aptariant klasikinius akademinis diskursus. Teorinės refleksijos yra nukreiptos į visuomenę ir visuomenės dalių analizes, sujungiančias labai daug žmogiško pasaulio ir kasdienybės akcentų. Mokslininkai pateikia teorinius karo apibrėžimus, tačiau labai svarbus yra istorinis laikinumas ir dabarties laikotarpis. Tai skatina tyrėjus klasikines teorines prielaidas derinti su šiuolaikiniu pasauliu ir jo ypatumais. Karas – gyvo organizmo metaforos pavyzdžiu besivystantis reiškinys, kurio tyrinėjimai gali ir turi būti labai platūs ir savalaikiai. Be to, karo tradicijos gali būti formuojamos kiekvieno specifinio tyrimo atveju, išskiriant nuoseklią akademinių diskursų evoliuciją.

1.1. Klasikiniai diskursai: individai *in situ* ir taikomoji antropologinė karo tyrimų tradicija

Jungtinių Amerikos Valstijų antropologė Catherine Lutz teigia, kad nors istoriškai etnografija buvo taikoma tyrinėjant karą ir militarizaciją, vis dėlto klasikinė etnografinio metodo istoriografija prasideda tik su Pirmuoju pasauliniu karu, Malinowskio tyrinėjimais Trobriando salose (Lutz 1999: 610). Malinowskio indėlis į taikomąją antropologiją yra laikomas svarbiu, nes jis siekė sumažinti atotrūkį tarp teorinio žinojimo bei praktinio darbo metu surinktų faktų. Tai apima keletą aspektų, kurie yra reikšmingi tiek bendram

taikomosios antropologijos suvokimui, tiek šioje disertacijoje taikomos mikro lygmens perspektyvos pagrindu atliekamų karo tyrimų kontekste. Malinowskio tyrinėjimuose yra reikšminga *in situ* sąvoka, kuria remiantis yra teigiama, kad skirtingos tautos turi būti tiriamos lokaliai, būnant tam tikroje pozicijoje, stebint ir dalyvaujant vietoje. Maža to, toks suvokimas leidžia išgryninti vietinį tiriamos bendruomenės ir pavienių individų požiūrį, įsilieti į jų kasdienę aplinką, užmegzti ryšį ir surinkti empirinius duomenis.

1922 m. pasirodžiusioje monografijoje *Argonauts of the Western Pacific* Malinowskis aprašė savo stebėjimus, surinktus Trobriando salose, kur jis tyrinėjo socialinius santykius, ekonominius reikalus, taip pat gilinosi į fizinę ir psichologinę tiriamųjų būseną. Malinowskis mano, kad reikia teorinį žinojimą sieti su praktiniais interesais, nes tyrinėjant politines, socialines, kultūrinės ar ekonomines problemas yra reikalaujama ne tik teorinių žinių, bet ir praktiškai taikomų antropologinių metodų, aiškiai išreiškiančių antropologinį požiūrį į vietinio žinojimo kūrimo svarbą (Malinowski 1922; Malinowski 1929: 23). Praktinis teorinių žinių taikymas leidžia užrašyti tuos tiriamojo objekto aspektus, kurie gali būti nepažinūs tiems, kurie netaiko tokių metodų ir priemonių. Kartu tai apibendrina Malinowskio siekį surinkti empirinius duomenis, kurie teoriškai būtų reikšmingi (Symmons-Symonolewicz 1960: 54). Vis dėlto reikia atkreipti dėmesį, kad Malinowskis pirmiausia buvo etnografas praktikas, kuris neišvengiamai tapo viena pagrindinių akademinio pasaulio figūrų taikomosios antropologijos srityje, todėl pristatant teorines ir tyrimams pasitarnaujančias rekomendacijas ar prielaidas reikia jas pristatyti santykiyje su tų konceptų „įžeminimu“ realiame pasaulyje.

Malinowskio indėlis į mikro dinamikų tyrimų praktikas parodo, kad tyrėjas mokslininkas yra savaime kūrėjas, galintis savo surinkta empirine medžiaga prisidėti prie teorinių atradimų ir jų pritaikymo tyrimams. Taigi Malinowskis iškėlė teorines ir praktines etnografinio tyrimo idėjas, kurios pirmiausia yra orientuotos į mikro lygmenį, į vietinio žinojimo ieškojimą, jo užrašymą ir supratimą, o tai be abejo prisideda ir prie evoliucinio, į individą

orientuotos prieigos kismo. Trumpai tariant, įvertinus Malinowskio ne tik teorinių idėjų palikimą, galima pasakyti, kad lauko tyrime, teorijoje, stebėjimuose ir analizėse leitmotyvas „individas, grupė ir jų tarpusavio priklausomybė“ yra kartu neatsiejama antropologinio veikimo dalis (Malinowski 1939: 938). Teorija, kuri neįtraukia individo, jo indėlio ir integracijos į kolektyvinį veiksma, pasak Malinowskio, iš principo neveikia (Malinowski 1939: 962). Reikia pabrėžti, kad šio mokslininko diskursuose aiškiai įvardijama, kad individas yra visų tradicijų, veiksnių ir organizuoto elgesio esminis šaltinis.

Kitas svarbus aspektas, kuris yra pastebimas gilinantis į Malinowskio diskursus – antropologinė karo analizė yra Malinowskio tyrimų dalis šalia kolonijinio valdymo analizės, primityvių, mažų visuomenių tyrimų, rasių tyrinėjimo, vietinio švietimo ar besikeičiančių kultūrų tyrimų. Malinowskis sako, kad karas yra priešingybė normalioms konstruktyvioms žmonių bendradarbiavimo taisyklėms, pagrindiniams žmonių teisės ir etikos principams (Srivastava 1993: 186). Jo siūlomoms teorinėms idėjom ir metodinėms tyrimų prieigoms stiprina supratimą, kad antropologas tirdamas visuomenę tam tikro laiko ar erdvės kontekste galėtų pasakyti, kas yra karas: ar karas kaip kultūrinis fenomenas buvo matomas visuomenės evoliucijos pradžioje, kokie yra tai lemiantys veiksniai ir pasekmės, ką tai kuria ir griaua. Šie klausimai, pasak Malinowskio, leidžia geriau pažinti žmones. Formos, veiksniai ir jėgos, kurios apibrėžia ir nulemia žmonių karą, turėtų būti analizuojami remiantis tyrimo tikslą atliepančia karo antropologijos teorija (Malinowski 1941: 522). Tai išryškina pagrindinę Malinowskio puoselėtą akademinę tradiciją, kurios centre yra etnografas ir jo tiriama visuomenė bei individai. Papildant galima pasakyti, kad ne tik tyrėjas, bet ir tiriamasis individas turi pasakyti kas yra karas. Tyrėjas tai gali užrašyti ir paskleisti kaip istorijos dalį bendroje šalies ar visuomenės istorijoje.

Atsižvelgiant į Malinowskio siekį jungti teorinį ir praktinį tyrimo lygmenis, labai svarbi ir reikšminga antropologinio tyrimo, kartu ir viena

pagrindinių šios disertacijos dalių, yra karo supratimas ir karo santykis su individais ar atvirksčiai. Karas, pasak Malinowskio, yra organizuotos jėgos tarp dviejų politiškai nepriklausomų vienetų naudojimas, siekiant savo genties ar nacionalinės politikos tikslo (Malinowski 1941: 541). Tad karo tyrimuose pasikartoja smurto vaidmuo, kuris išryškėja Malinowskio antropologinės karo analizės diskursuose. Kartu yra atliepiama mikrolygmens prieigos viena iš bendrų tarpdisciplininių idėjų kalbėti apie smurto įtaką individams ir jų gyvenimams. Apie smurtą Malinowskis kalba išskirdamas kelias grupes: yra skiriamas smurtas privačioje aplinkoje; organizuotas kolektyvinis smurtas; ginkluoti reidai; karas kaip politinė ankstyvojo nacionalizmo išraiška formuojant tautines valstybes; karas tarp dviejų kultūriškai skirtingų grupių kaip nacionalinės politikos instrumentas (Malinowski 1941: 541).

Dar vienas aptariamas ir besisiejantis antropologinių, individualaus lygmens tyrimų bruožas yra smurto kilmė, apie kurią taip pat kalba Malinowskis (Malinowski 1941: 521). Pažymima, kad smurto apraiškos pirmiausia yra nulemtos kultūros įtakos, o ne biologinio determinizmo. Būtent smurtiniai veiksmai, kurie yra organizuojami individualiai ar kolektyviai, kyla dėl konvencinių, tradicinių ir ideologinių imperatyvų. Žmonės organizuojasi ir kovoja vedini susiformavusių savitų tradicijų, religinių įsitikinimų, patriotizmo, įdiegtų kultūrinių vertybių ar netgi iš to kylančių istoriškai formuotų kolektyvinių neapykantos protrūkių. Pasak Malinowskio, tai neturi nieko bendro su organiškai nulemta žmogiškąja būseną (Malinowski 1941: 527). Galima suprasti, kad fiziologinės savybės nepaaiškina, kodėl žmonės griebiasi smurto, kodėl kariauja, o karas pirmiausia įvardijamas ir suprantamas kaip kultūros dalis (Malinowski 1936: 444). Šie diskursai veda tyrimu toliau ir leidžia gilintis ne tik į vidinę karo kaip kultūros dalies dinamiką, tačiau atspindi poreikį suprasti vidines žmonių motyvacijas kariauti. Visa tai į vieną sujungia mikrolygmens prieigą, savitą antropologinį karo matymą ir funkcionalistinį Malinowskio plėtotą požiūrį. Taigi kyla klausimas ar karas ir smurtas yra viena kitą papildančios ar nuo konteksto bei tyrėjo išsikelto tikslo priklausančios

idėjos? Remiantis teoriniais svarstymais, karas yra platesnė ir kompleksiškesnė sąvoka nei gali pasirodyti, todėl prielaidos yra tikrinamos ir tiriamos pavienių atvejo analizių atradimais.

Taigi Malinowskio diskursai išskleidžia, kad karas gali būti tiriamas kaip kompleksinė visuomenės ir jos individų sistemų bei praktikų dalis, įtraukianti žmogaus gyvenimą organizuojančius aspektus. Karo kaip kultūros įvardijimas kartu įprasmina ir antropologo veiklą, atspindi akademinį tikslą – visapusišką etnografijos metodų taikymą tiriamam reiškiniui. Visgi besikeičiantis socialinis ir kultūrinis kontekstas, karo pobūdis kartu paskatina peržiūrėti tyrimo metodus bei iš to kylančias implikacijas.

Antropologai yra linkę tyrinėti reiškinį, jo tipus, fazes ir sieti tai su kultūriniais elementais: tradicijomis, religiniais įsitikinimais, vertybiniais principais ar istoriškai susiformavusia kolektyvine atmintimi. Malinowskį domino procesų susietumas ir siekis į tiriamuosius objektus pažiūrėti per jų atskirų detalių prizmę, kartu ieškant glaudaus ryšio tarp skirtingų žmogiškojo gyvenimo reiškinų. Mokslininkas etnografiniais darbais siekė įprasminti mikrolygmens perspektyvą, atskleidžiančią individų patirtis.

Trumpai pažvelgus į Malinowskio siūlytas idėjas, galima apžvelgti platesnį istorinį kontekstą bei surasti tęstinumą išlaikančių, papildančių ar naujas idėjas apie karą generuojančių teorinių įžvalgų. Vengrų antropologas Andrew P. Vayda ir amerikiečių antropologas Anthony Leedsas teigė, kad jau nuo ankstyvųjų laikų karas ir jo procesai užima svarbią vietą žmonijos istorijoje (Vayda, Leeds 1961: 131). Tai primena, kad karo praktikos įsiskverbia į gyvenimiškas erdves, apimančias politines, socialines, kultūrinės ar ekonomines sritis. Amerikiečių antropologas Richardas B. Fergusonas besisiejiančiai sako, jog antropologinė karo prieiga jungia karo aspektus su socialinio gyvenimo aspektais – socialinės struktūros bruožais, žmogiškųjų įsitikinimų ir vertybių sistemomis (Ferguson 2008: 39). Taigi šios akademikų pristatytos idėjos iliustruoja, kad antropologiniai karo tyrimai ne tik turėtų atliepti politinį nacionalinį lygmenį, tačiau kartu padėtų mąstyti apie visuomenės ir individus supančią aplinką bei

jų supratimu grįstą karo apibrėžimą ir aiškinimą. Socialinio gyvenimo aspektai yra svarbūs siekiant šioje disertacijoje įvardinto tikslo.

Jungtinių Amerikos Valstijų antropologė Margaret Mead teigė, kad karas yra konfliktas tarp grupių kaip atskirų vienetų, kai kiekviena iš jų siunčia kariuomenę į kovos lauką kovoti ir žudyti (Mead 1990[1940]: 415). Karas yra tarsi išradimas šalia kitų gyvenimiškų žmogiškosios rutinos išradimų: rašymo, santuokos ar maisto gamybos. Kita vertus, Mead iškelia mintį, kad ne visos visuomenės kariauja, todėl tai reikalauja atskirų tyrimų, laikantis kultūrinio reliatyvizmo mąstymo gairių²⁹. Ši mintis labai gerai atspindi esminį disertacijos norą ir siekį – pažinti karo Ukrainoje sampratą, kuri yra formuojama ir kylanti iš gyventojų interpretacijų ir jų logikos pozicijų. Tęsiant Mead idėjų aptarimą yra žinoma, kad karo apibrėžimas turėtų jungti kultūrinį ir individualų lygmenis. Be to, kitų antropologų teigimu, karas yra kaip visos organizuotos tarpgrupinio žudymo formos, įtraukiančios dviejų ar daugiau žmonių kovos komandas (Divale, Harris 1976: 521); organizuotas, tikslingas grupių veiksmas, nukreiptas į kitą grupę, kuri gali būti arba nebūti organizuota dėl to paties veiksmo, naudojant realią ar potencialią mirtinos jėgos taikymo praktiką (Ferguson 1984: 5). Iš šių apibrėžimų matyti, kad karo supratimas kito mažai, o esminiai bruožai yra susiję su neišvengiamu karo ir smurto ryšiu bei santykiu tarp „savo“ ir „kito“. Viena vertus, tokioms įžvalgoms ir nuostatoms neabejotinai galima pritarti, nes jau praeito šimtmečio metu buvo konstatuojama, kad karas yra vienas iš žmogiškosios rutinos pavyzdžių, leidžiančių skirti save ar savo grupę nuo kitos. Tačiau žiūrint kiek kitu kampu, matant šių dienų tendencijas ir gilinantis į pasirinktą tyrimo atvejį, atsiranda poreikis patikrinti susiformavusias teorines prielaidas. Tai lemia atsirandantys nauji, į šių dienų karo praktikas orientuoti klausimai: ar įvardintas istorinis,

²⁹ Kultūrinis reliatyvizmas – požiūris, kad kiekviena kultūra veikia savitu būdu, o iš išorės pasirodžiusios idėjos įgauna prasmę tik tuomet, kai yra įkontekstinamos į atitinkamas kultūrinės visuomenės praktikas. (Šaltinis: Luis A. Vivanco, A dictionary of Cultural Anthropology, Oxford Reference, <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780191836688.001.0001/acref-9780191836688-e-73>) [žiūrėta 2024 08 10].

antropologų indėliu, paremtas mąstymas yra tinkamas XXI a. karų tyrimams? Ar pamatinės idėjos keičiasi ir kaip? Ar smurtas yra vienintelė realaus karo rezultato išraiška? Šie ir kiti eigoje galimai atsirandantys pamąstymai indikuoja, kad teorinei prieigai ir jos modifikacijoms vietos yra.

Siejant su tuo, kas pasakyta apie besikeičiančias teorines prielaidas, verta grįžti prie pirminės klasikinės tradicijos. Ilgainiui akademinėms ambicijoms stiprėjant, vyksta įdomus istorinis pokytis. Jis kyla iš naujų paradigmu bei analizių lokaliai skirtinguose kontekstuose. Malinowskio diskursai jau XX a. pabaigoje sulaukė akademinės bendruomenės kritikos. Mokslininko teoriniame žinojime ir praktinėje veikloje pasigendama evoliucinio žvilgsnio į tiriamą objektą, kas leistų užčiuopti karo kilmės pradmenis skirtingose kultūrose (Srivastava 1993: 197). Tai skatina ieškoti papildomų antropologinių perspektyvų, kurios padėtų atsakyti į mažai dėmesio sulaukusius klausimus bei aspektus, pavyzdžiui, susijusius su karo kilme ir ilgaamžiškumu ar karo mentaliteto egzistavimu ir sampratos konstravimu tam tikroje bendruomenėje. Malinowskis labai aiškiai išdėstė savitą požiūrį teigdamas, kad praeityje surinkta informacija neturi mokslinio patikimumo (Weaver 2002), todėl didžiausias dėmesys buvo skirtas etnografiniam duomenų rinkimui čia ir dabar. Tai iškelia poreikį istorinę perspektyvą derinti su duotojo momento tyrimais. Maža to, nepaprastai reikšmingą indėlį antropologinei tradicijai turėjusio Malinowskio gyvavimo laikotarpio primityvios visuomenės kardinaliai skiriasi nuo šių dienų visuomenių, kurios nebėra paremtos vien savitomis tradicijomis, kultais ar papročiais, tačiau daug stipriau yra veikiamos globalių išorinių jėgų bei tendencijų.

Apibendrinant klasikinius karo antropologijos diskursus bei individo *in situ* principą galima pasakyti, jog pasitelkiant etnografinį metodą siekiama teorines koncepcijas patikrinti praktiniame lygmenyje, suprasti, kas rūpi kiekvienai kultūrai, ir atsisakyti siauro požiūrio į tyrimo klausimus. Kitaip tariant, į tiriamus objektus Malinowskis skatina žiūrėti plačiai, įsigilinti į vietinį kontekstą ir surinkti visas jam būdingas detales. Kita vertus, Malinowskio kaip

tyrinėjimų pradininko įžvalgos, jo kaip labiau praktiko nei teoretiko tapatumas, kelia ir daugiau diskusijų, kurios išryškėja tyrinėjant mikrolygmens etnografiją. Istoriskai galima matyti, kad karo tyrimų kontekste antropologai save laiko teoretikais ir praktikais profesionalais, kurie žinias naudoja ne vien akademiniais tikslais.

1.2. Taikomosios antropologijos mikro perspektyva politiniams tikslams

Individus ir visuomenes apibrėžiančios teorinės prielaidos leidžia geriau pažinti pavienes valstybes, jų kultūras ir mentalitetą. Tyrėjų įsitraukimas į tyrinėjamos visuomenės gyvenimą atskleidžia labai specifines ir daug kam nepažinias socialines, kultūrinės, politines, ekonomines ar kitas visuomenines sistemas. Surinkti duomenys neretai nenugula tik į rašytines tiriamą objektą apibendrinančias analizes, nes toks mokslininkų sąlytis su ne visiems prieinama aplinka yra praktiškai naudingas įrankis. Tai buvo ypač aktualu vykstančių pasaulinių karų metu. Pasikeitusi pasaulio struktūra demonstruoja poreikį apžvelgti ne tik istoriskai buvusias tendencijas, tačiau taip pat įvertinti kas vyksta dabar su karine, politine, visuomenine ir kitomis sritimis.

Taikomosios antropologijos istorija rodo, kad ji buvo taikyta ne tik etnografijoje akademiškai tiriant įvairias visuomenes, jų kultūrą, simbolius ir kaitos praktikas, bet ir politiniais tikslais (Malinowski 1929: 23). Tai pirmiausia atspindi politiniu ir instituciniu lygmeniu priimamų sprendimų įtaką individui. Reikia pabrėžti, kad pagrindinis dėmesys šiose diskusijose yra sutelktas būtent į karo kontekstą, kuriame, be kita ko, išryškėja mikro ir makro lygmenų sąveika. Taikomoji antropologija dar praeito šimtmečio pabaigoje patvirtino idėją, kad mokslas yra kaip naujos tvarkos pagrindas ir tai yra išreiškama kaip galios, žinojimo ir socialinės kontrolės sąveika (Starn 1986: 705).

Taikomosios antropologijos istoriografija karinėse veiklose prasideda jau nuo Pirmojo pasaulinio karo (Rosen 2011: 536). Prielaidos, kurios kyla iš akademinio žinojimo, prisideda prie valstybių administracijų priimamų

politinių ir karinių sprendimų. Vokietijoje gimęs antropologas, kalbininkas, amerikiečių antropologinės mokyklos pradininkas Franzas Boasas Pirmojo pasaulinio karo metais kėlė klausimus dėl antropologų mokslo žinių išnaudojimo taikant lauko tyrimų technikas darbo praktikoms Centrinėje Amerikoje (Price 2000). Mokslininko iškeltas susirūpinimas rodė, kad toks antropologų veikimas darė žalą antropologinių tyrimų patikimumui. Pirmojo pasaulinio karo metais antropologai išnaudojo savo profesinę sritį tautos ar imperijos gerovei kurti (Scheer, Marchetti, Johler 2010: 15). Taip pat buvo manoma, kad Pirmojo pasaulinio karo antropologija yra labiau susijusi su Europos žemynu ir jos reikalais bei koncentruota į kelias sritis: į karių apkasus ir jų analizę; į tai, kas buvo vadinama karo folkloru, – papročius, įsitikinimus, simbolines sistemas ir kultūrinės praktikas, kurias plėtoja kariai karo fronte; į karo kalinių stovyklas (Scheer, Marchetti, Johler 2010: 20). Šie klausimai yra susiję su antropologine karo lauko analize ir etnografinės mikrolygmens priegios taikymu – dėmesiu žmogiškai kasdienybei nesaugumo sąlygomis bei tos kasdienybės įvardijimui „balsais iš apačios“.

Antrajame pasauliniame kare šios tendencijos išlieka panašios, nes antropologija buvo ryški profesinė praktika, o antropologai nebuvo vien tyrėjai, nes dirbo ir valstybių tarnyboms. Mokslininkų darbo pobūdis buvo įvairus: rinko ir apdorojo žvalgybinę informaciją, mokė ir treniravo valstybės institucijų darbuotojus, dirbo prie Jungtinių Amerikos Valstijų projektų (Price 2008: 19). Tai leido pažinti tikslines visuomenes, turinčias savitas kultūrinės, socialinės ar politinės praktikas. Akivaizdu, kad taikomoji karo antropologija tuo metu pasitarnavo didžiųjų galių interesams siekiant pažinti skirtingas visuomenes karo kontekste bei priimti sprendimus remiantis praktiškai patikrinu žinojimu. Galbūt šioje vietoje norėtusi ieškoti sąsajų su įvardinta galios pozicija tyrimuose, kuomet stipresnės akademinės, ypač, vakarietiškos tradicijos, sukuria griežtas prielaidas, ne iki galo atliepiančias skirtingas ir nebūtinai pažinias kultūras. Antrojo pasaulinio karo metais Mead buvo įvardijama kaip lyderė, taikanti mokslą praktiniame karo veikimo lauke, kartu su britų

antropologais Gregory Batesonu ir Geoffrey'umi Goreriu bei Jungtinių Amerikos Valstijų antropologe ir etnologe Ruth Benedict dėmesį telkė nebe į mažų primityvių visuomenių tyrimus, bet į modernias Jungtinių Amerikos Valstijų ar Vokietijos kultūras. Jau tuo metu buvo matomas pokytis pačių visuomenių gyvenimo karo metu struktūrose ir tobulėjantis visuomenių traktavimo ir supratimo būdas. Tai buvo įvardijama ir formuojama kaip nacionalinis charakteris ir jo kūrimas (Mabee 1987: 3). Visgi reikia turėti omenyje, kad Mead buvo minėtojo kultūrinio reliatyvizmo šalininkė ir skatintoja. Ji aktyviai veikdama taikomosios karo antropologijos kontekste sakė, kad karo tyrimuose yra svarbu žinoti, kokias treniruočių praktikas taiko kitų šalių pajėgos, kokio tipo pratimus jos atlieka, kokia procesų trukmė, koks pastangų lygis, kokie santykiai tarp vadų ir tarnaujančiųjų ar koks iniciatyvos lygis buvo suteikiamas pavieniams kariams (Mead 1943: 139). Ar šių dienų karo praktikoms yra aktualus toks veikimas? Ar vis dar egzistuoja tokios tendencijos? Mokslininkė turėjo ambicijų antropologiją iškelti į paviršių ir padaryti ją kuo labiau pritaikoma bei naudinga disciplina (Mandler 2013: 43–48). Mead savo idėjas įprasmino tyrinėdama skirtingas bendruomenes – Papua Naujosios Gvinėjos gentis Mundugumour, Chambri ir Arapesh (Roscoe 2003: 581). Vienas ryškiausių atradimų yra antropologės išvados apie kalnų gentį Arapesh, apibūdinamą kaip visuomenę, kurioje nėra žinoma apie karą arba žinios apie šį reiškinį yra labai ribotos, nes moterys ir vyrai yra neagresyvūs, švelnūs ir paslaugūs (Mead 1935: 40). Tokia mintis gali būti tinkama atliepiant Malinowskio mintį, kad karas nėra nulemtas biologinio determinizmo, bet priešinga – priklauso nuo žmogaus. Todėl prieš imantis tyrinėti karą ir mąstant, kad tai nėra visų tautų ar bendruomenių nacionalinio charakterio dalis, ne visur karo tyrimai yra prasmingi ir duodantys naudos. Grįžtant prie Mead išvalgų, ji teigė, kad nors šie žmonės turėjo ginklų, su karu susijusių ritualų ar neformalių karų praktikų, jie į tai įsitraukė labai mažai. Kita vertus, Mead tyrimai buvo pasitelkiami politiniams tikslams, taip pat kitoms, iš savo rato išeinančioms bendruomenėms pažinti, todėl tyrimų pobūdis atveda prie antropologų pirminės

idėjos – gilintis į kultūrą, kuri susijusi su individais ir jų prigimtinių charakterių išryškinimu karo kontekste. Tai atliepia ir XX a. 8 deš. Jungtinių Amerikos Valstijų kultūros antropologo Cliffordo Geertzo iškeltą kultūros, kaip reikšmių sistemos tam tikrose visuomenėse, prasmę (Geertz 1973: 3–33). Antropologo tikslas yra atrasti ir tyrinėti prasmes, kurias žmonės perteikia išreikšdami savąias patirtis.

XXI a. amžiaus akademinės praktikos rodo, kad taikomosios antropologijos reikšmė individo ar visuomenės lygmens tyrimuose yra vis dar taikoma. Vienas iš pavyzdžių – XXI a. pradžioje Amerikos antropologų asociacijos parengta ataskaita³⁰ dėl antropologijos įtraukimo į Jungtinių Amerikos Valstijų saugumo ir žvalgybos bendruomenės veiklas. Joje sakoma, kad antropologai gali įsitraukti į skirtingas veiklas: politikos analizę ir formulavimą, vidinių organizacijų studijų atlikimą, kultūrinių mokymų kariams rengimą, pagalbą žvalgybos ir karinėms operacijoms. Čia atsiranda ne tik taikomosios karo antropologijos mikrolygmuo politiniams tikslams, bet ir antropologo ir jo tiriamo individo santykis.

Nepaisant to, kad disciplinos apimtis yra nemenka, tačiau dažnai tyrimai yra institucinio pobūdžio (Ben – Ari 2016). Tai parodo, jog yra jungiamas individualus ir institucinis požiūriai į vieną. Be to, tai dar turi ir priešingą efektą, kurį galima pademonstruoti per praktinį pavyzdį: Jungtinių Amerikos Valstijų tyrėjai koncentravosi į savos valstybės veiksmus ir neretai vietinės visuomenės patirtis pritaikydavo visiems tiriamiems atvejams (McFate 2019). Tai rezonuoja su teoriniais požiūriais, kurie bendrai neskirsto pavienių atvejų analizių, tačiau ieško bendresnių grupes apibūdinančių bruožų.

Apibendrinant taikomąją karo antropologijos mikro perspektyvą pasakytina, kad praktinis antropologinis veikimas visų pirma yra susijęs su tiesiogine tiriamąja mokslininkų veikla, kuri atliepia etnografinio lauko tyrimo

³⁰ Amerikos antropologų asociacijos etikos kodas (CoE) – rašytinės antropologų įsitraukimo į karinius, žvalgybos ar kitus nacionalinio saugumo veiksmus nuostatos, leidžiančios suprasti tokių įsitraukimo formų etines implikacijas (Ethical Guidelines for... 2011).

tikslą – išeiti ir pažinti žmones ir jų pasaulius, kurie yra tiriami. Antra, dirbant valstybių karinėms politinėms organizacijoms karo kontekste šis veikimas orientuojasi į kitų galių pažinimą, jų veiklos analizes ir ataskaitų teikimą savo organizacijai. Tai leidžia derinti akademinį žinojimą, buvimą tyrimo lauke ir atstovaujamos valstybės interesų užtikrinimą. Tačiau iš profesinės pusės ši veikla yra kritikuotina, nes kelia klausimų dėl galimo didesnio nei tiriant svetimose šalyse mokslininkų šališkumo, akademinės etikos bei mokslinio darbo principų. Galiausiai, taikomoji karo antropologija mikro lygmeniu parodė, kad didžiausią įtaką individams daro ne tik politika, bet ir kultūra. Pirmiausia yra siekiama perprasti tam tikros visuomenės savitumą, o tik tuomet yra priimami politiniai sprendimai. Neabejotinai kyla klausimas kaip šių dienų karų ir konfliktų kontekste atrodo taikomosios antropologijos išraiškos? Trumpas istorinio konteksto aptarimas išduoda, kad tendencijos nors ir keičiasi, bet aptartų veikimo praktikų nėra atsisakoma. Šių dienų karo ypatumai iškelia poreikį ne tik pristatyti teorinius ar praktiniu buvimu tiriamoje visuomenėje užrašytus teiginius, bet ir išsiaiškinti karą patiriančių žmonių poreikius pokarinei tvarkai, taikos galimybėms ir ateities vizijoms.

1.3. Mikro perspektyvos taikymas šių dienų karo tyrimuose: teoriniai svarstymai

Įsigilinus į klasikinių mikro perspektyvos teoretikų idėjas ir turimų žinių taikymo būdus, galima pasakyti, kad ir šių dienų funkcionalizmo krypties mokslininkai sako, jog visuomenės yra kaip gyvas organizmas, kurio skirtingos dalys sąveikauja (Porth, Neutzling, Edwards 2022). Tai tarsi leidžia įsitikinti, kad kuo platesnis ir visapusiškesnis tiriamojo objekto dalių išskyrimas ir ištyrimas, tuo išsamesnė yra pasirinkto objekto analizė.

Bendrai pilietinius konfliktus ir karus tyrinėjančius mokslininkus, ypač politikos mokslų srities atstovus, vis labiau domina dalyvaujančių ir karą patiriančių individų pasakojimai ir vidinės karo dinamikos. Tam paaiškinti ir suprasti jau ne pirmą dešimtmetį yra taikomas smurto mikro politikos (angl.

micropolitics of violence) terminas³¹. Todėl apibrėžus pagrindinę teorinę ir praktinę mikrolygmens prieigos logiką, sisteminant informaciją ir įvedant tarpdisciplininį elementą, Tarptautinių santykių profesorius Charlesas Kingas išskyrė pagrindinius mikro tyrimo prieigos bruožus, kurie padeda geriau suprasti, kaip mikro perspektyva padeda suprasti konfliktus ir karus: a) smurto analizės konflikto vietose atliekamos ne valstybės lygiu. Tai reiškia, kad yra pereinama į individų, grupių analizės lygmenį; b) įsipareigojimas integruoti konfliktų dalyvių patirtis į analizes; c) disgregacija – reikia žiūrėti lokaliai, kur smurto ar konflikto epizodai yra aktyvūs, o kur ne. Pastarasis argumentas gelbsti, kai yra siekiama išsiaiškinti smurto epizodų intensyvumą pilno masto karo situacijose; d) dėmesys smurto epizodų, karinių veiksmų apibrėžimui, įrėminimui; e) iš išorės konfliktams priskiriamų apibrėžimų patikrinimas „balsais iš apačios“, pateikiant situacinius aiškinimus (King 2004: 447).

Svarbu yra akcentuoti tai, kad nors mikro perspektyvos karo studijomis dažniausiai siekiama suprasti karo ir smurto poveikį paprastiems žmonėms (Kalyvas, Kocher 2009; Kalyvas 2010; Kalyvas 2012; Balcells, Justino 2014; Balcells, Stanton 2021), konstruojant teorinį disertacijos pagrindą į mikro perspektyvą žvelgiama kompleksiskai – karo samprata ir bruožai yra nagrinėjami per tiesioginę individo patirtį kare, dėmesį skiriant kasdienėms ir globalesnio masto karo konceptą formuojančioms detalėms. Tai siejasi su klasikiniiais požiūriais, leidusiais į tiriamą objektą pažiūrėti per procesų susietumą ir per atskirų dalių sąveiką.

Analizuojant mikro perspektyvos transformacijas šių dienų mokslininkų dėmesys taikant mikro prieigą visgi buvo skirtas pilietiniams karams tirti (Sosa 2023: 164). Pristačius pagrindines mikro perspektyvos teorines prielaidas, teorinis naratyvas gali būti adaptuojamas kuriant ir surinktais duomenimis grindžiant karo supratimą Ukrainos atveju. Įdomu tai, kad teorinė mikro prieiga,

³¹ Žr. plačiau išskirtus bendrus mikro prieigos bruožus.

taikoma skirtinguose tarpdalykiniuose požiūriuose nepraranda pagrindinės savo idėjos – įtraukti žmonių balsus.

Apibendrintai galima teigti, kad mikro perspektyva kaip disertacijos teorinis pagrindas yra iš tiesų tarpdisciplininė prieiga, kuri leidžia apžvelgti platesnius šiuolaikinius požiūrius įsitraukiančiais į karo tyrimus. Antropologinė mikro prieiga siūlo galimybę labai detaliai stebėti ir suprasti kasdienio žmonių gyvenimo smulkausius ypatumus, jų turimas tradicijas, praktikas bei santykį su aplinka. Tarpdalykinė mikro prieiga nors yra skirta smulkaus masto, į žmones orientuotų reiškinių tyrimams, tačiau priešingai nei antropologinė mikro perspektyva, neapsiriboja tik etnografiniu tyrimo metodu. Yra integruojama daugiau skirtingų duomenų rinkimo metodų, akcentuojamos didesnės tiriamos grupės, objektai ir karo poveikio matavimai. Visus vienijantis aspektas padeda paaiškinti, kad kare susipina skirtingi socialiniai, kultūriniai ir politiniai elementai, kuriuos galima pastebėti karo paveiktoje kasdienybėje ir valstybės struktūrose.

1.4. Nuo mikro- iki makro-: kuo skiriasi antropologų, istorikų ir sociologų požiūriai?

Mikrolygmens antropologinė, į individus orientuota perspektyva suteikia naujų įžvalgų ir leidžia objektyviau suprasti karą, turint galvoje galimybes į karą pažvelgti tiriamų individų akimis bei gauti pirminės reikšmingos informacijos. Vis dėlto tai neretai kelia iššūkių siekiant suprasti, kaip individo ar visuomenės lygmens požiūris į smurtą, individualus dalyvavimas ar ginkluotų grupių palaikymas, vietinės pasipriešinimo formos ar kiti karo kasdienybės aspektai siejasi su specifiniais makro, nacionalinio lygmens procesais (Balcells, Justino 2014: 1347). Kartu tai skatina klausti ar vietiniu individo lygmeniu surinkti duomenys atliepia struktūrinius šalies procesus ir kaip? Ar vieno atvejo analizės įžvalgos gali būti pritaikomos kitiems, panašioms atvejams pristatyti? Apie tai akademikai diskutuoja ir savo darbais tai parodo, nes, pasak graikų politologo

Stathiso Kalyvo, karas sujungia civilius, karines grupes, vietas bei valstybės lygmens institucijas, kurių ryšiui aptarti reikalingas platesnis matymas, jungiantis kiek įmanoma daugiau aspektų (Kalyvas 2012: 660). Mikrolygmens prieigos trūkumus papildo sociologinis ir istorinis požiūriai, nors susipažinus su skirtingais požiūriais matoma, kad mikrolygmuo sulaukia dėmesio, nes žmonių mintys papildo neretai gausius antrinius šaltinius. Tai apima mokslininkų taikomo ir analizuojamo smurto poveikį individams, karo lokalumą, išorinių etikečių atsisakymą.

Sociologijos disciplinos klasikas Emile'is Durkheimas sako, kad karai sukelia kolektyvinius sentimentus, stimuliuoja palaikančią dvasią ir patriotizmą bei veda į vieną bendrą tikslą – stipresnę visuomenės integraciją (Durkheim 1951: 166). Sociologinės krypties tyrimuose svarbu išsiaiškinti, kokius socialinius ar politinius pokyčius karas sukelia, pagrindinį dėmesį skiriant būtent vidiniams visuomenės procesams (Roxborough 1999: 491–500). Kartu su tuo, sociologinis požiūris siūlo tyrinėti tam tikrų grupių kare pasirinkimus, veiksmus, valstybės vaidmenį karo procesuose, perėjimą nuo individo iki grupės. XXI a. pradžios tendencijos iliustruoja, kad valstybė iš esmės praranda savo kaip pagrindinio ir viską lemiančio karo veikėjo vaidmenį, nes atliepiant jau minėtuosius praktinius ir konceptualius karo pobūdžio pokyčius, karai tampa lokalesni, įgauna skirtingas kariavimo formas, įtraukia skirtingus veikėjus ir civilius (Malešević 2010: 316). Kalbant apie žmogaus dalyvavimą kare, sociologiniu požiūriu individualus dalyvavimas ar žudymas reikalauja socialinės organizacijos ir mikro lygmeniu esančio solidarumo, kuris veda į koordinuotą bendrą veiksmą. Kova ir polinkis kovoti yra ne individų, o grupinis fenomenas (Malešević 2010: 222). Tai siejasi su antropologinio požiūrio siūlomais diskursais, nes individas yra matomas kaip bendruomenės dalis. Individualūs pasakojimai tampa atspirties tašku toliau gilinantis į tai, koks yra karo ir visuomenės santykis, kaip ekonomika, politika ar šalies kultūra susisieja su karu ir kitais procesais.

Karo sukeltų pokyčių aiškinimai sociologiniame diskurse dažniausiai neapima karo ir visuomenės santykių formavusių istorinių procesų svarbos (Malešević 2014: 66). Tai galima išsiaiškinti taikant istorinę prieigą, kuri į tiriamą karo reiškinį leidžia žiūrėti per istorijos tėkmėje besiformavusį visuomenės ir valstybės santykį, taip pat aptariant valstybės veiksnį karo priešasčių ir pasekmių kontekste ar karo poveikį valstybės kūrimo procesuose, destruktines karo pasekmes, valstybių ir politinių lyderių poreikį sutelkti smurto, ginklų ir kapitalo kontrolę į savo rankas (Tilly 1985). Prūsų karo teoretikas Carlas von Clausewitzas pateikė istorijos disciplinos supratimą, kuris pasižymi savitu matymo kampu, bet, kita vertus, yra tam tikro kritinio žvilgsnio į mikro prieigą dalis. Clausewitzas sako, kad karas yra valstybės, ginkluotųjų pajėgų ir visuomenės santykių išraiška (Kestnbaum 2009: 236). Ši trijų šalių santykių sąveika yra neatsiejama nuo istorinio požiūrio šalininkų siūlomoms karo tyrimų priegoms. Lietuviai mokslininkai, kurie kalba apie valstybės kūrimąsi karo metu, smurto kaip tautos ir tapatumo formavimosi aspektą (Balkelis 2018: 1–179), karo atminties aktualizavimą, socialinius bei mentalinius visuomenių pokyčius (Safronovas 2015: 149–165), taip pat prisideda prie šio istorinio požiūrio apie karą formavimo. Taigi karo kontekste pagrindinis dėmesys skiriamas valstybės galioms, politinėms priemonėms ir prieš demaskavimui, o tai galima įvardinti kaip mikro realybės neapimančius tyrimo objektus.

Lyginamajame kontekste, pagrindinis mikrolygmens indėlis tiriant karą yra galimybė pavaizduoti žmogišką realybę, kuri nėra apribota aiškiomis gairėmis apie ką tuo metu galima kalbėti. Tai jungia socialinius, istorinius, kultūrinius, politinius, emocinius ar intelektualinius patyrimo aspektus (Waterston 2009). Išskirtinis dėmesys mikro detalėms atliepia riboto laiko, erdvės ir laikinumo momentus, kurie prisideda prie plataus karo aprašymo.

Antropologinio, sociologinio ir istorinio požiūrių palyginimas leido išskirti esminius, šių požiūrių vertinimą atspindinčius aspektus: pirma, antropologinėms analizėms svarbiausia suprasti, kas yra žmogus ir kokia yra jo vieta karo kontekste. Sociologinio ir istorinio požiūrių šalininkai daugiau

dėmesio skiria visuomenėms arba valstybės lygmeniui, nors nevengia atsižvelgti į tai, kas vyksta individų pasaulyuose. Antra, tiriant skirtumus visgi išryškėja ir požiūrių panašumai, kurie neišvengiamai atspindi bendrą akademinės bendruomenės tyrimų tendenciją: į procesus žiūrėti plačiai ir juos suvokti kompleksiskai.

1.5. Teorinės prieigos apibendrinimas

Teorinės disertacijos prieigos pristatymas apima keletą dalykų: a) žvilgsnis į istoriografinę teorinės ir praktinės karo antropologijos plėtrą bei į skirtingų mokslo disciplinų aiškinimus padeda suprasti kaip keičiasi tyrimus remiančios teorinės idėjos ir kuria linkme juda karo tyrimai pradėdant klasikinius požiūriais ir aptariant šių laikų tendencijas; b) teorinių karo aiškinimo prielaidų pokytis priklauso ne tik nuo besikeičiančio istorinio laikotarpio, bet ir nuo evoliucijai lengvai pasiduodančio karų pobūdžio pokyčių, sudėtingėjančių ir labiau įvairesnių visuomenių struktūros; c) istorinio taikomojo karo antropologijos pobūdžio svarbą, siekiant suprasti šios mokslo krypties pajėgumą generuoti teorines idėjas per visapusišką įsitraukimą į visuomenių, kultūrų ir karo pasiruošimo darbus; d) mikrolygmens prieiga etnografijoje leidžia į tiriamą karo reiškinį pažiūrėti empiriškai, tiesiogiai tyrėjui bendraujant su žmonėmis ir gilinantį į jų patirtis. Taigi mikrolygmens perspektyva ne tik atspindi poreikį į antropologines ir etnografines analizes įtraukti individą, bet ir padeda įvertinti praktinį mikrolygmens perspektyvos savitumą tyrėjams dalyvaujant, sąveikaujant su tiriamaisiais bei renkant informaciją.

Apžvelgus klasikinius etnografinius-antropologinius karo diskursus galima pastebėti, kad etnografija yra pirminis įrankis, kuriuo galima tikrinti teoriniu pagrindu pateikiamas karo sampratas, atskleisti teorinio ir praktinio lygmens sąveiką bei suprasti, kaip vietinis, nacionalinis ir globalus kontekstas daro įtaką žmonėms. Pirmiausia, Malinowskis skleidamas taikomosios

antropologijos idėjas sukūrė pradžią ne tik akademinėi veiklai ir skirtingų visuomenių tyrimams, bet ir antropologų darbui karinėse organizacijose, kurios didžiuliuose pasauliniuose karuose mokslinį žinojimą panaudojo politiniams tikslams. Ši antropologinio tyrimo dalis yra reikšminga bendrame mikrolygmens prieigos tyrimo kontekste, nes remiantis Malinowskio įžvalgomis tyrėjas turi eiti į tiriamąjį lauką, stebėti, dalyvauti ir užčiuopti vietinį žinojimą. Istoriniame kontekste antropologai daugiausia siekė padaryti antropologiją kuo labiau pritaikoma taikomąja disciplina, prisidedančia prie valstybinio lygmens sprendimų. Kartu su tuo išryškino individo, karo ir politikos bei individo ir antropologo ryšius.

Šiuolaikinė etnografija siekia ne vien tikrinti teorijas, kaip tai iš esmės darė Malinowskis, save pirmiausia identifikuodamas kaip praktinį etnografa, bet generuoti teorijas, suteikti minčių tolesniems tyrimams, atsižvelgiant į besikeičiantį politinį, karinį, kultūrinį ar socialinį kontekstą. Teorinio tyrimo pagrindo pristatymo metu išryškėjo antropologinės karo analizės mikrolygmens etnografijoje savitumas ir vis didėjantis mokslo tarpdiscipliniškumas, leidžiantis sumažinti vienos ar kitos prieigos trūkumus bei sujungti skirtingas prieigas kompleksiškiems ir sudėtingesniems reiškiniams aiškinti. Sociologijos, istorijos ar politologijos disciplinos bei trumpas jų požiūrių aptarimas ir palyginimas su antropologine mintimi parodė, kad besikeičianti karo kultūra, kariavimo būdai, silpnėjantis valstybės vaidmuo ir didėjantis karų lokalumas skatina mikro prieigą taikyti ne tik antropologijoje, bet ir kitose mokslo srityse.

Nors teorinė prieiga yra iš tiesų išsiskirstanti į smulkesnes dalis, tačiau dėmesys tradiciškai buvo skiriamas globaliems ir tarptautiniams įvykiams ir reiškiniams tirti. Dabar yra daroma prielaida, kad visos šios transformacijos, kurios vyksta visuomenėse, yra labiau lokaliai nei galime įsivaizduoti tą pokytį globaliai. Kita vertus, jos yra pažymėtos susijusių bei persipinančių procesų skirtinguose tvarkos lygiuose (Cooley, Nexon 2020).

Siekiant tinkamai apibendrinti ir suprasti kaip disertacijoje yra remiamasi teoriniu pagrindu, bus laikomasi šių teorinių prielaidų: dėmesys yra skiriamas

karo sampratos ir su ja susijusių patirčių, karo veiksmų ir situacijos apibrėžimui bei įrėminimui istorijomis „iš apačios“. Tai atliepia mikro teorijoje ir kartu Malinowskio diskursuose esančius moralinius įsipareigojimus integruoti pateikėjų patirtis kaip pagrindinį informacijos šaltinį. Taip pat yra svarbu plačiai įvertinti ką žmonės kalba, daro, kaip interpretuoja skirtingas temines situacijas. Be to, tiriant karą Ukrainoje siekiama empirine medžiaga prisidėti prie teorinių atradimų ir naujų konstruktyvų, kurie žymi šiuolaikinių karų tendencijas per ne itin lengvai išnarpiojamos karo kasdienybės puses.

Įvardintos teorinės prielaidos yra svarbios teksto struktūrai ir tyrinėjimų bei išvadų pateikimui, o ir leidžia kelti klausimą kiek teorinės prielaidos yra svarbios etnografiniam tyrimui? Galbūt teorija etnografiniame tyrime yra nei indukcinė, nei dedukcinė, bet įtraukianti abi šias prielaidas (Chaddha 2010). Tokie pamąstymai kyla ne tik iš mikro perspektyvos suteikiamų galimybių tiesiogiai sąveikauti su pateikėjais, tačiau ir iš istoriografijoje matomo antropologų įsitraukimo ir praktinio žinių taikymo ne tik tiriamųjų visuomenių ar objektų akademinio pažinimo tikslais.

Formuojant teorinį naratyvą nuo klasikinės minties ir išskyrus dabartinius mikro tyrimo bruožus, pradžioje svarbu apibrėžti antropologinės karo sampratos diskursus, kurie ne tik rodo šios disciplinos indėlį į karo supratimo kūrimą, bet ir atliepia bendras mikrolygmens prieigos tendencijas karą apibrėžti per smurto prizmę. Visgi įdomu kaip ir koku mastu teorinė perspektyva leidžia užčiuopti daugiau karo elementų, kurie nėra vien tik smurtas ar ginkluoti veiksmai, tačiau iškelia daugiau naujumo per pasirinktą tyrimo atvejį.

Atsižvelgiant į tai kas buvo aprašyta pristatant teorinės prieigos praktinius ir konceptualius aspektus, mikro perspektyva visgi turi iššūkių, todėl reikia atkreipti dėmesį ir ieškoti paaiškinimų šiems trimis aspektams (Haer, Vullers, Weidman 2019): a) kaip derinamas vietos ir nacionalinis lygmuo, ar nėra spragų tarp šių dviejų kontekstų, kurie vienas kitą papildo; b) mikro perspektyva yra skirta vieno, konkretaus atvejo analizei, todėl kyla klausimas

ar tai neapsunkina bandymų kurti plačiai apimančius apibendrinimus, skirtingų objektų aprašymus?; c) trečias ir su metodologine dalimi susijęs dalykas yra duomenų klausimo aspektas: mikro tyrimai reikalauja gilių, plačių ir dažniausiai privačią erdvę žyminčių duomenų. Kaip jie užtikrinami disertacijos tyrimo objekto atvejo analizėje? Šie ir eigoje kylantys klausimai yra sprendžiami ne tik pagal pasirinktą tyrimo objektą, bet minint ir vertinant tarpdalykinius požiūrius, pristatant tyrimo metodologiją bei joje siūlomus sprendimus pasirinktam tyrimo objektui ištirti.

2. TYRIMO METODOLOGIJA: ETNOGRAFINIO³² TYRIMO YPATUMAI IR TYRIMO METODAI

Norvegų socialinė antropologė Signe Howell (2018) teigia, kad klasikinis etnografinis lauko tyrimas yra atliekamas ilgą laiką trunkančio stebėjimo dalyvaujant metodais, siekiant suprasti pamatinį tiriamos visuomenės gyvenimo būdą iš vidaus. Tyrėjas apibrėžtam laikui tampa visuomenės nariu ir įsitraukia į jos socialinę aplinką. Remiantis gauta informacija iš žmonių ir aplink esančių institucijų, tyrėjas stengiasi suprasti ir patirti socialinį gyvenimą kaip tie, kurie gyvena toje aplinkoje (Madden 2010). Toks metodas yra vadinamas indukcinis ir leidžia nukreipti antropologus ir kitų disciplinų atstovus tyrinėti tai, kas yra reikšminga visuomenei, o ne testuoti iš anksto nustatytas ir suformuluotas hipotezes (Seligmann, Estes 2019: 1). Šiame etape susitinka du pagrindiniai tyrimo dalyviai ir veikėjai – a) tiriama visuomenė ar jos nariai bei b) tyrėjas.

Etnografai pasisako už dėmesį vietinėms interpretacijoms (Geertz, 1973; Fetterman, 2010). Teigiama, kad jeigu tyrėjas kreipiasi į bendruomenę su iš anksto apibrėžtais teorinių modelių rinkiniais, sąvokomis ar pasiūlymais, jis ieškodamos unikalios ir išskirtinai tiriamam kontekstui pavaldžios informacijos, gali patirti nesėkmę. Dėl šios priežasties etnografai dažniausiai pradeda tyrimus demonstruodami bendrą susidomėjimą visuomene, žmonių grupe, socialiniu veiksmu ar praktine problema. Tuomet yra apibrėžiama tyrimo problema, kuri vystant tyrimo projektą gali kisti. Panašiai tyrimo procese yra plėtojamos teorinės idėjos, nors tai veikiau yra traktuojama kaip vertingi tyrimo atradimai.

Antropologijos ar etnologijos siūlomos priegijos padeda atskleisti žmogaus mąstymo ir supratimo įvairovę bei pastebėti socialinio ir kultūrinio gyvenimo aspektus. Mokslininkams tyrinėjant pasirinktą objektą yra naudojami

³² Ethnographic research, <https://study.sagepub.com/sites/default/files/Eriksson%20and%20Kovalainen.pdf> [žiūrėta 2024 06 01].

skirtingi metodai, įvairūs priėjimo prie pateikėjų instrumentai, o tyrimo objektas ar problema neretai nulemia kaip ir kokias apimtimi pasirinkti tyrimo metodai bei strategijos bus taikomi.

Etnografiniams tyrimo metodams neišvengiamai įtakos turi dabartiniai procesai, paremti sparčiai besikeičiančiomis technologinėmis ir kasdienio gyvenimo struktūromis. Kompleksiniai politiniai, aplinkos, socialinės plėtros pokyčiai įvairios transformacijos veikiuose globaliose ir daugiakultūre visuomenėse bei skaitmenizuotame pasaulyje sukūrė naujas tyrimo aplinkos galimybes, bet tuo pačiu sukėlė iššūkius etnografiniam tyrimui. Kaip to pasekmė, etnografijos metodų taikymas naujuose kontekstuose leido sukurti inovatyvius metodologinius įrankius ir naujas prieigas etnografiniam tyrimui (Lähdesmäki; Koskinen-Koivisto; Čeginskas, Koistinen 2020).

Vis dėlto, jau XXI a. pradžioje buvo galima pastebėti ar perskaityti tendencijas, kad dėl reikšmingų technologinių pokyčių, „akis į akį“, „gyvi“ pasikalbėjimai nebėra vadinami „aukso standartais“, nes virtualūs metodai yra lygiai galiojančios ir teisėtos priegos tyrimams (Hine 2005: 4). Etnografija, kuri yra apibrėžiama ne tik fizine erdve, jau buvo žinoma XX a. 10 deš., kada didėjo susidomėjimas internetu kuriant tirštą, Geertzo terminais kalbant, aprašymą. Svarbiausia buvo sukurti į kontekstą orientuotas, turiniu išplėtotas santykių ir gyvenimo analizes. Etnografinis lauko tyrimas tradiciškai buvo paremtas idėja apie lokalumą ir fizinį įsitikinimą geografiškai apibrėžtoje erdvėje (Wittel 2000). Dabar, tiriant karą, tiek praktiškai, tiek metodiškai yra matoma, kad karas peržengia geografines ribas.

Kita vertus, perėjimą prie patogesnių ir kontekstui adaptuotų tinkamų metodų paskatino pasaulį sukausčiusi COVID-19 banga³³, kuri uždarė ne tik sienas tarp valstybių, bet kartu transformavo žmonių tarpusavio bendravimo galimybes. Maža to, COVID-19 pandemija išplitusi po visą pasaulį apsunkino

³³ Jake Dean, *Digital ethnography: An introduction to Theory and Practice*. 2023. <https://daily.jstor.org/digital-ethnography-an-introduction-to-theory-and-practice/> [žiūrėta 2024 05 21].

etnologų bei antropologų darbą, nes tyrimai paprastai yra siejami su klasikiniiais lauko darbai – tarptautinėmis kelionėmis, ilgais asmeniniais kontaktais, kasdieninio sociokultūrinio pasaulio stebėjimu ir analize. Pasikeitęs socialinis ir visuomeninis kontekstas skatino pakeisti tyrimo planus ir esamus tyrimo metodus bei strategijas adaptuoti projektams (Howlett 2022: 388).

Natūralu, kad apribojusi betarpiškas bendravimo galimybes, virtualūs tyrimo metodai užėmė svarbią dalį naujai tiriamoje socialinėje realybėje, tačiau neišvengiamai sulaukė ir nemažai kritikos. Pavyzdžiui, internetu atlikti interviu yra kritikuojami dėl to, kad yra prarandama daug neverbalinių užuominų, jie yra prastesni už tyrimus, atliktus bendraujant fiziškai susitikus (Dempsey, Haiworonsky, Holloway, Chambers, Hecker, Draper, Gallant, Kang, Lamb, Stewart, Joly 2021: 4). Iš kitos pusės, technologiniai sprendimai leidžia įvesti audiovizualinį turinį ir sustiprinti jo pagalbą atliekamų interviu panašumus su gyvai vykstančiais pokalbiais (Nehls et. al. 2014). Nepaisant to, gali atsitikti taip, kad virtualūs, nuotoliniai interviu iššauks techninius trikdžius, padidins atstumą tarp tyrėjo ir pateikėjo, sumažins judviejų pasitikėjimo lygį, atsiremiantį į bendrą interviu kokybę. Tad yra svarbu įsivertinti kaip ekrane atrodo pateikėjai, kuo tai skiriasi nuo kontaktinio bendravimo, kaip stebėjimai dalyvaujant atrodo besikliaunant skaitmeninių technologijų siūlomais instrumentais. Visgi tam, kad virtualių ir skaitmeninių metodų patikimumas būtų tinkamai iškomunikuotas, planuojant tyrimą reikia atsakingai įtraukti skirtingas analizės perspektyvas, skirti dėmesį istorijoms ir vietiniams kontekstams bei gyvosioms patirtims, kurios atliepia etnografijos užmanymus ir iškeltas užduotis (Coleman 2010).

Kita vertus, jau XX a. pabaigoje sociologai tyrimus atlikdavo pasitelkdami virtualius, interneto siūlomas instrumentus ir tyrinėjo bendruomenių ir tapatybių klausimus (Hampton 2017: 167–188). Istorinė perspektyva rodo, kad ankstyvoji skaitmeninės etnografijos patirtis nėra įvardijama kaip skaitmeninė ar virtuali etnografija, nes dėmesys tyrinėjant pasirinktą objektą nebuvo sutelktas vien tik į virtualaus elgesio apraiškas. Buvo

laikytasi diferenciacijos tarp virtualių ir ne virtualių realybių, tapatybės atvejų ar santykių išraiškų.

Ribojimai ir iššūkiai lauko tyrimams tapo vienu iš kertinių veiksnių, skatinusių pereiti prie skaitmeninių įrankių. Kaip įvardijo politologės Lauren C. Konken ir Marnie Howlett, „namai“ tapo „lauku“, arba kitaip tariant nutolusiu lauko tyrimu (Konken, Hwolett 2023). Tai sutapo ir su pasirinkta karo tematika, kuomet išryškėja vis didesni tradiciniams lauko tyrimams tenkantys iššūkiai, kurie skatina mokslininkus ieškoti kūrybiškų išeičių naudojant nuotolinius įrankius bei tyrimo pateikėjus surandant ir kalbinant virtualiai. Tai demonstruoja natūralų posūkį link inovatyvių ir atskiroms situacijoms pritaikytų tyrimo metodų paieškų, kurie būdingi ne tik tyrėjams, analizuojantiems Ukrainoje vykstančius įvykius. Tai kartu leidžia geriau suprasti, jog keičiasi ne tik visuomenėje egzistuojantys struktūriniai mechanizmai, bet kartu ir kasdienės komunikacijos būdai. Tokios tendencijos natūraliai kviečia tyrėjus persvarstyti ne tik etinius iššūkius, bet ir įsipareigojimus, kylančius iš situacijų, kai tyrimai yra atliekami be fizinio erdvės pasiekimo ar tiesioginio susitikimo su pateikėjais.

Atliepiančią disertacijos tyrimo tematiką yra svarbu paminėti švedų karo studijų profesorių Ilmari Kähkö (2022: 677), kuris išskiria tris etnografijos stiprybes tyrinėjant karą: a) etnografija padeda įnešti dviprasmybių ir kartu poliarizuotos karo sampratos ištyrimo galimybę; b) tai gali padėti suprasti ir įvertinti etnografinių tyrimų bendrą strategiją, nes dėmesys yra skiriamas žmonėms ir visuomenėms; c) etnografija atliepia etinę ir kartu su tuo moralinę atsakomybę suteikiant karui su žmogumi ir jo rutina susijusių aspektų: ar ir kaip etnografija gali humanizuoti tuos, kurie yra dehumanizuoti? Čia atsiranda tiek metodologinių niuansų aptarimas, tiek mikro perspektyvos ypatumus konfliktų analizėje atskleidžiantys elementai. Be kita ko, šiuos įvardintus etnografinius privalumus mokslininkas vardijo kalbant apie Ukrainoje prasidėjusį karą.

Kaip teigiama naujausiuose antropologinės krypties karo tyrimuose, vienas iš etnografijos tyrimo privalumų – pažvelgti į smulkesnes karo patirties

paveikslo dalis (Wanner et al. 2023: 13). Disertacijoje buvo remiamasi prielaida, kad karas gyvenimą išskaido į daug skirtingų ir įvairių sričių. Be to, Ukrainoje vykstančio karo atvejis rodo, kad jau dešimtmetį besiklostančios karinės situacijos realybę dar labiau susmulkina ir vis pateikia naujų detalių.

Apibendrinant, etnografinio tyrimo tikslas – visapusiškai pažinti žmonių elgesio, idėjų ir vertybių visumą, sudarančią jų išreiškiamą karo suvokimą, ir atskleisti kaip mikro perspektyvos ypatumai atsispindi tiriamuoju atveju. Sukonstruota tyrimo metodika padėjo išgryninti esminius dalykus apie tiriamojo atvejo specifiškumą, respondentus, atskleidė platų ir kūrybišką požiūrį į galimus tyrimo metodus bei iššūkius. Tuo pačiu, etnografija leido eksperimentuoti ir į tiriamą objektą bei pasirinktą atvejo analizę žvelgti ne visuomet nuspėjamai.

Tyrimo ypatumų ir metodologijos dalies pamatinę struktūrą sudaro: tyrimo logikos pristatymas, tyrimo metodai ir duomenų rinkimo būdai (interviu, stebėjimai dalyvaujant); viešojo diskurso intarpai; tyrimo duomenų analizės būdai, etiniai ir metodologiniai klausimai bei iššūkiai. Kartu su tuo yra gilinamasi į naujausias etnografinių tyrimų tendencijas.

2. 1. Ukrainos etnografinio tyrimo metodologinės charakteristikos

Ukrainos etnografinio tyrimo metodologinės charakteristikos parodo ne tik tyrimo ir pasirinktų metodinių priemonių pokytį, tačiau labai tikslingai padeda į tyrimą įtraukti Ukrainos kultūros, mentaliteto, socialinių, karo ar politinių dinamikų elementus. Metodologinės charakteristikos, nuosekliai apibūdinamos tyrimo logikos, pasirinktų tyrimo metodų ir kylančių iššūkių kontekste, demonstruoja įsitraukimą į lokalių kontekstų analizę, tyrėjo asmeninį ir kartu iš pasakojimų kylantį jautrumą istorinėms ir politinėms įtakoms. Negana to, išlaikomas karo tęstinumo elementas leidžia pamatyti kaip atsižvelgiant į situaciją buvo dėliota tyrimo logika ir kaip pavyko prisidėti prie pagrindimo, kad tradiciniai lauko tyrimai gali būti keičiami skaitmeniniais, virtualiais susisiekimo su pateikėjais būdais.

2.1.1. Tyrimo logika

Pirminė disertacijos tyrimo idėja buvo etnografijos metodologijomis ištirti 2014 m. Rytų Ukrainoje prasidėjusio karinio konflikto dalyvių karo sampratą ir motyvaciją prisijungti prie karo veiksmų proukrainietiškoje pusėje. Vis dėlto, 2022 m. prasidėjęs pilno masto karas ir Rusijos agresija visoje šalies teritorijoje pakreipė tyrimo logiką kiek kita linkme ir paskatino pažiūrėti į plačiąją visuomenę, skirtingas Ukrainos žmonių grupes. Pokyčių eigoje buvo nuspręsta tyrinėti ne tik tiesioginių karo dalyvių (karių), bet ir paprastų šalies piliečių požiūrį į karą, ieškoti atsakymų į klausimą kaip jie patys patiria karą ir tuo remiantis konstruoja karo sampratą, kaip tai gali paveikti teorijos siūlomus teiginius. Vienas iš tokio pasirinkimo argumentų – į tyrimus įtraukti tuos žmones, kurie labai aiškiai apibrėžia savo vaidmenį, savo misiją, o svarbiausia – yra savo šalies istorinių pokyčių ir lūžių liudytojai. Be to, Rusijos karo Ukrainoje 2022 m. kontekste galima sutikti plačiąją visuomenę apibūdinančių išsireiškimų:

Daugiau nei 6,9 milijonai žmonių paliko Ukrainą per pirmus 100 karo dienų. Kare, kuris neskirsto piliečių ir karių, jaunų ir senų, nekaltųjų ir karo agresorių, ir čia yra 100 istorijų iš Ukrainos³⁴.

Be to, įsigilinus į bendrą situaciją pastebima, kad visi prisiima dalį atsakomybės už valstybės kovą ir skirtingai prisideda – švietėjiška veikla, pagalba kitiems, savanorystė, darbas. Visa tai apsunkina pateikėjų pasirinkimo galimybę, nes karas tam tikra prasme diferenciaciją susiaurina ar panaikina. Keletas pateikėjų įvardija, kad *tai, kas dabar vyksta Ukrainoje, pirmiausia yra karas prieš civilius, prieš žmones, kurie to nelaukė, nenorėjo, o norėjo gyventi laisvą ir ramų gyvenimą* (Pateikėja Nr. R32, P2); *šis karas yra prieš civilius,*

³⁴100 days of war, 100 stories from Ukraine. 2022. *Al Jazeera Staff*, <https://www.aljazeera.com/features/longform/2022/6/3/100-days-of-war-100-stories-from-ukraine> [žiūrėta 2024 06 31].

siekiant juos išnaikinti, visų pirma, pasitelkiant civilinius infrastruktūrinius objektus bei Ukrainos kultūrą... rusų kariai (jie) sąžiningai nekovoja, nekovoja su mūsų kariais, o kovoja su civiliais... bendrai žiaurumas ir gėda iš rusų tautos pusės, sakykim taip (Pateikėja Nr. 9, P2). Dauguma žmonių mąstė ir įvardijo, kad prasidėjus karui atsirado pastovus noras būti karo naujienų sraute, skaityti naujienas ir viską žinoti.

Tyrimo laiko intervalas – 2022 m. vasaris–2023 m. spalio. Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad tyrimo laikotarpio pradžia ir pabaiga buvo fiksuojama atsižvelgiant į karo pradžios sukeltą šoką ir vėliau, bėgant laikui, jau karo „normalizavimo“ praktikas, kuomet užrašytas pasakojimų turinys panašėjo. Tai leido pereiti prie analizės ir tyrimo atradimų formavimo. Stengiantis išlaikyti tęstinumą ir patikrinti kas vyksta kituose formatuose, tekste bus galima rasti viešojoje erdvėje rastų ir skaitytose knygose užfiksuotų ukrainiečių karo istorijų, išsamių pasakojimų apie kasdienes išgyvenimus kare.

Keletą kartų minėtas noras išlaikyti karo įvykių tęstinumą papildė disertacijos autorės 2019 m. gruodį–2020 m. gegužės mėnesiais atliktą tyrimą su Ukrainos moterimis, siekiant iširti proukrainietiškoje pusėje kariavusių moterų dalyvavimą kare, suprasti jų motyvacijas, vaidmenis bei pasigilinti į tradicines, stereotipais apipintas vyrų ir moterų skirtis. Iš viso buvo atlikta 20 pusiau struktūruotų interviu su Ukrainos kare dalyvavusiomis ukrainietėmis, 5 interviu su kitais išorės stebėtojais³⁵ (Ukrainos žurnalistė (*rekomendacijos iš Rytų Europos studijų centro*), 2 Lietuvos fotografai, stebėję įvykius iš arti, Lietuvos Blue-Yellow³⁶ organizacijos atstovė bei Ukrainos savanorių moterų organizacijos (angl. *Ukrainian Women's Guard*) vadovė. Tai rodo, kad karas tęsiasi, kare dalyvauja tie, kurie gali tai daryti, neskirstant žmonių pagal lytį, amžių, išsilavinimą ar socialinę padėtį. Moterų indėlio aptarimas atspindi ne tik

³⁵ Žmonės, kurie matė įvykius iš arti, bet ne karo dalyviai. Jie sutiko pasidalinti informacija ir savo įžvalgomis.

³⁶ Nevyriausybinė organizacija, kuri palaiko Ukrainą, jos ginkluotąsias pajėgas ir populiaciją Donbase nuo 2014 m., <https://www.blue-yellow.lt/en/>.

besikeičiantį požiūrį į profesijas pagal lytį, bet ir šalių vidinėse politinėse struktūrose atliekamus lyčių lygybės skatinimo veiksmus.

Atliekant disertacijos tyrimą ir kartu analizuojant naujausius tekstus bei skaitant užrašytas karo istorijas, išpūdį paliko keletas Ukrainos autorių (Khromeychuk 2022, 2024; Kurkov 2023; Michailyšyn 2022) knygų ir jų minčių apie tai, kad karas paliečia visus, o pavienio žmogaus istorija prisideda prie bendros šalies istorijos kūrimo. Ukrainoje kariaujantis teisininkas Ihor Michailyšyn (2022: 79) sako, kad iškyla vienijantis klausimas – kaip į karą žiūri žmonės, kurie nekariauja mūšio lauke, bet kovoja kitais būdais? Kaip visų pirma karas yra suprantamas tų, kurie yra už fronto linijos ir kurie kovoja namuose, buities ir kasdienybės formomis? Be abejo, tai nepanaikina ir už individo ribų esančio konteksto svarbos, nes individualios perspektyvos skatina regioninių bei globalių karo implikacijų atsiradimą³⁷. Ukrainiečių rašytojas Andrej Kurkov prisidėjo teigdamas, kad šiais laikais bet koks vietinis karas Europoje ar šalia jos bergint tampa pasaulinis (Kurkov 2023:8). Galiausiai, tyrimo logika remiasi ir tuo, kad prasidėjęs pilno masto karas stipriai pakeitė socialinę visuomenės struktūrą ir paskatino naujo kultūrinio mentaliteto atsiradimą. „Kultūros“ sąvoka yra suprantama kaip tam tikras idėjų, vertybių, įsitikinimų, požiūrių rinkinys, o naujas kultūrinis mentalitetas yra paremtas savita tapatybe, aiškia riba tarp „savęs“ ir „kito“ bei pozityvia šalies ateities raidos konstrukcija.

Apibendrinant, tyrimo logika yra paremta akademinio užmanymu atskleisti mikro perspektyvos konfliktų analizėje ypatumus, kurie atsirado ar išryškėjo karo Ukrainoje kontekste ir atliepia realias, „čia ir dabar“, visuomenę ir jos individus supančią aplinką. Tyrimas sujungia ne tik rašančius karo Ukrainoje tema, bet ir tuos, kurie kalba, liudija, išgyvena ir pagal tai pateikia

³⁷ Vakarų tyrėjai šį karą interpretuoja per konkuruojančio imperializmo, Rusijos ir NATO, Rytų ir Vakarų konkurenciją bei Rusijos siekį suskaldyti NATO ir ES. Tai yra tam tikros globalios implikacijos, kurios kyla analizuojant struktūrinį karo suvokimą. Nuo tada, kai Ukraina pasiekė nepriklausomybę 1991 m., ir kai Sovietų Sąjunga žlugo, ji palaipsniui pradėjo žiūrėti į Vakarus – ir NATO, ir ES buvo kaltinamos naudojant Ukrainą kurstyti karą prieš Rusiją.

savitą pasaulėžiūrą. Suprantant, kad keičiasi etnografinių tyrimų pobūdis, o šiam atvejui pagrindinis dėmesys yra skirtas žinojimo ir prasmės kūrimui, pasirinktas metodas leido išpildyti lūkesčius ir surinkti reikiamą informaciją tolimesniam darbui. Tai kartu ragino apmąstyti ir savo kaip tyrėjo vietą, išlaikyti nešališkumo ir neutralumo savo įsitikinimams principus bei kalbintų žmonių požiūrius pateikti taip, kaip jie patys siekia tai išreikšti.

2.1.2. Etnografijos metodai ir skaitmeninių duomenų rinkimo būdai

Remiantis tyrimo logika ir siekiu išgirsti bei užrašyti asmenines Ukrainos žmonių karo sampratas, pasirinktas tyrimo būdas pademonstravo, kad pirmiausia yra svarbu atsižvelgti į tas sritis, kurios labiausiai ir geriausiai leidžia pažinti kas vyksta su žmogumi karo metu. Kitaip tariant, nėra apsiribojama vienu ar kitu aspektu, į ką reikia koncentruotis. Nepaisant to, kad duomenų rinkimas karo tema kelia išties nemažai iššūkių, tačiau pasirinktas metodinis priegigos būdas suteikė neįkainojamą galimybę pasikalbėti su žmonėmis ir atliepti tyrimo tikslą per gyvosios patirties įprasminimą. Tyrimo metodo aprašymas pateisina matymą, kad karas – kompleksinis ir ne tik praktiškai, bet ir teoriškai sudėtingas reiškinys, kuris buvo narpliojamas interviu pagalba.

2.1.3. Interviu

Pagrindinis šio tyrimo metodas – pusiau struktūruoti, etnografiniai skaitmeniniai-nuotoliniai interviu. Prasidėjus pilno masto invazijai vaizdo konferencijų ir pokalbių platforma tapo svarbiu įrankiu medžiagos rinkimui. Kaip jau buvo minėta, istoriškai etnografija ir ja paremtas veikimas ilgą laiką buvo suprantamas kaip fizinio kontakto su pateikėju palaikymas. Visgi interneto amžius ir skaitmeninė era pakeitė etnografinio tyrimo pobūdį ir pasiūlė naujų metodinių tyrimo priegigų. Pasirinktas metodas atliepia pagrindinį iššūkį ir vieną šio darbo metodologinę problemą, kuri kilo prasidėjus karui – visuomenė buvo apribota uždarytų fizinių sienų ir barjerų, tačiau poreikis bendrauti tik stiprėjo,

taigi be abejonės rūpėjo išsiaiškinti kaip užmegzti socialines sąveikas ir jas išryškinti pasikeitus aplinkybėms. Kita vertus, disertacijos tyrimo metoda galima vadinti ir hibridinių stebėjimų konceptu, kadangi su keletu žmonių, kurie prasidėjus karui persikėlė į Lietuvą, buvo kalbama stebint juos gyvai, jiems kitoje aplinkoje.

Tyrimo logikos pristatymas aiškiai pasufleravo, kad tyrimo dalyviai yra plačiosios Ukrainos visuomenės atstovai, t.y. Ukrainos žmonės, kurie prasidėjus pilno masto invazijai išėjo kariauti, liko savo namuose, savo šalies teritorijoje arba dėl įvairių priežasčių išvyko svetur³⁸, siekdami apsaugoti save ir artimuosius nuo karo žiaurumų. Remiantis jau turimais kontaktais Ukrainoje ir už jos ribų, pasitelkus „sniego gniūžtės efektą“, tiesiogines paieškas per socialinius tinklus, Ukrainos bendruomenę Lietuvoje, visuomenės veikėjus, buvo ieškoma Ukrainos žmonių, kurie sutiktų dalyvauti tyrime ir pasidalintų savo mikro istorijomis apie Ukrainoje vykstančio karo kompleksinę sampratą, istorinę atmintį bei karą kasdienybėje.

Visos istorijos, kurios interviu metu buvo papasakotos pateikėjų, yra pažymėtos saugumo jausmo paieškomis, prarastos rutinos reikalais ir visokeriopai ilgingis buvusio gyvenimo. Tyrime iš viso buvo apklaustos 29 moterys ir 9 vyrai. Tyrime dalyvavę pateikėjai yra skirtingo amžiaus, socialinio statuso, skirtingose lokacijose gimę ir užaugę bei turintys įvairius išsilavinimus Ukrainos žmonės (žr. priedas Nr. 1). Tyrimo pateikėjai yra ne tik iš skirtingų miestų, tačiau atstovauja skirtingą šalies regioninį pasiskirstymą: Kyjivas, Kharkivas, Lvistas, Sumai, Buča, Khersonas, Kremenčugas, Luckas, Mariupolis. Dalis pateikėjų atvyko į Lietuvą, todėl susitikimus planavome kontaktiniu būdu, vaikstant parke ar kavinėje, prie kavos puodelio užduodant

³⁸ Tyrimo pateikėjai išvykimo priežastimi įvardino siekį apsaugoti vaikus, prarastą galimybę gyventi savuose namuose, stiprų psichologinės būsenos pablogėjimą. Tačiau tyrimo kontekste reikia prisiminti, kad iš Ukrainos įvairias būdais išvyko ištis nemažai jaunų vyrų, kurie vengė karo tarnybos. Tai žymi ir tam tikras korupcijos apraiškas šalyje, kurios nors ir netapo tyrimo dalimi, tačiau yra vis dar gajos. Šaltinio pavyzdys: Oana Marocico, Kelvin Brown. 2023. Swimming rivers and faking illness to escape Ukraine's draft, <https://www.bbc.com/news/world-europe-67120904> [žiūrėta 2024 09 28].

rūpimus klausimus. Taip pat buvo rasta pateikėjų ir netikėtina, kasdienėse situacijose – važiuojant taksi, pokalbis su iš Mariupolio pabėgusiu vyru – tikroji karo patirtis ir pasakojimai apie gyvenimą rūsiose, karo siaubą, baimę dėl išgyvenimo bei sėkmingą evakuaciją iš griuvėsiais virtusios vietovės. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad renkantis tyrimo dalyvius nebuvo taikomos ar laikomasi išankstinių nuostatų, įskaitant amžiaus, išsilavinimo, gyvenamosios vietos ar socialinio statuso charakteristikas. Greitai prasidėjęs karas reikalavo staigių sprendimų, todėl kaip buvo teigta, etnografija išties leido eksperimentuoti ir rinkti medžiagą „situaciškai“. Pirminis ir visą tyrimą lydėjęs sumanymas – kaip įmanoma platesnė visuomenės dalis, su išskaidytą gyvenimą atliepiančiomis patirtimis.

Su kiekvienu tyrimo pateikėju buvo bendrauta atsižvelgiant į tyrimo dieną esančias aplinkybes: buvo žmonių, kuriems reikėjo daugiau įvadinės informacijos ir tyrimo pristatymo, siekiant suprasti tyrėjos užduotis ir tikslus; buvo pateikėjų, kurie apie tyrimo tikslą žinojo iš kitų savo pažįstamų rato, su kuo tyrėjai anksčiau pavyko užmegzti ryšį; taip pat buvo tokių žmonių, kurie norėjo pasakoti istoriją, nesivadovaujant tyrėjos paruoštų klausimų eiliškumu. Tokiu būdu atsirado būdas tyrėjai tapti „savai“ ir įgyti pasitikėjimą.

Didžiąją tyrimo pateikėjų daugumą vienijantis dalykas, kuris labiausiai tyrėją nustebino – tiesioginis, pažodinis „karo apibrėžimas“ sukėlė nemažai iššūkių, o kai kuriuos respondentus netgi suglumino. Tai iliustravo neretai pokalbio metu stodavusi tyla, gilūs pamąstymai. Buvo aišku viena – sąvokų apibrėžimas nėra savaime suprantamas procesas, todėl disertacijoje karo sampratai yra skiriamas didelis dėmesys. Kita vertus, susidarė įspūdis, kad pateikėjams tai buvo netikėtas klausimas, į kurį, rodos, nėra atsakymo, nes karo vaizdiniai, su tuo susijusios kasdienybės išraiškos ir patyrimai yra sunkiau nupasakojami, nei iš tiesų patiriami.

Pagrindiniai tyrime keliami ir tyrinėjami klausimai yra susiję su dalyvavimu kare ir to motyvais, asmenine ir artimųjų patirtimi, karo sukeltais pokyčiais kasdienybėje, istorine atmintimi. Suformuotų klausimų rinkiniu

pretenduojama į pateikėjų apibrėžiamą karo supratimą, apimančią politinius, vertybinius, kultūrinius, karinius ir socialinius aspektus. Tyrimui sukonstruoti klausimai padėjo į tiriamą objektą pažiūrėti per „emic“ perspektyvą. Verta paminėti ir tai, kad tyrimo planavimo pradžioje sudėlioti klausimai, jų eiliškumas, nuoseklumas ir kiekis pradėjus pokalbius su pateikėjais keitėsi, nes netikėtumų išvengti nepavyko, tad tyrėjas turi sugebėti įsiklausyti ne tik į tai, ką tyrimo dalyvis sako, bet ir įžvelgti tam tikrus ženklus, kurie padeda susiklosčius nenumatytoms aplinkybėms tyrimo procesą ir pokalbį pakreipti abi tyrimo dalyvaujančias puses tenkinančia linkme. Literatūroje analizuojančioje etnografinius tyrimo metodus užsimenama, kad net jeigu pateikėja ar pateikėjas sustoja pokalbio metu ar kalba apie, rodos, iš pirmo žvilgsnio nereikšmingus dalykus, reikėtų palaukti ir išklausti iki galo, užuot skatinant judėti prie sekančio klausimo. Tokios strategijos laikymasis neretai atveda prie pageidaujamo rezultato ir pasitarnauja kaip visapusiškai naudingas minčių fiksavimo būdas (Erikson, Kovalainen 2015).

Įsibėgėjus tyrimui, pajutus ukrainiečių nusiteikimą ir norą dalintis patirtimi, pasidarė aišku, kad yra svarbu bendrauti su žmonėmis, tai darant nebūtinai jų buvimo vietoje, nes visgi tikslas yra užčiuopti individualiai subjektyvius diskursus. Tyrėjai priėmė naują realybę ir pasirinko tyrimo temą, atsižvelgdami į faktą, kad jų pateikėjai gali būti tiek apriboti jų fizinės gyvenamosios vietos, tiek tyrinėjami per atstumą. Šiuo atveju vietos supratimas nebegali būti ribotas tik geografinė erdvė. Sarah Pink (2009) plėtojo „etnografinės vietos“ konceptą, kuriuo teigiama, kad tai nebūtinai turi būti materialinė erdvė su tam tikru fiziniu lokalumu aspektu. Vietos sąvoka daugiau yra siejama su susijusiais objektais, žmonėmis ir savivoka. Šią teorinę paradigmą galima gretinti su mikro perspektyvos prieigoje atsirandančiomis naujomis idėjomis. Konceptuali „vietos“ sąvoka tampa itin svarbi, leidžia diferencijuoti patirtis ar karo veiksmų intensyvumą, generuojanti galutinį mikro žinojimą ir reiškinių prasmes.

Duomenų analizei yra taikomos kokybinės strategijos, siekiant interpretuoti dalyvių patirtis ir istorijas. Interpretacinis tyrimo metodas leidžia kurti žinojimą ir įtraukti vietinį elementą (SchwartzShea, Yanow, 2012). Analizuojant duomenis kyla klausimai, kurie yra susiję su tuo, ką surinkta medžiaga pasako, ko buvo išmokta bendraujant su karą išgyvenančiais žmonėmis bei tyrinėjant kompleksinį jų karo sampratos įsivaizdavimą. Galiausiai, reikėjo atsakyti į klausimą ką įdomaus ir unikalaus surinkta medžiaga gali atskleisti norint atsakyti į tyrimo klausimus. Mėginant išsiaiškinti ir išanalizuoti kariaujančios ir besiginančios Ukrainos žmonių asmenines patirtis, prielaidas ir istorijas, šiame tyrime yra pasitelkiama turinio analizė. Ji padeda suprasti ir išskirti komunikacijoje esančius šablonus, analizuoti socialines, kultūrinės, fizinės, politines karo per santykį patirtis su karu, savitumo išgryninimą, istorijas, koduoti duomenis bei ieškoti bendrumų analizės lauke. Tikslas – parodyti jungiančias ar skiriančias tiriamos visuomenės kare bruožus, atliepiančius mikro perspektyvos konfliktų analizėje savitumus.

Apibendrinant galima pasakyti, kad tyrime taikyti virtualūs, nuotoline komunikacine prieiga paremti interviu leido suprasti kaip žmonės dėlioja smulkiausius argumentus ir karo bruožus, kartu su tuo atliepti „etnografinę vietą“ kaip sukuriamų idėjų visumą. Svarbiausia, kad interviu metu pavyko nemenkai pažinti pateikėjus, išryškinti plačiosios visuomenės siekiamybe paremtą interesą ir iškelti etnografijos lankstumą kaip privalumą prisitaikant prie bet kokių aplinkybių, ypač atsiradus galimybei žmones stebėti iš arčiau.

2.1.4. Stebėjimai dalyvaujant

Pagrindinis tyrime taikytas metodas nors ir pasiteisino bei leido surinkti reikiamus duomenis, tačiau kaip teigia Victor C. de Munck, atliekant lauko tyrimą yra itin svarbu fiksuoti, ką žmonės sako, ką daro, jų pavienius veiksmus ir veiksmus situacijose (De Munck 2008). Stebėjimai dalyvaujant gali būti

įvardijami kaip „revoliucinė praktika“, nes laikinas buvimas tampant dalimi kitų žmonių gyvenimų, leidžia kvestionuoti fundamentalias prielaidas ir egzistuojančias teorijas apie pasaulį, taip pat tai suteikia galimybę ieškoti naujų būdų mąstyti, veikti ir matyti pasaulį (Shah 2017: 47). Teoriškai svarstant, stebėjimas dalyvaujant yra žinojimo per buvimą ir veikimą kūrimo forma (Shah 2017: 48).

Vis dėlto, karo zonoje ar bet kuriame smurtiniame socialiniame kontekste vykstantys stebėjimo dalyvaujant procesai turi rizikų. Tai galima sieti su jau prieš tai buvusioje metodologijos dalyje aprašyta besikeičiančia socialine sankloda tiriamose visuomenėse. Istoriskai galima matyti, kad tyrėjams yra suteikiama galimybė ne tik stebėti tiriamosios grupės elgesį, bet taip pat kiek įmanoma daugiau dalyvauti kasdiniame visuomenės gyvenime (Dowler 2010). Iš principo yra teigiama, kad antropologinis stebėjimo dalyvaujant metodas nėra itin tinkamas smurtinių, mirtimi paženklintų situacijų ir kontekstų tyrimui (Robben 2010: 3). Tai tarsi intuityviai žadina akademinį smalsumą, kuris siekia suprasti kaip alternatyvūs tyrimo metodai pasitarnauja tyrinėjant jautrias ir kartu pavojingą kontekstą demonstruojančias temas. Konvenciniai tyrimo metodai šioje vietoje tarsi dar kartą yra modifikuojami pagal esamą situaciją. Viename iš skaitytų akademinų tekstų labai aiškiai yra įvardijama, kodėl įsitraukimas stebint ir dalyvaujant yra apribotas: čia svarbūs saugumo klausimai, nes antropologai, kitaip nei humanitarinę, karinę pagalbą teikiantys ar žurnalistiniais tikslais keliaujantys asmenys, neturi institucinio apsaugos lygmens ir tam tinkamų sąlygų, siekiant išgyventi pavojinguose kontekstuose, o svarbiausia yra užmegzti artimą ir jautrų santykį su tyrimo pateikėjais (Maček 2018: 238).

Dalyvaudamas tiriamoje visuomenėje ar tiriamos grupės gyvenime bei nuolat reflektuodamas, tyrėjas bando suprasti kas vyksta konkrečioje socialinėje, politinėje, kultūrinėje erdvėje bei kas vyksta su tais, kurie gyvena karo struktūruojamoje tikrovėje. Skirtingai nei interviu ar apklausos, stebėjimo dalyvaujant metu galima ne tik išgirsti kas yra sakoma, bet kartu su tuo

vizualiai, be pagražinimų ir be užuolankų pamatyti ką žmonės daro, kaip reaguoja į situacijas ir kaip su jomis tvarkosi. Tai leidžia tyrėjui ne tik iš arti susipažinti ir įsijausti, bet ir išlaikyti savo mąstymo, refleksijos ir analitinius gebėjimus, kurie yra svarbūs plačiai apimančio tyrimo kontekste.

Šio tyrimo atveju yra svarbi skirtis tarp įvardinto tradicinio stebėjimo dalyvaujant metodo ir karo Ukrainoje stebėjimo dalyvaujant. 2022 m. tyrimą pradėjus vykdyti virtualiai, naudojant vaizdo skambučių ir pokalbių platformą, toks bendravimas pateikėjams buvo priimtinas. Tačiau prasidėjus masinei ukrainiečių migracijai iš kariaujančios šalies ir kai kuriems patraukus į Lietuvą, atsirado galimybė pasitikrinti kontekstą čia ir pasitelkiant kiek transformuotą stebėjimą gyvų susitikimų metu. Su keletu pateikėjų susitikome Lietuvoje, neformaliose aplinkose: kavinėje Vilniaus Gedimino prospekte, kavinėje Pilies g. Biržuose viename iš regiono kaimų, miesto centriniam parke, taksi keliaujant ir netikėtai sutinkant pateikėją iš Mariupolio ir Chersono. Stebėjimas dalyvaujant buvo itin momentinis, trunkantis ne daugiau nei valandą ar pusantros, tačiau tai leido suprasti kelis dalykus: kūno kalba neretai neišduoda kaip žmogus jaučiasi, kalbėjimo tonas yra ramus, tačiau tuo pačiu ir apimtas liūdesio. Rankų judesiai, nenoras sėdėti vietoje ir tam tikri mėginimai veido išraiškomis ar besikaupiančiomis ašaromis akyse išsakyti kas vyksta – viena iš fizinio, „akis į akį“ įsitraukimo išraiškų. Lietuvoje pateikėjai elgėsi taip, kaip tie žmonės, kurie dalyvavo tyrime per ekraną. Tiriamųjų nuotaikai neabejotinai įtaka padarė svetima aplinka, kuri sumažino atstumą nuo realiai vykstančio karo vietos. Taigi buvo galima įsitikinti, kad „etnografinis vietiškumas“ yra komplikuojamas (Haverinen 2015:86). Kita vertus, visi interviu, kurie buvo atliekami virtualiai, iš dalies leido įvertinti, kad papildomi vizualiniai duomenys prisideda prie turinio tikrumo įvertinimo, ypač tuomet, kai pateikėjai iki galo neatskleidžia savo vidinių išgyvenimų ir būsenos tikrumo.

Tačiau vizualinių elementų šio tyrimo metu nebuvo siekiama fiksuoti, nes internetu atliekamų tyrimų metu buvo siekiama susitelkti į santykio tarp tyrėjo ir pateikėjo kūrimą, kas savaime leido pajusti emocinį krūvį, suvokti koks

yra pasitikėjimo lygmuo tarp tyrėjo ir pateikėjo, išvelgti kaip jaučiasi pateikėjai, ar klausimai neglumina ir kokia kryptimi reikėtų judėti pastebėjus nerimo ar nesaugumo ženklus aplink. Pateikėjai dažniausiai jautėsi patogiai, atsižvelgiant į aprangą, tyrimo laiką po darbo valandų. Be to, virtualių interviu metu ir pateikėjai turėjo galimybę pamatyti tyrėjo namus iš toli, taip užimant lygiavertę esamą padėtį. Galimybė jaustis laisvai tiek vienai, tiek kitai tyrimo pusei iš esmės pakeitė galios santykį. Buvo pereita iš formalaus, metodologinio tyrėjo ir pateikėjo vaidmenų atvaizdavimo, į draugišką, neformalų santykį, kuomet nesivaržoma atvirai pasakyti apie ką žmonėms yra šis vykstantis brutalus karas.

Apibendrinant, tradicinis stebėjimas dalyvaujant nebuvo plačiai taikomas tiriant karą Ukrainoje iš mikro perspektyvos, tačiau tai neabejotinai prisideda prie galimybės kritiškai vertinti sociokultūrinį kontekstą, tiriamųjų objektų ar visuomenių gyvenimus apibrėžiančias teorines prielaidas ir skatina ieškoti naujų, karo metu atsirandančių praktinių sprendimų. Galima pridurti, kad stebėjimo dalyvaujant pobūdis keičiasi besikeičiant žmonių veiksmams, kontekstams, atsirandant naujiems teoriniams naratyvams ir vis labiau išryškinant etnografijos prisitaikymą prie aplinkybių. Kita vertus, stebėjimas dalyvaujant remiasi ilgo laiko buvimu su tirama visuomene ar grupe visuomenės narių, tačiau net ir tuo nesiremiant kiti kertiniai principai (žmonių socialinių santykių atskleidimas, dėmesys idėjoms, mintims ir prasmėms) lieka. Taigi Ukrainos atvejo analizėje, visi šie išvardinti elementai buvo padengti virtualiai stebint vieni kitus. Akivaizdu, kad šio tyrimo metu pasirodžiusios stebėjimo dalyvaujant apraiškos yra priešingos Malinowskio, kaip šio metodo pionieriaus, požiūriui, ir atskleidžia naują, visiškai adaptuojamą tyrimams ir eksperimentinę realybę. Žinoma, atsiranda papildomų iššūkių ir galvosūkių, kuriuos tyrėjas sprendžia tiek dirbdamas virtualiai, tiek tiesioginio kontakto metu. Negana to, virtualių prieigų pritaikymas kelia ir metodologinius iššūkius, kurie yra susiję su dabarties, lauko santykių, stebėjimų, nebuvimo čia, tiriamoje erdvėje, klausimais (Hannerz, 2003: 202).

Tai, kad šis etnografinis Ukrainos tyrimas yra priešingas klasikinės etnografijos bei lauko tyrimo supratimui, įteigia keletą dalykų: tai, viena vertus, rodo minimą besikeičiantį tyrimų pobūdį ir didėjantį dėmesį saugesnėms duomenų rinkimo praktikoms; kita vertus, toks etnografinio tyrimo pobūdis leidžia užtikrinti bendravimo tęstinumą ir stebėti tyrimo dalyvius viešoje erdvėje po formalių pokalbių, matyti jų komunikaciją, pakalbinti socialiniuose tinkluose. Tai prisideda prie kuriamų karo sampratų papildymo naujomis, neverbalinėmis idėjomis. Tai iš esmės tik sustiprina pagrindinį išsiskelbtą tikslą – sukurti mikro, individualia perspektyva paremtą karo supratimą ir žinojimą, pasitelkiant specialiam kontekstui skirtą metodinę prieigą.

2.2. Tyrimo iššūkiai ir iššūkių sprendimo būdai

Dauguma atliekamų etnografinių tyrimų neapsieina be iššūkių. Siejant su disertacijos tyrimo tematika, labai aktuali mintis pradėti šį skyrių skamba taip: pagrindinis metodologinis iššūkis galvojant apie karą savo šalyje – ieškoti patikimų priemonių perkelti pojūčius iš patirties į racionalią ir aiškiai artikuliuojamą bei apibrėžiamą koncepcijų sistemą (Kulyk 2022).

Tyrėjai iš skirtingų disciplinų patiria ištis reikšmingus iššūkius atliekant Rusijos pradėto karo Ukrainoje analizę. Galima pastebėti, kad informacijos poreikis apie visą Europą sukrėtusį didelio masto geopolitinį įvykį yra didžiulis. Kuriant žinojimą apie karą kritiškai svarbu yra išlaikyti pasaulį informuotą, svarstyti apie galimas karo pasekmes ir jau vykstantį bei dar laukiantį Ukrainos atstatymą (Howlett, Lazarenko 2023: 723). Tai yra vietiniai, regioniniai ir pasauliniai poreikiai, kurie sujungia skirtingus analizės lygmenis.

Tyrimo iššūkių dalies aptarimą iliustruoja svarbūs, etnografiją apibrėžiantys metodologiniai klausimai: kas yra etnografija karo metu? Kaip karas formuoja etnografinio tyrimo sąlygas, patirtis ir galimybes? Kaip kasdienio gyvenimo būtinumai karo zonoje nurodo ir apriboja kokios rūšies tyrimas gali būti atliekamas? (Suni 2024: 1). Tai yra apie iššūkius skatinančios

kalbėti aktualijos, kurios kartu aiškiai identifikuoja, kad karas iš pamatų sugriauna nusistovėjusias normas. Tai savaime yra suvokiama kaip lūžis, kuris neapsieina be išbandymų net ir tinkamai pasirinkus tyrimo strategijas. Labai svarus argumentas galvojant apie iššūkius yra susijęs su pačios tematikos jautrumu, o tai ir kelia daugiausiai etinių ir iš to kylančių platesnio masto sunkumų. Kartu tai tampa reikšminga, kai įvertinama, kad į analizes yra įtraukiami individai, kurie patiria karą arba yra artimai susiję su skirtingomis karo išraiškomis. Taip pat yra svarbu ir tyrėjams, kurie būna įsitraukę į tyrinėjimus ir gvildena asmenines problemas ir pagal tai pristato akademinės išvadas (Howlett, Lazarenko 2023: 723).

Iššūkius galima suskirstyti į kelis metodologinius ir tematinus blokus:

Pasirengimo etnografiniam karo tyrimui etapuose yra išvelgiami iššūkiai, nes dėliodamas tyrimo idėją, pritaikydamas tyrimo klausimus ar tiesiogiai kontaktuodamas su pateikėjais, tyrėjas turi būti pasiruošęs netikėtumams. Tyrinėjant jautrias ir pažeidžiamas visuomenės grupes, tyrimo iššūkiai prasideda jau nuo „savas“ ir „svetimas“ skirties. Kitos šalies, visuomenės ar grupės analizė neišvengiamai sukelia abejones ar tyrėjas pakankamai gerai pažįsta tiriamąją aplinką, kaip kalbos barjerai, skirtingi religiniai įsitikinimai, politinės ideologijos ar gyvenimo būdas veikia tyrimo kokybę. Apie tai užsiminė jau ne kartą disertacijoje cituota Wanner (Wanner 2023: 162), kuomet su kolegomis akademikais diskutavo apie etnografinių tyrimų atlikimą ir įsitraukimą būtent konflikto zonose. Net tinkamai pasirinkta tyrimo prieiga ar kruopščiai apsvarstytas metodas negarantuoja tyrimo sėkmės, nes karo paveiktas kasdienis žmonių gyvenimas gali staiga pasikeisti ir pakreipti tyrimo planą visiškai kitaip. Taip atsitiko ir šio tyrimo metu, kuomet du rimčiausi iššūkiai pasirodė jau tyrimo planavimo etape:

a) 2014 m. prasidėjusio ir besitęsiančio lokalaus karo Rytų Ukrainoje kontekste, buvo planuojama išvyka į vieną iš vakarinių Ukrainos miestų – Lvivą, siekiant laikytis pirminės disertacijos idėjos atlikti tyrimą su tais

žmonėmis, kurie dalyvavo tiesioginiuose šalies rytų veiksmuose, ir kas galėtų pasidalinti motyvacija, karo supratimu ir kovos idėja per savitą mikro patirtį. Atsiradusi akademinė galimybė tyrinėti plačiąją visuomenę, jos kuriamas prasmes ir istorijas, leido tyrimą perkelti į virtualią erdvę, kalbinant nemažą ir įvairius kontekstus suprantančią Ukrainos žmonių dalį. Tai iš vienos pusės pateisina mintis, kad smurto grėsmės buvimas nėra palankus moksliniam tyrimui (Wanner 2023: 14), tačiau atsiradęs nemenkas įdirbis ir akademinis būtinumas skatina nesustoti ir ieškoti kūrybiškų išeičių;

b) kaip pasiekti pateikėjus elektoriniais laiškais ir užtikrinti jų dalyvavimą interviu, susitarimų laikymąsi? Pasitaikė mažiausiai du atvejai, kuomet nepavyko pakalbinti žmonių, su kuriais buvo susitarta iš anksto (vienas atvejis – Ukrainos ginkluotųjų pajėgų karys, reabilitavęsis Lietuvoje, kariaujantis Ukrainoje, tačiau į skambučius bei žinutes nereagavo iki pat interviu dienos, nors suinteresuotumas bei iniciatyva iš jo pusės jautėsi;

c) pasirengimo etape nebuvo iki galo išgryninti kai kurie pavieniai tematiniai konceptai ir žodžių apibrėžimai. Paklausus žmonių kaip jie vertina kultūros pokyčius šalyje, kilo tam tikrų nesusipratimų. Antropologinė „kultūros“ sąvoka nebuvo iškomunikuota taip, kad žmonės visiškai tiesiogiai suprastų. Kultūra daugeliui siejosi su menu, muzika ar renginiais;

d) emocinis krūvis tyrimo metu pasirodė suvaldomas, tačiau tapo ganėtinai akivaizdu, kad tiriant karo temą išlikti visiškai neutraliam ir objektyviam, kaip to reikalauja tyrimo etikos standartas, nėra lengva užduotis. Paskutinis emocinio elemento tyrime argumentas yra išties reikšmingas, nes meta iššūkį jau ne tik karo tematiką analizuojantiems, bet bendrai etnografinio tyrimo logikai, gana griežtai nurodančiai, kad tyrėjas turi išlikti neutralus ir nesivadovauti subjektyviais įsivaizdavimais;

e) kitas tyrimo iššūkis buvo laikas. Ukrainoje žmonės gyvena sunkiai pasiduodančio planavimui laiko sąlygomis, pasikartojančios rutinos nebėra, tad pasitaikė atvejų kuomet sutartu laiko (valandos ir minutės) tikslumu pateikėjas nepasirodė. Šiais atvejais prireikė geranoriškumo ir supratimo, kasdienių veiklų

perplanavimo ir mėginimo įsijausti į tiriamojo vaidmenį, stengiantis suprasti kaip stipriai karas sujaukia bet kokį suplanuotą dienos įvykį. Susitikimo planavimas visiškai perėjo į tyrimo dalyvių rankas. Be to, atsižvelgiant į tai, kad kasdienio gyvenimo struktūra yra sujaukiama ir virsta chaosu, ne kartą tyrimus teko organizuoti vakarais, siekiant kuo didesnio respondentų pasiekiamumo ir prisitaikymo prie jų dienos užsiėmimų. Ne vienas tyrimo pateikėjas teigė, kad nors karas pažeidžia bet kokias kasdienės disciplinos ir nusistovėjusios rutinos taisykles, žmonės siekdami nepasiduoti negatyvioms mintims ir pasinerti į liūdesio liūną, stengėsi gyventi kiek įmanoma labiau įprastą gyvenimą;

f) šalia laiko neapibrėžtumo, iškilo kalbos barjero klausimas, kuris tiriant mikro karo sampratą ir kalbantis su žmonėmis, įgavo daug reikšmingesnį nei iš pradžių manyta vaidmenį. Su tyrimo pateikėjais bendraujant rusų arba anglų kalbomis dėl pirmosios neretai kilo moralinių klausimų: ar teisinga yra karą patiriančios šalies žmones kalbinti rusų kalba? Kiek kalbos klausimas yra susijęs su priešiškos valstybės vaidmeniu? Ar tyrimo dalyviai jaučiasi patogiai, iki galo atsiskleidžia ir geba išreikšti savo patyrimus? Rusų kalbos kaip komunikacinės priemonės pasirinkimas buvo nulemtas vidinių pokalbių su pateikėjais. Nustebino Ukrainos žmonių sąmoningumas, kuris atsispindėjo jų gebėjime aiškiai ištransliuoti, kad rusų kalbos vartojimas nevertė jaustis nepatogiai ir priešišškai. Be to, nemaža dalis tyrimo pateikėjų teigė, kad dar iki karinio konflikto 2013–2014 m. jie tarpusavyje kalbėjosi rusų kalba. Dalis jaunesnių tyrimo pateikėjų (iki 30 m. amžiaus) rinkosi komunikuoti angliškai. Kita vertus, tyrėjos ukrainiečių kalbos suvokimo pakako perskaityti tekstams, tačiau užmegzti ir palaikyti pokalbį buvo sunkiai įveikiama užduotis. Svarbu paminėti tai, kad kalbos klausimas sprendėsi tiriamojoje dalyje, kurioje buvo siekiama išsiaiškinti kiek kalba atliepia etniškumo sampratą, kiek ji yra svarbi vykstant karui ir mėginant perbraižyti saviidentifikacinius įpročius. Kartu su tuo galima pasakyti, kad tyrėjui atsiranda didelė atsakomybė ne tik pasirinkti kaip komunikuoti, bet ir atvirai kalbėtis su pateikėjais, nebijoti paklausti kaip jie jaučiasi, ar viskas gerai, ar po emocijų srauto galime tęsti pradėtą pokalbį;

g) šalia jau išvardintų metodologinių ir moralinių iššūkių, atsiranda sekantis, labiau techninis dalykas, apie kurį iš karto pagalvota nebuvo. Virtualių tyrimų iššūkis – kaip užtikrinti, kad visi turės galimybę dalyvauti ir nebus išstumiami iš potencialių pateikėjų sąrašo dėl ribotos prieigos prie interneto, telefono ar kompiuterio dėl elektros tiekimo sutrikimų ar greito išvykimo iš šalies. Šis iššūkis gali būti siejamas su įvardintu pateikėjų nedalyvavimu ir nereagavimu į skambučius bei laiškus. Tai galima priimti kaip vieną iš techninių trikdžių apraiškų. Negana to, šioje vietoje atsiranda nuotolinės aplinkos kontrolės iššūkiai. Buvo ne vienas atvejis, kuomet į pokalbį tyčia arba ne įsiterpė kiti žmonės – ar tai būtų artimieji, ar kolegos, kurie tyrimo metu pateko į pateikėjo erdvę ir vertė daryti trumpas pauzes.

Apibendrinant tyrimo iššūkius galima sakyti, kad įvardintos dilemos paaštrėja ypač tada, kai tyrimas yra atliekamas netikrumo ir nesaugumo sąlygomis. Iššūkius galima suskirstyti į dvi grupes: techniniai ir konceptualūs. Viena vertus, pateikėjų pasiekiamumas yra ribotas dėl interneto trikdžių, elektros neprieinamumo ar nesaugaus buvimo namuose. Kitas dalykas, nors inovatyvūs tyrimo metodai suteikia galimybę tyrėjui atsikratyti neveikimo galimybės karo metu, vis dėl to virtualus bendravimo būdas paaštrina ir „dialogo be konteksto“ problematiką: tyrėjas paprastai negali matyti pašnekovo, jo gestų, išraiškų ar kokybiškai girdėti jo balso. Kita vertus, konceptualūs iššūkiai, kurie atsirado tyrimo metu neturėtų būti siejami su virtualiais metodais, nes buvo susidurta su ne iki galo išaiškintų sąvokų ir terminų supratimu (įvardinta kultūros koncepcija; emocinis krūvis). Prie viso to svarbu paminėti ir tai, kad žodžiai, kuriuos pateikėjas pasako, ar istorija, kurią jis papasakoja, gali būti neišgirsta iki galo ir (arba) netinkamai interpretuota. Kiti ne ką mažiau svarbūs iššūkiai yra susiję su laiko klausimais ar kalbos barjeru. Reikia pabrėžti, kad dalis įvardintų iššūkių iš tiesų atliepė aptartą tradicinio ir šiuolaikinio etnografinio tyrimo skirtį. Sekančiai bus aptariami praktiniai iššūkių sprendimo būdai, paremti tiriamo objekto įžvalgomis.

2.2.1. Iššūkiai: praktiniai sprendimo būdai

Kaip žinia, tyrimo iššūkių yra daug ir įvairių, tačiau metodinis tyrėjo tikslas yra pasitelkti visas įmanomas priemones, kad galimos kliūtys būtų suvaldomos. Viena iš tyrėjui tenkančių užduočių – būtinybė reflektuoti, suprasti kaip vyksta tyrimas, ar laikomasi pagrindinių etikos principų, kaip emocijos atrodo turint ir neturint tiesioginio kontakto su pateikėju. Asmeninė tyrimo patirtis rodo, kad yra pravartu stiprinti ir skirti dėmesį savęs pažinimo ir jautrių tyrimo vietų identifikavimui: geriau suprasti savo vaidmenį kuriant žinojimą; atsakingai kontroliuoti savito šališkumo, įsitikinimų, asmeninių patirčių poveikį tyrimui; išlaikyti balansą tarp asmeninio ir universalaus (Berger 2013: 2). Visa tai yra neatskiriama kiekvieno etnografinio tyrimo dalis, tačiau karo metu tai tampa itin svarbu politinių ir saugumo klausimų. Taigi vienas iš įvardintų etnografinio tyrimo iššūkių sprendimo būdų yra refleksyvumas – sąmoninga ir apgalvota tyrėjo pastanga pritaikyti savas reakcijas prie pateikėjų. Būdai, kuriais yra konstruojamas tyrimo formatas, padeda identifikuoti ir išplėtoti potencialą asmens, konteksto ar į aplinkybes orientuoto poveikio, skirto procesui ir tyrimo atradimams, bei išlaikyti sąmoningumą būnant tiriamo pasaulio dalimi (Berger 2013: 3). Kitaip tariant, refleksyvumas atsiranda tuomet, kai tyrėjas atsigręžia į save, atpažįsta ir prisiima atsakomybę už savo veiksmus tyrimo rėmuose, įvertina koks bus poveikis struktūrai ir tiriamiems žmonėms, kai yra užduodami klausimai ar interpretuojami duomenys (Dodgson 2019: 2). Maža to, refleksyvumas kaip įrankis padeda išvengti pozicinių galios apraiškų tyrėjo ir tyrimo dalyvio santykiuose. Jis gali būti apsvarstomas ir sudėliojamas atsižvelgiant į socialinę poziciją, politinius ir profesinius įsitikinimus, asmenines preferencijas, lingvistines tradicijas, teorinę orientaciją ir emocinį atsaką į tyrimo procesą. Antropologai atlieka lauko tyrimus su tais, kurie yra karo ar smurto zonose, kurie vykdo smurtines operacijas ar yra smurto aukos (Sluka, Robben 2012: 2). Tyrėjas suvokia ir keletą kartų įvertina savo indėlį, įtaką ar subjektyviu požiūriu sugalvotą tyrimo formavimą bei galimas tyrimo

pasekmes (Salzman 2002: 806). Refleksyvumas kaip svarbus elementas yra dažnai minimas smurto bei karų ir konfliktų tyrimuose, įvardijant šį principą kaip esminį, siekiant aiškiai pristatyti tyrimo procesą ir tiriamą aplinką, susitvarkyti su kylančiais iššūkiais bei šališkumais ne tik tam, kaip yra stebima ir užrašoma, bet ir tai, kaip yra vertinami ir suvokiami šališkumai.

Karo Ukrainoje tyrime refleksyvumas buvo taikomas kaip vienas iš būdų valdyti ir leisti vykti pokyčiams tyrimo eigoje, įvertinant tyrėjo ir respondento skirtumus ir panašumus, galimas minčių sklaidos rizikas ir temos jautrumą. Pateikiant pavyzdžius ir įsivertinant, kad tyrimas buvo atliekamas virtualiai, neabejotinai refleksyvumo praktikos padėjo pasijausti tiriamos visuomenės dalimi ir laikytis požiūrio, kad sąmoningumas yra išeitis net iš kebliausių situacijų. Šiame kontekste taip pat itin išryškėja „insaiderio“ („emic“) ir „autsaiderio“ („etic“) skirtis, kuri yra tyrėjų, atliekančių stebėjimus, lauko tyrimus ar taikančių etnografinius metodus, diskusijų objektas. „Autsaiderio“ problema reikalauja tyrėjo gebėjimų prieiti prie tiriamųjų, įgauti pasitikėjimą, nes jis yra atėjęs iš kitos erdvės, kuri yra už studijuojamos bendruomenės ribų ir kalbinamiems nepažini. Tai kartu rodo „vietinių“ ir „ne vietinių“ skirtį, kuri yra svarbi interpretuojant ir suvokiant skirtingas kultūras (Headland 1990: 4). Iššūkiai nors ir pasikartoja, bet jie turi daug didesnes implikacijas bendrame etnografinių tyrimų lauke. Vietinio žinojimo ir patirties įtraukimas padeda išvengti vidinės (angl. *in-house*) patirties palikimo nuošalyje ir išvengti išorinio žinojimo pateikimo, kaip antai jau minėto ir ukrainiečių įvardijamo vakarietiško centrismo įsitraukimo į periferinio pasaulio dalių žinojimo kūrimą ir nelygybės apraiškas (Khromeychuk 2022).

Apibendrinant, siūlomi praktiniai iššūkių sprendimo būdai yra svarbūs tiek, kiek tyrėjas geba suprasti ir šiuos sunkumus įsivertinti kaip darančius įtaką tyrimui. Tai nulemia tyrėjo gebėjimas reflektuoti, pasitelkiant reflektyvumo konceptą (Unger 2021). Tai gelbsti nenumatytose ir nemaloniuose situacijose, kartais pristabdo nuo įsijautimo į pateikėjo vaidmenį, apriboja emocinį krūvį, leidžia įvertinti kaip atrodo tyrimai smurtu pažymėtose vietose, pajaučia ką

reiškia „vietinio“ ir „ne vietinio“ skirtis bei primena apie mikro patirčių įtraukimo svarbą. Mąstant visapusiškai, tai siejasi ne tik su iššūkių suvaldymo ir sprendimų būdais, bet ir su tyrimo etika, kurios turi paisyti ne tik karą tyrinėjantys mokslo atstovai. Tai galioja ypač tuomet, kai susiduriama ne su abstrakčiais tyrimo objektais, bet su žmonėmis, jų visuomenėmis ir jų gyvenimo tyrimais.

2.2.2. Tyrimo etika

Įvardintos tyrimų metodikos problemos ir iššūkiai skatina įvertinti etinius tyrimo etikos aspektus, kurie yra svarbūs norint apsaugoti pateikėjus, pačius tyrėjus ir platesnę auditoriją, paveikią bet kokiam karo eigos procesui ir nestabilumui. Nuosekliai pristatant pasirinktą tyrimo prieigą, vienas iš galimų etikos pavyzdžių ir pagrindimų yra susijęs su vietos balsų karo tyrimuose prioritetais, kas gali padėti surinkti geros kokybės duomenis ir iniciatyvą perleisti pateikėjams, įsiklausant į jų baimes tyrimo metu. Tuo pačiu yra galimas mesti iššūkis vakarietiškomis teorinėms ir praktinėms perspektyvoms apie Rusijos pradėtą karą Ukrainoje (Howlett, Lazarenko 2023: 727). Kitaip tariant, perduodant žinojimo kūrimo vaidmenį karo paveiktoms visuomenėms jau savaime patį tyrimo procesą daro labiau etišką (Kühner et. al. 2016). Galima daryti prielaidą, kad vadinamoji tyrimo etika nekyla tik iš techninių sprendimų poreikio. Lokalų kontekstą pristatančių ir išmanančių balsų įgalinimas yra reikšmingas norint sukurti atmintimi, realiais išgyvenimais ir nepagražinta patirtimi paremtą istoriją, kuri bus randama ir skaitoma istorijos vadovėliuose bei kurios pagrindu bus kuriamas šalies naratyvas. Iš kitos pusės yra priešingai, nes individualios istorijos neretai sulaukia kritikos dėl subjektyvumo, nepatogių tiesų nutylėjimo ar per didelio emocionalumo, kurį kiekvienas pateikėjas atsineša į pokalbį su tyrėju. Dvi pozicijos derinamos skirtingais metodologiniais sprendimais aiškiai suvokiant, kad norint ištransliuoti patirtį, reikia pažinti vietos kontekstą ir kiek įmanoma tapti to konteksto dalimi. Tai atrodo moraliai

gana priimtinas sprendimas, kuris leidžia pristatyti tiriamos visuomenės požiūrį. Į kontekstą orientuoti, atliepiantys lokalias dinamikas ir lygiavertį santykį tarp tyrėjo ir pateikėjo principai yra etnografinio metodo dalis.

Struktūruojant tyrimo etikos aspektus nepamiršti padeda keletas dalykų. Vienas iš pagrindinių ir svarbiausių tyrimo etikos aspektų yra savanoriškas pateikėjų dalyvavimas. Tyrimo dalyviai turi neabejotiną teisę sutikti arba nesutikti dalyvauti tyrime po kreipimosi asmeniškai bei esant reikalui pasitraukti iš tyrimo dėl skirtingų priežasčių. Disertacijos tyrimo atveju į pateikėjus buvo kreipiamasi socialiniais tinklais ar elektroniniu paštu, o gavus jų atsakymą, kad dalyvauti tyrime galėtų – pradėtas derinti tyrimo laikas. Jeigu buvo pastebėtas poreikis – pateikėjui iš anksto pristatoma tyrimo idėja. Nemažai Ukrainos žmonių į laiškus ar žinutes neatsakė. Darbo autorė padarė prielaidą, kad karo atveju tai gali būti susiję su asmeninio gyvenimo ir kartu išgyvenimo iššūkiais arba elementariu nenoru dalintis savita istorija. Labai svarbu paminėti, kad didžioji dalis pateikėjų nevengė sakyti, kad pokalbis ir karo Ukrainoje sampratos analizė yra neabejotinai psichologinė terapija, kuri tam tikrą laiką leidžia užmiršti fizinės karo realybės išraiškas bei pasinerti į pokalbį, kuris jiems reiškia, kad Ukrainos žmonės ir jų patirtys rūpi platesniam ratui nei tik savos šalies ribose.

Tyrimo etikos svarba pasireiškė jau užmezgus ryšį su respondentu ir pristačius tyrimo tikslą, duomenų rinkimo ir saugojimo būdą. Tyrimo įrašuose yra klausama pateikėjų ar jie sutinka, kad pokalbis būtų įrašytas, nes taip tyrėjai yra lengviau ir patogiau dirbti su surinkta medžiaga. Didžioji dalis pateikėjų sutiko, todėl tai buvo laikoma tyrimo komunikacijos strategija, kuria siekiama paaiškinti, gauti informuotą sutikimą. Be kita ko, čia būtų galima išskirti ne tik etinį kontekstą, bet ir aptartus tyrimo iššūkius. Tyrimo pateikėjus kalbinant virtualiai ir suvokiant, kad jie turi ribotas informacinių technologijų ar kitų mums įprastų prietaisų pasiekiamumo galimybes, raštu gauti sutikimų nepavyko. Tad problema yra sprendžiama ir sustiprinama taikant kitus, tyrimo etiką atliepiančius anonimiškumo ir konfidencialumo aspektus. Pačioje tyrimo

pradžioje pateikėjams buvo pasakoma, kad tyrimo metu nebus naudojami vardai ir pavardės pateikėjų apsaugos tikslais. Pirmo interviu metu pateikėjas paklausė ar nebus įvardijami kalbančiuosius identifikuojantys asmens duomenys. Klausimą pateikė karo reikaluose dalyvaujantis ukrainietis, kuris tyrime priklauso pirmajai grupei ir turi nemenką karo patirtį nuo 2014 m. invazijos pradžios. Taigi siekiant laikytis anonimiškumo ir konfidencialumo principų, pateikėjai yra koduojami tokia tvarka: R1, R2... R38. Taip pat galima pastebėti, kad sprendžiasi duomenų apsaugos klausimas, nes atliekant tyrimą su Ukrainos žmonėmis, pačioje pradžioje tyrėja kėlė klausimus sau: kaip užtikrinti, kad informacija nebus pasiekama informacinių atakų metu? Kaip karo paveiktoje šalyje vyksta bet koks informacijos perdavimas? Ar ryšys yra saugus?

Apibendrinant, šio tyrimo metu buvo taikomi standartiniai ir akademinėi bendruomenei žinomi etiniai reikalavimai: sąžiningumo, atvirumo, emocijų valdymo, neutralumo. Gera žinia ta, kad atliekant tyrimus virtualiu būdu dalis iškeltų klausimų sprendėsi savaime, nes tyrinėjant Ukrainos žmonių istorijas fizinio kontakto nebuvimas leido jiems jaustis patogiau, o ekranas tapo viena iš saugumo dimensijų, kurios karo kasdienybėje yra labai ribotos. Remiantis asmenine patirtimi, atliekant interviu ir pokalbių metu nebuvo jaučiamo nepasitikėjimo, tyrimo dalyviai dalinosi net ir jautriausiais karo potyriais, kurie tapo didele pagalba mėginant suprasti kaip ir kodėl skirtingi žmonės, būnantys skirtingose vietose labai panašiai ar net vienodai interpretuoja tą patį tiriamą objektą – karą. Be to, pagrindinės virtualaus tyrimo etinės problemos kartu orientavosi į etinę tyrimo pusę.

2.2.3. Metodologinės dalies apibendrinimas

Apibendrinant metodologinę tyrimo dalį galima pasvarstyti plačiau ir iškelti rūpimus klausimus: kaip virtualiomis priemonėmis vykstantys tyrimai pakeičia bendrą etnografinių tyrimų metodų esmę? Kur slypi tokių tyrimų

metodų naujumas? Ką šis tyrimas atskleidė naujo? Karo metu fizinės sienos yra panaikinamos, informacijos poreikis karo kontekste yra labai didelis ir laukiamas, o individualūs ir kolektyviniai naratyvai yra ne tik kaip geografiškai apibrėžtos vietos tyrinėjimo pasekmė, tačiau kaip žodžiais kuriamos istorijos pagrindas. Tai padeda atskleisti žinojimą, kuris yra individualus ir autentiškas. Pusiau struktūruoti, virtualūs-nuotoliniai interviu leido susirinkti rūpimą medžiagą ir pateikėjus pažinti tiek, kiek tyrimui buvo naudinga. Be to, trumpi stebėjimai Lietuvoje leido susipažinti su tais, kuriems karas nepaliko kitos išeities – tik išvykti. Visgi, tyrimo procesas nebuvo lengvas, nes karo tematika yra itin jautri ir reikalaujanti visų atsargumo priemonių.

Pirminiame pasiruošimo tyrimui etape nėra numatomi visi galimi iššūkiai, tačiau įvardinti etiniai principai ir sąmoningas tyrėjo elgesys padeda išlaikyti tinkamą akademinę poziciją. Tenka pripažinti, kad karo tyrimai ir žmonių gyvenimo aplinkybės jame išbando asmenines ir profesines ribas, o emocinis krūvis, kuris jaučiamas visose žmonių istorijose, yra itin išraiškingas, bet tuo pačiu sąlyginai suvaldomas. Įvertinus visas tyrimo aplinkybes ir kontekstą, yra svarbu pasirinkti tinkamiausią ir tyrimo objektui adaptuojamą strategiją bei rasti geriausius būdus užmegzti ryšį su pateikėjais. Esant poreikiui yra galimybė keisti pasirinktą klausimų ar tyrimo sumanymų eiga, taip siekiant išlaikyti tinkamą santykį tarp tyrėjo ir pateikėjo. Tyrimo etika primena apie poreikį tyrėjui likti budriam ir susikoncentruoti į tai, kas nepridarys žalos nei tyrimo dalyviams, nei tyrimo patikimumui. Su tuo yra susijęs labai svarbus dalykas – kritiškas požiūris į save ir santykį su pateikėjais. Prisitaikymas prie situacijos yra ne tik tyrėjo ar etnografijos kaip gana lanksčios metodologinės priegos savybė, tačiau veikiau tai iliustruoja neišvengiamą realybę, kad nauji globalūs išbandymai pirmiausia yra pastebimi kasdienėse praktikose. Tai pasireiškia individualiame lygmenyje ir skatina kompleksiskai apmąstyti vykstančius pasikeitimus, kaip tyrimo strategijos turėtų būti adaptuotos ir taikomos tyrinėjant net ir pačias jautriausias ir įvairiapusiško sudėtingumo situacijas.

Taigi tyrėjos refleksijos po atlikto tyrimo apibendrintai leidžia sakyti, kad galimybė pabendrauti su Ukrainos žmonėmis, atlikti interviu ir tiesiogiai jų paklausti kas rūpi karo tema, davė daugiau nei buvo galima tikėtis. Žmonės savanoriškai dalyvavo tyrime, pasitikėjo tyrėja ir aiškiai dėstė mintis. Ukrainiečių patirtys, kurias jie sukaupė tebesitęsiančio karo metu, jautrios turiniu, todėl reikalauja atsakingo dėmesio tyrimo iššūkių suvaldymui, tyrimo etikos paisymui. Reikia sutikti, kad kare sąlygomis pateikiamos informacijos yra daug. Pateikėjų pavyzdys parodė, kad net ir tiesiogiai neįsitraukiant į karo veiksmus yra sustiprėjęs noras išsakyti savitą, net ir smulkiausiai aprašomą karo supratimą, kurį reikia priimti kaip tyrimo dalyvių siekiamybę, tačiau tuo pačiu ir kaip iššūkį tyrėjui: reflektuoti ne tik apie savo vietą tiriant karo reiškinių, bet ir kritiškai įvertinti pateikiamą informaciją, ją susieti su platesniu tyrimų lauko kontekstu ir pateikti išvadas, kurios bus kaip dalis kuriamo karo sampratos Ukrainoje naratyvo.

3. UKRAINOS ŽMONIŲ KARO SAMPRATOS

Kai šalyje vyksta karas, tai tampa svarbiausia realybe ir tikrove, kurioje žmonės gyvena be pasirinkimo ir tokiomis sąlygomis, kokios yra. Karo kaip pagrindinį pokytį sukėlusio reiškinio supratimas susiformuoja iš patirčių, kurios ilgainiui visą situaciją normalizuoja, nes žmonės prie karo paprasčiausiai pripranta. Taigi sąvoka „patirtis“ yra atspirties taškas siekiant suprasti kaip žmonės individualiai ir visuomenėje struktūruoja gyvenimus bei įprasmina save tam tikruose socialiniuose, kultūriniuose ar politiniuose kontekstuose³⁹. Nors tiesioginės karo realybės nepažinimas yra vienas iš apribojimų surinkti visas tiriamą kontekstą nusakančias reikšmes, tačiau autentiškos patirtys, kuriomis pateikėjai dalinasi, leidžia suprasti kaip individai vadovaudamiesi subjektyviais požiūriais interpretuoja karo įvykius ir konstruoja karo supratimo modelius. Žmonės savo pasakojimais šių dienų įvykių istorijai suteikia galimybę išlikti, įgalina norinčius Ukrainos gyventojus prisidėti prie gyvos istorijos kūrimo. Be to, pasirinktos mikro prieigos pagalba galima visas patirtis pristatyti kaip tiriamą bendruomenę išskiriančius subjektyvius diskursus.

Kita vertus, karo patirtys nėra vienodos ir neretu atveju netgi prieštaraujančios viena kitai. Taip yra dėl to, nes kare dažniausiai yra sutinkamas tradiciniu tapęs žmonių į „karo dalyvius“ ir „karo aukas“ skirstymas. Tiriant karą Ukrainoje mėginama pagalvoti ar Ukrainos žmonės bei jų artimieji, patiriantys 2022 m. prasidėjusius plataus masto brutalumus gali būti statomi į pirminį karo aukų vaidmenį ar yra ir daugiau vaidmenų, kurie suformuoja patyrimą? Būtent individualios istorijos atskleidžia ne tik tai, tačiau ir daug platesnį karo paveikslą. Taigi pristatant surinktus tyrimo duomenis ir gilinantį kiekvieno istoriją galima klausti kokios apklaustų pateikėjų patirtys yra svarbios? Kas žmonėms kare yra svarbiausia bei kaip vertinami skirtumai visuomenėje? Kokia karo tapatybė formuojasi? Kokios sąveikos, apimančios

³⁹ What is anthropology, What Is Anthropology? – Survey of Anthropology (pressbooks.pub) [žiūrėta 2024 04 29].

skirtingas reikšmes ir interpretacijas formuoja ukrainietišką matymą? Visi šie klausimai yra reikšmingi siekiant atskleisti mikro perspektyvos ypatumus ir sukurti išskirtinai ukrainiečiams būdingą ir jų mintimis suformuotą karo supratimą. Kartu tai leidžia užfiksuoti tiriamojo laikotarpio laikinumą.

Taigi bus siekiama išsiaiškinti ir pristatyti kaip mikro perspektyva paremtos karo sampratos formuojasi ir leidžia iškomunikuoti savitą karo matymą. Tuo tikslu yra įgalinamas žmonių veikimas (angl. *human agency*) per pasakojimą, kuriame dalijamasi visapusiškais ir išsamiais patyrimais.

3.1. Ukrainos žmonių patirtis kare

Karo patirties kaip karo sampratą formuojančio elemento reikšmė yra neatsiejama nuo individualios būklės karo sąlygomis. Visi pasakojimai atskleidžia kaip karas paveikia ne tik kariuomenę, bet ir civilius, bendruomenes, šeimas. Žmonių patirtis kare kaip karo sampratos išraiška suformuoja idėjinį, emocinį ir moralinį karo suvokimo pagrindą, politinę, kultūrinę ir socialinę dimensijas. Karo patirties skirtumus galima iliustruoti keliomis pateikėjų citatomis, kurios parodo, kad karas gali būti patiriamas ir iš arti, ir iš toli, priklausomai nuo to, kokią misiją kiekvienas sau priskiria:

Pas mane yra, pas kiekvieną kuris tarnavo kariuomenėje, yra karinis bilietas. Ant mano bilieto yra parašas, kad aš nukreiptas į konkretų specialų karinį dalinį. Su dalinio numeriu, taip. (Pateikėjas Nr. 3, P1).

Pirma tai, kad aš užsiimu savanorystės reikalais. Aš padėjau Nacionalinei Ukrainos gvardijai, nes pas mus dabar labai didelis kiekis žmonių, kurie eina viduje kaip Nacionalinės Gvardijos dalis ir mūsų kariuomenei taip pat reikalinga pagalba [...] bendravau su savo draugais, kurie gyvena Lenkijoje, kurie padėjo iš Lenkijos į Ukrainos teritoriją pristatyti tokius pačius būtiniausius daiktus [...] pas mus karo pradžioje buvo labai sunku nusipirkti.

Tai pirma. Aš užsiimu savanoryste. Plius aš dabar dirbu. Dirbu energetikos sferoje, tai yra aš taip pat keliu mūsų ekonomiką, moku mokesčius (Pateikėja Nr. R32, P2).

Na žinoma iš pradžių norėjau padėti tiesiogiai garbingai, eiti į dalinius, na bet aš labai prastos regos, trumparegė, todėl tiesiai nematau... ne toliau rankos... todėl aišku ginklu padėti negaliu ir supratau, ir supratau, kad tokiu būdu negaliu padėti. Todėl vienintelis ką galiu daryti tai būti savanore kaip buvau laisvu laiku, visgi nepradėjom... visapusiška studijų dalis... ir gavosi produktų saugojimo vaidmuo, reikalingų daiktų kariams ir civiliams saugojimas (Pateikėjas Nr. 36, P2).

Vienas mano vaikystės draugų taip pat dabar kariuomenėje ir jis yra karštuose Ukrainos taškuose. Ir du kiti žmonės, kuriuos aš žinau, prisijungė prie kariuomenės ir jie tiesiogiai čia kariauja [...] Šis vaikinys buvo kariuomenėje, pusę paskutinių metų, ir neseniai mes gavome informaciją, kad jis mirė. Jis buvo nužudytas, todėl šis karas paliečia kiekvieną. Dauguma žmonių yra kažkaip įsitraukę (Pateikėjas Nr. 21, P3).

Kelios skirtingos pasakojimų ištraukos simbolizuoja labai kompleksines karo patirtis, tačiau tai apsunkina galimybes pateikti aiškų ir universaliai pritaikomą, mikro karo apibrėžimą. Pasakojimų ištraukos taip pat iliustruoja, kad žmonės kalba labai asmeniškai, su sau būdingu ir tuo metu susikaupusiu emociniu krūviu bei atsakomybe. Tai rodo patirčių skirstymo prasmę.

Kita vertus, karo patirties kaip veiksnio formuojant karo sampratą vaidmuo yra išreiškiamas teigiant, kad nacionaliniai tautų mitai neretai gimsta iš karo patirties. Karas gali paskleisti ir įtvirtinti senus bei sukurti naujus (bendrus tikslus, naujas pradžias, pergalės supratimą) mitus (Hutchinson 2018: 3). Individo lygmens tyrimai leidžia klausti ką lemia asmeninė žmogaus patirtis kare? Ką tai kuria ir kodėl tai yra svarbu bendrai aprašant situaciją? Žmonės

karą patiria skirtingais būdais: nuo tiesioginio įsitraukimo į ginkluotas kovas iki karo traumų, praradimų, pasitraukimo iš šalies patirčių. Karas žmones paveikia emociškai, fiziškai ir socialiai, o tai neabejotinai formuoja jų suvokimus ir atmintį, įgalina save persikurti karo kontekste ir prisitaikyti prie slegiančios kasdienybės. Įvairių ir diversifikuotų patirčių atskleidimas padeda suvokti ir skatinti empatiją bei turtingas diskusijas ne tik apie dabartinį karą, bet kartu indikuoja apie karo pasekmes ir tolimesnius karo sprendimo būdus, galimas pokarines atsigavimo programas ar tam tikrus pokarinės tvarkos strateginius sprendimus.

Trumpai tariant, diskutuojant apie Ukrainoje pradėtą karą iš mikro perspektyvos ir atskleidžiant skirtingas karo patirtis, yra svarbu pripažinti individualias perspektyvas, dalinamus ir kuriamus asmeninius naratyvus, kultūrinių niuansų supratimą ir iš to atsirandančias įtakas platesnei bendruomenei. Skirtingų vaidmenų priskyrimas sau arba kalbėjimas apie kitus tos pačios bendruomenės narius rodo patirčių ne ribotumą ribotomis karo sąlygomis.

Tačiau žmogaus požiūriui į karą yra reikšminga ne tik patirčių skirtumai, bet ir vidinis mąstysenos pokytis, kuris įvyko skaičiuojant nuo 2014 m. iki 2022 m. Karinis konfliktas, kuris prasidėjo dar 2014 m. Rytų Ukrainoje, daugelio žmonių, gyvenančių toliau nuo rytinės šalies dalies, nepasiekė ir asmeniškai nepalietė. Be kita ko, kalbant apie karo patirtį atsiskleidžia „vietos kaip erdvės“ supratimas – ar kalbintų pateikėjų mąstymo struktūroms atskleisti geografiškai apibrėžta vieta yra svarbi? Tai bandoma išsiaiškinti detaliau aptariant karo patirčių kategorijas.

3.2. Karo patirtis: trys pagrindinės kategorijos

Bendravimas su pavieniais, skirtingose vietose reziduojančiais ir skirtingus požiūrius turinčiais Ukrainos žmonėmis parodė, kad karo patirtis ilgainiui sukuria kolektyvinį naratyvą ir atskleidžia kultūrinį karo kontekstą, suskirsto žmones į tam tikras grupes, kurių kiekviena turi savitą žinutę apie karą. Tačiau ne tik nuo patirties intensyvumo kare, bet ir nuo gebėjimo išreikšti sukaupią patirtį priklauso kaip žmogus pasakoja savo istoriją.

Atlikus tyrimą, susisteminius gautus duomenis ir išanalizavus kiekvieno asmeninę indėlį į pasakojimus apie karą Ukrainoje, yra išskiriamos trys pagrindinės patirčių kategorijos: a) fiziniai karo dalyviai; b) likę Ukrainoje ir jų artimųjų patirtys c) karo nublokšti ukrainiečiai svetur. Šios konceptualios patirčių grupės leidžia žmonių karo istorijoms suteikti kontekstą ir pagalvoti apie sakomus žodžius kaip apie karo realybės išraišką jų socialinėje realybėje. Be to, toks skirstymas, kylantis iš surinktų duomenų, tapo papildomu metodologiniu sprendimu. Tai padėjo detaliau pristatyti kokius žmones pavyko pakalbinti ir kaip plačiai gali būti išskleidžiami jų realybės požiūriai tolimesnių karo sampratos aspektų aptarime.

3.2.1. Fiziniai karo dalyviai

Pirmai išskirtai karo patirčių kategorijai yra priskiriama mažiausia šio tyrimo žmonių dalis, vos keletas (Pateikėjas Nr. 1, P1; Pateikėja Nr. 2, P1; Pateikėjas Nr. 3, P1). Tai yra pateikėjai, kurie tiesiogiai dalyvavo ar pokalbio metu ruošėsi dalyvauti karo ir šalies gynimo veiksmuose. Iki beprasidedant 2022 m. pilno masto invazijai, savaitę prieš, buvo pakalbinti 2014 m. karinio konflikto rytų Ukrainoje dalyviai. Jie pasidalijo savo nuomonėmis apie tuo metu vis netylančias kalbas, jog Rusija ruošiasi pulti Ukrainą. Karo niekas nelaukė, tačiau tai jau išgyvenę žmonės optimizmu netryško, tik dalijosi savo sukauptomis žiniomis ir karo pradžios regimybe.

Disertacijos tyrime kalbinto, ne vienerių metų tiesioginio dalyvavimo kare patirtį turinčio, Ukrainos kariškio mintis iliustruoja ir papildo jau anksčiau išsakyta idėją, kad nepaisant to, jog skirtingi Ukrainos miestai ir lokalsios vietovės patiria skirtingą karo intensyvumą, karas yra ne tik apie karinius objektus, karinę techniką ir karius, bet ir apie žmones, jų tarpusavio santykius ir sutrikdytus kasdienybės planus. Kare, pasak, didesnę karo patirtį sukaupusių žmonių, gali pamatyti tikruosius žmogiškus santykius, nes vienoje pusėje esi Tu, kitoje pusėje yra priešas, o riba tarp šių dviejų skirtingų pasaulių yra labai trapi. Priešo žudymas ir kovos yra santykių su savais išraiška, nes labai aiškiai yra identifikuojamos ir pirmiausia idėjiniame-simboliniame lygyje braižomos ribos, kurias peržengus atsiduri kitoje karo pusėje⁴⁰. Kita vertus, pirmojo pateikėjo išsakyta mintis tarsi iš dalies priešinasi visų žmonių karo idėjai: *Tiems, kurie nėra arti karo linijos, tiems karas kaip ir neegzistuoja kaip toks* (Pateikėjas Nr. 1, P1). Ne visi ukrainiečiai karą išgyvena ir supranta vienodai, todėl patirčių diferencijavimas čia atsiskleidžia kaip reikalingas. Vis dėlto, su pateikėjo mintimi galima nesutikti, nes atlikus interviu iki pilno masto karo pradžios, dar vis mąstoma per lokalaus, geografinėmis ribomis apibrėžto karo prizmę. Plataus masto karą 2022 m. vasario 24d. rytą visa šalis pasitiko kitoje realybėje. Iš kitos pusės, galima matyti, kad patirtis iš fronto susiaurina mąstymą ir padalija karo erdves į pažinias ir ne.

Tai, ką patiria kariškiai ir visi į pirmą kategoriją patenkantys pateikėjai, gali būti įvardijama kaip karinės tikrovės patirtis. Ši būseną neapibrėžia kasdienybės ribų, aiškiai atskiria namų ir ne namų erdvę, nes pagrindu yra vaizduojamos brutalesnės, ginklo pagalba kuriamos situacijos. Remiantis tokia patirtimi, kurioje susipina tiesioginis žiaurumas ir agresija, karo samprata yra įsivaizduojama kiek griežčiau. Nors, kita vertus, nėra vengiama filosofinių, asmeninę būtį ir kasdienybę liečiančių klausimų aptarimo: *Pirmiausia tai psichologiniai momentai. Tai šeimos atskyrimas, taip? Taip labai dažnai*

⁴⁰ Patirties išraiška, kuri gali būti pajaučiama, bet sunkiai užrašoma.

nežinojimas iš šeimos pusės kur jie yra, kuo jie užsiima. Tai nežmoniškos išlikimo sąlygos [...] (Pateikėja Nr. 2, P1). Patirtis nėra išmokstama, o patiriama ir išjaučiama tiesiogiai, viską pasiimant iš karo zonos. Iš kitos pusės, žmonių, kurie buvo karo veiksmų apsuptyje, karo supratimas susiaurėja iki techninių aspektų, tiesioginės galimybės pažinti tradicinį karą ir kariavimo būdus. Tai atsiskleidžia per fizinės kovos ir fizinio ginklo naudojimo praktikas, strateginių tikslų įvardijimą, bendros karo realybės ir karo procedūrų pažinimą⁴¹ – karas tai jei kas negali išspręsti taikiais susitarimais kokių tikslų, kuriuos nori pasiekti, jis bando pasiekti tai jėga... daroma ginklo pagalba... ir tai yra karinis konfliktas. Šiai dienai gaunasi, kad rusų federacinė valstybė nori gauti pilną Ukrainos valstybės kontrolę (Pateikėjas Nr. 3, P1). Analizuojant tokį supratimą dar detaliau, net ir tiems, kurie stoja į akistatą su priešu, karas visada tai... sunaikinimas [...] kokios nors tvarkos sunaikinimas... pažeista gyvenimo tvarka (Pateikėja Nr. 2, P1).

Tokios karo patirtys ir iš to kylantys karo sampratos apibrėžimai yra sąlygojami tiesioginio ryšio su karu, kuomet egzistenciniai poreikiai yra labai aiškūs ir primityvūs – likti gyvam. Karas pirmiausia yra patiriamas per gyvybės ir mirties klausimų susidūrimą. Analogiškai galima pastebėti, kad karo būties fronte sujungia minėtąsias karo ir už karo vykstančio gyvenimo dimensijas, kas neleidžia pamiršti kasdienybės. Priešingai, susidariusi situacija aiškiai padalina gyvenimą į prieš ir po karo. Tai, kad karas yra labiau vertinamas per fizinę ir techninę jo pusę, savaime nereiškia, jog nėra erdvės kitokiam, labiau į žmogišką pasaulį orientuotam karo sampratos aiškinimui. Esminis skirtumas, kuris dalija civilius nuo fronto dalyvių – pastarųjų karo patirtis yra nulemta fizinių pavojų, kurie plačiau apima nesaugumo, netikrumo ir nestabilumo akimirkas. Tai, iš vienos pusės, sustiprina vietos kaip apibrėžtos erdvės svarbą, kuomet tampa aktualu kur žmogus yra, kokio baisumo, kokio masto yra jo patyrimai.

⁴¹ Apie tai kalbėjome su vienu iš tyrimo dalyvių, kuris buvo rezerviniame karo tarnybos sąrašė ir gerai pažinojo visas procedūras, apibrėžiančias skirtį tarp karo realybę patiriančių namuose ir fronte.

Galima manyti, karo kovų patirties turintys tyrimo dalyviai savo istorijomis atskleidžia tradicinio karo⁴² sampratą ir labai apibendrintai leidžia pamatyti kaip atrodo kasdienybė tų žmonių, kurie kovoja karinėmis priemonėmis. Tačiau, kita vertus, tai atskleidžia ir karo kaip reiškinių kompleksiskumą, kuris yra matomas ne tik per šalies teritorijoje esančios priešiškos jėgos veiksmus, bet ir atskleidžia koks yra karių tarpusavio santykis, požiūris į kariuomenę: kare kiekvienas atsako ne tik už save, bet ir kitą: *tu atsakai ne tik už save, bet ir už kitus* (Pateikėjas Nr. 1, P1). Taip pat reikėtų pridurti, kad iš pasakojimų ryškėja viena įdomi tendencija: kare tiesiogiai esančių žmonių patirtimi paremtas karo apibrėžimas nėra tik individualizuotos patirties išraiška, nes tai yra labiau susiję su bendru šalies tikslu, pareigos jausmu, mėginimais pateisinti savo vaidmenį ir buvimą kare per profesinę pusę. Individualiuose pasakojimuose nors ir atsiskleidžia žmonių noras prisiimti atsakomybę už karo baigtį, tačiau tai yra racionalaus ir pragmatinio mąstymo pavyzdys, demonstruojantis, kad fronte paprasčiausiai negali būti visi, nes tai lemia ne tik asmeninė motyvacija, bet ir fiziologinės bei moralinės priežastys.

Vis dėlto, mažas šios patirčių kategorijos pateikėjų skaičius tyrime kiek riboja plačiau apimančių išvadų pateikimą. Tačiau palyginimui galima paminėti 2014 m. kilusio karinio konflikto Rytų Ukrainoje atvejį. Disertacijos autorė, tyrinėdama moterų dalyvavimo kare būdus ir kalbindama Ukrainos moteris kares arba karinėms priskiriamų specialybių atstoves įvardijo, kad dalyvavimo kare neapriboja lytis, amžius, socialinė padėtis ar išsilavinimas. Svarbiau yra kreipti dėmesį į motyvaciją ir gebėjimus. Lyginant išgirstas istorijas po Rytų Ukrainoje kilusio karinio konflikto, moterų pasakojimai atspindi ne tik tipinio, karą iš arti patiriančio šalies piliečio paveikslą, tačiau kiekvieno paprasto, dabar karą išgyvenančio ukrainiečio mintis. Yra itin užaštrintas ir stipriai išgyvenamas dabartinės patirties momentas. Viena Ukrainos moteris, 2019–2020 m. tyrimo

⁴² Tradicinis karo supratimas susideda iš kelių pagrindinių elementų: ginkluotas dviejų ar daugiau pusių susidūrimas, siekiant tam tikrų tikslų (tokius apibrėžimus galima rasti literatūroje ir teoriją aprašančiose disertacijos dalyse).

respondentė savo istorijoje minėjo, kad sprendimas prisijungti prie karo veiksmų, nepaisant to, kad ji yra šalies patriotė, dar buvo paskatintas artimo draugo mirties: *Ilovaiske nužudė mano draugą, mes ilgai bandėme rasti jo kūną, o aš tuo metu buvau nepriklausoma savanorė. Kai mes radome net ne vieno draugo kūną, o trijų, aš nusprendžiau, kad galiu [...] gelbėti žmonių gyvybes*⁴³. Šių įvykių paveikta tyrimo respondentė suprato, kad žmogaus gyvybė yra viena iš svarbiausių priežasčių tapti kovos dalimi. Tokios tragedijos sustiprina norą būti ten, kur vyksta karas, o skaudžios patirtys nepalieka vietos abejonėms kodėl reikia veikti: *Į kariuomenę išėjau 2015 m. pavasarį, ištikus tragedijai Debaltseve, kai buvo daug žuvusiųjų. Tuomet nusprendžiau, kad tai, ką galiu daryti – paprasčiausiai kovoti šalia*⁴⁴. Kalbintos Ukrainos moterys tiesiogiai neįvardijo keršto ar pykčio motyvų po artimųjų ar draugų mirčių, tačiau šiuos gyvenimo įvykius pateikė kaip skaudžiausias patirtis, kurios būtent skatina jas pačias eiti kovoti. Kita vertus, nors moterys prie savo prisijungimo motyvų minėjo kitų kovotojų netektis, tačiau šie įvykiai labiau pristatomi kaip įsimintiniausios karo ir kasdienybės kare išraiškos bei patirtys: *Patys ryškiausi momentai, kurie lieka atmintyje, tai kada nužudo artimus bendražygius. Kare praradau daug artimų man žmonių, tai ir yra patirtis... pati skaudžiausia, tai visada skaudu*⁴⁵. Remiantis išskirtomis citatomis galima daryti prielaidą, kad netekčių skausmas, kuris yra patiriamas karo zonoje, tiesiogiai paliečia ir atspindi aukščiausią karo patyrimo lygį.

Be to, aptariant fizinio karo dalyvių patirtis, yra prasminga paminėti Arūno Kumpio, Lietuvos savanorio Ukrainos kare dviejų dalių dienoraščio tipo knygas, kuriose autorius atvirai, nepagražintai, išsamiai ir iki smulkmenų detaliai pasakoja apie įvykius Donbase fronte, darbą misijose ir tai, ką reiškia jausti pavojų kiekviename žingsnyje. Asmeninė, itin betarpiška ir jautri patirtis,

⁴³ Disertacijos autorės magistrinis darbas *Moterų dalyvavimas kariniuose konfliktuose: Ukrainos atvejo analizė*, 2020 m., Interviu Nr. R6.

⁴⁴ Disertacijos autorės magistrinis darbas *Moterų dalyvavimas kariniuose konfliktuose: Ukrainos atvejo analizė*, 2020 m., Interviu Nr. R17.

⁴⁵ Disertacijos autorės magistrinis darbas *Moterų dalyvavimas kariniuose konfliktuose: Ukrainos atvejo analizė*, 2020 m., Interviu Nr. 15.

kurią dėsto Kumpis, yra orientuota į detalumą ir epizodiškumą, tarsi nesibaigiančią, bet vis kas mėnesį nutrūkstančią patirtį. Kaip pats knygų autorius sako – *karas yra gerokai kitoks, nei esame įpratę matyti kino ekranuose* (Kumpis 2023: 11). Knygose daugiausia dėmesio yra skiriama ginkluotai karo pusei ir kareiviškai buičiai aprašyti. Atkreiptinas dėmesys, kad tai atspindi gyvenimą brutalaus karo akivaizdoje, įvardinant visas patiriamas karo formas: nuo priešų atakų iki gynybos ir misijų vykdymo karo lauke. Fronto realijų aprašymas labai aiškiai parodo kokia traumuojanti yra karo patirtis, kaip moraliniai, fiziniai ir psichologiniai sunkumai yra išgyvenami, kaip tai paveikia bei kokias palieka ilgalaikes pasekmes tolimesniam socialiniam ir profesiniam gyvenimui.

Bendrai, į šią karo patyrimo kategorijos tematiką, jau nuo 2014 m. karo pradžios Ukrainoje galima rasti nemažai biografinių knygų (Ihor Michailyšyn *Mirties šokis: Donbaso bataliono kario savanorio dienoraštis*, 2022; Olesya Khromeychuk *The Death of the Soldier Told by His Sister*, 2022), kuriose karo dalyviai ar jų artimieji pasakoja apie tikrąją karo realybę, patirtis karščiausiuose mūšių taškuose ir neišvengiamus mirties epizodus. Individualūs mikro naratyvai, kurie yra pateikiami minimose knygose ar išgirsti bendraujant su pateikėjais, iliustruoja panašias patirtis turinčių šalies gynėjų likimą, kuomet yra panaikinamos bet kokios saugaus ir ramaus gyvenimo rutinos. Tačiau atsidūrus už nusistovėjusios kasdienybės ribų atsiranda kiti, vidiniai motyvaciniai aspektai: *2014 m. santykis su kariuomene pasikeitė, tarnystė kariuomenėje prestižas [...] tarnauti kariuomenėje pakankamas prestižas [...]* (Pateikėjas Nr. R30, P2).

Apibendrinant, fizinių karo dalyvių patirtis yra gana kompleksinė. Viena vertus, tai yra aiškus tradicinio karo supratimo pavyzdys, kurį atskleidžia kasdienė brutali akistata su priešu, ginklų naudojimas, karinės technikos demonstravimas. Kita vertus, šiai kategorijai priskiriamų pateikėjų pasakojimai neretai yra asmeninės motyvacijos, gebėjimų ar kitų paskatų dalis, kas tiesiogiai formuoja karo patirtį. Todėl kyla klausimas ar tokia patirtis, apie kurią kalba

pateikėjai, yra karo rezultatas ar pozicija kare nulemia tokį pasakojimų turinį? Be to, tiesioginis įsitraukimas į karą parodo ne tik techninę militaristinio pasaulio pusę, bet ir viską keičiančias karo patirčių išraiškas: susidūrimas su mirtimi fundamentaliai skatina ne tik iš naujo įvertinti kas yra gyvenimas už karo zonos, bet tuo pačiu iškelia žmogiškumą visuotinės krizės akivaizdoje.

3.2.2. Likę Ukrainoje ir jų artimųjų patirtys

Prasidėjęs karas privertė ne visus Ukrainos žmones išvykti. Kai kurie liko namuose, nes gyvenimo sąlygos netapo nepakeliamos arba noras būti šalia tų, kurie gina tėvynę, buvo stipresnis už saugesnės vietos paieškas. Tačiau klausantis pasakojimų viskas taip paprasta nepasirodė, nes antroji karo patirčių kategorija apima ne tik geriau susiklosčiusias aplinkybes, bet ir patirtis, kurios yra susiję su namų, sveikatos, draugų ar paprasčiausiai galimybės būti šalyje ir savuose namuose su mylimaisiais praradimu:

Kas rūpi karo pradžioje, aš tai stipriai gerai pajutau. Jau sausio 30d., kada mano vaikiną, kuris tarnauja Ukrainos Nacionalinėje gvardijoje, taip pat karys, jį paėmė į mokymus. Tada aktyvios žinutės žiniasklaidoje, masinė informacija mums pranešė, kad karas gali prasidėti [...] aš labai stipriai pergyvenau, ir už savo vaikiną, kuris tarnauja, kuris dalyvauja karinių veiksmų mokymuose (Pateikėja Nr. 32, P2).

Taip, pas mane yra draugė, kurios sūnus kovoja, dirba mediku ir psichologu. Ten tokie labai reikalingi. Ji, žinoma, labai jaudinasi, labai pergyvena, dėl šeimos sunku [...] (Pateikėja Nr. 12, P2).

Tai yra tarsi asmeninė, bet kartu ribojanti patirtis. Pateikėjų žodžiuose yra įskaitomas siekis perteikti patirtis kuo jautriau, nes karas atima viską, kas brangiausia, o kartu su tuo ir gyvenimo nuspėjamumą. Be to, ne visi pateikėjai

gali būti priskiriami pirmai kategorijai, net jeigu yra pasiryžę imtis ginklo ir stoti į kovojančių gretas:

Per kelias dienas aš paskambinau Ukrainos apsaugos pareigūnui ir pasiūliau savo pagalbą. Jis pasakė, kad davė mano telefono numerį vienam iš žinomų Sumų savanorių, savanorių organizacijos vadovui. Nuo 2014 m., kai kariniai veiksmai prasidėjo Donbase, jis ten buvo. Jis manęs paklausė ar pas mane yra automobilis, aš pasakiau, kad ne. Tai tuo periodu tai buvo svarbus argumentas, nes reikėjo vairuotojų, kurie pervežtų ką nors: arba pačius teritorinės gynybos karius iki vietos arba pervežti ginklus, arba produktus, vaistus, nes gynybinės pozicijos Sumų mieste kaip sakė faktiškai nebuvo. Pas mus mieste yra įsikūrusi raketinė brigada, na bet ji pilnai yra Donbase, o čia tik karinio dalinio departamentas (Pateikėjas Nr. 30, P2).

Besigilinant į žmonių, gyvenančių karo sąlygomis, istorijas aiškėja, kad jie ne tik patiria skirtingas karo apraiškas, bet ieško būdų kaip susitvarkyti su užgriuvusiais iššūkiais, net jei tai yra pagalbos suteikimo kitiems galimybė. Tai, be abejo, tampa savitais, nepamirštamais ir į istoriją įsirežiančiais karo liudijimais, kurie lydi kiekviename žingsnyje:

Pas mus giminaičiai taip pat gyvena okupacijoje, Chersone... ir mano tėtis, ir močiutė gyvena Kharkive, tuo metu kai vyksta kovos veiksmai... mes patys buvome savanoriais kada karas Ukrainoje, Donbase prasidėjo. Mes visi padėjome per Carit'o fondą, tai pat pas mus padėjome pabėgėliams iš Donbaso.... na tai reiškia dalyvavome pagalbos išraiška... na o šiuo momentu sistema pas mus tokia, kad yra mažas vaikas, mums nėra galimybių likti ir padėti todėl mes čia (Pateikėjos Nr. 5,6; P3).

Atkreiptinas dėmesys, kad šio pasakojimo ištraukos autorės išvyko iš Ukrainos tada, kai karas įsibėgėjo, bet pačioje karo pradžioje sąlygos buvo

sudėtingos ir nenuspėjamos, jas teko patirti. Pateikėjų mintys rodo, kad išvykus iš Ukrainos, ryšys su šalimi nenutrūksta ne tik dėl išreiškiamo moralinio palaikymo ir aktyvių veiksmų teikiant pagalbą karo pradžioje, tačiau kartu su tuo pasakoma, kad kariaujančios šalies teritorijoje liko artimi žmonės, kurie neleidžia atsitraukti ir laikytis neutralios pozicijos. Visgi tokios patirtys, rodos, nėra sutalpinamos į vieną kategoriją, nes čia susipina tiek asmeninis indėlis ir noras būti įvykių dalimi, tačiau taip pat ir patirtys, susiję su artima aplinka. Besiklausant istorijų tendencingai aiškėja, kad karo patirtis neretu atveju yra tokia kompleksiška, jog apsinkina bet kokias kategorizacijos galimybes. Veikiau ji atspindi daug skirtingų socialinių vaidmenų, kuriuos vienas žmogus karo metu gali turėti: artimųjų, pažįstamų ar draugų dalyvavimas, išitraukimas į karą savanorystės pagrindais ar kaip tiesioginiam karo dalyviui. Maža to, dar šalia esančių artimųjų patyrimas, kuris neleidžia jaustis saugiai ir ramiai:

Mano patėvis yra Ukrainos ginkluotųjų pajėgų pareigūnas, vyras pareigūnas Ukrainos ginkluotose pajėgose. Biologinis tėvas taip pat kariauja [...] nei aš, nei mano brolis, nei mama nepergyveno okupacijos, mes nematėme to košmaro, kurį sukuria Rusijos federacija [...] visus tuos momentus pergyvena mano pažįstami (Pateikėja Nr. 8, P2).

Taip, aš turiu vieną šeimos narį, uošvį. Tai žmonos tėvas. Iš pradžių jis padėjo evakuoti savo artimiausius šeimos narius iš karo zonų pirmosiomis invazijos dienomis, todėl jis paruošė automobilį, kuriame buvo mano anyta ir mano žmona bei mūsų šuo...[...] Kovo pradžioje, kitą savaitę po invazijos pradžios, čia pradėjo savanoriauti, įstojo į ginkluotąsias pajėgas, o nuo kovo pradžios yra ginkluotosiose pajėgose. Po savaitės, gal dešimties dienų, jis išvažiavo traukiniu. Taigi dabar jis yra rajone aplink Bachmuto miestą, kuris yra maždaug dvidešimt-trisdešimt kilometrų nuo artimiausios Rusijos okupuotos vietovės Rytuose. Tai Donecko sritis [...] (Pateikėjas Nr. 38, P2;3).

Netgi nebūnant tiesioginiu karo dalyviu, kai kurios artimų žmonių patirtys, ypač esančių karščiausiuose taškuose, tampa lyg neatskiriama pasakotojų kasdienės kovos dalis. Viena vertus, tarsi yra pasakoma, kad karo patyrimas yra pakankamai abstraktus, nes okupacijos nebuvo matoma iš arti, patirtys yra gana išskaidytos. Kita vertus, visų savų žmonių įsitraukimas byloja, kad yra gyvenama netgi tradicinio karo, fronto linijos nuotaikomis:

Bendrai, žinoma, širdis skauda už tėtį ir vyrą. Dėl to, kad aš manau iš naujienų Jūs žinote, kad dabar eina tokios masinės kovos, vyksta kontrpuolimas fronte, ir mano tėtis, ir mano vyras dalyvauja tiesioginiai karo veiksmuose. Nuo pirmų dienų pajudėjo į priekį, link priešų. Ačiū dievui su jais yra ryšys (Pateikėja Nr. 8, P2).

Iš kitos pusės, nors dalis šioje grupėje kalbinamų pateikėjų prasidėjus karui yra palikę savo gimtuosius namus, tačiau jų buvimas Ukrainoje iki atvykimo į Lietuvą ar kitą Europos šalį neištrynė susidūrimo su skirtingomis karo išraiškomis patirties. Kasdien palaikomas ryšys su artimaisiais ar šalyje likusiais draugais palaiko karo pulsą. Galvojant apie Ukrainos žmonių karo patirtis, mintyse sukasi pokalbių nuotrupos bei apibendrinti išgyvenimai, kurie simbolizuoja paprastų civilių šalies gyventojų situaciją: tie, kurie dalį laiko leido rūsiuose, okupacijoje, namuose be langų, šviesos, elektros ar maisto, girdėdami besileidžiančius karo lėktuvus ar raketas, rizikuojančius savo gyvybe gyvenant vietose šalia Rusijos vykdomų karinių veiksmų, arba tie, kurie yra savanoriai skirtinguose šalies regionuose ir neketina palikti savo gimtosios žemės⁴⁶. Nepaisant to, kokiam mieste žmonės reziduoja, yra labai stiprus noras būti savoje valstybėje, palaikyti kariaujančius, padėti blogesnėje padėtyje esantiems tos pačios valstybės žmonėms. Tai būdinga tiek moterims, tiek vyrams, kurie puikiai suvokia kas vyksta jų šalyje ir dalinasi istorijomis,

⁴⁶ Apie tai kalbėjo pateikėjai Nr. 4, 5, 6, 10, 12, 14, 24, 29.

demonstruojančiomis ne tik kasdienį karo patyrimą, bet ir tam tikrą profesinį išsilavinimą, gebėjimą kritiškai analizuoti veiksmus ir perteikti juos skaitytojui.

Karo patirtis ir žinojimas, kad didelė tyrimui kalbintų žmonių dalis liko Ukrainoje, leido padaryti keletą išvadų: tai, kad žmonės matė kas vyksta karo Ukrainoje metu viename ar kitame formate, suformavo vietos kontekstu paremtą patirtį. Tiems, kurie klio vėsi artimųjų patyrimais, pasakojimas apie karą tapo nacionalinio pasipriešinimo dalimi ir kartu strateginiu tikslu – aiškiai išreiškiamas noras būti savo šalies šeiminkais, negyventi taip, kaip nori kažkas „kitas“, kurti gyvenimą tokį, apie kokį svajoja Ukrainos žmonės:

Na iš perspektyvos žmogaus, kuris pastoviai bendrauja su kariais, na taip gavosi: tėvas karys, aplinkoje taip pat kovotojai, ir jei kalbėti konkrečiai apie idėją tai ta idėja pas mus nesikeičia 1000 metų [...] visą laiką buvo puolami, iš kaimyno, ir bandėme užfiksuoti, kad pas mus visada buvo viena ta pati laisvės idėja [...] mes paprasčiausiai norime apsaugoti šalies vientisumą, mes norime leisti savo bendražygiams taip sakant gyventi ramiai. Paprasčiausiai gyventi maksimalioje laisvėje [...] tiksliai dėl to mes dabar ir kaunamės (Pateikėjas Nr. 15, P3).

Manau, kad neteisybės jausmas, kai kurie žmonės tai apibrėžtu neteisybės sąvoka... kažkas dėl ko mes esame nepriklausoma, atskira tauta. Mes norime pasirinkti patys ko mes norime ir mes nenorime kaimynės šalies būnančios iš rytų ir sakančios ką mes turėtume daryti (Pateikėjas Nr. R38, P2-3).

Karo patirtis šiame kontekste yra išreikšta per aiškiai suformuotą viziją, kuri subjektyvius diskursus susieja su praktiniu veikimu, tam tikro vaidmens sau priskyrimu, ypač tapatinantis su ginančiųjų šalį potyriais. Be kita ko, tai yra pagrindinė išraiška to, už ką Ukrainos žmonės kovoja pilno masto kare.

Taigi trumpai apibendrinant, karo patirtis, kuri yra formuojama pagal antrą kategoriją ir kuri atliepia kasdienybės susidūrimo su karu realybę, tuo pačiu atspindi kompleksiškus žmonių vaidmenis kare: buvimo namie faktas

įpareigoja žmones ieškoti būdų kaip prisidėti prie masinės gynybos, net jeigu pirminė intencija tai daryti susiformuoja idėjiniame-moraliniame lygyje. Maža to, nemenka dalis žmonių nors ir kare tiesiogiai nedalyvauja, bet dalijasi savo matymu pažymėdami savo šeimos ir draugų situacijas. Asmeninės ir kartu artimos sąsajos su karu priartina bendrai karo reiškinių prie namų, padarant jį labiau apčiuopiamu ir emociškai jautriu. Kitas dalykas, istorijos, kovos, ar artimųjų netektys abstrakčias naujienas apie karą transformuoja į vertingus asmeninius naratyvus, sujungė bendram tikslui.

3.2.3. Karas ukrainiečius nubloškė svetur

Trečioji karo patirtį iliustruojanti kategorija yra apie žmones, kurie išvyko iš Ukrainos prasidėjus karui ir tiesiogiai nesusidūrė su karu nei patys, nei per artimą aplinką. Gyvenimiškos aplinkybės iš karto vertė palikti gimtąjį kraštą. Visų pirma, buvo kalbinami jauni (iki 30m.) Ukrainos kilmės žmonės, studijuojantys Lietuvoje bei dirbantys su įvairiomis organizacijomis, kurios padeda karo krečiamoje šalyje likusiems ukrainiečiams. Kita dalis šios kategorijos pateikėjų – moterys su vaikais, kurios norėdamos apsaugoti savo atžalas rinkosi nerizikuoti ir pasirinkti saugesnę vietą Europoje. Ši karo patirtis ryškiausiai atliepia „etnografinės vietos“ sąvoką, kuri ne tik atmeta fizinės vietos būtinybę subjektyviam reiškinių supratimui formuoti, bet kartu nemaža dalimi atliepia žmonių mentalitetą, priartina prie idėjinių ir moralinių Ukrainos vertybių, kurios įsivaizduojamai sujungia išsibarsčiusius po pasaulį žmones gyvosios istorijos palaikymui. Nedidelė dalis žmonių, pavyzdžiui, atvykusių į Lietuvą, neturi savito paaiškinimo kas yra karas, nes veikiau vadovaujasi bendriniais teoriniais konstruktais, kurie nors ir priimtini, tačiau mažai ką bendro turi su asmeniniu potyriu: *[...] todėl man tai tokia vizija, tai, kai kas nors priima sprendimą kovoti, o kita pusė ginasi* (Pateikėja Nr. 28, P3)

Pateikėjos mintis patvirtina patirties „per atstumą“ galimybę tačiau iš kitos pusės, tokie žmonės kalbėdami apie karą, situaciją šalyje ir pagrindines kovos idėjas, remiasi viešai išreikštomis kolektyvinėmis nuostatomis, kurios nepastebimai stiprina kovos dvasią, leidžia palaikyti ryšį su Ukrainoje likusiais draugais, artimaisiais ar pažįstamais, skaityti naujienas, domėtis šalyje besiklostančia situacija. Tai sukuria tam tikrą atstumą tarp pateikėjo ir Ukrainoje vykstančio karo, bet iš kitos pusės – buvimas toli neatima galimybes pasisakyti ir išreikšti kariaujančios šalies požiūrius.

Trečiai tyrimo kategorijai priklausančių žmonių dalis, kaip ir aptarta pirmoji, nebuvo didelė, tačiau reikšmingai prisidėjo prie pirminio tikslo – tirti plačiąją, geografinėmis ribomis neapribotą visuomenę, įtraukianti kuo platesnį ratą šalies piliečių, turinčių skirtingos patirties ir gebančius įvairiapusiškai papasakoti savo istorijas. Išvykimas iš Ukrainos didžiosios dalies žmonių nuo karo situacijos neatitolino. Priešingai, kai kurie aktyviai dalinosi savo įžvalgomis, kurios atliepė tiriamą kontekstą.

Išskyrus tris patirčių kategorijas ir gilinantis į esminius jų bruožus, natūraliai iškyla lokalumo aspekto klausimas, kuris tampa ne tik teorinio tyrimo konstrukto transformacijos galimybe, bet kartu su tuo ir metodologijos vienu iš svarbių elementų: ar ir kaip karo patirtis siejasi su lokalumo sąvoka? Kaip stipriai patirties išskleidimas susijęs su vieta, kurioje žmogus gyvena karo metu? Ar karo koncepcijos kūrimas, kuris yra remiamas karo poveikio analize, tiesiogiai kyla iš patirties? Ar tai yra labiau bendros, individus vienijančios idėjos, kurios sklando žmonėms bendraujant, karo kontekste dalinantis idėjomis, palaikant vienas kitą įvairiais formatais? Atsižvelgiant į išskirtas patirčių grupes ir atsiribojant nuo konkrečių specifinių prielaidų, taip pat labai aiškiai atsiskleidžia Ukrainos žmonių išsakoma ir siekiamybe tampanti vieningos ir nepalaužiamos bendruomenės idėja, kuri yra svarbi nepaisant buvimo vietos ir vaidmens kare.

Sujungiant visas tyrimo patirtis į bendrą visumą reikėtų įvertinti kilusį iššūkį teoriniame lygmenyje – tyrime yra pateikėjų, kurie nors ir patyrė stiprius

išgyvenimus, baimės, gyvybės ir mirties situacijas, buvo okupacijoje ar kitaip vadavosi iš karo žiaurumų, jie vengė kalbėti apie karą arba buvo gana uždari. Tad šiuo atveju atsiranda papildomi klausimai, kurie lieka neatsakyti: ar traumuojančios patirtys neleidžia išsipasakoti ar tai lemia pateikėjo būdas, kurio nėra galima numatyti? Kaip tinkamai pateikti patirtis, kurios užrašomos, kai pateikėjas nėra linkęs atvirauti ir atsako nesiplėsdamas? Tai ganėtina panaši, bet kartu ir priešinga situacija tiems atvejams, kuomet kariai, kurie tiesiogiai priklauso karinėms šalies struktūroms, nenori kalbėti apie kare vykstančius dalykus, nesiekia atvirai dalintis visokeriopai žalojusia patirtimi. Tokiu būdu jie tyrėjui leidžia suvokti, kad žodžiai nėra pati tinkamiausia forma išreikšti tai, kas iš tiesų vyksta karo lauke. Tie žmonės, kurie gyveno okupacinėmis sąlygomis ar patyrė stiprius praradimus – taip pat neatvirauja, nes karas yra pasireiškęs baisiausiomis formomis, o santykis tarp pateikėjo ir tiriamojo objekto yra itin komplikuoatas:

Po karo mano tėtis stengiasi apie tai nekalbėti. Kalbame daugiau apie buitį... aš manau, kad panaši reakcija buvo ir pas veteranus, Antrajame pasauliniame kare pavyzdžiui... mano močiutė išvis nekalbėjo apie karinius veiksmus. Absoliučiai [...] tėtis ir draugas, kuris Mariupolyje stengiasi kalbėti puikiomis temomis, tam kad neapkrauti savo minčių. Dėl to pastoviai apie tai neišeina (Pateikėja Nr. 35, P2).

Tokie diskursai iliustruoja, kad gyvenimas karo sąlygomis gali iššaukti begalę reakcijų, iki galo žodžiais nepaaiškinamų. Neretai daug kas lieka neužrašyta, nes prakalbinti karą patiriančią visuomenę yra sudėtinga užduotis. Nekalbėjimas gali būti interpretuojamas kaip savita kovos dalis, buvusio gyvenimo ilgesio išraiška.

Apibendrinant, subjektyvi mikro karo patirtis kaip pirminė analizės dalis yra tokia pat kompleksiška, kaip ir žmonių kuriamomis prasmėmis nusakoma karo samprata. Trys skirtingos patirčių kategorijos parodė, kad susiskirstymas

praktiškai yra ir jis matomas bei suprantamas, kai yra kalbama su pavieniais žmonėmis. Tačiau vienas teorinis aspektas, kylantis iš tyrimo išvadų, yra labai aiškus – ilgainiui patirtys supanašėja, ypač vertinant per saugumo ir karo masto prizmę:

Saugumas... ne... dabar saugu Ukrainoje niekur nėra, nes raketa skrenda bet kur, kur tu bebūtum, bet kuriame Ukrainos taške. Vakaruose, kur masiškai važiavo ukrainiečiai, prasidėjo karas. Nepavojingos vietos nėra, ten irgi pataikė. Ir Kyjivui pataikė. Dabar baisiau pietuose, rytų zonoje. Žinoma ten ir artilerija šaudo. Ir raketų dalys ten krenta (Pateikėja Nr. 32, P2).

Karo patirčių įvardijimo ir apibrėžimo svarba lieka, ypač tada, kai ateina masinis suvokimas, jog karas dabar daugeliui yra svarbiausia realybė ir tikrovė, kuri taip greit nepasikeis. Net jeigu žmogus stebi karą ne Ukrainoje, o svetur, jis formuoja savitą matymą per individualią išvykimo patirtį. Jei kalbėti apie trečią patirčių kategoriją, atsitraukimas ir karo matymas iš tam tikros saugios vietos ar skaitmeninių įrankių pagalba, gali būti apibūdinamas tarpinio karo supratimo būseną, kuri nepanaikina suvokimo, kad karas palietė visus. Reikia paminėti, kad visa užrašyta patirtis, kuria remiamasi pateikiant tyrimo išvadas, taip pat yra papildoma antriniais šaltiniais: viešai prieinamais diskursais, atsitiktiniais pasakojimais.

3.3. Karas ukrainiečiams

Mikro perspektyva leidžia įsigilinti ne tik į situacines karo patirtis ar tam tikrus vietinius diskursus. Patirčių kategorijas nusakantys pasakojimai iliustruoja, jog karas Ukrainoje iškelia žmogiškumo ir žmogiškų vertybių elementus, kurie gali būti nesunkiai išskaitomi. Žmogiškoji karo pusė reiškia, kad karas nėra tik kovos laukas, tai apima daug platesnius, į moralumą nukreiptus dalykus. Žmonėms karas pirmiausia yra visapusiškos kančios

elementas, todėl mokslininkai tam suprasti skiria vis didesnę dėmesį (Kulyk 2022:681). Viena vertus, tai galima suprasti kaip loginę žmogaus vietos ir kare išliekančių pamatinių vertybių dimensijų išraišką. Tačiau į civilius ukrainiečius nukreipta karo analizė atkreipia dėmesį į tai, kad tiriant mikrolygmens pagrindu suformuotą karo sampratą, žmogiškumas pastebimas nuo pirmų pokalbių akimirkų.

Žmogiškieji fragmentai kare yra fundamentalūs, o vieno iš pirmųjų 2022 m. atliktų interviu pasakojimo ištrauka dar stipriau įkvėpė atsakyti sau į klausimą „kodėl reikia kalbėti apie žmogų ir jo patirtis kare“? Įvairios gyvenimo pagrindus sugriovusios karo išraiškos neabejotinai turi begalę žmogišką pasaulį iliustruojančių smulkesnių detalių. Praplečiant jau aptartą patirčių kategorijų išskyrimą ir panašumą, žmogus ir jo elgsena atsiduria centre:

Kare kaip niekur kitur matoma kas yra žmogus, koks žmogus. Ką jis kalba ir ką jis daro, patikimas, nepatikimas, galima su juo dar prisistatyti. Žmogus sako, kad labai myli Ukrainą, o operacijos metu sakykim, karinės operacijos metu jį pasiųsti nerealų, nes tuščias pokalbis [...] karas tai baisu, chaosas baisu. Karas kitaip tariant leidžia pamatyti kas yra kas. Žmonės, kurie tave supa, ką jie kalba, ką jie daro, galite jais pasikliauti, ar negalima. Yra pirma situacija kur nuoširdžiai... jie ten susivienija ir padeda fronte, arba jie susirenka lagaminus, išeina kur [...] karas padeda suprasti žmogiškas vertybes (Pateikėja Nr. 2, P1).

Taip kalbėjo vienas iš pateikėjų, kuris tiesioginę, fizinio karo patirtį sutapatino su kasdienybe ir paprasto žmogaus būtimi, kuri ypač atsiskleidžia atsiduriant neapibrėžtose ir saugumo negarantuojančiose situacijose. Todėl asmeninės patirtys parodo ne tik tai, kad karas keičia žmonių likimus, bet tuo pačiu žmonės galbūt tiesiogiai ir net tyrėjo neprašant įvardija kas jiems kaip žmonėms kare yra svarbiausia ir į ką aprašant karo sampratą reikia atkreipti didžiausią dėmesį:

Šiaip žinoma tai tikras suvokimas kas tau brangu, prioritetų išdėstymas, kodėl jums tai ne butas, mašina, o gyvenimas žmonių... Šis karas tikrai parodė žmonėms kas jiems yra pats svarbiausias dalykas gyvenime, kokios pagrindinės vertybės... ar kam tai namai, kurių negalima atstatyti, arba kam vaikai, kuriuos reikia saugoti [...] nieko nėra brangesnio nei žmogaus gyvenimas. Mes visada žinojome, bet paprasčiausiai tai pajautėme praktikoje (Pateikėja Nr. 4, P3).

Tapau žmona, tai labiausiai nauja, kas nutiko. Aš pradėjau labiau vertinti tai, kas pas mane yra, savo šeimą, savo artimus žmones. Aš kaip suprantu anksčiau nevertinau tokių smulkmenų, dar labiau pamilau savo miestą Kharkivą. Taip pat supratau, kad kokie draugai tai visai nėra svarbu. Tau padėti gali tik tavo artimi žmonės. Tai paprasčiausiai pasikeitė dabartinės vertybės (Pateikėja Nr. 9, P2).

Analizuojant išskirtas mintis galima pasakyti, kad šios dvi pateikėjų pasakojimų ištraukos atkreipia dėmesį į tai, kad žmogus yra viso ko ašis, su visais praradimais, atradimais, patyrimais, jausenomis ir iš to kylančiais pokyčiais karo metu.

Ištyrus karo patirtis akivaizdu, kad karas pirmiausia prasideda nuo savojo „aš“ perspektyvos ir suvokimo ką karas atnešė man kaip žmogui ir kaip pakeitė mano gyvenimą. Remiantis individualiais naratyvais galima kelti daug įvairių klausimų, bet pradinis dėmesys labai žemiškiems ir kasdieniams dalykams leidžia geriau suprasti kontekstą kodėl žmonės karo sampratą formuoja vienaip ar kitaip, kas juos asmeniškai labiausiai jaudina ir kas yra didžiausi prioritetai. Bendros idėjos, kurios rodo kas žmonėms šitame kare yra vertybinis pamatas, yra susijusios ne tik su tyrinėjamais mikro, bet ir su makro elementais: valstybės laisve, nepriklausomybe, galėjimu kurti savitą ir iš išorės niekieno nekontroliuojamą gyvenimą, su visais autentiškos kasdienybės elementais:

Atėjo žmogus į mano namus ir sako kaip aš turiu gyventi, ką aš turiu rengtis, ką aš turiu valgyti [...] dabar tai kova už mūsų laisvę, už mūsų

gyvenimą. Už teisę gyventi kaip norime mes, o ne kaip mums pasako kas nors (Pateikėja Nr. 4, P3); nei jokio kito šeimnininko mums nereikia. Patys kaip sakant savo gyvenimo kūrimai, reikia taip ir gyventi (Pateikėja Nr. 11, P3).

Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad skirtingos patirtys rodo bendrą priklausymo šaliai jausmą, pasipriešinimą bandymams sugriauti nusistovėjusias sistemas ir asmeninius ryšius su pasauliu. Kitas dalykas, žmonėms yra svarbu kalbėti ir išsakyti jų manymu įvardijamą tiesą apie tai, kas vyksta ir nebekartoti praeities klaidų, kuomet savitos istorijos nepažinimas daugeliui buvo normali praktika:

[...] Mūsų užduotis, mano konkrečiai šiais metais yra kaip nors populiarinti [...] pas mus Ukrainoje karta, kuri kažką tai žino apie savo šalį, tai žmonės ne senesni nei 40 metų, kurie žino kas yra Ukraina, kas yra istorija ir jos herojai, po 40 metų, senesnė karta tai nieko nežino, jei skaitė vaikų knygas mokyklose, vadovėlius iš kurių mokosi vaikai [...] sovietinis mokslas neleido nieko žinoti apie save... buvo totali kontrolė (Pateikėja Nr. R27, P2-3).

Tai kartu yra dar vienas mikro žinojimo pavyzdys, kuomet siekiama atsakyti išorinių prielaidų, nepriimtinių istorinių aiškinimų ir patyrinti lokaliau, išryškinant tai, kas dabar yra kritiškai svarbu ateities istorijos kūrybiniame procese. Be to, asmeniniai individualūs pasvarstymai nuosekliai pereina į kolektyvinius požiūrius. Jie diktuoja moralinę ir fizinę ukrainiečių siekiamybę kare išlaikyti vertybinį pamatą ir susigrąžinti visokeriopą saugumą.

Apibendrinant galima teigti, kad pirmiausia Rusijos karas Ukrainoje pasireiškia suvokiant, jog karinė padėtis įsiskverbia į neatsiejamas kasdienės žmonių rutinos sritis: santykių su aplinka, vertybes, suvokimus kas yra priimtina būnant žmogumi ir kas yra nepateisinama. Žmogiškieji karo liudijimai atspindi ir karo poveikį ukrainiečiams, jų šeimoms ir bendruomenėms, o gilesnės ir į specifinius elementus orientuotos įžvalgos padeda atskleisti dar smulkesnius empirinius aspektus. Bendrinės idėjos primena apie žmogaus susidūrimo su karu neišvengiamumą.

3.3.1. Žmogus kare

Karinis konfliktas, Ukrainoje prasidėjęs dar 2014 m., palietė be galo daug žmonių, bet neabejotinai – ne kiekvieną. Taip išsireiškė vienas tyrimo dalyvis, kuris iš esmės turi ne tik artimųjų kariaujančių ar savanoriaujančių karštuose taškuose, bet pats savanoriavo gaminant kaukes, asistavo karo ligoninėje. Interviu metu jis taip pat pasakojo, jog koordinuoja pagalbą ukrainiečiams užsienyje. Žmogiški karo kasdienybės klausimai, kurie tokiaime kontekste kyla, yra gana standartiniai ir turinio prasme nuspėjami, bet galima į tai žiūrėti ir per šio karo naujumo prizmę, kuri kartu leidžia suvokti dabartinės situacijos kitoniškumą ir žmonių būklę. Karo ir žmogaus sąsajos nėra aptariamoms tik per kasdienes reikalus, tačiau yra įtraukiamos ir karo taktikos: *šis karas išsiskiria pirmiausia žiaurumu santykyje su civiliais. Paprasčiausiai kada žiūri naujienas tai [...] rusų kariai jie nekariauja sąžiningai, nekariauja su kariais, kariauja su civiliais* (Pateikėjas Nr. 21, P3). Ukrainiečiai įvardija karo naujumą per santykį su paprastais šalies piliečiais, į juos nukreiptas brutaliausias praktikas, kare sustiprėjusią technologijų įtaką, kas žymi bendras karo pobūdžio pasikeitimo tendencijas, kurias žmogus mato. Tai iliustruoti galima ne tik teoriniais požiūriais, bet ir empirinės medžiagos pavyzdžiu:

Ypač į akis krito tai, kad anksčiau aš nepastebėjau, galvojau, kad tai kokia veiksmų koordinacija. Mes visi esame labai sudėtingi ir tikrai panašūs į vieną organizmą ir anksčiau viso to nepakako tik iš diplomatijos ir kitų šalių paramos. Galiausiai mes ją galima gauti, dabar yra technologijos, kurios leidžia tai padaryti tai be atstumo, be tiesioginio susitikimo ir tai būtent sunkumas [...] dabar visi kartu, viskas suderinta, viskas yra, kažkoks tai ryšys, per savanorius ar per telefoną. Visi gali pasakyti ko jiems reikia, kažką persiųsti per Instagram (Pateikėja Nr. 35, P2).

Karą tiriant per žmogišką dimensiją, vertinant tai kaip galimybę žmonių kuriamą karo sampratą suteikti apibrėžto laikotarpio ir konteksto reikšmės, išanalizavus pateiktus duomenis atrodo prasminga išskirti kelias pagrindines tai

apibūdinančias empirines pavyzdžių grupes. Jos plačiau leidžia papasakoti kas turima mintyje teigiant, kad žmogaus išsakomos patirtys, jas apimanti žmogaus vieta kare, sudėlioti prioritetai ir kovos būdai yra kompleksinės karo sampratos dalis. Tai nėra griežtai iš teorinės prieigos kylantys grupavimai. Tai yra paremta žmonių pasakojimų ir individualių naratyvų tendencijomis:

- a) karas ir mentalinė būseną;
- b) karas atima daug;
- c) žmonių atsparumas kare;
- d) asmeninė ir kolektyvinė kova su priešū.

Žvelgiant iš tyrėjo perspektyvos, tai atspindi svarbiausius elementus, padedančius perteikti kaip žmonės supranta karo reiškini. Be to, tai padeda atsakyti į tyrime iškeltus, mikro perspektyvą dominančius klausimus, prisidėti prie naujų teorinių ar metodologinių įžvalgų atsiradimo. Metodologinėje tyrimo dalyje aprašyti su emocijomis susiję iššūkiai yra sprendžiami įtraukiant pateikėjų būsenas. Emocinis individo aptariamas laukas atsiranda galvojant apie kare patiriamus jausmus, norus, netektis ar gebėjimą prisitaikyti prie brutalių karo realybės. Ukrainos antropologė Tina Polek straipsnyje *A sense of belonging to the War in Ukraine* konstatuoja, kad karas savaime visada sukelia aštrias ir prieštaringas emocijas, todėl tiek tyrėjui, tiek pateikėjui rašymas apie karą, ypač iš „emic“ perspektyvos, tampa išties iššūkiu (Polek 2023: 214).

Taigi tyrime yra išskirtos žmogaus patyrimą iliustruojančios emocinės būsenos rodo, kad nuosekliai ištirtas ir pristatytas karo konceptas yra sunkiai suprantamas be žmogų kare struktūruojančių, labai žemiškų, vidinę stiprybę ir stabilumą ekstremaliomis sąlygomis padedančių išlaikyti aspektų: mentalinio elemento, praradimų, atsparumo ir mikro pasipriešinimo taktikų.

3.3.2. Karas ir mentalinė būseną

Dažnai žmonės kalbėdami apie karą išsako kaip jaučiasi, savo kalboje nevengia rodyti emocijų ar išsakyti jautrių žodžių, kurie turi stiprų emocinį krūvį. Mentalinės būsenos kare aptarimas nors ir nėra materialiai apčiuopiamas, tačiau tai yra vienas pirmųjų karo kaip žmogiškosios patirties išraiškų. Bendrai tyrimo pateikėjai netgi nevengė pasakoti ir dalintis patirtimi siekdami psichologinės pagalbos ir palaikymo (Pateikėja Nr. 24, P3)⁴⁷. Kitas dalykas, mentalinės būsenos elemento supratimas yra tikslingas tyrinėjant karo sampratą, nes: a) apjungia žmonių motyvacijas, supratimus ir požiūrius, intencijas ar troškimus, reikalingus atskleisti mikro perspektyvos ypatumus; b) tai atsiranda iš skirtingų socialinių, ekonominių ir politinių sričių, o tai, kas yra svarbiausia ne visada yra aiškiai iškomunikuojama. Skaudžios patirtys neišsiskleidžia iki galo ir yra slopinamos dėl jaučiamų pasekmių: *Paprasčiausiai karas atėjo į mano namus, mano močiutė prarado namus. Nuo pirmos dienos buvo Kharkive, ten prasidėjo karas. Kurį laiką buvau okupacijoje* (Pateikėja Nr. 7, P2). Emocinis krūvis šiuo atveju yra nepaprastai stiprus, netgi pateikėjui to tiksliai neįvardijant.

Kitas pavyzdys – tyrimo respondentė, gyvenanti Lvive, karo išvakarėse, 2022 m. vasario 23 d. teigė, kad karas siejamas su mirtimi ir stresu. Net ir nemačius karo iš arti ar nestebint virš galvos krentančių bombų realybės, tai yra įvardijama kaip baisiausia kas gali būti, nes žmonės žudo kitus žmones tam, kad kažką paimtų ir pamintų visus žmogiškojo gyvenimo pagrindus. Pateikėja šalia to mini, kad, jos nuomone, tie, kurie eina kovoti, kurie eina į karą, gyvenime neturi nieko, pas juos niekas nevyksta, jie nieko nedaro, jie neturi kur išleisti savo energijos, o tą energiją sudeda į žudymą: *[...] nesuprantu žmonių, kurie ima ginklą* (Pateikėja Nr. 16, P2). Visgi siekiant išlaikyti objektyvų matymą yra akivaizdu, kad emocijos bei karo tapatinimas su jautriausiai gyvenimo

⁴⁷ Pokalbis su pateikėja buvo ypatingas tuo, kad tyrėjui nebuvo suteikta pakankamai galimybių klausti, kadangi pateikėja teiravosi ar ji gali papasakoti savo istoriją. Interviu monologo tipo.

sukrėtumus apibūdinančiais žodžiai atsiranda ne veltui: žmonės pirmiausia išleidžia jausmą, kuris ateina kartu su karu ir stipriai suardo normalaus gyvenimo standartus.

Tyrimo atlikimo laikotarpis 2022–2023 m. parodė, kad visi disertacijoje cituojami pateikėjai demonstravo labai kompleksinės mentalinės būsenos išraiškas, kurios leido įžvelgti ir išgirsti mintis, įsitikinimus, pamatyti emocijas, suprasti kaip išsakytos mintys siejasi su jų vidiniu pasauliu, psichologine būseną tiriamuoju metu bei tam įtaką darančia išorine padėtimi. Be kita ko, mentalinė būseną ir karo santykis su ja atliepiamas praėjusių patirčių, kultūriniam ir socialiniuose kontekstuose, kurie formavo ir atvedė iki dabartinės politinės bei karinės situacijos.

Taigi apjungiant mentalinės būsenos išraiškas ir nuosekliai galvojant apie prieš tai išskirto ukrainiečių, į žmones nukreipto karo aspektus, tampa aišku kaip mikro perspektyva siūlo nagrinėti jautriausias kasdienybės puses. Ne vienas pateikėjas atsakydamas į klausimus pasakė kaip jautėsi: *kai prasidėjo karas, mano pirma mintis buvo baimė... aš netikėjau, kad gali būti karas... po to apėmė baimė, kuri nepaleido* (Pateikėja Nr. 4, P3). Kita tyrimo pateikėja iliustruodama savo patirtį Ukrainos mieste Bučoje kalbėjo: *Ir žinote, aš, pavyzdžiui, iki šio momento pamenu pirmą karo dieną kada šie lėktuvai skrido virš mūsų namų, tai šokas kurį mes patyrėme* (Pateikėja Nr. 29, P2). Tai kartu yra ir pavyzdys kaip skirtingos karo patirtys iššaukia panašią emocinę reakciją, žmogiško saugumo poreikį nesaugioje aplinkoje.

Kita vertus, mentalinės būsenos įvardijimas prisideda ne tik prie skirtingų karo patirčių įprasminimo ar emocinio krūvio karo sampratos konstrukcijai suteikimo, tačiau paaiškina ir pateikėjų elgesio modelius. Nors mentalinės būsenos pokyčiai ir formos kare nebuvo tai, kas trukdė žmonėms atsiskleisti, tačiau kartu stiprūs sukrėtimai ir emocinės patirtys skatino uždaramą, kuris atsirado dėl tiesioginio, fizinio susidūrimo su karu: *sirenos, sunkioji technika su ženklų Z, kariai* (Pateikėja Nr. 7, P2). Mentalinės būsenos pokyčiai yra pasekmė to, kas vyksta artimoje aplinkoje. Neabejotinai karas sukelia emocinius ir

mentolinius pokyčius kiekvienam ukrainiečiui, todėl ne visi interviu metu demonstruoja ir geba parodyti savo mentalinę būseną. Pavyzdžiui, fizinio karo dalyviai demonstruoja uždarumą ir vengia reikšti emocijas, kurios gali trukdyti jų kasdienei misijai. Kadangi kiekviena diena virsta išgyvenimo kova, atsiranda psichologiniai ir emociniai iššūkiai, sukeltys apatiją skausmui ar bendrai situacijai.

Mentalinė būsenos pokytį panašiai išreiškia ir nuo karo toliau esantys žmonės. Pavyzdžiui, pateikėja Nr. R9 teigė, kad nors nematė iš arti ir nepergyveno okupacijos ir nesusidūrė su pačiomis žiauriausiomis karo formomis, bet artimieji, kariaujantys tėvai ir vyrai, tai patyrė. Tai reiškia, kad mentalinis ir karo būsenos išraiškos išgyvenamos per artimiausią žmogų (Pateikėja Nr. 9, P2). Tokiu atveju žmogišką karo pusę padengiančios išraiškos yra tokios pat stiprios kaip turint asmenines sąsajas, žyminčias emocinių patyrimų gausą. Matomos tęstinumas su prieš tai buvusioje dalyje išdėstyta mintimi, kad karo patirtis svarbi ne tik tam, kuris kalba, bet ir jo aplinkai, kurioje tos skirtingos patirtys sąveikauja.

Apibendrinant karo ir mentalinės būsenos santykio išraiškas reikėtų akcentuoti, kad nepriklausomai nuo to, kokiai patirties kategorijai galime priskirti tyrimo pateikėją, skirtingos emocinės būsenos buvo jaučiamos iš visų. Nors kaip buvo sakyta, karas stipriai paliečia ne visus, bet neabejotinai įvairiomis formomis prisideda prie rutinos ir emocinės būsenos sutrikdymo. Įsigilinus į tai, ką jaučia ir kokia nuotaika pateikėjai dalyvauja pokalbyje, galima numanyti kaip bus konstruojamos karo sampratos tendencijos, kurios neretai taip pat susijusios su tam tikrais fiziniiais pajautimais:

Jūs žinote kaip sunku buvo tą naktį prasėdėti rūsyje ir pajauti iš tikro kas yra tas karas... mes pasėdėjome ir priėmėme sprendimą išvažiuoti (Pateikėja Nr. 24, P3).

Tad galima daryti prielaidą, kad mentalinės būsenos išraiškos yra tiesioginės karo įtakos sukeltų pokyčių ženklas, kuris nebūtinai rodo, kad žmonės patyrė traumas ar tiesioginius negalavimus. Tai yra dar platesnės diskusijos dalis, kuri nuveda iki naujo ir labai besisiejančio pamąstymo, apie kurį pateikėjai kalba ir kuris jiems yra svarbus: ką jie turėjo paaukoti patys ir jų artimieji šiame kare?

3.3.3. Karas atima daug

Karas labai aiškiai apibrėžia ką žmonės turi paaukoti, todėl kalbėdami apie šeimos narius, praeitį ir ateities svajones pateikėjai tai įvardija kaip svarbiausius elementus, kurie turi stipriausią poveikį jiems asmeniškai ir parodo kaip viskas yra trupu, nepažinta, laikina ir karo metu nenuspėjama:

Jeį anksčiau, kaip sakýdavo, karas buvo automatats prieš automatą, tai dabar jis tampa distancinis... paprasčiausiai išgyvenimo šansų nėra... jei žmogus sužeidžiamas, didelė tikimybė, kad neišgyvens. Karas yra kitas pasaulis, tai kita situacija, kuri pasirodo žmonėms. Ir ta situacija, kad ir kaip būtų gaila, daugeliu atvejų yra mirtina (Pateikėja Nr. 27, P3).

Girdint istorijas yra suprantama, kad nepaisant to, jog karo sąvoka ir ją užpildantis turinys yra formuojami plačiai, įpinant skirtingus elementus, mirties kaip galutinės karo pasekmės elementas išlieka didžiausiu ir baisiausiu praradimu. Karas yra tokia situacija, kai daug dalykų šiandien neturi reikšmės, nes karas verčia rinktis, siekti išsaugoti tai, kas svarbiausia ir jokioms abejonėms vietos nelieka. Įvairiais kampais gilinantis į tai, kaip žmonės konstruoja karo supratimą, ryškėja, kad karas skatina perdėlioti vertybinius įsitikinimus, žmonių galvose sukuria daug įvairių scenarijų kas bus su gyvenimu, jeigu karas nesibaigs.

Paprastų piliečių manymu, kare yra svarbiausia tai, kas vyksta kasdienybėje ir artimoje aplinkoje, nors karas yra ne tik apie praradimus, bet ir tai, koks yra kiekvieno indėlis į kovą su priešu. Kaip rodo pateiktųjų diskursai, karas neturi sienų. Tai žmonių pasakojimuose yra labiau konceptualus reiškinyss ir karas suvokiamas ne vien per tai, kaip jis vyksta, bet ir per tai kokia jo įtaka pirmiausia žmogui, ką jis ir jo artima aplinka turi paaukoti ir kokie pasipriešinimo būdai. Interpretuojant išskirtas karo patirčių kategorijas, praradimų daugiausiai galima pastebėti antroje grupėje, kurioje tiesiogiai atsiranda kasdienybės ir įprasto jos funkcionavimo sutrikdymas.

Žmonės, kurie dalyvavo tyrimo interviu cikle, įvairiai, tačiau ganėtinai panašiai įvardija svarbiausius aspektus karo kasdienybėje: išvykimo iš šalies įvykis, artimųjų, draugų, pažįstamų prisijungimas į kovos gretas, ginant šalį nuo priešo, mentalinės būsenos pokytis, praeities ilgesys, šeimos ir pagrindinių poreikių patenkinimo negalėjimas. Nepaisant to, kad ukrainiečiai puikiai suvokia kiekvieno žmogaus indėlio prasmę, viskas, kas vyksta aplink reikalauja aukų, sugriauna kurtus planus. Karas sugriauna planus ir apverčia fizines namų erdves:

Karas mano gyvenimą apvertė pilnai... su vaikinu planavome tuoktis, planavome savo gyvenimą... visi planai perkeliame (Pateikėja Nr. 8, P2); Kharkivas buvo pilnai apšaudomas visus pusę metų, ir jei parodyt, jūs matote man už nugaros sienos ryškumas negražus, nes pas mane bute nėra nei vieno lango, na dabar įdėti, bet nebuvo nei vieno lango, nes prie netoliese esančio namo nukrito sviedinys, visi langai buvo išdaužyti (Pateikėja Nr. 12, P2).

Šie nuogaštavimai yra ne tik apie fizinius praradimus, bet simbolizuoja ir vidinę tuštumą, kuri liko po to, kai karas atėmė svajones, svarbiausių gyvenimo įvykių džiaugsmus, supratimą, kad galima gyventi taikiai ir ramiai. Karo aukomis tampa ne tik žmonės, bet ir jų aplinka bei joje vykstantys procesai. Kartu su tuo atsiskleidžia mikro perspektyvos ypatumai, nusakantys kad

mąstymas apie tai, kas žmonėms svarbiausia kare, yra veikiamas ne išankstinių nuostatų ar kitų išorinių aprašymų. Pateikėjų „balsai iš apačios“ įtikinėjo, kad nepakanka aklaai pasakyti kas yra agresorius, o kas yra auka. Tyrimo dalyviai pateikė apie ką yra asmeninis karo patyrimas ir kas tame patyrimo atlieka svarbiausią vaidmenį.

Analitiniu požiūriu vertinant, ukrainiečių subjektyvus matymas atveria ne tik išsamaus karo pažinimo galimybes, bet kartu su tuo suteikia politines ir sprendimų priėmimo gaires dėliojant scenarijus žmonių gerovės kare ir po karo užtikrinimui.

Apibendrinant reikėtų akcentuoti, kad praradimai, kuriuos patiria Ukrainos žmonės ir tai, ką įvardija kaip svarbiausius dalykus karo metu, išskleidžia du pjūvius: pirma, karas įpratina atskirti kokios problemos yra šiandien ir ką galima spręsti rytoj, turint omenyje, kad gyvybės ir mirties susidūrimas panaikina svarbą visko, kas nėra susiję su žmogumi; antra, ne tik lokalias, bet ir globalios neteisybės jausmas prisideda prie tolimesnio supratimo, kad tai, ką karas atėmė ir privertė paaukoti individualiai, iš esmės atima ir iš visos visuomenės kolektyviai. Retrospektyviai tai nėra tik pragmatinis paaiškinimas, tačiau kartu su tuo ir filosofinis pamąstymas. Galų gale, tai padeda žmonėms išlikti ir vienyti. Maža to, net ir svarbiausių gyvenimo sričių supurtymas turi priešingą efektą – žmonės daro dar stipresniais savo šalies gynėjais ir palaikytojais, padeda atsilaikyti.

3.3.4. Žmonių atsparumas kare

Iš praeituose skyreliuose aprašytų skirtingų patirčių grupių, karo sukeltų pokyčių mentalinėje ir privačioje erdvėje, atsiranda dar viena tema, kuri leidžia aptarti kokiais būdais žmonės kovoja su kasdienybės ir platesniais visuomeniniais pokyčiais. Keliamas klausimas kodėl atsparumas, prisitaikymas prie karo situacijos yra reikšmingas? Tai, viena vertus, leidžia ne tik išlaikyti racionalumą bei savimobilizaciją, tačiau ir tai, kas vadinama žmogiškumu

vardijant karo niuansus. Poreikis būti atspariems kyla tada, kai reikia įsivertinti nežinomybės lygį, padidėjantį neapibrėžtumo ir nenuspėjamumo sąlygomis: *Tu supranti, kad tau svarbu gyventi čia ir dabar, nes tu nežinai kas bus rytoj su tavo artimaisiais, su tavimi, karas iš tiesų padalina gyvenimą į iki ir po* (Pateikėjos Nr. R12, R13; P2). Būtent tada atsiranda supratimas, kad tai, kas buvo įprasta, dabar verčia keisti požiūrį, mąstyti kitaip ir prisitaikyti prie esamo pasikeitimo. Todėl tai, kas žmogui ir bendrai visuomenei yra tikrai reikšminga karo kontekste – gebėjimas išlikti žmogumi ir nepalūžti.

Didžioji dalis pateikėjų aiškiai išsakė, kad žmonės pripranta ir prisitaiko prie tokių sąlygų, puoselėdami vidinį tikėjimą, kad karas baigsis ir ateis taikūs laikai⁴⁸. Kartu tai padeda ukrainiečiams suvokti, kad gyvenimas tokiomis sąlygomis nėra pilnavertis, o tokį suvokimą pastiprina karą pragyvenusių kartų atsiminimai:

Karas yra kaip mūsų proseneliai, seneliai, močiutės kalbėjo, kad geriau niekada nesužinoti kas toks yra karas, mums buvo nesuprantama. Tai dabar aš suprantu, tai labai baisus dalykas ir tu kiekvieną dieną supranti, kad tau reikia gyventi čia ir dabar, nes tu nežinai kas bus rytoj, su tavo artimaisiais, su tavo vietos žmonėmis, taip pat labai stipriai pergyvenu dėl savo vyro, tai karas yra toks dalykas, kuris dalina tavo gyvenimą į iki ir po (Pateikėja Nr. 9, P2).

Karas yra tarsi taškas, iš kurio negrįši, gyvenimas nebus toks, koks buvo ir kai jau niekas niekada negrįš į normalią savo būseną (Pateikėja Nr. 10, P2).

Tai apibendrina jau aptarto karo mastą ir maža to – įžemina toje realybėje, kuri yra nepageidaujamo gyvenimo atspindys. Karas visiškai pakeičia kasdienybę, priverčia prisitaikyti prie naujo neišvengiamo negrįžtamumo į

⁴⁸ Čia turima mintyje, kad pateikėjų pasiteiravus apie kasdienybės pokyčius jie vienareikšmiškai pasidalijo savo asmeniniais potyriais ir daugumos istorijose buvo galima išgirsti, kad jie nori arba grįžti į buvusį pasaulį arba kurti naują, bet kuris būtų tikras ir leidžiantis realizuotis savitai.

praeitį. Gebėjimas būti atspariai tapo kritiniu įvykiu vertybių formavimosi procese ir šiomis neįprastomis sąlygomis paskatino žmones perdėlioti iš naujo kas iš tiesų gyvenime yra reikšminga ir turi didžiausią prasmę: *Ir tu labai stipriai pervertini visas savo vertybes, kurias tu turi ir dabar vertini kiekvieną momentą, kiekvieną minutę* (Pateikėja Nr. 9, P2). Karas tarsi leidžia žmonėms grįžti prie to, kas yra gyvenimo pagrindas – išlaikyti žmogiškumą, atjautą ir moralinį stuburą nežmoniškomis sąlygomis. Tie žmonės, kurie mato vienos ar kitos formos karo realybę, teigia, jog kol nesusiduri su karo sėjamu žiaurumu, tai yra tarsi neatpažintas ir nerealus objektas (Skalecka 2023). Pateikėja antrina: *Kada pergyveni viską, žinoma šis karas tai pasipriešinimas, taip, ir susirėmimas informaciniame, kariuomenės, politiniame fronte ir kiekvienas stengiasi kovoti už save ir parodyti kas kovoja* (Pateikėja Nr. 10, P2).

Tiems, kurie gyvena karo sąlygomis, karas tėra dar viena rutinos dalis, prie kurios priprasti gyventi yra tarsi neišvengiama būtinybė:

Labai kompleksiškas... iš daug dalykų... kas pirma... kas pirma. Realybė ateina toks žodis, mane ne taip gąsdina kaip vaikystėj, nes jau aštuonis metus vyksta tas karas. Tiesiog dabar vyksta ne tik Rytų Ukrainoje, bet ir kitur. Tai čia yra rutina (juokias), kad ir kaip blogai būtų. Ir nežinau, ir blogai, ir gerai. Pasakyčiau dar taip, kad tai yra kaip kasdieninė rutina... prieš tai kai prasidėjo karas, žinojau iš senelių apie karą arba knygų apie karą... ir čia romantika, tokia melancholija, truputį jaučiau tame kažkokį grožį... dabar čia yra rutina, kiekvieną dieną... yra tame ir romantikos, nes daug žmonių sukuria naujas šeimas, nu yra tokia romantika. Ir prie to ir prie to galima priprasti, išmokti egzistuoti. Kad dalyvaut šitam kare, padėt greičiau, daryt tą, ką aš galiu (Pateikėja Nr. 17; P2-3).

Prisitaikymas ir gebėjimas pritapti yra tiesioginis įrankis, kurį žmogus karo metu pats sau pasiūlo. Todėl yra akivaizdu, kad iššūkių keliančios situacijos tampa neišvengiama kasdienybės dalimi, kurioje įgalinant atsparumą

yra išlaikomas gyvenimo tęstinumas ir prisitaikoma net ir prie baisiausių sąlygų. Kliauantis pastarosios tyrimo pateikėjos mintimi, atsparumas išmoko egzistuoti, priprasti ir prisidėti prie šalies kovos idėjų. Atsparumo aspektas yra reikšmingas ir lengvai identifikuojamas nagrinėjant platesnį kontekstą, nes a) pirmiausiai ukrainiečių pasipriešinimo ir atsparumo simbolizmas nuskambėjo visame pasaulyje; b) tai atsispindėjo Ukrainos prezidento Volodymyro Zelenskio veiksmuose ir jis karo metu buvo vertinamas kaip drąsus modernios Ukrainos istorijos politinis lyderis, kviečiantis šalį nepasiduoti ir atsilaikyti (Kudlenko 2023: 514).

Apibendrinant, nors nėra vieno universalus paaiškinimo kaip atsparumas kare turėtų atrodyti, visgi galima daryti prielaidą, kad didžiausią atsparumą karo metu demonstruoja visuomenė, todėl reikia skirti dėmesį jos vaidmens supratimo didinimui ir visuomenės reakcijų kare išgryninimui. Atsparumas yra tik vienas iš pasireiškiančių karo patirčių išraiškų, tačiau tai tampa kasdiene galimybe žmonėms išlikti tokiais, kokie buvo iki karo, ir transformacijos metu su iššūkiais tvarkytis lengviau. Kita vertus, atsparumo kriterijus yra svarbiausias tiems, kurie liko Ukrainoje, pakeitė gyvenamą vietą šalies viduje ar turi artimųjų, kurie užima kovines pozicijas. Situacija padeda adaptuotis ir apie karą kalbėti įsivertinant, kad tai laikinas laikotarpis, kurį įveikus suformuota karo patirtis padės gyvenimą struktūruoti naujai.

3.3.5. Asmeninė ir kolektyvinė kova su priešu

Nors karas sutrikdo kasdienybę itin smarkiai, tačiau nepageidaujamos būties transformacijos ir nepatogumai iššaukia norą priešintis. Didžioji dalis tyrimo pateikėjų įvardija kuo ir kaip jie prisideda kovojant dėl Ukrainos laisvės ir nepriklausomybės, koks jų vaidmuo individualiai ir kolektyviai. Visgi yra pateikėjų, kurie savo istorijomis parodo, kad individualus indėlis yra apribotas susiklosčiusios situacijos šeimoje: *Negaliu Ukrainoje dirbti, mano darbas*

susijęs su vaikais. Didelė rizika (Pateikėja Nr. 28, P3). Telioka ieškoti kitų būdų kaip kitaip būti naudingi ir jaustis bendros kovos dalimi.

Karo supratimas, kuris yra perteikiamas savęs neribojant, susiveda į kasdienių veiklų sumažėjimą, negalėjimą pačiam dėti savo dienos plano, darymas to, kas galima ir pavyksta „čia ir dabar“ yra viena iš pagalbos formų valstybei kovojant ir ginantis nuo priešiškos jėgos. Atitinkamai kyla klausimas kaip reikėtų save įprasminginti ir ką būtų gerai veikti tomis sąlygomis, kurios yra? Tokiu atveju karo samprata siejasi ir su tuo, kaip žmogus save mato visuomenėje ir kaip vertina savo pastangas būnant toje realybėje, kuri tiriamuoju metu yra neišvengiama. Įvardintas gebėjimas likti atspariam ir suvaldyti žmogiškieji lūkesčiai karo metu gelbsti siekiant tikslo. Atsiranda disciplina, kuri deklaruojama kaip visų (įvardijant per „Mes“) siekiamybė:

Žmogaus vieta kare nėra apibrėžiama vien tik per negatyvias patirtis. Svarbu suprasti, kad žmonėms svarbu būti naudingiems, daryti tai, ką gali ar moka. Visi žino ką reikia daryti. Mes dabar turime laimėti karą ir išvyti okupantą iš savo šalies. Ir kiekvienas būdamas savo vietoje daro tai, ką gali kad šitas būtų padaryta, kad tai įvyktų. O tai gali padaryti tik susitelkusi visuomenė (Pateikėja Nr. 22, P2).

Sugriuvusi tvarka sustiprina ne tik individų sąmoningumą veikti, bet kartu su tuo individualiais moraliniais įsipareigojimais yra referuojama į visuomenės sąžinę: *Jei mes leisime rusams laimėti, tai asmeninės laisvės klausimas jis taps aktualu. Jeigu yra baisu prarasti laisvę, tai yra toks svarbus motyvuojantis kovos elementas (Pateikėjas Nr. 30, P2).*

Tyrimo metu klausant asmeninių žmonių istorijų yra pastebima, jog remiantis individo lygmeniu atsirandantis bendras kolektyvinis supratimas ilgainiui formuoja daugeliui priimtina ir tinkamą nusiteikimą, kad reikia veikti drąsiai ir laikytis išvien. Tačiau yra svarbus gebėjimas mąstyti plačiai ir suvokimas, kad kare visiems nepasisekė, todėl visi atsidūrė toje pačioje būklėje

ir gali save priskirti karo visuomenei: *šis karas paliečia visus. Visi yra kažkaip įsitraukę* (Pateikėja Nr. 21, P3). Net išvykus svetur, prisirišimo jausmas lieka.

Tiriamam atvejui būdinga, kad kiekvienas kalbintas ukrainietis ar ukrainietė patys sau prisiima tam tikrą, niekieno iš išorės nepriskirtą vaidmenį kariaujančioje visuomenėje. Remiantis pateikėjų aprašymais, nemažai daliai ukrainiečių yra svarbu būti tarp kitų tą patį patiriančių visuomenės narių, įsitraukti į savanoriškas veiklas, tapti civilių pasaulį ginančiais, kurie prisideda finansiniais ištekliais prie įvairių organizacijų, palaiko artimuosius, moko istorijos ir skleidžia švietėjiško pobūdžio karo aktualijas. Tai yra tiesiogiai išreiškiama kaip nauda, kurią žmonės atsineša vedini savitų paskatų:

Man kaip suprantate 60 metų, tai ta pagalba aš galiu padėti, kita negaliu. Žinau, kad yra žmonių, kurie audžia kamufliažinius tinklus, yra žmonių, kurie kitaip kažkaip padeda... na aš kuom galiu, tuo padedu arba finansiškai arba perduoti produktų... tokiu būdu (Pateikėja Nr. 12, P2).

Iš to susideda karo vaizdinys, kuris iki smulkesnių detalių atskleidžia buvimą ir veikimą kare, prisideda prie Ukrainos pažinimo, projektuojant visus galimus karo pabaigos scenarijus į ateitį, norą gyventi taikioje, savoje ir nepriklausomoje šalyje. Taigi karo kasdienybė, kiekvieno indėlis į istorijos užrašymą yra sietinas ne tik su žinojimu ir supratimu ką reikia daryti „čia ir dabar“, bet ir su ilgalaikė vizija ko tikėtis pastangų dėka. Maža to, tą išsakė ne vienas pateikėjas, kuris kalbėjo apie tai, kas vienija tautą. Ukrainos žmonių noras būti naudingiems ir prisidėti kaip galima prie laisvės ir nepriklausomybės išsaugojimo atspindi, kad mikro perspektyvos pagalba dėliojama karo samprata apima ne tik tai, kas vyksta dabar ir kokie tos karo sampratos aspektai yra ryškiausi ir reikšmingiausi norint sukurti didžiausią vertę šaliai kovojant. Kartu su tuo žmonėms yra gyvybiškai svarbu kas bus po karo, kaip visuomenėje bus atkuriamos ir priimamos naujos gyvenimo struktūros, kurios turės karo žymes.

Trumpai apibendrinant galima teigti, kad pasakojimuose žmonės parodė, jog kiekvienas norintys gali stoti į kovas, ar tai būtų pilietinės iniciatyvos ar kariniais veiksmais paremti darbai. Tam neturi įtakos žmogaus amžius ar išsilavinimas, nes pagalbos kitiems ir sau būdų yra įvairių. Formuojasi tokia savimonė, kuri sujungia pavienes pastangas į bendrą veiksmą. Tą ukrainiečiai labai aiškiai komunikavo tiek disertacijos autorei, tiek viešojoje erdvėje kalbant apie juos ištikusią nacionalinio masto krizinę situaciją.

3.3.6. Apibendrinant balsus iš apačios: savita karo istorija

Apibendrintai galima pasakyti, kad tai, kas tendencingai buvo girdima, matoma ir kas yra įvardijama kaip esminiai su Ukrainos žmonėmis susiję karo aspektai, išskiria vieną svarbią mintį: karo įtaka pavieniui žmogui nėra izoliuota nuo to, kas svarbu visai visuomenei, kas tampa nauju savisaugos įpročiu kare, o kartu ir nacionalinės reikšmės klausimu. Išsamiai yra aptariami tikrieji asmeniniai potyriai, emociniai pokyčiai, įvairiapusių praradimų suvokimas, o neturint baisiausių patirčių artima tampa valstybinio masto norai ir tikslai. Juos pateikėjai ganėtinai aiškiai komunikuoja visur kalbėdami ir naudodami plačiąją visuomenę apibūdinantį žodį „Mes“. Saugumas, prieiga prie pagrindinių bazinių poreikių tokių kaip maistas ar prieglobstis, bendruomenės palaikymas, atsparumas vykstantiems neramumams, taikos ir stabilumo siekis jų šeimoms ir bendruomenėms yra tai, kas apibendrintai atliepia karo kontekstą ir parodo kodėl žmonių patirčių dėstymas yra galima dalyvavimo kare forma.

Tyrinėjant karą Ukrainoje „balsais iš apačios“ ir pateikiant pavyzdžius, išryškėja, kaip svarbu suvokti, ką karas simbolizuoja ir kokias situacijas jis sukuria – ar tai būtų sutrūkinėjusios gyvenimo linijos, ar pozityvus ateities perspektyvos suvokimas ir sustiprėjusi motyvacija. Nepaisant to, kokios yra žmonių patirtys, jos yra individualios, savitos ir priklausančios nuo labai įvairių sudedamųjų dalių.

Pateikėjų naratyvuose galima įžvelgti, kad karas atskleidžia tam tikras pozityvias asmeninių istorijų detales kaip, pavyzdžiui, nebus blogiau nei yra dabar, duotuoju momentu, bet reikia iš karo pasiimti bent kažką teigiamo, patobulinti savo kasdienių gyvenimo procesus, kurie siejasi su žmonių santykiais, noru kurti taikią ateitį ir kartu atsisakyti šimtmečius ar dešimtmečius besitęsiančios įvairiapusės neteisybės. Tokiu būdu konstruojama nauja realybė, į kurią grįžta taika ir bandoma mokytis iš klaidų, destruktine jėga sunaikinančių viską, ką visuomenės kuria per amžius, iš kartos į kartą. Kartu tai tampa svarbiu tikslu ir pačių tyrimo pateikėjų idealizuojama žmogiška siekiamybe.

Karo samprata, kuriai suteikiamos žmonių kuriamos prasmės, yra naujų jų gyvenimo priežastis: *Faktiškai prasidės naujas gyvenimas. Viskas kas buvo bloga, pasiliks už šito karo ribų* (Pateikėja Nr. 22; P2). Akademiškai vertinant, žmogus karo akivaizdoje yra neišsemiamas informacijos ir kūrybos šaltinis, nes gilinantį į individualias patirtis prasiplečia galimų interpretacijų laukas, daugėja klausimų, susijusių su karo patirčių išraiškomis kasdienybėje.

Reflektuojant apie tai, ką vertingo galima suvokti iš individualios perspektyvos, matoma, jog žmogiškumas kaip stiprybės šaltinis atsispindi ne tik mikro naratyvuose, bet galiausiai išryškėja ir visuomenės lygmeniu. Viena vertus, karas pridarė negrįžtamos žalos ir sugriovė masės žmonių likimus, tačiau karas pakeitė žmonių požiūrį į savo visuomenę, į Ukrainos ateities projekcijas, sumažino politines rietenas, kurios neišvengiamai egzistuoja kiekvienoje nacionalinėje politinėje sistemoje. Kita vertus, kalbant apie humanitarinę karo dimensiją ir detaliau analizuojant to bruožus, išryškėja žmonių savęs supratimas ir pozicionavimas, kuris neretai karo metu yra susiaurinamas, nes kaip viena pateikėja taikliai ir aiškiai pasakė, kad *visas gyvenimas dabar telpa į lagaminą* (Pateikėja Nr. 6; P2-3). Karas yra prilyginamas ir suprantamas per tam tikras metaforas, kurios palengvina chaotiškos situacijos nusakymą ir tai leidžia padaryti gana paprastai bei suprantamai išorės aplinkai.

Iš kitos pusės, vienareikšmiškai subjektyvių diskursų suabsoliutinti nėra tinkama, nes ne visiems interviu pateikėjams Ukrainos karo samprata asocijuojasi su brutaliomis kariavimo praktikomis, netektimis ar bendrais praradimais. Tai priklauso ne tik nuo patirties, bet ir gebėjimo tą patirtį ištransliuoti. Tačiau nežiūrint į tai, visose istorijose galima išvelgti išties bendrą tendenciją: sąsajos tarp karo ir žmogaus yra neišvengiamos ir sugretinamos su žmogiška prigimtimi ir nepalaužiamu siekiu išlaikyti tikrumo bei gerumo užuomazgas kasdienybėje. Kaip buvo galima regėti skaitant istorijas – kuo karas pasireiškia žiauriau, remiantis pateikėjų istorijomis, reikia elgtis žmogiškiau. Karą yra bandoma laimėti žodžiu, vienas kito palaikymu ir ištverme. Individualios patirtys leido sustiprinti viename iš skaitytų tekstų išreikštą mintį, kad reikia probleminti vyraujančius supratimus, nes kompleksinė ir tragiška Ukrainos istorija pateikia pamokų, kurios paaikškina daug daugiau apie tai, iš kur ši krizė atėjo ir koks dabar yra jos statusas (Forsberg, Patomaki 2023: 1181).

Karo analizėje atsiskleidžia dar vienas aspektas, kuris yra būdingas ukrainiečių karo kasdienybei. Tai yra istorinė patirtis, kuri dabar verčia saugoti ir kurti tai, ko trūko arba kas buvo negerai ir nepriimtina ištiesus šimtmečius ir dešimtmečius. Ukrainoje istoriškai klostėsi heterogeniškos (Schmid, Myshlovska 2019) praktikos, apimančios skirtingų etninių pagrindų žmones, dalijo regionus į prorusiškus ir proukrainietiškus. Istoriskai Ukrainos raida nebuvo lengva, vyko daug skirtingų politinių kovų, todėl Ukrainoje politinės (ideologinės) vienybės per pastaruosius dešimtmečius būta mažai. Dabar, vykstant karui, pasimatė ukrainiečių siekiamybė, remiantis nauja karta ir nauju aktyviu požiūriu kurti laisvą ir nepriklausomą, pagrindais paremtą ir įtraukią valstybę⁴⁹. Kaip tai iliustruojantis pavyzdys – Ukrainos žmonės apibrėžia kas yra svarbu kuriant valstybę, kurioje būtų taika ir vyrautų vieningas požiūris į

⁴⁹ What we need to know about Ukraine's history: Professor Timothy Snyder on the Radio Davos podcast. 2022. <https://www.weforum.org/agenda/2022/07/timothy-snyder-ukraine-history/> [žiūrėta 2024 03 02].

nepriklausomą socialinę tikrovę. Iš interviu duomenų galima daryti prielaidą, kad ukrainiečiai kalbėdami apie dabartinį karą, kritikuoja istorijos rašymo būdus ir siūlo alternatyvą:

Yra toks pasididžiavimas, kai mes žiūrim ir jaučiam, kad čia tokia stipri pusė ir mes turim labai daug tragedijų ir Ukrainos istorikų problema, kad daug labai dėmesio skirta tokiems dalykams kaip Holodomoras, didelis badas, kai praradome nepriklausomybę prieš šimtą metų... tiek darbų prirašyta... bet labai mažai dėmesio skiriama pergalem, ir mes apie jas kažkaip pamirštam ir čia yra ne taip. Manau dabar kas vyksta bus labai toks Ukrainos sėkmės naratyvas, kuris mūsų sekančioms kartoms jaus kad pasididžiavimo, tokio stipraus jausmo, garbės, optimizmo gal. Manau, kad šita istorija, kuri vyksta, yra labai didelis optimizmas tarp ukrainiečių. Mūsų priešas buvo stipresnis, bet mums pavyko. Padės savo identifikacijai sustiprėti (Pateikėja Nr. 17; P3).

Viena vertus, tai atliepia dabartinių mikro naratyvų naujumą ir kritišką požiūrį į tai, ko šalyje trūksta, kam reikia skirti didesnę dėmesį, kad 2022 m. plataus masto karas netaptų dar vienu istoriniu įvykiu, praleidžiančiu svarbias transformuojančias idėjas. Dar prie viso to yra aiškus sėkmingos baigties elementas, kuris teoriškai gali tapti specifine, Ukrainos karą apibrėžiančia viena iš sąvokų. Kita vertus, karo sampratos apibrėžimą lemia nenuspėjami ir iš anksto nenumatyti įvykiai, kuriuos ukrainiečiai karui tęsiantis įvardija kaip tam tikrą teigiamą pasekmę: *Karas, kuris vyksta dabar, ir priešas, norėdamas suskaldyti visuomenę nė nenuvokia kaip žmones suvienijo (Pateikėja Nr. 26; P3)*. Toks žodinis ir moralinis pokytis įvyko karo, kuris suvokiamas kaip istorijos, atminties, šeimos naikinimas, apibrėžtyje. Tačiau apie kare išryškėjusius vienybės tendencijas yra verta kalbėti ne tik per idealizuoto homogeniškumo prizmę, bet ir įtraukiant skirtumus, kurie prisideda prie karo sampratos kompleksinio aprašymo.

Apibendrintai, karas yra apibrėžiamas ir kuriamas savitai, pateikėjams dalinantis svetimiems nepažinia informacija, todėl kasdieniai, emocija ir

jautrumu paženklinėti dalykai negali būti pražiūrimi. Jie yra pirminiai, žmonių patirtis formuojantys diskursai. Tačiau tai, kad karas yra tiriamas remiant mikro perspektyva, atliepia ir platesnius nei kasdienio būvio elementus. Dėl to toliau tiriamojoje disertacijos dalyje bus plėtojamos besisiejiančios temos: nuo idėjinio konflikto tarp „Mes“ ir „Jie“, individo, požiūrio į visuomenę ir plačiau, bendruomeniškumo kare iki kompleksiško mikro karo sampratos apibendrinimo. Karas, kuris vyksta Ukrainos teritorijoje, ir kurį Rusija sukėlė brutaliausiais būdais, yra itin dinamiškas, o visi procesai yra žmonių gyvenimo dalis, net jei tai yra valstybinių santykių klausimas.

4. „MES“ IR „JIE“: KARO MIKRO NARATYVO DALIS

2022 m. vasario 24d. rytą pasaulis išgirdo apie Ukrainoje Rusijos pradedamą „specialią karinę operaciją“. Invazijos pateisinimui Putinas naudojo savitus naratyvus. Jis lygino Ukrainą su naciais ir teigė, kad Kyjivo režimas vykdo genocidą prieš rusų etnines grupes⁵⁰. Dezinformacija paremti karo pateisinimai buvo naudojami ne tik 2022 m. pilno masto karo pradžioje, bet ir 2014 m. įsiveržiant į Rytų Ukrainą. Tai išryškino ilgalaikę dvišalę ir visapusišką konfliktinę situaciją, kuri dar labiau paskatino ukrainiečius priešintis. Ukrainos žmonės šioje konfliktuojančių naratyvų dvikovoje užima gynybinę poziciją, kuri prisideda prie „savas“ ir „kitas“ skirstymosi. Be to, ukrainiečiai buvo įkvėpti 2014 m. Orumo revoliucijos ir nusprendė kovoti už politinį savarankiškumą, laisvę bei siekti pergalės karo lauke⁵¹. Tas yra matoma ne tik kalbant apie galutinę karo baigtį, bet diskursyviai yra jaučiamas noras laimėti bet kur: ar tai būtų kasdienė erdvė ir karo įsiveržimas, ar dvišaliai santykiai, kurį dar labiau sujaukė karinė invazija. Istorškai nuoseklią, priešišką matymo trajektoriją ir požiūrį į „kitą“ galima iliustruoti 2022 m. įvykių pradžios mikro istorijomis:

Aš galiu pasakyti, kad karas labai stipriai suvienijo ukrainiečius. Jei anksčiau daug žmonių sakė, kad rusai gyvena geriau ir viskas pas juos geriau, kad Rusija mūsų brolis, kad mes viena tauta, tai dabar jie visai pakeitė savo nuomonę [...] labai daug žmonių sako, kad Ukraina turi būti suvereni valstybė kaip ir yra. Ir kad reikia ginti Ukrainą, kad reikia atstovėti nepriklausomybę,

⁵⁰ Georgi Gotev. 2022. In Putin's words: Why Russia invaded Ukraine, <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/in-putins-words-why-russia-invaded-ukraine/> [žiūrėta 2024 07 11].

⁵¹ Ronald Suny. 2022. The Ukraine conflict is a war of narratives – and Putin's is crumbling, <https://theconversation.com/the-ukraine-conflict-is-a-war-of-narratives-and-putins-is-crumbling-192811> [žiūrėta 2024 07 07].

nes neduok dieve mes pralaimėsime, jie laikys mus trečiąja klase [...] dėl to ir giname Ukrainą kaip galime (Pateikėja Nr. 12, P2).

Kartu tai žymi konfliktinės situacijos pasekmes, pasiruošimą atremti idėjinius ir fizinius susidūrimus. Besigilinant į Ukrainos žmonių pasakojimus buvo galima išgirsti, kad šalies teritorijoje regimi veiksmai nėra išimtinai tik Ukrainą nusiaubę įvykiai. Tyrimo pateikėjai labai iškalbingai pateikia rusiško mentaliteto braižą ir veiksmus tarptautinėje politinėje erdvėje:

*Tai dominavimas ne tik Ukrainoje, tai galinga jėga, jie nepripažįsta Moldovos kaip tautos, jie nepripažįsta Gruzijos kaip tautos, jie nepripažįsta Baltarusijos kaip tautos, jie nepripažįsta Baltijos regiono tautų. Jie viso to nepripažįsta. Konceptija yra apie tai*⁵² (Pateikėja Nr. 5, P2;3)

Ką simbolizuoja dabartinis karas ir šie istoriniai ginčai? Ukrainiečiams yra svarbu parodyti pasauliui norą būti savarankiškiems bei kalbėti apie skirtumą ne su savais viduje, o su svetimais. Su „kitu“ santykis yra itin prastoje, krauju ir brutalumu pažymėtoje stadijoje. Tai suvokdami individai nebijo deklaratyviai ir šališkai išsakyti ką masto apie juos užpuolusią kaimynę. Ukrainiečiams yra reikšmingas ne tik asmeninis, bet ir kolektyvinis valstybės interesas, kuris tampa išsakomu skirtumu prieš „kitą“. Šis skirstymo į „mes“ ir „jie“ naratyvas – tik vienas iš pavyzdžių, kuomet Rusijos karinę invaziją ir dvišalį konfliktą ukrainiečiai priima kaip tam tikrą siekiamybę sustiprinti šalies vienybę. Anot pateikėjų, reikia dėti visas pastangas, kad šalis nebūtų sunaikinta ir išliktų. Be to, žmonės kalbėdami apie karą su Rusija atliepia vieną iš mikro perspektyvos bruožų – pasiskirstymą lokaliai. Istoriskai įsisenėję stereotipai staiga prarado aktualumą ir karo situacijai stumiantis į priekį yra vertinami iš naujo:

⁵² Pateikėja tiesiogiai neįvardija žodžio karas, tačiau kalba apie tai.

Paskutinius du metus aš sutikau jaunos žmones, kurie iš Donecko srities ir jie pradėjo kartu su manimi istorijos fakultete... ir jie puikūs vyrai iš Rytų Ukrainos. Jokio susvetimėjimo nebuvo. Ir dabar situacija tokia, kad daug kas mato, jog yra vieninga Ukraina (Pateikėja Nr. 32, P2).

Ši trumpa pokalbio ištrauka aktualizuoja kelis dalykus: viena vertus, aptariant konfliktuojančius karo naratyvus sumenksta teritorijos ir pagal tai besiformuojančių „dviejų Ukrainų“ mitų svarba. Net jeigu istoriškai Rytų–Vakarų fiziniai, geografiniai, politiniai, kultūriniai ar socialiniai skirtumai buvo įnirtingai ginami, dabar tai netrukdo žmonėms bendrauti, būti tolerantiškiems ir visiems kartu kurti naujus socialinius santykius. Susvetimėjimo neigimas yra vaizduojamas kaip Rusijos pradėtos agresijos rezultatas. Kita vertus, nuoseklus tyrimo eigos planavimas nuo mikro požiūrių Ukrainos viduje iki prieš vaidmens įtraukimo parodė, kad konfliktuojantys naratyvai yra apie ukrainiečiams pagrįstą „savo“ ir „svetimo“ skirtį. Ji yra pažymėta objektyvių veiksmų ir žmogiško pajautimo bei išgyvenimų. Rusijos veiksmai yra boikotuojami ne tik fizinės jėgos naudojimu, bet ir praktiniais bendravimo tarp žmonių pavyzdžiais, taip pat iš patyrimo kylančiais klausimais. Vienoje naujai atrastoje karo patirtis ukrainiečių akimis aprašančių knygų yra pateiktas gana gerai situaciją apibendrinantis klausimas, kuris primena, kad karas yra apie žmones, nepriklausomai nuo buvimo: [...] *kodėl jie taip nekenčia paprastų žmonių? Aš nežinau kokio tipo jie yra žmonės ir kodėl jie tokie* (Gordeeva 2024: 69). Kol Kremlius neigia Ukrainos teisę egzistuoti, o Putinas tvirtina, kad ukrainiečiai yra kaip rusai (vienos tautos žmonės), ukrainiečiai deklaruoją norą kurti savo ateitį ir didžiutis savo šalimi bei to pagrindu sukurti savus naratyvus. Kartu su tuo atsirado proga ugdyti pasipriešinimo dvasią per konceptualius karo konstruktus⁵³.

⁵³ Marta Holder. 2024. *Atlanticcouncil.org* 01 04 Russia's invasion of aims to erase Ukrainian cultural identity, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/russias-invasion-aims-to->

Kitas labai svarbus akcentas – Ukrainos žmonių pasakojimai atskleidė, kad šalis ir jos gyventojai, priešindamiesi konfliktuojančiam rusiškam pasakojimui, artina save prie moralinės ir fizinės pergalės prieš Rusiją:

[...] visi žmonės susitelkę į pergalę... visi... ir laukia jos. Tai pats didžiausias kiekvieno noras – ir tų, kurie yra Ukrainoje, ir tų, kurie Vakarų Ukrainoje [...] ir visi dalyvauja kaip moka, padeda vienas kitam (Pateikėja Nr. 31, P2).

Galima daryti prielaidą, kad tol, kol bus girdimi žmonių balsai ir kol visi jauš atsakomybę už pirminį pasipriešinimą nepriimtiniems požiūriams – tol ukrainiečių pristatomi priešiški naratyvai netaps visa struktūruojančia jėga. Panašiai mato Ukrainos žurnalistas, rašytojas Vitalijus Portnykovas⁵⁴, kuris sako, jog niekas taip nesuvienija žmonių, kaip bendros destruktijos perspektyva, nacionalinio pralaimėjimo arba, priešingai, bendros pergalės galimybė. Perėjimas nuo kasdienės situacijos aptarimo iki suvokimo kas tą situaciją sukėlė, atskleidžia kaip kasdienio gyvenimo virsmas atsispindi platesnėse temose.

Apibendrinant, šiame skyriuje atskleisime, kad Ukrainos žmonių balsais kuriamos istorijos praktiškai pavaizduoja kaip atrodo konfliktuojantys, savas tiesas įrodantys naratyvai kare. Karas yra ne tik apie tiesioginį susidūrimą, bet ir apie teisę parašyti istoriją. Tai yra lūžio taškas, kai susikerta dvi priešiškomą viena kitai demonstruojančios pusės. Nors karo Ukrainoje situacija yra vaizduojama per politinių tikslų siekimo prizmę, bet ne mažiau yra dangstoma ir pateisinama etniniais skirtumais. Priešiškumą skatinantys dirbtiniai žmonių skirstymai iškart kelia klausimus, kuriuos skyriuje nagrinėsime: koks yra

erace-ukrainian-cultural-identity/ [žiūrėta 2024 06 24]. Pastaba: tekste kalbama apie kultūrinę tapatybę, bet tai atspindi bendras tyrimo metu gautas išvagas. Jos leidžia įvertinti kaip plačiai ir įvairiapusiškai pasakojimai gali atskleisti situaciją.

⁵⁴ Tarp būties ir nebūties. Karo padėtis. Esė 2024: 158.

ukrainiečių požiūris į vienas kitą visuomenės viduje, kokiais argumentais kuriama bendrystė ir kokia tapatybė yra priimtina tyrimo pateikėjams kalbant apie save ir visus šalies žmones.

4.1. Ukrainiečių požiūris į visuomenės skirtumus ir panašumus

Konfliktuojantys karo naratyvai ir visuomenės priešinimui skirti etniškumu dengiami Rusijos pasisakymai skatina tyrinėti kaip karas su Rusija veikia pačius Ukrainos visuomenės narių požiūrius vienas į kitą. Karas kuria paradoksalius įsivaizdavimus, jog žmonės priešinasi dėl susidariusios situacijos. Kartu su tuo reikia išsiaiškinti ar ir kaip paveikūs yra manipuliacijomis paremti diskursai. Klausimai, kurie kilo, ir į kuriuos buvo bandoma atsakyti tyrimo metu, yra svarbūs bendram požiūrių vertinimo suformulavimui: apie ką ir kaip kalba Ukrainos žmonės, kai įvardija etninius visuomenės aspektus? Kaip jie konstruoja etnines praktikas? Kaip vertina vykstančias kasdienes ir visuomenines transformacijas ne individualiu, bet susietu su aplinkiniais būdu.

Remiantis istoriniais duomenimis, 1991 m. Ukraina buvo matoma kaip daugiaetninė valstybė, o prieš ir po Oranžinės revoliucijos 2004 metais ukrainiečiai jungėsi prie tautos kūrimo proceso. Nuo 2022 m. susitelkė prieš Rusijos invaziją ir pristatė tai kaip „Didįjį patriotinį Ukrainos žmonių karą“⁵⁵.

Nors disertacijos tyrime ir metodologijos aprašymo dalyje nebuvo siekiama išskirti etninių grupių pagal jų socialines (amžius, išsilavinimas, gyvenamoji vieta) charakteristikas, vis dėlto tam tikrų etninių aspektų aptarimas praturtina bendrą supratimą apie Ukrainos visuomenę iššūkių ir krizių laikais. Pirminiai požiūriai yra labai sutelkti ir tarsi leidžia galvoti ne tik apie mažas visuomenės grupes, bet plačiau:

⁵⁵ People of the Cossack Stock: Ethnic Minorities and the War against Ukraine. 2023. <https://daviscenter.fas.harvard.edu/events/people-cossack-stock-ethnic-minorities-and-war-against-ukraine> [žiūrėta 2024 06 16].

Taip, mes visiškai skirtinga tauta pagal savo vakarus, rytus, šiaurę ir pietus, mes labai skirtingi. Ir dar kartą skirtingi santykiai su savo kalba. Ir dar kartą, kaip žinote, mūsų Chersono sritis, arčiau labai daug migrantų, ypač Vakarų Ukrainoje, kur sakykim iki 1940 metų arba po karo persikraustė čia. Jie turi absoliučiai kiek kitokią kultūrą... ukrainiečių kalba kaip ir maistas kitoks, pasienyje, ir viskas palieka savo pėdsakus [...] žinote, pas mane daug pažįstamų, aš niekada nekėliau tikslų, triukšmo, atrodo labai skirtingos tautybės... kažkaip randame bendrą kalbą... ir anksčiau šis klausimas niekad nekilo arba kokia tautybė (Pateikėja Nr. 13, P2).

Tyrimo pateikėjos mintis yra puiki iliustracija, leidžianti pasirinktą akademinį liniją pradėti nuo bendrų, plačiai apimančių požiūrių, įvertinti nusistovėjusias praktikas, o visuomenės sanklodą karo sąlygomis panagrinėti iš įvairių žmogiškų perspektyvų. Istoriniai procesai, individualiai deklaruojami mąstysenos kare ypatumai rodo, kad Ukrainos žmonės geba išlaikyti susitelkimą iššūkių metu. Neabejotinai karo konteksto veikiama ir pakitusi situacija daro reikšmingą įtaką žmonių tarpusavio santykiams, kultūrinei bei socialinei sąveikai. Karas sujaukia ne tik kasdienę erdvę, bet ir socialinius ryšius, galbūt iškelia ir nepatogių klausimų, kuriuos galima atsakyti pasitelkiant teorinę ir empirinę medžiagą. Taip pat, Ukrainos atvejo kompleksiskumas ir nenuspėjamos karo situacijos indikuoja, kad etniškumo vertinimas per mikro perspektyvą – galimybė žmonėms prisistatyti ir parodyti karą ne tik iš dabartinės savo matymo perspektyvos, bet kartu su tuo apžvelgti kaip požiūriai ir santykiai klostėsi anksčiau, kodėl dabar nebėra tinkamos teorijos, kurios aiškino situacijas iki karo.

Istoriškai dvi kontraversiška vertinamos Rytų ir Vakarų Ukrainos dalys⁵⁶ vienija skirtingas žmonių grupes, o teritoriniai regionai atliepia savitą

⁵⁶ Ukraine: Is It Really East and West? 2017. huri.harvard.edu.
<https://huri.harvard.edu/news/ukraine-it-really-east-and-west> [žiūrėta 2024 06 11]

gyvenimo būdą, su visomis tradicijomis, papročiais ir įpročiais. Vieno tyrimo pateikėjo manymu, *Jie (etniniai ir nacionaliniai skirtumai) buvo ir jie liko, kultūrinės tradicijos absoliučiai skirtingos* (Pateikėjas Nr. 3, P1). Prigimtiniai skirtumai egzistuoja ir negali būti nuneigiami. Tą svarbu įsisavinti nedarant idealizuotų ir nepamatuotų visuomenės apibūdinančių išvadų. Be to, papildant idėją galima pasakyti, kad Rytų Ukrainos regionai, veikiami artimų istorinių ryšių su Rusija, gali turėti skirtingą perspektyvą, lyginant su šalies Vakarų regionais, kurie yra linkę labiau išreikšti proeuropietišką požiūrį. Tačiau kategoriškas Pateikėjos Nr. 16, P2 požiūris ne tik vakarų Ukrainos dalį, bet kartu su tuo visą visuomenę homogenizuotai supaprastina: [...] *Ukraina ir jos žmonės sąmoningai nenori būti po rusiško, korumpuoto banditų režimo pasaulio vėliava, nes siekia gyventi europietiškais standartais*. Visos kylančios problemos ir dviprasmiškos situacijos priklauso ne nuo prigimtinių bruožų ar išorės sąlygų, bet nuo dabartimi grįsto mentaliteto, kuriuo yra mėginama pateisinti, kad dabar karo suformuoti ukrainiečių įsitikinimai yra visai ne tokie, kokie buvo kelis dešimtmečius, kai įvairias sampratas formavo kitos kartos žmonės:

Tiesą sakant tai pas mus, žinoma, problema, paprastai ji nepriklauso nuo etninės pirmenybės... aš sakčiau, kad tai labiau panašu į kažkokį įvykusių atsitiktinumą, kai žmogus ateina su panašiu matymu. Tai yra niekas nepriklauso nuo etninio priklausymo, nes aš žinau žmonių iš rusų šeimos, žinau žmonių, kurie tiesiogine prasme yra antroji karta, kuri nereziduoja Ukrainoje, visą laiką anksčiau buvo kitose šalyse. Jie absoliučiai patriotiškai taikosi prie šios situacijos, plius aš žinau vieną Krymo totorių, su kuriuo aš susipažinau Lietuvoje, ir jis taip pat laikosi patriotizmo nuostatų [...] Todėl taip, tinkamas požiūris nepriklauso nuo etninės priklausomybės, na bet tokia problema yra, didžiąja dalimi tai priklauso ne kaip sakiau etniniam aspektui [...] o amžiaus grupei aš sakiau... Dėl to, kad kai kurie yra paprasčiausiai senesnė karta... senesni nei mano tėvas, kuriam 42 metai, tai žmonės, kuriems virš 50, kurie

normaliai laiko pragyveno Sovietų Sąjungoje, arba žmonės, kurie užaugo tinkamais žmonėmis ir kurie buvo maksimaliai jautrūs informacijai, kuri buvo rodoma močiutėms rusų televizijoje... tokie dalykai formuoja tokios sąmonės žmones... taip gaunasi, kad tai turės įtakos tokiems žmonėms, atvirai sakant tokių žmonių mažiau ir mažiau... vis daugiau žmonių atsisako tokio matymo ir pereina prie tokio matymo, kuris formuoja šiandieninę visuomenę [...] (Pateikėja Nr. 15, P3).

Akivaizdu, kad pateikėjai mėgina parodyti, jog visuomenėje skirtumai yra tai, kas priklauso nuo kiekvieno individualaus požiūrio ir kas gali būti veikiami įvairių socialinių, politinių, istorinių ar kultūrinių aspektų. Jie iš principo nedaro įtakos karo meto situacijai. Kita vertus, yra įdomus amžiaus kaip veiksnio mastysenai išskyrimas. Tokiu pateikėjos teiginiu yra iškomunikuojama, kad požiūrių skirtumai egzistuotų ir be karo, nes istorinis metas suformavo tai, ką turime dabar. Tai yra kai kurių žmonių nuovokos dalis, lydima socialinių elementų, rusiško palikimo ir praeito istorinio dešimtmečio sąmonės. Taigi šių dienų karas Ukrainoje yra kaip naujos eros pavyzdys, padedantis atskleisti šiuolaikinės visuomenės matymą ir siekiamybę struktūruotam, visus bendram tikslui pajungiančiam matymui ir įsitraukimui.

Kita tyrimo pateikėja dar detaliau pasineria į istorinių detalių, nulėmusių tokį dabarties požiūrių susiklostymą, pasakojimą:

Reikalas tas, kad pas mus Ukrainoje tam tikri regionai žinoma skiriasi. Net tautinis kostiumas, siuvinėjimas, galvos apdangalai... tai istoriniai batai arba aukštakulniai [...] galima praveisti mokymus skirtingų Ukrainos regionų. Ir tai norėjau pasakyti kuo mes galime skirtis: rytai nuo vakarų, tuo, kad pas mus tokia skirtinga istorija. Jei Rytų Ukraina tris šimtus metų buvo po Maskvos valdžia. Aš skaitau, ypač dabar žmonės sako, kad tai buvo priespauda... na ne dabar ir dar anksčiau tarnavo Maskvos režimui tam, kad dar noriu pasakyti, kad Sovietų Sąjungoje tai nepasisekė... pas mus lozungas buvo 50 respublikų,

50 seserų ir mus visi išmokė teismo ir tautos draugystės. Tai buvo komunistiniai lozungai. Žinoma tai buvo daugiau propaganda [...] (Pateikėja Nr. 31, P2).

Žmonės nebijo kalbėti apie skirtumus, supranta juos kaip natūraliai susiklosčiusių aplinkybių rezultatą. Be to, sąmoningai kurdami taikios visuomenės įvaizdį pateikėjai pasako iškart, kad karas juos suvienijo, todėl jų žodžiuose heterogeniškumas nėra sureikšminamas. Karo laikais egzistuojančios ir etniniais elementais paremtos skirtys yra įveikšminamos tiek, kiek tai pasitarnauja karo sampratos formavimui per žmogiškumo, vienybės, vienas kito palaikymo prizmę⁵⁷.

Tai, kad Ukrainos žmonės taip draugiškai kalba ir teigiamai pristato savo požiūrius vertindami savus, žymi du dalykus: a) formuojasi naujos kartos visuomenė, kuri išnaudoja karą teigiamo įvaizdžio kūrimui; b) atviras kalbėjimas ir mintys apie savą visuomenę – pasipriešinimas atgimstančio ir Putino įvardijamo imperinio nacionalizmo dekolonizacijos praktikoms, kurios visais įmanomais būdais skatina etniniu pagrindu paremtą propagandą bei bando ištrinti Ukrainos savitumą⁵⁸. Žinoma, kad Ukraina niekada nebuvo homogeniška, o krizės ir paminėti istoriniai įvykiai priminė kuo yra grindžiamas skirtumų šalyje klausimas. Matosi, kaip tai yra atliepiama žmonių mentaliniame pasaulyje. Nuolatinė, istoriškai lydėjusi šalies kova už nepriklausomybę, rytų ir vakarų priešinimas ilgainiui išryškino Ukrainos politinį, kultūrinį, socialinį kontekstą ir jame tarpstančias naująsias praktikas. Šiame kontekste galimos ir kitos svarbios temos, kurios praplečia išsakytų minčių turinį.

⁵⁷ Nelli Sargsyan. 2022. When we speak with each other amidst, <https://www.anthropology-news.org/articles/when-we-speak-with-each-other-amidst/> [žiūrėta 2024 06 30].

⁵⁸ Steven Erlanger. 2022. Putin's War on Ukraine is About Ethnicity and Empire, <https://www.nytimes.com/2022/03/16/world/europe/putin-war-ukraine-recolonization.html> [žiūrėta 2024 06 16].

Prieš gerą dešimtmetį rytuose prasidėjusio lokalaus karo faktas ir visuomenės požiūrių aptarimas leidžia manyti, kad Rusijos agresija prieš Ukrainą ir iš to sekęs veržlus Ukrainos atsakas parodė kaip yra svarbu skirti dėmesį tam, kas žmones vienija, o ne kas skiria karo metu (Kudlenko 2022: 520). Ukrainos žmonių pasakojimais traktuojama, kad galimai numanomas etninis negatyvumas veikia nugula į negatyvą priešui, nes šalies viduje, pačioje Ukrainoje, žmonės noriai nesidalija⁵⁹. Taip pat verta patvirtinti, kad gebėjimas išlikti vieningiems ar neeskaluoti vidinių visuomenės skirčių yra neginčijama individualaus ir visuomeninio pasipriešinimo dalis. Tai nusako, kad individo ir visuomenės sąveika yra neišvengiama bei abipusė. Iš ukrainiečių kalbėjimo galima susidaryti įspūdį, jog jie nebando pakeisti to, kas struktūriškai egzistuoja ir egzistavo šimtmečiais bei dešimtmečiais. Tik įvairiais diskursyviais būdais yra bandoma įrodyti, kad šalyje kilusio egzistencinio pavojaus kontekste, statiniai žmones skiriantys bruožai neužkirto kelio mobilizuotis dėl bendro tikslo. Tuo pačiu karas ir jo kontekstui pavaldūs tyrimo pateikėjų pasakojimai leidžia atskirti kas yra ukrainietiška, o kas yra svetima ir primesta. Asmeninės mikro konteksto istorijos padeda ne tik detaliau suprasti kas vyksta Ukrainoje, leidžia nepritari stereotipiniams pareiškimams, iškonstruoja netikras, tiriamajam atvejui nebūdingas prielaidas. Vyraujanti karo nuotaika žmonėms indikuoja, kad egzistuojančios skirtys yra kaip natūralus reiškinys. Ir kaip bebūtų keista, vėliau iš to atsiranda daug bendro, formuojasi naujos pasaulėžiūros ir supančios aplinkos supratimo tendencijos.

Kita vertus, net ir aiškiai teigiamas požiūris visuomenės viduje ir sutelktą visuomenės santykį demonstruojančias istorijos gali sulaukti pasipriešinimo arba, kitaip tariant, tam prieštaraujančių nuomonių. Antroje Kumpio knygoje aprašomos asmeninės patirtys karo fronte Ukrainoje vaizduoja priešingus visuomenę apibūdinančius bruožus. Autorius vienoje iš knygos dalių teigia, kad nihilistinis požiūris į visuomeninę veiklą, korupcija, nepasitikėjimas vieni kitais

⁵⁹ Pippa Norris, Kseniya Kizlova, 2022. <https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2022/03/03/what-mobilises-the-ukrainian-resistance/> [žiūrėta 2024 06 16].

– kasdienybė dabartinėje Ukrainoje (Kumpis 2023: 145). Tai yra tiesiogiai karą matančio žmogaus patirtis, savalaikė ir kontekstualizuota. Susiklosčiusios visuomenės struktūros gali būti tiek sustiprinamos, tiek karo dar labiau silpninamos. Tie, kurie kariauja fronte tiesiogiai, susiduria su tikraisiais žmonių veidais, išbando save tose situacijose, kurios akivaizdžiai prieštarauja humanizmo idėjoms, todėl negatyvus požiūris yra dar viena karo paveikslo dalis, siejama su stipresniais negailestingumu, beprasmybės ir brutaliais priešo veiksmais. Paprasčiausiai nebėra tikėjimo žmogiškumu, todėl bet koks teigiamas savos visuomenės vertinimas turi būti pagrįstas ir pamatuotas, nes priešingu atveju į tokius pasakymus žiūrima įtariai. Taigi diskursų įvairovė nėra baigtinė ir kaskart generuoja vis skirtingas subjektyvias, patirtimi paremtas nuomones.

Apibendrinant, požiūris į visuomenę ir pasirodančios etniškumo išraiškos šiuo atveju yra ne tik vidinės visuomenės dinamikos atspindys. Kartu su tuo yra pristatomos stiprios kolektyvinės pastangos atremti bet kokius formuojamus naratyvus apie tai, kad Ukrainoje yra matomas susipriešinimas. Remiantis skirtingų požiūrių pavyzdžiais, konfliktai viduje nekyla. Mikro naratyvai, kurie yra paremti faktinius skirtumus išryškinančiais bruožais ar istorinėmis patirtimis, nėra naudojami priešpriešos visuomenės viduje kurstyti. Skirtumai yra kuriami ir pristatomi per socialinius, istorinius, kultūrinius ir politinio pasirinkimo procesus. Tad šalies istorija ir prasidėjęs ilgai trunkantis karas leido žmonėms naujai išskleisti visuomenės grupių ir pavienių individų skirtumus bei panašumus ir įtaigiai komunikuoti, kad karo atveju vidiniai netolygumai tėra galimybė išsikalbėti ir būti išgirstiems. Visa tai veda link didesnio tikslo – parodyti, kad susiformavo nauja savimonė. Tai gali būti taikoma ne tik abstrakčių požiūrių, bendros etniškumo situacijos pavaizdavimui, tačiau ir smulkesnių požiūrius struktūruojančių simbolinių elementų aptarimui.

4.2. Ukrainiečiai kalba

Bendra istorinės ir politinės situacijos apžvalga, karo sukeltų ukrainiečių požiūrių skirtumai ir panašumai vaizdingai išskleidžia kokie dalykai yra teigiami karo visuomenėje. Tačiau minėtųjų konfliktinių naratyvų kontekste ir 2014 m. karinės invazijos Rytų Ukrainoje metu Putinas garsiai konstatavo, jog rusai turi teisę ginti rusų bendruomenei save priskiriančius tautiečius Ukrainoje. Grėsmės įvardijamas buvo lyg pretekstas imtis karinių veiksmų:

Ukrainoje, kaip galbūt matėte, buvo grėsmė mūsų bendražygiams, rusų tautai ir kitų tautybių žmonėms. Jų kalba, istorija, kultūra ir teisės buvo garantuotos Europos konvencijomis. Kai kalbu apie rusus ir rusakalbius piliečius, turiu omenyje tuos žmones, kurie laiko save plačios rusų bendruomenės dalimi, nors jie gali nebūti etniniai rusai, bet jie laiko save rusais⁶⁰.

Gilinantį į išsakytos argumentacijos detales galima įžvelgti, kad Krymo aneksijos metu buvo įtikinėjama, jog reikia ginti ir apsaugoti Rusijos piliečių ir rusiškai kalbančių žmonių Kryme ir pietrytinėje šalies dalyje teises⁶¹. 2022 m. vasario 21d. Putinas sakė ilgą kalbą, kurioje pabrėžė, kad Ukraina pasirinko tokią politiką, kuri siekia išrauti rusų kalbą ir skatina kultūrinę asimiliaciją (Rossoliński-Liebe, Willems 2022: 7). Kalba yra vienas ryškiausių ir labiausiai politizuojamų elementų Ukrainos istorijoje, nes dvikalbės praktikos yra giliai įsišaknijusios ir iki šios dienos aktualios.

⁶⁰ Citata versta iš anglų kalbos: *In Ukraine, as you may have seen, at threat were our compatriots, Russian people and people of other nationalities, their language, history, culture and legal rights, guaranteed, by the way, by European conventions. When I speak of Russians and Russian-speaking citizens I am referring to those people who consider themselves part of the broad Russian community, they may not necessarily be ethnic Russians, but they consider themselves Russian people.* (Putin Vows to “Actively Defend Russians Living Abroad. 2014. Atlantic Council, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/natosource/putin-vows-to-actively-defend-russians-living-abroad/1> [žiūrėta 2024 06 16]).

⁶¹ Center for Preventive Action, War in Ukraine. 2024. <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/conflict-ukraine> [žiūrėta 2024 07 25].

Ukrainos lingvistės Larysos Masenko⁶² teigimu, Ukrainos bendruomenėje vyrauja tam tikras dviprasmiškumas. Viena vertus, kalba yra etninis tapatybės simbolis, kita vertus, kalba yra komunikacinė priemonė⁶³. Tai yra probleminė skirtis, nes simbolinis kalbos vaidmuo Ukrainos žmonių pasakojimuose yra gana dažnai minimas ir aptariamas. Atliekamo karo tyrimo interviu metu paklausus pateikėjų apie etninius ir nacionalinius skirtumus visuomenėje, didžioji dalis atsakymų sukosi apie kasdienės kalbos vartojimo ir įpročio klausimus. Kalba potencialiai gali apibrėžti visuomenėje esančias skirtis ar sukurti regimybę, kad istoriškai besiklosčiusi socialinė visuomenės sankloda ir jos pavieniai elementai turi bene didžiausią įtaką konstruojant ukrainiečių mikro karo sampratos turinį:

Na aš net nežinau... dėl manęs vertinga yra pati ukrainiečių kalba. Nors esu ukrainietė, bendrauju aš rusų kalba, pagrinde rusų kalba. Na man mano kalba brangi, aš nemanau, kad tokiais būdais reikia ją ginti. Savotiškai įmanoma tai spręsti taikiais būdais ir kaip kalba diplomatai va taip... tie žmonės, kurie norėjo ukrainiečių kalbą padaryti svarbia [...] žinote, pas mus iš pradžių buvo periodas toks, kad pas mus buvo nacionalinės kalbos. Mūsų sritis pietinė, pas mus čia daug ir totorių, pas mus daug leidinių išleido totorių kalba, rusų kalba ir viskas dubliavosi ukrainietiška, valstybine kalba. Nuo to niekam blogai nebuvo. Jei pas mus viena valstybinė kalba ukrainiečių, tai reikia išspręsti konfliktą, kad kalbą gerbtų (Pateikėja Nr. 13, P2).

Tyrimo dalyvės „istorijos iš gyvenimo kare“ ištrauka rodo tai, kad kalbos klausimas prisideda prie aptarto platesnio etniškumo aiškinimo, įvardijamų ir palaikomų skirtumų. Pateikėjos mintis apie konfliktinę situaciją leidžia manyti,

⁶² Ukrainos Nacionalinio universiteto „Kyiv-Mohyla Academy“ garbės profesorė.

⁶³ Larisa Masenko, Мовна ситуація України в соціолінгвістичних вимірах. 2020. Війна з Росією вплинула на багатьох, “Радіо Свобода” [<https://www.radiosvoboda.org/a/30586236.html>] [žiūrėta 2023 07 25].

kad kalba yra ne tik etninis simbolis, bet ir politinis įrankis. Tai suvokiama ir naudojama kaip tiesioginis instrumentas tikslų siekimui.

Mikro istorijos atvaizduoja ne tik patirtis, bet iššaukia galios pozicija paremtas diskursų kovas, nulemtas praktinių karo pavyzdžių:

Galvojau, kad bus didesni, kad dėl kalbos žmonės irgi išsiskirs, bus diskriminacija, bet ne. Pačiame Mariupolyje visuomet rusiškai kalbantys žmonės ėjo „ant“ rusų, bet jie ukrainiečiai, ėjo „ant“ rusų tankų ir čia yra nuostabu. Aš pati asmeniškai kalbu ukrainietišškai ir labai palaikau tokį pasirinkimą kalbėti ukrainietišškai. Čia labiau pasireiškia pozicija, nėra dvejojimo. Dabar matau, kad galime ir taip egzistuoti, kad ir rusiškai kalbantys, kad ir ne. Yra svarbesni dalykai už tą. Prisiminiau istoriją... vietinis Mariupolio vyras, jis priėjo prie kario ir tas rusų karys toks vargšas, toks stovi ir jam atrodo, kad gėda, nes tas Mariupolio vietinis gyventojas pasakė, kad jis yra rusas pagal kilmę, bet jis normaliai čia gyvena savo mieste ir kodėl šitas rusas atėjo į jo žemę. Ir jis kaip vaiką jį ten... ką tu darai [...] jam nereikia čia jokio išgelbėjimo (Pateikėja Nr. 17, P3).

Ukrainos žmonės, stumdami savo retoriką, besiremdami Rusijos agresijos pateisinimų išprovokuotais pavyzdžiais ir praktinėmis gyvenimo iliustracijomis, dekonstruoja ir dekolonizuoja jiems nepriimtinius požiūrius. Rusijos įtikinėjimai, klaidinančiais laikomi argumentai ir invazijos pateisinimas yra nuginkluojamas savita, „balso iš apačios“ galia. Kartu su tuo yra pateikiamos faktais ir duomenis pagrindžiamas tyrimo pateikėjų situacijos, konteksto išmanymas ir žinojimas: *Rusija puolė tas teritorijas, kurios istoriškai buvo arčiau Rusijos, puolė miestus, kuriuose kalbėta rusiškai, kur miestuose dominavo rusų kultūra: Kharkivas, Sumai, Doneckas, Luhanskas, Mariupolis, Khersonas (Pateikėja Nr. 27, P3).*

Žmonės Ukrainoje ne tik subjektyviomis nuomonėmis ir patyrimais, bet ir karo bei visuomenės struktūros pavyzdžiais iliustruoja kaip visgi jų asmeniniu požiūriu yra iš tiesų ir ką kiekvienam reikėtų žinoti gilinantis į karo priežastis, eigą, pasekmes ir visuomenės likimus. Kita vertus, skirtingų nuomonių išsakymas leidžia įprasminti aptartas ukrainiečių žmogiškojo karo išraiškas, įvesti į diskusijas prasmės ir prioritetų klausimus ar įvardinti kokie karo situacijų sukelti pokyčiai yra svarbiausi:

Šitie dalykai⁶⁴ neturi prasmės. Kalba kaip skirtumas yra pretekstas rusams karui, kad jie gina rusakalbius. Absoliučiai jokio, kad rusiškai kalbi, aš su tavim nekalbėsiu, nieko tokio nebuvo. Net Vakarų Ukrainoje tu kreipiesi rusiškai, žmonės geranoriškai visada atsakys. Niekas nekreipia į kalbą dėmesio, bet kareiviai kurie kariauja, jie yra rusakalbiai. Ukrainoje yra daug tautų, čia gyvena virš 142 tautų, nacionalinių tautų. Bet jie visi kovoja, nesvarbu tu kalbi rusiškai ar ukrainietišškai (Pateikėja Nr. 22, P2).

Asmeninis patyrimas ir gilaus istorinio išmanymo demonstravimas leidžia kelti dvi mikro teorinę perspektyvą atskleidžiančias prielaidas: pirma, mikro prieiga yra kaip reali galimybė pateikti reiškinius tokius, kokie jie yra žmonėms. Kartu su tuo tai leidžia įvesti fizinės vietos dimensiją, kuri išsklaido patirtis lokaliai; antra, kaip galima matyti iš žmonių mikro istorijų, kalba yra plačiau nei tik etniškumo žymuo ar komunikacijos priemonė. Kalba žymi politinę poziciją, o pateikėjų įvardintas ukrainiečių kalbos vartojimas – viena iš valstybės suvereniteto išraiškų. Be to, tai istorijos, susitelkimo, tam tikro gyvenimo pokyčio išreiškimo būdas. Tai, kad žmonės renkasi kuria kalba jiems kalbėti, yra viena iš likusių „nekasdieniškos“ kasdienybės kare galimybių.

Nuosekliai dėliojant ukrainietiškos mikro karo sampratos turinį, kalbos klausimas įgyja platesnį, organizuojantį vaidmenį. Tai išryškėja pasakojant apie

⁶⁴ Pateikėjas netiesiogiai mini kalbos klausimus.

bendrą kovos idėją, kuri yra nukreipta į Rusijos sukkelto karo baigties viziją ir iš to kilsiančius numatomus pasikeitimus visuomenės viduje:

Pirmiausia, žinoma, už laisvę savo šalyje, už laisvę kalbėti ukrainietišškai, kalbėti rusiškai, niekada nesutikau nacistų, kad jeigu aš kalbu rusiškai, tai aš kažkokia neteisinga ukrainietė. Niekada tokia nebuvau, bet dabar Rusija padeda visiems pereiti į ukrainiečių kalbą. Toks didžiausias stimulus mums kalbėti ukrainietišškai, negu rusiškai... už laisvę, už žodžio laisvę turėti... mums gerai ir be „ruskij mir“... svarbiausia laisvė, kurios mes nematome Rusijoje ar Baltarusijoje (Pateikėja Nr. 18, P3).

Kaip teigiama, perėjimas prie ukrainiečių kalbos vartojimo tapo tiesioginės išlikimo kovos dalimi. Iš kitos pusės, žmonių nusiteikimo karo metu aptarimas leidžia išskirti vyraujančias tematinės tendencijas kiek plačiau. Išgyvenamos patirtys iš dalies sumenkina kalbos klausimą, nes kalba kaip komunikacinė priemonė paprasčiausiai suformuoja kasdienio įpročio galią. Ne visi gali kalbėti ukrainietišškai dėl tam tikros nusistovėjusios tvarkos:

Taip, aš irgi taip manau. Mes, sakykim asmeniškai aš, Rytų Ukraina, kuri visą gyvenimą bendravo rusų kalba. Taip pat sakykim kada mokėmės mokykloje, institute nebuvo mokymų ukrainiečių kalba, viskas buvo rusiškai. Na aš manau neteisinga priversti žmogų kalbėti ukrainietišškai, taip pat tai sunku. Svarbu suprasti, o likę... (Pateikėja Nr. 11, P3).

Ukrainos mokslininkė Nadiia Bureiko ir rumunas Teodor Lucian Moga savose analizėse pristatė gana panašias išvadas. Jos yra paremtos nuo 2013 iki 2015 m. atlikta apklausa, dengiančia lokalius karinio konflikto įvykius Rytų Ukrainoje. Mokslininkai atliko analizę su tikslu pavaizduoti diferenciaciją tarp oficialios kalbos statuso politizavimo ir fakto, kad kalba, kuria kalbama, nėra reikšminga žymė priskiriant save Ukrainos pusei (Bureiko, Moga 2019: 138)

Todėl atsiranda akademinė diskusija ar iš tiesų kalba tapo reikšmingu etniniu simboliu nuo karinių veiksmų Rytų Ukrainoje pradžios, ar tik buvo prisidengiama kalba kaip įrankiu tikslams pasiekti.

Disertacijos tyrime dalyvavę Ukrainos žmonės realistiškai ir supaprastintai paaiškino kas vyko ir tebevyksta su ukrainiečių pasaulėžiūra, įpročiais ir priešo matymu:

Sakau tiksliai, kad žmonės, kurie kalbėjo labai ilgą laiko tarpą rusų kalba, iškart prie ukrainiečių kalbos jie neperėjo. Tai yra dabar taip Ukrainoje [...] Ukraina ir ukrainiečių tauta dabar bando parodyti rusų tautai, kad mes laisvi savo teritorijoje, savo žemėje, mes galim kalbėti rusų kalba, kad čia niekas nežemina... mes kalbame rusų kalba... tai tie, kurie kalbėjo visą gyvenimą rusų kalba iškart neperėjo. Taip, daug žmonių stengiasi, na bet sakykim [...] dar 2019 metais mano buvęs vaikinys labai spaudė mane kodėl aš su juo kalbu ukrainiečių kalba, o ten jie rusų kalba. Aš asmeniškai norėjau, kad visi ukrainiečiai žinotų ukrainiečių kalbą, kad mokėtų teisingai kalbėti [...] aš ne prieš, kad ukrainiečiai kalba rusų kalba. Mano mama kalba rusų kalba, o aš ir mano tėtis kalbame ukrainiečių kalba (Pateikėja Nr. 32, P2).

Galima pastebėti, kad kyla idėjinis kalba grindžiamas konfliktas, kuris karo metu sprendžia kas turi teisę nustatyti kalbos vartojimo ribas, kaip kalba yra įtraukiama į skirtumų ir panašumų paieškas. Kita vertus, net ir šeimų, mikrolygmens kontekste, pasirinkimas kokia kalba kalbėti yra laisvės išraiška. Karo meto situacijai blogėjant tai tampa pasipriešinimo ir nepasidavimo manipuliacijoms įrankiu. Dvikalbystės elementas vis dar stiprus ir pateisinamas.

Antrasis svarbus dalykas, kurį reikia paminėti kaip vieną iš tyrimo krypčių – kalbos klausimas siejasi ne tik su įpročiais, bet ir su vieta ar regionu, kuriame žmogus gimė, augo ir gyveno. Tai vėl iškelia diskusijas dėl vietos kaip socialiai konstruojamo ir elgsenas lemiančio elemento:

Na tai priklauso paprasčiausiai nuo to kur žmogus gimė. Jei tai Kharkivas, jie tai kalbės rusiškai, jei tai Sumai, jie kalbės suržikų kalba. Poltava taip pat suržikų. Tai nepriklauso ar jie fronte ar kur tai. Kokiam mieste jie gimė ir kaip įprato kalbėti (Pateikėja Nr. 9, P2).

Kita vertus, galima pasiremti teorinės perspektyvos siūlomu analizės modeliu bei įsitikinti, kad regioninis-vietinis ir fizinės teritorijos vaidmuo leidžia veikti ir kurti savitumą patiems, nesilaikant griežtų ribojančių principų. Kaip teigia etnologė, antropologė ir kultūros istorikė Vida Savoniakaitė, vieta yra kuriama, o „balsai iš apačios“ leidžia vietą apibrėžti kaip savitą, socialiai sukonstruotą erdvinę patirtį, kuriai patys žmonės sukuria ir suteikia reikšmes (Savoniakaitė 2007: 20; 23). Tai iliustruoja ir respondentų istorijos, kurios apibrėžtoje erdvėje yra formuojamos įvairiomis regioninėmis, socialinėmis ar emocinėmis patirtimis:

Na taip. Problema tame, kad žmonės, kurie kalba šeimose ukrainiečių kalba, tai pagrinde, pavyzdžiui, 130 kilometrų nuo Kharkive vakaruose randasi Poltava. Ten daug šeimų kalba ukrainietišškai. Mano močiutė kalbėjo ukrainietišškai, o kita močiutė kalbėjo išimtinai tik rusiškai. Aš dabar su Jumis kalbu rusiškai, darbe kalbu ukrainietišškai. Ir daug žmonių, labai daug, dabar kas gyvena Kharkive, pas mus daug šeimų, mes netoli Rusijos, kalba rusiškai. Na bet kada prasidėjo karas, labai daug šeimų perėjo prie ukrainiečių kalbos. Parduotuvėse mes kalbame ukrainietišškai. Pardavėjai parduotuvėje kalba ukrainietišškai. Aš kada žiūrėjau, dar iki karo, kai iš toli paskelbė kalbos įstatymą, patį paskutinį, ir buvo keli įstatymai, ir pats paskutinis kada viešai pardavėjai parduotuvėse pradėjo kalbėti ukrainietišškai... ir negaliu sakyti, kad moteris, na tokia teta sako: eikite velniop su savo ukrainiečių kalba [...] kalbėkite su manimi rusiškai [...] Kharkive mes tylicai mylim ukrainiečių kalbą (Pateikėja Nr. 12, P2).

Šios citatos kontekste vieta turi reikšmės diktuojant nusistovėjusias rutinos praktikas. Regioninio pasidalijimo ir jo ypatumų nuspėjamumas lieka, nepaisant to, kad keičiasi Ukrainos žmonių mąstymas ir stiprėja meilė savitos kultūros elementams. Akademinėje literatūroje yra sakoma, kad vietos kaip erdvės yra politizuojamos, kultūriškai giminingos, istoriškai specifinės, lokaliai ir daugiavietės, o kaip tai bus konstruojama ir suprantama nulems patirtys ir emocinės būklės (Rodman 1992: 641).

Karo metu aptariamas kalbos klausimas paaikšina dar kitokias mąstymo kryptis. Pavyzdžiui, kalbos klausimas viename iš interviu buvo siejamas su „patriotizmo“ sąvoka, kuri jau nuo senų laikų apibrėžiama kaip jausmas ir įsipareigojimas ginti savo žemę ir joje gyvenančius žmones (Somerville 1981: 573). Disertacijos tyrimo istorijoje minimos „patriotizmo“ sąvokos esmę ir kontekstą nusako platus mikro požiūris, kuris iš dalies atskleidžia vidinės priešpriešos elementų ir atveria ne tik idealistiniu pagrindu remiamą visuomenės tvarką:

Taip, aš galiu pasakyti, kad mes patys susidūrėme su tokia problema, taip pat mes buvome Vakarų Ukrainoje, na bet tai priklauso ne nuo etniškumo, taip... o nuo žmogaus. Tai yra mes atvykome ir kalbėjome rusų kalba Vakarų Ukrainoje... Jūs atėjote čia, kodėl jūs kalbate rusiškai, o ne ukrainietišškai? Na bet tarsi pradėjome bandyti kalbėti ukrainietišškai, ir paprasčiausiai pagalvojome kodėl taip? Jei mes laisva tauta, tai nereiškia, kad jei kalbu rusiškai nemyliu Ukrainos. Mes kalbėjome rusų kalba ir dalis žmonių buvo nusiteikę pozityviai, kai kurie su negatyviu koku tai [...] dauguma kariauja ir kalba rusiškai ir tai nereiškia, kad jie nemyli mūsų šalies ir nėra patriotai (Pateikėja Nr. 9, P2).

Vis dėlto, karas laikinai išsprendžia nereikšmingas nesugyvenimo problemas. Akademinėje bendruomenėje netgi yra teigiama, kad kalba ir jos vartojimas yra posovietinis Ukrainos tradicijų rezultatas. Tuo buvo galima

įsitikinti analizuojant kalbos kaip įpročio dalyką. Dauguma žmonių laisvai vartoja tiek rusų, tiek ukrainiečių kalbą⁶⁵. Kare, nepaisant to ar esi karo dalyvis, ar karą patiriantis per artimųjų pavyzdžius, ar stebėtojas, kalba – bendravimo įrankis ir tiesioginė komunikacinė priemonė, vienaip ar kitaip sujungianti bendrai vizijai arba bent nesuteikianti preteksto sąmoningam norėjimui ieškoti priešiško savos bendruomenės viduje. Kita vertus, kai kurios iš seno likusios kalbinės praktikos nepasiduoda vykstantiems pokyčiams, todėl kalbai nėra suteikiamos simbolinės galios pakeisti esamą padėtį:

Žinote, 2014 metai parodė skirtingus dalykus... net šis mano aspirantas, kuris buvo Kupove, kalba, kad galbūt mes nesuprantame, kad aplink mus visi rusakalbiai... ir dabar skaitėme medžiagą [...] kalbos tema labai politizuota, ji buvo nepatogi daugeliui žmonių, kurie nežinojo kalbos [...] pas mus ir totoriai, ir ukrainiečiai kariauja. Ukraina visada buvo tolerantiška, pas mus labai gera... ukrainiečiai nebuvo savo šalies šeimininkais... tos aukos, kurios dabar yra, žmonės nežino kuo tikėti, žmonės nežino... (Pateikėja Nr. 27, P3).

Remiantis tyrimo rezultatais, dabar žmonėms kalba yra ne tik saviraiškos būdas ar komunikacinė priemonė konstruojant karo matymą, bet ir Ukrainos reprezentacijos priemonė: pateikėjai savais balsais siekia deklaruoti, kad jų valstybėje gali sugyventi skirtingos tautos, turinčios savitas bendravimo. Kalba – pasipriešinimo ir tapatybės simboliu tampantis elementas. Tačiau pakankamas istorinės atminties įvertinimas, išsami Ukrainos regionų analizė bei platesnės apimties šalies populiacijos įtraukimas į tyrimo apimtį galėtų keisti kalbos argumentais paremtas išvadas, ypač pakalbinus kitais pagrindais besistruktūruojančias grupes. Dabartinių pateikėjų ukrainiečių pasakojimai meta iššūkį konfliktuojantiems naratyvams, kuriuose dominuoja etnis centrizmas. Kartu su tuo leidžia parodyti, kad visgi ukrainiečiams, kurie gyvena

⁶⁵ Ludwig Maximilian. 2024. War changes language: More Ukrainian, less Russian, <https://phys.org/newd/2024-01-war-language-ukrainian-russian.amp> [žiūrėta 2024 06 18].

karo metais, žmogiški skirtumai ir pasirinkimai yra dalis karo sampratos savitumo, pripažinto pliuralizmo, įpročio ir istorinės visuomenės sanklodos dalis.

Apibendrinant, individualios mikro istorijos apie kalbą neapsiriboja tik tuo, kas vyksta mažose grupėse ar bendruomenėse. Yra išdėstomos sąsajos tarp nacionalinio lygmens tikslų ir politinio asmeninio pasirinkimo kurią kalbą žmonėms naudoti. Tai reiškia, kad Rusijai kalbos klausimas buvo politinis instrumentas pradėti invaziją, siekti imperijos sugrįžimo į tarptautinę erdvę ir užkariauti puolamos valstybės teritoriją. Tuo tarpu Ukrainos žmonėms tai yra galimybė tuos skirtumus paneigti, kalbos pasirinkimą vaizduoti per įpročio ir nusistovėjusių elgsenų prizmę. Iš gautų duomenų analizės ryškėja, kad rusų kalbos neatsisakymas yra susijęs su jau minėtais prigimtiniais Ukrainos regionų pasiskirstymo ypatumais, kurie vykstant pilno masto karui savaime neturi įtakos susipriešinimui. Tad kalbos klausimo aptarimo dalis parodė, kad karas keičia nusistovėjusius įpročius, žmones skatina būti sąmoningesnius ir labiau prisitaikančius prie aplinkybių. Tai padeda įprasminti šalia esantys bendraminčiai ir to paties karo paveikti šalia esantys žmonės. Iš to seka diskusinis pagalvojimas – jei kalba yra komunikacinė priemonė ir pasipriešinimo išraiškos dalis, kuo remiasi kitoniškumas ir skirtumas nuo „kito“ nepriimtinių naratyvų? Ar formuojasi nauja tapatybė, kuri atskleidžia tokį idealizuotą ukrainiečių prisistatymą?

4.3. Bendruomeniškumo mikro akcentai kasdienybėje

Aptartos ukrainiečių etninių ir platesnių požiūrių į kitus savos visuomenės narius simbolinės išraiškos parodė, kad kuriasi karo visuomenė, kuriai reikia bendrystės ir tarpusavio palaikymo, įsitikinimo tose srityse, kur galima būti naudingu ir veikti. Rusijos invazijos pradžioje tai itin stipriai pasireiškė per to pačio likimo bendruomenės kūrimą:

Savo darbuotojams, kurie ateina pas mane, aš sakau, kad mes kiekvienas savo vietoje. Šiandien reikia dalyti savo darbą ir galvoti kaip galime padėti kitam, kuris galbūt stresuoja, na paaiškinti, patikrinti informaciją. Informacijos saugumo kursu tai galima vadinti... (Pateikėja Nr. 16, P2).

Pavieniai žmonės būrėsi į grupes, įvairiais būdais išbandė savo kasdienybės ribas, joms keliamas grėsmės ir kūrė pasikartojančias karo laiko praktikas nekasdieniškosiose situacijose. Bendruomeniškumas kyla iš bendro patyrimo ir supratimo, kad reikia vieni kitiems padėti, o tą užtikrina ne tik tie, kurie saugo ir gina Ukrainą, bet ir paprasti žmonės:

Pas mus praktiškai šalia namų iškart organizavo blok postą, ir ten buvo blok postas, žmogus, mes nusprendėme nueiti, paklausti gal reikia kokios pagalbos [...] gal reikia ką atnešti. Toks požiūris vyrauja ne tik į tuos, kurie saugo ar gina Ukrainą, tačiau ir į paprastus žmones, savo visuomenės narius, kurie nuo karo nukentėjo ypač stipriai: [...] dabar po Kharkivo srities teritorijų išlaisvinimo, labai daug atvyko žmonių, pas kuriuos sunaikinti namai, paprasčiausiai nieko neliko. Dabar svarbiausia susivienyti ir padėti vienas kitam tokiu metu (Pateikėja Nr. 10, P2).

Kartu ši nuomonė atspindi literatūroje randamas ir aptariamas visuomeninės šalies kovos tendencijas bei kolektyvinę individų galią⁶⁶. Kitaip tariant, karas žmones labai suartino, o vieno pokalbio metu tyrimo pateikėja atviravo: *tam, kad išgyventi žmonės turi kooperuotis ir padėti vienas kitam* (Pateikėja Nr. 18, P3). Karinis kontekstas leidžia skleisti ne tik asmeniniams požiūriams, kadangi tai formuoja besisiejiančius tarp žmonių idėjinius,

⁶⁶Kateryna Zarembo. 2023. *Carnegieendowment.org* 06 01. The Resilience and Trauma of Ukraine's Civil Society <https://carnegieendowment.org/research/2023/06/the-resilience-and-trauma-of-ukraines-civil-society?lang=en¢er=europe> [žiūrėta 2024 06 11].

politinius ir socialinius pokyčius, bet ir gerumui, kuris išsiplečia iki bendruomenės erdvės:

Karas pakeičia žmones. Net kai atrode, kad žmonės yra nedraugiški, karas parodė, kad žmonės ir atvėrė savo namus, ir pasidalijo savo duona, nes pirmas karo savaites nedirbo bankai, bankomatai nedirbo... pas ką buvo portfely, pas tą buvo. Pas ką šaldytuve buvo koks kąsnelis duonos ir dešros, tai kaip buvo taip buvo [...] kai nėra kur dėtis, žmonės duoda savo duonos kąsnį ir savo stogą... (Pateikėja Nr. 5, P2; 3).

Tai viena iš labiausiai įstrigusių ir jautriausių į žmogų nukreiptų karo išraiškų, kuri yra svarbi daugumai bendruomenių – ar jos būtų mažesnės, ar didesnės. Tarpusavio patirties ir materialių dalykų pasidalijimas reiškia, kad kai karas prasideda namuose, palaipsniui jo poveikis yra pastebimas platesniu mastu. Šioje vietoje aktualizuoja ir karo patirčių dėmuo bendrame tyrimų lauke, nes tai leidžia parodyti kokia yra riba tarp individo ir prasidėjusio karo, lengvai pereinančio į įvairiapusiškus santykius tarp žmonių. Deja, bet yra atvejų, kuomet savitos patirtys yra išnaudojamos ne bendruomeniškumo puoselėjimui, bet tam tikram pragmatizmui:

Žmonės, kurie nepergyveno karo, kurie negyveno skraidant bomboms ir lėktuvams, jiems trumpai tavęs gaila, stengiasi padėti, na ne ilgai, o po to (aš apie Ukrainą kalbu), o po to stengiasi išnaudoti situaciją sau... na galima girdėti, butą davė Lvive už didelius pinigus... tuose miestuose, kaip Kharkivas, kiti miestai, kur buvo ir yra aktyvūs karo veiksmai, kur žmonės visa tai matė, jautė visa tai, žino kas tai, jie [...] padeda. Jie vienija rajonus, vienija aikšteles, atiduoda paskutinius kas pas juos yra, dalinasi viskuo (Pateikėja Nr. R6, P2;3).

Iš vienos pusės galima manyti, kad tvirčiausia bendruomenė susiformuoja iš tų žmonių, kurie iš tiesų suprato kiek daug karas atima. Tačiau

iš kitos pusės, pas dalį žmonių yra geriau išreikšti savisaugos mechanizmai, kurie karo metu išlaiko iki tol buvusius kasdienybės įpročius ir įsitikinimus. Į savo gerovę nukreiptas elgesys gali būti situacinis ir nulemtas staiga pasikeitusių aplinkybių:

Na žinote pas mane labai pasikeitė žinoma. Pas mane viskas pasikeitė. Kaip vienintelė mintis su kuria noriu miegot ir grįžti... noriu grįžti atgal, labai noriu. Labai noriu grįžti į prieš tai buvusį gyvenimą, kad normaliai dirbti, bendrauti su draugais ir darbe, su savo studentais. Labai noriu stabilumo. Tai buvo priverstinis išvykimas, na bet aš nebūčiau išvykus jei mano dukra būtų pasilikusi (Pateikėja Nr. 31, P2).

Kita vertus, pasitaikančius pavienių bendruomenės narių požiūrius į aplinką ar elgesį su kitais labai natūraliai sutrikdo fizinės būklės pakitimai, kurie yra iššaukiami sutrūkinėjusių kasdienybės ribų, bendravimo galimybių su kitais apribojimo, užsidarymo namuose ir nuolat lydincios baimės bei nepasitikėjimo aplinka:

Na pirmiausia sveikatos būklę sukrėtė... tiksliai... pas visus... tokia nervinė įtampa... visą naktį, kiekvieną valandą jūs bėgate į koridorių... labai stipriai paveikia kasdienį artimųjų gyvenimą. Aš negaliu palikti mamos, nes ji pergyvena ir sunku jai tai. Na ir taip... labai mažai maišomės mieste... galima eiti namo ir papulti po apšaudymais... tai baisu, todėl mes toli neinam... niekas neina vaikščioti į parką. Greit į parduotuvę ir namo (Pateikėja Nr. 12, P2).

Ši pasakojimo dalis parodo, kad ir dėl tokių patirčių ne visi ryžosi pasilikti karo draskomoje Ukrainoje, todėl situacija savaime privertė milijonus žmonių palikti namus, skubiai išvykti iš šalies, pakeisti santykį su aplinka ir savimi bei pripažinti, kad karas yra naujos socialinės sukonstruotos realybės

priežastis. Tad galima matyti kaip atrodo bendruomenės kūrimasis viduje, su likusiais žmonėmis, ir kai sąlygos yra itin chaotiškos ir negailestingos.

Taigi bendruomeniškumas pasireiškia per individualiai patiriamą kolektyvinę atsakomybę. Suprantama, kad karo paskatintas pokytis yra galimybė keistis patiems ir susiformavusias visapusiško brutalumo karo situacijas išnaudoti ne tik sau palankių individualių sąlygų išlaikymui, tačiau kartu su tuo ir bendruomeninių bei nacionalinio lygmens scenarijų kūrimui. Karo situacijos matymas iš arti, etninio dėmens įtraukimas į pasakojimus ir konkretaus karo laiko ir erdvės pristatymas leidžia kalbėti apie tapatybę, kylančią iš kasdienio individualaus ir sutelkto gyvenimo bendruomenėje.

Visi yra panašioje situacijoje, „kitas“ yra grėsmė proukrainietišką požiūrį puoselėjantiems žmonėms, todėl karo tapatybė yra istorinio ir kultūrinio konteksto atspindys per individų kuriamas reikšmes. Jose yra išskiriama dabartinės patirties projekcija ir sociokultūrinės aplinkos veiksniai, padedantys suprasti kokios identifikacinės praktikos karo metu yra tikrai svarbios. Yra pastebėta, kad kalbintų ukrainiečių istorijose būta mažai etniniu pagrindu paremto susiskaldymo, nes bendruomenė tampa atsvara ir ramsčiu karo beprasmybėje. Tapatybės analizės apjungia ne tik pavienių etninių elementų tyrimą, bet bendrai tariant motyvacijas, geranoriškumo, elgesio ir retorikos formas bei karo poveikį individams, visuomenei ir valstybei. Be to, nagrinėjant bendruomeniškumą per mikro perspektyvą ir remiantis tuo, kuo dalijasi žmonės, galima teigti, kad tapatybė yra sutelkto kitoniškumo nuo „kito“ dalis, kuriai kurtis pakanka dabartinių individualių patirčių kare.

Apibendrinant, tapatybės per bendruomeniškumą ir susitelkimą formavimas Rusijos karo prieš Ukrainą metu pirmiausia žymi kasdieninį buitinių pokyčių bendruomenės viduje: nuo būtinųjų poreikių menko patenkinimo iki to, kaip klostosi santykiai tarp to paties likimo žmonių: ką reiškia būnant žmogumi patirti viską naikinančią jėgą ir ką galima padaryti, kad kitiems savos aplinkos žmonėms būtų lengviau. Tai, kaip žmonės supranta save ar visuomenę, yra laikinos būsenos rezultatas.

Išanalizuoti Ukrainos žmonių pasakojimai leido įsitikinti, kad bendruomeniškumas yra pirminis ir kritinis veiksnys, kuris padeda įvertinti kurioms sritims karas turėjo esminį vaidmenį, kur individualiai kolektyvinė galia pasireiškia labiausiai ir kaip tai paaiškina kodėl apie karo sampratą tiek daug yra kalbama per vienybės ir susitelkimo prizmę. Mikro perspektyva atsiskleidžia kaip nesunkiai skirtingas žmonių interpretacijas sujungianti teorinė prieiga, kurioje nevienodos mąstymo struktūros yra didžiausią vertę sugeneruojantys tyrimo aspektai. Taigi ukrainiečių pasakojimai supažindina su kitoniškumu, remiasi siekiamybe paremtu noru išlaikyti socialinę gyvenimo struktūrą, skatina solidarumą, pagarbą ir pagalbą vienas kitam bei užtikrina ribotos socialinės realybės suteikiamas galimybes išgyventi kartu. Čia pasireiškia karo bendruomenės idėjos, kuriomis yra paremtas tapatybės modelis.

4.4. Kolektyvinės bendrystės ypatumai

Individualiai išreikštos smulkiausias kasdienybės ir buities detalės yra žmonių įsivaizduojamos ir apmąstomos bendrystės išraiška. Tačiau kas parodo, kad individų mintys apie bendruomenę yra ne tik jų asmeninis požiūris, tačiau iš tiesų kolektyviai paveikus reikalas? Kaip individualūs naratyvai pereina į kolektyvines istorijas? Iš pasakojimų galima suprasti, kad individualumas neapsiriboja tik siaura namų erdve. Atsiranda stiprus „mes“, kas yra ne vien apie skirtį su priešu „kitu“, tačiau apie didesnę meilę ir rūpestį šalies mastu:

Mus vienija meilė mūsų tėvynei žinoma. Aš sakau, kad aš išėjau ne iškart, du mėnesiai po to, kai karo veiksmai prasidėjo. Tai tauta susivienijo, visa tai buvo iš eilės, viso likę vienas kitam padėjo, pasitraukė pas ką nors – dukras, senelius sakykim taip. Na tauta susivienijo, norisi kaip žinote pasakyti, kad įprastai kiekvienas sau, už save, o taip tokio pasireiškimo nėra, mes visi esame vienos šeimos, todėl vyras, mes padedame vienas kitam (Pateikėja Nr. 11, P3).

Stiprus karo situacijai priklausymo jausmas palieka nuošalyje individualų ribotumą. Socialinės sąveikos, bendrai dalijama patirtis ir vertybiniai įsitikinimai atveda link bendrojo ukrainietiško, bendruomeniškumu grįsto karo naratyvo. Pateikėjo požiūris taip pat indikuoja, kad individų veikimas šeimose ar bendrose artimųjų grupėse vėliau tampa svarbus daugeliui. Besikeičiantis karo kontekstas, didėjantis nenusėjamumas ir patiriama žala rodo, kad kolektyvinis bendrumas padeda pasijusti geriau. Negana to, tyrimo pristatymo eigoje darėsi aišku, kad bendrystę atvaizduojančios istorijos suformavo naują kultūrinį mentalitetą. Jis yra nukreiptas ne tik į pavienių žmonių mąstymo panašumus ir skirtumus, bet ir į nacionalinį Ukrainos kontekstą.

Tiriamas bendruomeniškumo ir kolektyvinės bendrystės apraiškų yra labai daug, ypač karinių krizių metu. Struktūruotai ir griežtai apie tai papasakojo viena tyrimo pateikėja. Su ja pokalbis vyko jai būnant už Ukrainos ribų, tačiau susitikimo metu buvo jaučiamas stiprus prisirišimas prie to, kas ilgą laiką vadinta savais namais ir sava erdve. Šalia to, atsiskleidė kuo yra paremtas bekompromisio supratimas, kad reikia susitelkti, net jeigu tai gimsta iš karo būtinybės:

Tai yra raktas laimėti karą ir išlikti kaip tautai. Sakau nuoširdžiai, kad iki karo mes turėjome mentalitetą tokį, kad man nesvarbu kito problemos, nes čia yra mano namai, aš mažas žmogus, ir aš nesureikšminu Jūsų problemų [...] Dabar žmonės suvokia, kad Putinas tik nori juos sunaikinti kaip tautą, kaip žydus Antrajame pasauliniame kare (Pateikėja Nr. 18, P3).

Karo pergalės akcentai yra viena iš karo sampratos sudedamųjų dalių, kuri atspindi karo nuovargį, išlaikomą atsparumą ir aiškius prioritetus, kalbant ir apie lūkesčius kasdienybėje:

Pats didžiausias kiekvieno noras kuo greičiau artėjanti pergalė (Pateikėja Nr. 31, P2).

Galima daryti prielaidą, kad kolektyvinis bendrumas atspindi bendrą karo pabaigos įsivaizdavimą, koks jis turėtų būti ukrainiečių akimis. Tai galima pasiekti ne tik ginklu. Tą galima pateikti parodant naujas visuomenėje kuriamas prasmes, teigiamo tarpusavio santykio išryškinimą plačiau. Taigi naujo kultūrinio mentaliteto atsiradimo reikšmė – kontekstualizuotai besikuriančios bendruomenės mąstymo atspindys, savitai kuriama, užrašoma ir pateikėjų manymu priimtina Ukrainos dabarties istoriją formuojanti kolektyvinė vizija. Šiam kontekstui suprasti yra svarbus karo tęstinumas, nes jau 2014 m. žymėjo naujos kartos Ukrainos visuomenės kūrimąsi. Ilgus metus Ukrainos teritorijoje trunkantis karas išugdė tam tikrą gebėjimą save apibrėžti kaip neardomą ir nedraskomą nei vidinių, nei išorinių negandų bendruomenę. Karas tapo tiesiogiai suprantama ir priimama pamoka:

Tai ką aš galiu pasakyti – karas mus pamokė. Jei anksčiau sakiau, kad Vakarų Ukraina turi tam tikrų bruožų, Rytų Ukraina savų, tai dabar skirtumo nėra. Mes visi patriotais tapome, mes visi vieninga tauta, dar labiau sustiprėjome, pasimokėme, nes pas mus viena idėja, viena siekiama – laimėti. Mes pademonstravome savo palaikymą, meilę ir pagalbą vienas kitam. Mes pamatėme kokie mes geri, stengiamės vienas kitam padėti, palaikyti. Žinote tai yra taip, santykiai tarp žmonių pasikeitė į gerąją pusę. Paprasčiausiai mes pamatėme kas yra kas. Na, tiesą sakant, aš nežinau nei jokie išdavystės ar sabotažo atvejo. Jei jie su manimi susidurs. Na televizoriuje parodo marodierius, diversantus. Man su liudininkais tokių nebuvo. Ukraina pademonstravo retą nusiteikimą ir vienybę (Pateikėja Nr. 31, P2).

Karas kaip lūžio taškas atnešė naujų idėjų, kurios įsitvirtino žmonių galvose. Savoje aplinkoje žmonėms pasidarė aišku, kad jie vienijasi ir palaiko

vienas kitą dėl to, kad bet koks pokytis yra lengviau pakeliamas veikiant išvien. Čia mikro perspektyvos ypatumai atsiskleidžia gana ribotai, nes rodo siauroje erdvėje formuluojamus teiginius, kuriems reiktų platesnio pagrindimo, ypač vertinant „reto nusiteikimo ir vienybės“ prielaidas: ar tai būdinga tik Ukrainai ir jos žmonėms kai vyksta karas? Visgi toks homogeniškas matymas yra svarbus atspirties taškas aiškinant kaip nuo kasdienybės virsmo ateinama prie kolektyviai aktualių ir svarbių probleminių klausimų, net jeigu atsakymai nėra vienodi.

Apibendrinant šią dalį galima teigti, kad tyrimo metu besikartojantis ir ukrainiečių idealizuojamas vienybės, susitelkimo ir pagalbos poreikis yra išskiriamos kolektyvinės karo bendrystės modelis. Pirma, pristatyti pasakojimai ir jų ištraukos atliepia priklausymo savai bendruomenei jausmą, leidžia įvertinti karo kontekste atsirandančias kolektyvinio ir nekasdieniško bendrumo užuomazgas. Antra, Ukrainos žmonių santykiai kare, iš to kylantys skirtingi patyrimai išryškina dabarties laiką ir erdvę, o bendras susitelkimas, kaip ne kartą pabrėžiama, yra būtinas laikinumo sąlygomis. Karas suformavo ne tik stiprią bendrystę, bet kartu su tuo leido generuoti karo meto ir mikro pasakojimais paremtą tapatybę. Jos užuomazgas jau buvo galima surasti „mes“ ir „jie“ konfliktinio santykio ir kompleksinių visuomeninių požiūrių aptarimo dalyse.

4.5. Karo meto tapatybė teoriniu ir empiriniu požiūriu

Mikro istorijos yra paremtos gyvąja patirtimi, todėl tapatybės klausimai yra labai išsklaidyti ir kompleksiški, apjungia daug skirtingų lokalių, stiprų savitumą ir kitoniškumą demonstruojančių aspektų. Jie gali kisti priklausomai nuo situacijos, todėl aiškumo ir struktūros tikslais yra galimas ir išties naudingas teorinių prielaidų įtraukimas. Remiantis literatūroje generuojamais požiūriais, nuo 2014 m. Ukrainoje susiformavo tokia terpė, kurioje įvairialypiai ir neretai konkuruojantys naratyvai atskleidė ne tik skirtingas lokalias, bet kartu

su tuo nacionalinės tapatybės aktualijas. Jos priklauso nuo visuomenėje atsiradusio ryškaus santykio tarp socioekonominių ir politinių veiksnių (Korostelina 2014: 269). Įvairūs tematiniai karo tapatybę apibrėžiantys bruožai leidžia rinktis tarp karo metu susiformavusios dvigubos tapatybės, sovietinio palikimo likučių atsikratymo, tapatybės kaip ukrainietiškos kovos ir pilnavertiškumo išraiškos, ukrainietiškos daugiakultūrės bei bendruomeniškos tapatybės. Tai yra įvardijama kaip kompleksinis skirtingų komponentų rinkinys, kuris atspindi kaip žmonės išlaiko savitumą ir apibrėžia save santykyje su daugybe kitų aspektų (Finke, Sökefeld 2018: 4).

Britų istorinio sociologo Anthony D. Smith teigimu, nacionalinio „aš“ perkūrimas nėra tik akademinio tyrimo objektas. Tai yra praktinis instrumentalus rezultatas, nurodantis kryptį nacionaliniam tapatybės projektui (Smith 1986: 148). Pirma, Ukrainos žmonių karo tapatybė šioje disertacijoje yra pristatoma kaip patiriamojo karo konstrukto dalis. Ji kyla ne tik iš dabartinės karinės situacijos, bet ir istorinės retrospektyvos, šalies pasididžiavimo ar gebėjimo identifikuoti kaip atrodė Ukrainos santykis su Rusija praeityje. Rusijos imperijos ir Sovietų Sąjungos žmonės, įtraukiant ukrainiečius, patyrė kultūrinį praradimą dėl užsitęsios ir masinės valstybinės rusifikacijos ir sovietizacijos, o asimiliacinio spaudimo mechanizmas ištrynė arba panaikino kultūrinės ir lokalias specifikas (Wanner 2023: 3). Tai yra įvardijama kaip „atėmimo“ (angl. *dispossession*) praktika⁶⁷. Šiai disertacijai kalbinti pateikėjai ir jų istorijų pagrindu paremtos išvalgos atskleidė, kad karas iš ukrainiečių neatėmė mentalinio noro ir supratimo kaip reikia save įprasminti. Karas Ukrainoje žmones jungė ne tik bendram tikslui, bet ir savų karo interpretacijų kūrimui. Stiprybė ateina iš siekiamo susitelkimo jausmo ir poreikio savarankiškai apsispręsti (angl. *self-determination*). Čia tinkama yra ir socialinės tapatybės teorija (Tajfel; Turner 1979), kuri žymi ne tik socialinės visuomenės struktūros sudedamąsias dalis, bet taip pat atliepia psichologinę

⁶⁷ Tiesioginiai (fiziniai, politiniai, asmeniniai, kultūriniai ar socialiniai) karo sukelti praradimai, kuriuos žmonės patyrė Rusijos karo prieš Ukrainą metu.

tiriamo karo reiškinių pusę. Trumpai tariant, individų elgesys karo sąlygomis yra tiriamas per priklausymo grupei ar bendruomenei prizmę. Savita kategorizavimo idėja yra paremta aiškiu „savo“ ir „svetimo“ skirties supratimu (Trepte; Loy 2017). Ukrainiečiams yra svarbus pozityvus savęs vertinimas, parodant Rusijos blogį per skirtį nuo to, kas jų: nenoras būti Rusijos sudėty, jei esi prieš Rusiją – esi su Ukraina:

[...] Kada prasidėjo šis pilno masto karas, tai nepaisant to kokia kalba tu kalbi, nepaisant to kokią partiją palaikai, nepaisant to į kokią cerkvę eini, visi absoliučiai žmonės [...] Jei už Ukrainą prieš Rusiją, mes su tavimi (Pateikėjas Nr. 3, P1).

Tai yra ne tik politinio (ideologinio) pasirinkimo klausimas, bet taip pat supratimas, kad savos tapatybės išraiškos yra galimos per „kito“ neigimą. Kartu su tuo yra įprasminamos visos ištirtos bendrystės ir vienybės kare aktualijos.

Kitas istorinius pokyčius atlaikęs, savo svorį turintis tarpdisciplininis teorinis požiūris indikuoja, kad tapatybė yra socialiai konstruojama per diskursus, sąveikas ir patyrimus. Konstruktyvi tapatybė, anot britų antropologo Marcuso Bankso – analitinis akademikų diskursas, atskleidžiantis žmonių veiksmus ir jausmus. Stebėtojai ir tyrinėtojai nustato etniškumą (Banks 1996: 185, 186). Tai yra įvairios formuluotės, paremtos skirtumais, tikslais, buvimu, sienomis. Ekstremali karo kasdienybė neabejotinai žmonėms leidžia kelti klausimus kas mes esame šioje realybėje ir kaip karas šiuo metu keičia egzistuojančią kasdienybės struktūrą.

Žmonių teigimu, periodas, kuris buvo nuo Ukrainos nepriklausomybės XX a. pabaigoje iki 2014 m. karo Rytų Ukrainoje pradžios, leido jiems augti, kurti savitą pasaulį ir siekti ateities svajonių naujame, taikiame pasaulyje ir visiškai pasikeitusioje dabar karo niokojamoje valstybėje. Tai siejasi su „balsais iš apačios“ palaikoma daugiasluoksne dabartinių santykių istorija ir Ukrainos ateities scenarijais: kokia Ukraina bus ateityje po karo? Kaip šalis atrodys

viduje ir išorėje? Kokie pokyčiai laukia? Tai simbolinės tapatybės pokyčio iliustracija:

Aš manau, kad anksčiau kaip vaikas... Ukraina buvo mažas vaikas, po to paauglys, o po karo ji taps suaugusia. Ji tikrai supras savo vertybes, ji tikrai supras savo tikslus... ir ji tikrai bus tokia stabili... stabilizuotis, kad padaryti gyvenimą dėl mūsų vaikų stabilų... gerą... kad vaikai galėtų mokytis, suaugę galėtų dirbti... taip... ir kad tai būtų kaip gyvenimo malonumas, o ne išgyvenimas (Pateikėja Nr. 28, P3).

Vokiečių kilmės antropologas Gerdas Baumanas teigia, kad tarpdisciplininiai požiūriai (Savoniakaitė: 2012) leidžia plačiai kalbėti apie tapatybę ir kultūrą. Tapatybė konstruojama pabrėžiant kultūros formų savitumą, ieškant visuomenę konsoliduojančių ir integruojančių elementų bei simbolių. Ją konstruojant vyksta ir atsiribojimas nuo svetimų elementų, siekiama atskirti nebūdingas ypatybes. Lietuvos antropologas Vytis Čiubrinskas tapatybę/identitetą apibrėžia kaip platesnės sąvokos reikšmę. Jis tapatybę suvokia kaip įvairiapusį reiškinį, o jo svarstymuose svarbus yra kitoniškumas, skirtumas. Identitetas yra įvardijamas kaip socialinis konstruktyvizmas, atliepiantis sociokultūrinį žmonių grupavimąsi, ribų braižymą, apsiribojimą tam tikrais simboliais, veiklų ir identifikavimosi svertais (Čiubrinskas 2011: 14).

Įtraukiamos teorinės refleksijos leidžia išskirti svarbiausias empirinės medžiagos apie Ukrainą detales. Pirma, Ukrainos žmonių karo tapatybė yra konstruojama ir apie bendruomeniškumą, kuris yra ne tik dabartinio karo atspindys, bet parodo istorinę perspektyvą, apimančią platų spektrą tarpusavio santykių istorijų ir patirčių. Karo kontekste didėja sąmoningumas, nacionalinė vienybė ir neigiamai vertinama tai, kas buvo praeityje santykiyje su „kitu“.

Žmonės aiškiai suvokia, kad gyvenimas nebegrįš į tą istorinį laiką nuo 2014 m. Rytų Ukrainoje, o ypač nuo 2022 m. vasario 24 d.:

Ukrainiečiai yra kaip viena tauta, kaip Rusija. Kaip viena tauta ir aš manau, kad žmonės iš tos kartos jie kaip visi prisimena, kad kaip Rusija yra didesnis brolis... mes iš tiesų kaip broliškos tautos [...] sovietų propaganda padarė darbą siekiant sujungti tautas [...] bet dabar jie gražina istoriją atgal... tai mes daug sąmoningesni kas vyksta (Pateikėja Nr. 19, P3)⁶⁸.

Ši pasakojimo ištrauka yra svarbi dviem skirtingoms argumentacijoms. Iš vienos pusės, nuomonė, kuria dalijasi pateikėja, rodo, kad yra išlikęs naratyvas, paremtas bendra Rusijos ir Ukrainos tautos koncepcija. Kita vertus, yra kreipiamasi į plačiąją visuomenę, kad nereikia tikėti propaganda, kuri buvo tikslingai naudojama iki karo ir dabartiniu metu. Tai irgi dalis dabar atsirandančio naujo kultūrinio mentaliteto, sujungto su ukrainietiškos plačios bendruomenės savimone. Taip pat netiesiogiai yra pasakoma, kad istoriškai besitęsiantis dirbtinis saistymosi formavimas neturi nieko bendra su karo formuojamais ukrainiečių įsitikinimais. Didėjant visuotiniam ukrainiečių sąmoningumui ir labai artimai patyrus „atėmimo“ situaciją, manipuliuoti identifikacinėmis praktikomis nėra taip paprasta.

Nepriklausomai nuo to, kad tyrimo aprašymo analizėse yra įvardijami regioniniai, etniniai, istoriniai ir mentaliniai skirtumai tarp žmonių, faktiškai karas labai daug ką atskleidė, apie ką buvo nenorima kalbėti ar nekalbama be priežasties. Istorinė atmintis, istoriniai iššūkiai, su kuriais valstybė susidūrė, prisideda prie dabar karo kontekste girdimų griežtų atviravimų apie nepriklausomos, laisvos ir galinčios priimti sprendimus valstybės tapatybės formavimo. Antra, teorijos ir empirinės medžiagos sinergija rodo, kad šio tyrimo pateikėjų patirtys atliepia ne vieną skirtingą teorinį požiūrį: nuo

⁶⁸ Citata yra pateikiama originaliai. Pagrindinė mintis – karas didina atsparumą ne tik susiklosčiusiai situacijai, bet ir skatina kritiškiau mąstyti ir vertinti aplinką.

tapatybės konstravimo iki stipraus prisirišimo prie savo namų žemės. Tai yra laikoma vertybė⁶⁹. Be to, atsiranda ryšys ne tik su bendruomene, bet ir su valstybe. Tai remiama jau darbe ne kartą įvardintais ir deklaruotais skirtingų tautų sugyvenimo pavyzdžiais:

Nėra skirtumo ar tu esi ukrainietis, ar žydas, ar galbūt nežinau azerbaidžanietis, nes mes turime iš tiesų daug tautų Ukrainoje. Ukraina yra labiausiai tautiška valstybė iš tiesų, nes turime daugiau kitų tautų. Mes turime Armėnijos žmonius, kurie šimtmečiais gyvena Ukrainoje. Mes turime Graikijos žmones, kurie gyvena šimtmečius čia. Ir dabar žmonės yra labai susivieniję, žmonės yra... skamba labai... tai tautos kūrimo procesas... galbūt politinės tautos, kai kiekviena visuomenės/žmogaus dalis iš tiesų supranta sąsajas su valstybe (Pateikėjas Nr. 21, P3).

Kitas labai svarbus dalykas, kuri yra verta paminėti – ukrainiečių pasakojimai rodo, jog karo meto tapatybė yra paremta ne etniniu, bet pilietiniu pagrindu:

Šios institucijos, ir aš galėčiau pasakyti, žinai, pradžioje kai kovidas (covid) prasidėjo, aš atsimenu laiką kai buvau užsienyje, ir aš jaučiausi labai pasimetęs... bandžiau evakuotis, bet negalėjau. Ir mūsų prezidentas kreipėsi į žmones užsieny ir tas laikas buvo galimai pirmas momentas, kai aš jaučiausi taip sujungtas su valstybe. Aš ne tik ukrainietis, aš turiu Ukrainos pilietybę. Tai skirtingas identitetas. Ir dabar mes klausomės savo prezidento, kiti politikai žinai, kaip pirma skirtingai ir anksčiau... Ir nors dabar kaip kovidu laikais, tu jauti sąsajas su valstybe. Tai yra nuostabu, nes tikrai ilgą laiką sovietų okupacijoje, Rusijos okupacijoje, ukrainiečiai niekada nesijautė valstybės dalimi, mes visada jautėmės ukrainiečiais, bet valstybė yra kažkas kitokio ir tai

⁶⁹ Tekste išskirtos citatos, kurios parodo, kad iš Ukrainos išvykę žmonės labai prijaučia šalyje vykstantiems įvykiams ir kalba taip, lyg būtų vietoje, tiesiogiai dalyvautų visame veiksmu.

tęsėsi iki dabartinio laiko. Ir dabar aš jaučiu tai yra šiek tiek kitaip (Pateikėjas Nr. R21, P3).

Tai reiškia, kad pokytis, kuris įvyko kasdienybėje, iššaukė pokyčius mąstant apie valstybę. Žmonės įvardija, kad tai yra apie juos, apie jų tolimesnius likimus. Maža to, kaip buvo iškomunikuota, toks požiūris leido žmonėms pajusti visiškai kitokį, naujoje socialinėje realybėje gimstantį santykį su valstybe. Jis priešinamas sovietinės tvarkos atsiminimams. Trečia, teorinių požiūrių laikantis galima matyti, kad Rusija iš ukrainiečių atėmė visą praeities gyvenimą, tačiau kartu su tuo leido parodyti kas yra „kitas“ ir kokiais emociniais, situacijų diktuojamo patyrimo bruožais jis yra apibūdinamas:

Šiaip labai daug dalykų. Pirmą mintis buvo pyktis. Pyktis ir toks kažkoks subrendęs poreikis atskirti nuo rusų pasaulio... 2014 metais nebuvo dar tokio ryškaus, kažkokio to suvienijimo... bet dabar čia yra jeigu ne šitas, tai 90 proc. palaiko nuomonę, kad rusų Ukrainoje neturi būti ir kad mes patys turim šeiminkauti mūsų žemėje. Tai manau, kad va šitas supratimas, kad „mes“ nesame „jie“, kad „mes“ esame visiškai atskira šalis kaip sakiau, tai manau kad tas labai duoda vienybės jausmo. Optimizmas, nu daug iš tikrųjų dalykų. Savo identifikacijos jausmas tai yra pagrinde (Pateikėja Nr. 17, P3).

Tai atskleidžia didesnes strategines gaires, kurios atspindi ir valstybės kaip politinio darinio tikslus. Pavyzdžiui, išreikštas pozityvus ir teigiamas savo kolektyvo pozicionavimas ar platesnės pavienės individualios istorijos atliepia valstybės interesą nutolti nuo buvusių praeityje konfliktuojančių įsivaizdavimų. Šis karas ukrainiečių akimis yra ypatingas, nes demonstruoja kaip Ukraina istoriškai kovojo dėl nepriklausomybės, o dabar kaunasi kaip nepriklausoma valstybė, turi labai daug sąjungininkų, turi labai didelį viso pasaulio palaikymą:

Mums reikia visada nepriklausomybės, bet trūko susivienijimo, kooperacijos, stiprios kariuomenės ir sąjungininkų. O dabar mes viską turim... be to yra pykčio ir optimizmo. Su tokiu komplektu tai tikrai laimėsime. Turim tų dalykų, kurių visada trūko (Pateikėja Nr. 17, P3).

Individualios ir kolektyvinės pasaulėžiūros tendencijos rodo, jog ukrainiečiams atėjo laikas, kada jų manymu galima pasijusti nugalėtojais. Jie turi tikslą ir aiškiai suvokia, kad yra visiškai atskira tauta su unikalia istorija, pasiekimais ir drąsiais žmonėmis. Taip pat yra aišku, kad besiformuojanti „laimėtojo“ tapatybė susijusi ne tik su individualiu noru, kad karas baigtųsi. Ji yra nukreipta į tai, kaip atrodys ateities Ukraina be sovietinio palikimo trajektorijos. Kitas dalykas, ukrainiečių savitumas sąsajoje su valstybe išryškėja per norą susikurti savitą karo paveiktos valstybės įvaizdžio ženklą, parodyti kas yra kaltas dėl šito karo ir kaip Ukraina turėtų būti vertinama išorėje: [...] *ukrainiečiai tuo ir pasižymi, kad gina savo. Jie nelenda prie kitų, bet jeigu prie jų lenda tai neleis* (Pateikėja Nr. 20, P2). Iš principo pateikėjai naudojami karo metu atsiradusia galimybe nubrėžti istorinę ribą ir paneigti mitus dėl panašumo su Rusija, atsikratyti senų ir jiems nepateisinamų klišių ir stereotipų⁷⁰. Ukrainos žmonės stipriai prisideda prie įvaizdžio kūrimo, kuris yra svarbus ne tik dabar, tačiau galėtų garantuoti saugumą ir savarankiškumą ateityje. Pirmiausia reikia, kad baigtųsi karas. Žmonės sąmoningai įvertino ką reiškia gyventi savoje žemėje ir namuose:

Supratome kaip gerai pas mus namie... nes anksčiau daugelis norėjo išvažiuoti į Europą. Dabar daug pabėgėlių, kurie išėjo į Europą kalba kaip gerai pas mus namie... Europoje gerai, bet namie geriau (Pateikėjas Nr. 36, P2).

Ištisus dešimtmečius formuotas Ukrainos kaip mažojo Rusijos brolio vaidmuo, viena vertus, dekonstruojamas individualiai, kita vertus – „balsais iš

⁷⁰ Karo pateisinimas; citatos, įrodančios, kad etniniai simboliai buvo ir yra naudojami kaip politinis instrumentas.

apačios“ galima kalbėti plačiai, kaip jau ne sykį girdėta – visos visuomenės vardu. 2023 m. žiemą Ukrainos ambasadorė Jungtinėse Amerikos Valstijose Oksana Markarova teigė, kad net ir Vakarų ekspertų nuomonė neretai buvo formuojama Rusijos propagandos, kad Rusija kaip karinė galia, o Ukraina kaip silpna visuomenė, turinti sutikti ir sveikinti rusų pajėgas. Visas toks mąstymas kilo Sovietų Sąjungos ir Rusijos imperijos laikais⁷¹. Dabar, vykstant karui, istorija perrašoma naujais būdais.

Apibendrinant, teorinis ir empirinis kare išryškėjančios ukrainiečių tapatybės pristatymas parodė kokios skirtingos socialinės ir politinės Ukrainos žmonių sąveikos su aplinka formavosi. Nors Rusija atėmė visą turėtą praeitį, tačiau aiškios atskiriančios nuo Rusijos (arba šios valstybės agresorės) ribos leido ukrainiečiams pademonstruoti tapatybę ne tik kaip bendruomeniškumo pavyzdį, tačiau daug plačiau: Ukraina – Europos valstybė, besipriešinti karą sukėlusiai Rusijai ir jos kuriamiems tarpusavio istorinio, politinio ir kultūrinio panašumo principams. Pirmiausia Ukraina konstruktyviai yra pristatoma kaip nugalėtoja, sutelkusi visus aplink bendrą tikslą. Antra, dabar yra kritinis metas parodyti kurios pasaulio tvarkos politine kryptimi norima sukti, kiek daug yra palaikymo iš išorės. Tad akivaizdu, kad tapatybė kare, remiantis teoriniu požiūriu, yra konstruojama tiriamuoju momentu, apjungia daugybę skirtingų politinių, socialinių, istorinių ar kultūrinių elementų. Kitaip tariant, tapatybė yra kuriama priešintis nepriimtiniams saistymosi mechanizms ir sukuriant naujus, į kovą, savitumą ir unikalumą orientuotus tapatybės modelius. Karas yra kompleksiškas reiškinys, kurį tyrinėjant mikro perspektyvos pagalba pavyko suprasti, kad tapatybei reikšmę turi karo neišvengiamumo situacija, atvedanti nuo individų patirčių iki visuomenės socialinių ribų supratimo. Tam yra pasitelkiamas santykio su „kitu“ aprašymas.

⁷¹ Tatiana Vorozhko. 2023. *Voanews.com* 02 22. Three Reasons Most Analysts Were Wrong on War in Ukraine, <https://www.voanews.com/a/three-reasons-most-analysts-were-wrong-on-war-in-ukraine/6974782.html> [žiūrėta 2024 06 30].

4.6. Apibendrinimas: nuo individo iki kolektyvo

Paskutiniai dešimtmečiai, skaičiuojami nuo 2014 m. Orumo revoliucijos, Rusijos įvykdytos Krymo aneksijos ir intervencijos į Donbasą, pademonstravo, kokia yra Ukrainos visuomenės susitelkimo nuotaika ir piliečių konsolidacija. Ukrainos pilietinė visuomenė apima ne tik ukrainietiška kalbančius Vakarų Ukrainos žmones, bet ir rusiškai kalbančius Rytų rajonų gyventojus⁷². Tai patvirtina jau prieš tai aptartą kalbinį momentą, kuris pasirodė svarbus konfliktinių naratyvų ir karo sampratos detalizacijai. Be to, šio tyrimo atradimai papildė jau esančias akademinės tapatybės tyrimų išvadas:

Pamirškite apie senus, padalintos Ukrainos stereotipus. Ukraina dabar 80–90 proc. konsensuso visuomenė. Nors pokytis akceleravosi nuo 2022 m., tai jau buvo stiprėjantis procesas nuo 1991 m. Oranžinės revoliucijos, Maidano, pirmojo pasaulinio karo, Zelensko prezidentavimo laiko, Antrojo pasaulinio karo. Parama konsoliduotai nacionalinei tapatybei vis didėjo. Tuo pačiu metu, pilietiniai ir etniniai elementai nacionalinės tapatybės kontekste sutapo. Tai yra stiprus socialinės konstrukcijos ir opozicijos Rusijai elementas (Wilson 2023: 7–8).

Ukrainos žmonių pasakojimuose galima rasti panašių įžvalgų:

Vidiniai skirtumai jie labai neryškūs ten Vakarų, Rytų Ukraina... mes visi labai cementuojamės kaip bendra tauta [...] mes jaučiamės vieninga tauta, kuri nori gyventi kaip vieninga visuma (Pateikėja Nr. 11, P3).

⁷² Jeffrey, Mankoff. 2022. *Csis.org* 04 22. Russia's war in Ukraine: Identity, History, and Conflict <https://www.csis.org/analysis/russias-war-ukraine-identity-history-and-conflict> [žiūrėta 2024 01 10].

Besivienijančios visuomenės pokytis įvyko pradėdant kasdieniame, mikrolygmenyje ir baigiant atsiskleidusiu bendros karo patirties apibendrinimu. Tapatybės kaip vienybės ir bendruomeniškumo idėjos buvo bene ryškiausias ir didžiausias tyrimo atradimas. Ukrainos istorikas Serhijus Plochijus numatė, kad yra aiškių požymių, jog ukrainiečiai po šio karo bus vieningesni nei bet kada, turės dar tvirtesnę tapatybę nei bet kuriuo šiuolaikinės istorijos laikotarpiu. Mokslininko manymu, visa tai taps impulsu rusų tautai iš naujo kurti valstybinį tapatybės projektą (Plokhii 2023: 271). O prie viso to tai nuguls į ukrainiečių sukurtos kompleksinės karo sampratos turinį.

Tyrimo metu buvo galima sužinoti, kad pateikėjų istorijos ne tik papildė laisvės ir nepriklausomybės siekimo būtinybę, bet kartu tai meta iššūkį jau egzistuojantiems požiūriams. Daug sykių akcentuotas istorinis kontekstas yra svarbus tiek, kiek tai padeda atsakyti į šių dienų klausimus. Esminiai dalykai, kurie turi įtakos nacionalinio masto tapatybei, sukasi apie tai, kuo patys ukrainiečiai nori būti, kaip jie suvokia save ir savo vietą bendros valstybės sudėtyje. Ukrainiečiams pristatant savitą karo metu susiformavusios tapatybės modelį aiškėja tendencija, kad kare išsitrina riba tarp skirtingų visuomenės grupių ir panašiai besiklostančio individo požiūrio į valstybę, kuomet priklausymo jausmas „savam“ yra stipresnis už diskusijas kokie skirtingi žmonės ir jų charakteristikos yra. Formuojasi abipusė simbolinė priklausomybė ir nacionalinis projektas. Tai, kas svarbu pavieniams šalies piliečiams, numanomai yra svarbu daugeliui. Kalbintų žmonių retorikos yra panašios, o mikro istorijos generuoja makro situacijas, kurios dažnai neužčiuopia mikro detalių.

Sujungus visas iš individo ir kolektyvinio matymo sugeneruotas mintis galima daryti struktūruotus apibendrinimus: a) karas tapatybės pokytį pirmiausia paskatino kasdienybėje, santykiuose su artimais žmonėmis, klausiant kaip save identifikuoti, kas liko iš gyvenimo iki karo, kažkuriuo metu praeityje. Tapatybės klausimas čia yra labai reikšmingas, nes karas sukasi apie individualius savitumą žyminčius elementus – namus ir individus platesnėje

visuomenėje; b) individo ir valstybės tapatybių skirtumai tapo vieningu branduoliu projektuojant šalies ateitį ir leido kelti klausimą kaip individo–valstybės susietumas vienas kitą papildo ir sujungia bendro žinojimo išskleidimui. Čia yra ir teorinis mėginimas atremti mikro prieigos trūkumus; c) vidinė tapatybė yra strategiškai tapatinama su išoriniu Ukrainos įvaizdžiu, kurio kūrimas prasidėjo ne tik Maidano revoliucijos metu, bet anksčiau. Nacionalinė ir globali ambicija yra sąmoningi ukrainiečiai, kurie kurdami ne tik lokaliai, bet ir valstybinę tapatybę siekia apsaugoti ir konsoliduoti šalies suverenitetą bei valstybingumą (Kordan 2023: 164). Istoriskai tai siejasi su ukrainietiška perspektyva, laikančia, kad Ukrainos praeitis, dabartis ir ateitis yra susijusi su Europa. Šioje vietoje galima pristatyti keletą pastarojo laikotarpio viešų politinių diskusijų dėl Ukrainos narystės Europos Sąjungoje (toliau – ES). Praėjus kelioms dienoms po Rusijos invazijos, Ukrainos prezidentas oficialiai išreiškė siekį gauti ES narystę. Nepaisant to, kad procesai yra ilgi, tačiau karas Ukrainoje sudrebino ES plėtros prieigas⁷³. Nors diskusijų yra įvairių, tačiau narystės ES klausimai reiškia ne tik formalų prisijungimą prie Europos šeimos, tačiau yra teigiama, kad per pastarąjį dešimtmetį kylančios Ukrainos europinės aspiracijos atliepia šalies norą ir svajones paskatinti nacionalinę transformaciją, visiškai atsitraukiant nuo autoritarinės praeities, su tikslu tapti pilnaverte demokratinio pasaulio dalimi⁷⁴. Linkstama prie to, kad makro analizė atskleidžia, jog Ukraina siekia ir kartu kovoja už tai, kad būtų išsaugotos demokratinės vertybės ir principai (Plokhii 2007). Taigi, Ukrainoje Rusijos pradėtas karas yra dalis tapatybės, žyminčios ukrainietiškos karo sampratos kulminaciją – naujojo individualiai kolektyvinio savojo „aš“ susiformavimą. Tapatybės tematika karo metu nors yra akademinio tyrimų lauko dalis, bet tampa ir praktiniu, probleminiu klausimu. Taigi karo metu besiformuojanti

⁷³ Pierre Morcos. 2022. Csis.org 05 18. Ukraine’s Road to EU Membership, <https://www.csis.org/analysis/ukraines-road-eu-membership> [žiūrėta 2024 07 31].

⁷⁴ Peter Dickinson. 2023. *Atlanticcouncil.org* 12 14. Historic breakthrough for Ukraine as EU agrees to begin membership talks, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/historic-breakthrough-for-ukraine-as-eu-agrees-to-begin-membership-talks/> [žiūrėta 2024 08 07].

Ukrainos žmonių pasaulėžiūra nėra tik skausmo, mirties ar beviltiškos realybės vaizdinys, kadangi pereinama prie strategiškai globalesnių klausimų sprendimo.

Kartu su tuo yra svarbu paminėti, kad skirtingų pateikėjų įtraukimas į analizes leidžia kiek detaliau suprasti kokios skirtingos yra individualiai atskleidžiamos istorinės pamokos. Ukrainos žmonės matydami skirtumus visuomenėje, bet tuo pačiu kalbėdami apie vienybės jausmą, iš tiesų kuria susitelkusios šalies vaizdinį. Tai reiškia, kad prioritetai sudėliojami taip, kad visuomenėje gimstantis žmogiškas pasitikėjimas ir atkaklumas nebūtų griaunamas nereikalingų mėginimų lyginant save su kitais ukrainiečiais. Žmonių kasdienybė, atsirandantis ukrainietiškas kitoniškumas per bendrumą yra vertinamas, nes leidžia individams būti savimi ir savaip konstruoti požiūrį į vykstantį karą, visuomenę, valdžios institucijas ar istorinę patirtį. Ukrainos mokslininko Mykolos Riabchuko teigimu, karas kaip egzistencinė grėsmė tautai, neabejotinai sustiprina prierašumo prie žemės ir šalies, prie savo bendruomenės, jos simbolių ir kultūrinių klodų, bendros praeities ir įsivaizduojamos ateities, jausmą⁷⁵. Ir tai jau nėra tik apie išsibarsčiusią visuomenę ir pavienių individų pasaulėžiūrą. Tai yra apie bendrą, nacionaliniu mastu karą patiriančios valstybės tapatybę.

Apibendrinant, individų asmeninės ir platesnį kolektyvą apibūdinančios istorijos nėra absoliučiai nulemsiančios kokia yra ar bus nacionalinė tapatybė. Tokia vieningumą demonstruojanti perspektyva reiškia, kad nacionalinis „aš“ atsirado kaip vykstančio karo pasekmė, o labai atviros asmeninės nuomonės prisideda prie kasdieniškumo elementų įvedimo į karo analizes, dažnai neapimančias pirminio patyrimo. Kompleksinis klausimų apie karą ir mikro istorijų užrašymas reprezentuoja kare vykstančius visuomeninius procesus kaip individualizuoto matymo ir kartu nacionalinio susietumo konstrukcijas. Valstybė, kaip buvo galima pastebėti, yra mikro istorijų dalis,

⁷⁵ Tarp būties ir nebūties. Karo padėtis. Esė 2024: 185.

apie kurią sukasi karą už kasdienės erdvės atvaizduojančios temos. Atsižvelgiant į tai, nacionaliniai klausimai mikro pasakojimuose yra kupini istorinių, socialinių, kultūrinių ir politinių kontekstų. Tai skatina pažiūrėti į bendrą situaciją, įvertinti kaip mikro atradimai yra atliepiami ar papildo platesnius požiūrius apimančių tyrimų lauką.

5. MIKRO PERSPEKTYVA KARO ANALIZĖJE: ATRADIMAI

Gilinimasis į karo sampratos prasmes, apimančias asmeninę patirtį, visuomenės narių požiūrius į supančią aplinką, santykį su „kitu“ bei karo metu susiformavusius stiprius savitus tapatybės ir bendruomeniškumo principus, leidžia manyti, kad karo supratimo analizė labai prasiplečia nuo kasdienybėje įvykusio kardinalaus pokyčio iki svarstymų apie Ukrainoje vykstantį karą Europos ir platesnio pasaulio kontekste.

Mikrolygmens naratyvai atskleidė kaip kompleksiskai gali būti susipynę asmeniniai ir bendruomeniniai ryšiai, lemiantys vidinę, į žmones ir jų pasaulį nukreiptą karo dinamiką. Interviu su įvairiais žmonėmis metu paaiškėjo, kad neretai nematomi, virš individų lygmens vykstantys procesai yra interpretuojami paviršutiniškai, neatsižvelgiant į tai, kad bendruomenės veikia kontekstualizuotai. Atitinkamai šiame darbe pasiūlytas mikro individų perspektyvą nusakantis požiūris žymėjo ne tik naujumą, bet leido teigti, kad karas Ukrainoje stipriai pakoregavo ne tik kasdienes žmonių rutinas. Surinktos istorijos įtvirtino naujas savito pasakojimo praktikas, kurios patikina, kad „tai, ką mes girdime ir matome, nebūtinai yra tai, ką žmonės patiria ir pasako“.

Mikro perspektyva padėjo suprasti, kad ukrainiečių konstruojamame karo supratime telpa viskas, ką nauja karo diena atneša: nesvarbu ar tai gyvenimo apmąstymo momentai, ar susidūrimas su karo technika, ar draugiškumo su kaimynų ir artimuoju epizodas. Tad dilema, kuri kilo ne vieną sykį girdint ir užrašant istorijas – kaip sutalpinti skirtingas prasmes ir įvardinti nuoseklų bei kartu kolektyviai priimtina karą apibūrinimą, nes tai yra toks pats sudėtingas klausimas, kaip universalus karo sustabdymo mechanizmo sukūrimas:

Jūs žinote vienu žodžiu nepavadinsi. Nėra tokio sinonimo. Karas yra sielvartas ir kraujo praliejimas. Kare nugalėtojų nėra. Karas yra tik pergalė.

Nugalėtojų čia nėra. Nei vienas karas pasaulyje niekam nieko gero neatnešė. Jei net save paskelbti nugalėtoju situacija po kelių metų keičiasi ir nugalėtojas tampa pralaimėtoju. Karas neišsprendė nė vienos problemos. Istorija žmonių nieko nemoko. Žmonės yra protingos būtybės. Jau seniai reikėjo suprasti, kad bet kokio karo reikia atsisakyti (Pateikėja Nr. 31, P2).

Ši citata paneigia prieš tai išsakytą mintį, kad ukrainiečiai nori jaustis karo nugalėtojais, todėl išsiskyrusios nuomonės įneša skirtingų galimų diskusijų kampų.

Pateikėjų aiškinimai, nuogąstavimai, baimės ar džiaugsmas dėl prasidėjusio karo ir jo neišvengiamumo taip pat leido manyti, kad karo sampratos kūrimas ir išsakomas turinys apima nevienodas žmogaus indėlio į šalies gynybą formas: ar tai būtų tiesioginis įsitraukimas į karo veiksmus, ar tvarkymasis su kasdienėje rutinoje kylančiais iššūkiais, ar pagalba Ukrainos kariuomenei bei savanorystė įvairiose organizacijose, ar tiesiog moralinis palaikymas būnant svetur. Mikro perspektyva atskleidė, kad karas tapo kritiniu įvykiu ne tik fiziniame aplinkoje, tačiau ir kasdienybės prasmių paieškose. Taigi konfrontacija vyksta ne tik karo lauke ir su ten kylančiais iššūkiais, bet ir labai artimoje aplinkoje, su savimi ir savo įsitikinimais.

Mikro pasakojimai leido suprasti, kad karo metu žmonės lydinčios emocinės jausenos, skirtingo lygio išgyvenimai iš tiesų yra lengvai nenusakomi, bet jie formuoja patirtį tokią, kokios dar niekas neturėjo. Tad tik išsiaiškinus kaip žmonės vertina visą situaciją, galima pereiti prie globalesnių klausimų. Jie tinka nebūtinai karo Ukrainoje kontekste, bet tampa gera indikacija, kad mikro perspektyvos pagalba galima išsiaiškinti ne tik kaip suprantamas karas, bet ir tai kiek daug papildomos informacijos skirtingos vietinės ar regioninės tendencijos gali padėti atskleisti: pradedant bendrine karo sukeliama nežinomybe, baigiant pavienių sukrėtimų aprašymais:

Pirmiausia tai⁷⁶ grėsmė gyvenimui. Tu negali jaustis kaip [...] kada 2014 m. prasidėjo mes nežinojome kiek toli tai eis. Na nuo kokio tai momento tapo aišku, labai tikėtasi netapti taikiniu. Nėra savanoriškų batalionų, ir kada aš gale tai supratau, iškart viskas nurimo. Buvo karas, kuris kažkur toli, lokalus konfliktas. Mes, pavyzdžiui, Kyjive, atsipalaidavome ir nežinojome kaip tai. Nu kaip, žinojau kur, na bet nebuvo man skirtumo. Ir dėl to iškart greitai patikėjome savo oro gynyba. Na bet kada į Odesą atskrido ir Kremenčiuke paskutines dvi dienas 79 raketos vienu metu... pirma karas yra grėsmė gyvenimui, namų praradimo grėsmė [...] karas ir apribojimai (Pateikėja Nr. 33, P2).

Karo sampratos suvokimas demonstruoja didėjančią įtampą individualiai, nes mikro lygiu yra parodomos skirtys tarp karo įtakos „per atstumą“ ir tada, kai tai tampa tiesiogine, šalia esančia grėsme. Tai, viena vertus, siejasi su aptartomis karo patirčių kategorijomis. Kita vertus, skirstymas pagal patirties intensyvumą gali sulaukti ir tai paneigiančių pavyzdžių. Pats aktualiausias ir ne sykį pasakojimuose girdėtas karo sampratos apibrėžimas – karas tapo dabarties grėsme visiems Ukrainos žmonėms be išimties, ypač vertinant staigų karo veiksmų pasikeitimą ar pajėgų permetimą iš vienos lokacijos į kitą. Šiuos pasikeitimus taip pat pavyko išgirsti ir užrašyti, nes atviri pokalbiai apie karą, su tuo susiję klausimai atskleidė, kad pateikėjai yra šio proceso šeiminkai, jie gali patys pasakyti ką reikia žinoti norint suprasti karo reikšmes ir prasmes. Tyrėjas įsipareigoja integruoti dalyvių patirtis į tyrimus taip, kaip numato pasirinktos prieigos.

Sudėtingų mikro istorijų papasakojimas leido žmonėms patirti kas yra vertybinis gyvenimo pagrindas net ir baisiausiomis karo sąlygomis – žmogiškumas, atjauta, asmeninės moralės stiprinimas ir neretu atveju pozityvumo išraiškos pasakojant savitą istoriją. Be to, mikro perspektyvos

⁷⁶ Minimas karas.

„balsų iš apačios“ galia vienareikšmiškai atsispindėjo ne tik gebėjime reiškinius pamatyti tokius, kokie jie yra, tačiau atrasti ir emocinės būklės kare subtilybes.

Visos išgirstos ukrainiečių istorijos ir jomis paremti atradimai patvirtina, kad žmonės stengiasi perteikti ne tik tai, koks neigiamas yra karo turinys, bet kartu su tuo girdimos viltys, kad karas yra galimybė atsikratyti nepriimtinos, primestos tvarkos ir tapti europinio pasaulio žemėlapiu dalimi. Tai buvo galima suvokti ne tik kaip politinį (ideologinį), bet kartu su tuo ir moralinį argumentą. Čia yra svarbios ne vien būtinės karo patyrimo išraiškos. Tapatybe, etniniu ir pilietiniu santykiu tarp tos pačios valstybės žmonių besiklostančios situacijos kare buvo dažnai girdimos ir įvertintos kaip tai visuomenei tuo metu svarbios renkantis kuria kryptimi judėti toliau.

Apibendrinant galima sakyti, kad mikro perspektyva paremtų kasdienių karo detalių, orientuotų į žmogaus socialinę realybę aptarimas, yra bendro karo tyrimų lauko dalis. Tačiau tai neapsiriboja vien antropologiniais ir etnologiniais požiūriais bei šių disciplinų siūlomomis etnografinio metodo galimybėmis. Šiame skyriuje, įvardinus pagrindines karo sampratos kategorijas, platesnis dėmesys bus skiriamas klausimui – kodėl Ukrainoje vykstančio karo sampratą, paremtą mikro perspektyva bei antropologinės tradicijos idėja, reikia susieti su platesniu akademinio lauku? Ką tai duoda ir kodėl tai aptarti yra svarbu?

5.1. Karo sampratos: kategorijos ir apibrėžimai

Mikro karo sampratos analizė labai aiškiai parodė, kad nėra vieno būdo, kuris būtų tinkamas sudėti visas karo abstrakcijas į vieną karo apibrėžimą ir pateikti kaip universalų, visiems tinkantį konceptą. Šalia jau minėtųjų skirtingų įsivaizdavimų, tam įtakos turi ir tai, kad tiriamos karo bendruomenės veikia savitame kontekste, o erdvės supratimas karo metu taip susiaurėja, kad išnyksta

tam tikros iki tol egzistavusios skirtys⁷⁷. Todėl „balsai iš apačios“ nusako kur ir kokiais kriterijais remiantis prasideda analizė. Karas žymi nuolatinį pokytį kasdienybėje, ar ji būtų karo lauke kariaujant ar laukiant karo baigties namie, taip pat nestabilumą ir dėl to kintančius individualius pasakojimus. Tokiu atveju itin aktualiomis tampa jau minėtosios karo patirčių grupės, kurios ir išpildo individo vs. kolektyvo susietumą, supanašėjimą karo metu.

Dar 2022 m. kovo pradžioje, pačiame karo veiksmų pradžios įkarštyje, buvo kalbama, kad ukrainiečiai kovoja „žmonių karą“ ir kiekvienas nuo „viršaus iki apačios“ yra įtraukiamas⁷⁸. Ypatingai žiniasklaidoje didelis dėmesys buvo skiriamas karo padariniams civiliams, viešai įvardijant kaip ilgalaikį poveikį ateities kartoms⁷⁹.

Pagrindinės šiame tyrime diskutuotinos ir kompleksinės karo interpretacijos apima ne tipinę mikro perspektyvos siūlomą smurto tyrimo pusę, bet įgalina žmones pačius pasakyti ar tai yra pagrindinis dėmuo. Disertacijos analizė leido susidaryti nuomonę, kad smurtiniai veiksmai nebėra tai, kas visapusiškai gali apibrėžti karą. Atsirado tiek teorinių, tiek praktinių karo apibrėžimo dėmenų, kurie buvo nepastebėti, taigi buvo tiriamas ne tik tiesioginis karo supratimas pateikiant apibrėžimus, bet kartu su tuo ir pokytis žmonių mąstymo struktūrose. Karo sampratos aptarime per patirtis telpa savojo „aš“ matymas, visuomenės vaidmuo pasipriešinimo procesuose, asmeninis ir nacionalinis santykis su Ukrainą užpuolusia Rusija. Konstruodami savitą karo sampratą pateikėjai parodė, kad karas juos ne tik išmokė iš naujo įvertinti save ir suprasti kokios yra savęs vaizdavimo praktikos.

⁷⁷ Ukrainoje iki karo ir karo metu yra ištis nemažai vidinių skirčių, kurios nėra taip garsiai įvardijamos dabar, kai šalyje reikia tvarkytis su invazijos pasekmėmis. Tačiau teisingumo dėlei, karas nepanaikina objektyvių skirčių ir politinio pasirinkimo galimybės kuriai pusei priklausyti ir ką palaikyti.

⁷⁸ Nataliya Gumenyuk. 2022. Washingtonpost.com 03 07. Ukrainians are fighting a people's war – and everyone is involved, from top to bottom <https://www.washingtonpost.com/opinions/2022/03/07/ukrainians-are-fighting-a-peoples-war-at-terrible-price/> [žiūrėta 2024 08 01].

⁷⁹ Ukraine: Report Reveals war's long-term impact which will be felt for generations. 2024. <https://news.un.org/en/story/2024/02/1146842> [žiūrėta 2024 07 02].

Teoriškai karas yra konceptualizuojamas keliais būdais:

a) Karas, pasak girdėtų istorijų, yra grėsmės, baimės, mirties, sproginų, karinės technikos ir žiaurumo išraiška. Kai praskrenda lėktuvai, yra gesinamos šviesos, gyvenimas vyksta tamsoje, nes tai yra tiesioginis susidūrimas su „kitu“ ir jo priešiškais veiksmais. Buvo sudarytos prielaidos manyti, kad kai karas prasidėjo, iš pradžių jis asocijavosi su labai baziniais buitinais poreikiais, kaip antai maisto, vandens, medikamentų trūkumu ir paieškomis. Tai iš pamatų sukretė lengvai pasiekiamas kasdienės rutinos praktikas. Karas yra nenusipėjamas dalykas ir kiekvieną dieną žmonėms primena, kad gyventi reikia čia ir dabar, nes nežinia kas bus rytoj, nežinia kas bus su artimaisiais, su giminėmis. Be to, labai aiškiai buvo galima matyti ir jausti kaip žmonės karo pradžioje prisiminė visą gyvenimą, aiškiai žymėjusį taikios kasdienybės ir ramybės pabaigą. Nors karo supratimas šioje vietoje yra išorinių veiksnių pasekmė, bet pirmiausia įvyksta savitos pasaulėžiūros pasikeitimai, kurie leidžia apibendrintai teigti, kad „karas yra apie santykį su savimi“. Plačiau įvardinant – santykio su savimi, savo lūkesčių kare išraiška.

b) Tai, kaip žmonės reagavo į karą ir kokiomis istorijomis jie dalijosi, rodo, kad įvardijami žiaurumai ir karo sukeliamas skausmas yra nedidelė dalis viso karo supratimo. Tampa pakankamai aišku, kad vien ginklu, sukeliančiu nepageidaujamus poveikius, karas nėra kariaujamas. Žmonės pasitelkia daug stipresnius įrankius. Kaip antai, ukrainiečių mintimis paremta karo samprata iliustruoja, kad kare susiklostė stiprios bendrystės, vienybės, noro būti naudingi ir pagalbos vienas kitam visuomenėje situacijos. Tai moralinio ir iš žmonių priklausymo Ukrainai jausmo kylantis karo apibrėžimas. Jis tampa dar svarbesniu, kai aplink yra matomi visapusiški praradimai.

c) Karas yra viso ko sunaikinimas, tarsi prilyginant tai ištisas gyvenvietes nusiaubiančiam uraganui, kai niekas kaip buvo negriš, o fizinių galimybių ir ekonominių resursų tam atsilaikyti yra mažai. Tai, kas yra Rusijos daroma Ukrainoje, pateikėjams reiškia tik vieną – siekį sunaikinti ir nutraukti egzistavimą, nes karas vyksta prieš civilius gyventojus, jų kalbą, laisvę ir

politinį apsisprendimą. Kaip jau šioje disertacijoje buvo minima, nuo individualių patirčių nuosekliai yra pereinama prie didžiąjai daliai visuomenės taikomų diskursų ir jų įprasminimo. Apibendrintai tai paaiškina, kad karas yra apie santykį su „kitu“, kai susivienijus prieš bendrą agresorę yra kuriama tapatybė per bendruomeniškumą.

Taigi plačiai apimanti mikro perspektyva padėjo išsiaiškinti kaip ukrainiečiai konstruoja karo sampratą, leido tai labai kompleksiskai susieti su žmogumi ir jo patirtimis bei iš to suformuoti teorinius karo apibrėžimo konstruktus. Be kita ko, tyrinėjant karo konceptą, buvo pastebėti ir matomi platesni atradimai. Jie reikalauja atskiro dėmesio, nes suteikia papildomą matymą kodėl žmonės taip kalba ir kodėl ukrainiečių patirtimis paremta karo samprata įgauna tokį turinį, koks yra čia aptariamas.

Pirma, pasakodami apie karą žmonės tvirtai pasakė, kad nenorėjo ir nenori daugiau būti jokioje Sovietų Sąjungoje, nenorėjo būti carinėje Rusijos ar kokioje kitoje imperijoje ir visą laiką dėl to kovojo. Tai jau reiškia, kad karo apibrėžimas nėra galimas be „kito“, kuris sukūrė nesiliaujančią veikti karo aparatą. Visas šias mintis pasikartojančiai įžvelgiant pasakojimuose galima teigti, kad kalbinti pateikėjai norėtų, jog karas būtų ne tik dalies susitelkusios visuomenės, bet ir visos tautos kova už teisę būti savimi ir spręsti savo likimą. Galima daryti prielaidą, kad tai yra naujas pilietinės tautos kūrimosi etapas, ypač karo metu rodantis, kad mažėja visuomenės skirtys. Tai nėra ukrainiečius idealizuojanti, teigiamą pokytį demonstruojanti išvada. Tačiau remiantis destruktinės karo galios įrodymais, toks matymas galėtų būti kaip vienas iš atradimų apie neišvengiamos, nuspėjamos situacijos iššaukiamas atsilaikymo formas. Tai patvirtina požiūrių į vienas kitą ir tapatybės kare išvadas, kad karas formuoja tai, kaip individai mato valstybę ir sąveikauja vienas su kitu ne etiniu, bet pilietiniu ir politiniu pagrindu paremtais pasirinkimais. Tokios asmeninės istorijos ir karo interpretacijos iš esmės atliepia ilgus dešimtmečius besiformavusius kolektyvinius mitus, kurie kilo iš smurtinės ir priklausomybe nuo Rusijos paremtos tvarkos. Nuolatinis Rusijos mėginimas kvestionuoti

ukrainietišką tapatybę ir suverenumą atsispindi ir žmonių lūkesčiuose priešintis, kol atsiras galimybė nebebūti šioje socialinėje realybėje.

Kartu su tuo „balsų iš pačios“ įgalinimas atskleidė, kad minėtasis kultūrinio mentaliteto pokytis atsispindi ne tik požiūryje į visuomenę, bet ir žmonių suvokime kokioje šalyje jie nori gyventi. To vedami, nepaisant lyties, amžiaus ar socialinio statuso, jie kovoja kare, kurį interpretuoja per pasirinktas moralines ir vertybines kategorijas:

Pati svarbiausia dabar tai tikėtina mūsų laisvė. Laisvė tai toks didelis supratimas, kovojame už savo seną gyvenimą, kai pas mus niekas nebuvo ribojama, kur mes nebijojome jokių apšaudymų, nebijojome, kad kas gali atskristi, nebijojome gyventi ir galvoti apie ateitį. Už tai, kad mes paprasčiausiai būtume savo šalyje, su savomis taisyklėmis. Tikėtina už laisvę, tautą, žmones. Ir už tai, kad nebūti kaip tie, kurie mus užpuolė, nebūti kaip Rusija, rusais kurie negali [...] už galimybę būti savimi ir daryti tai, ką mylime (Pateikėja R10, P2).

Ukraina ne Rusija. Ir nebūti Rusija tai tikriausiai toks pagrindinis argumentas, kuris kalba apie Ukrainą vienijančią idėją. Noras pasirinkti civilizuotą gyvenimo būdą. Būti demokratine visuomene (Pateikėjas Nr. 30, P2).

Mikrolygmeniu sukurta ir iš dalies ateities vizija paremta karo samprata nusako ne tik dabarties momentą. Akivaizdžiai žmonėms rūpi kas buvo praeityje, su jų gyvenimais iki karo ir kas gali padėti galvoti apie būsimus taikius gyvenimus struktūruojančias perspektyvas. Kitas dalykas, tai demonstruoja įvairiapusių praradimų grėsmę ir tarsi labai aiškiai išreiškiamą poziciją kaip pasaulis turėtų veikti ateityje, pasibaigus karui Ukrainoje. Maža to, kraujo praliejimas yra cikliška pasikartojanti būseną globalioje istorijoje, todėl individai, kurie iš arti mato ir jaučia kas vyksta, savo pasakojimais ragina

valdyti brutalias karo veiklas ne tik Ukrainoje, bet bendrai imtis politinių sprendimų ir ieškoti tinkamų įrankių.

Visgi karo apibrėžimas yra veikiamas ne tik asmeninių patirčių ir nuomonių, bet aplinka, viešosios analizės ir pasikartojantys kolektyviniai naratyvai palieka vietos diskusijai ar iš tiesų individai pasakoja autentiškas istorijas, išimtinai atliepiančias dabartinį karą. Štai viena iš iliustracijų yra materialus karo supratimas: *karas tai [...] na tai kokie nors veiksmai, kurie vyksta iš vienos pusės prieš kitą pusę, su motyvais paimti teritoriją, teritorijos gaudymas, gyventojų gaudymas, šalies krypties pakeitimas* (Pateikėjas Nr. 13, P3). Tai politinio pobūdžio apibrėžimas, kuris tarsi nepasako nieko naujo, kas jau nėra išsakyta akademinėje literatūroje, arba griežtai suformuotas išankstinio pateikėjo žinojimo. Kita vertus, tai žymi tam tikrą patyrimu paremtą atstumą tarp pateikėjo ir karo veiksmų. Todėl tokiu atveju kyla viena iš rizikų, apie kurią buvo kalbama išsakant kritiką mikro perspektyvai ir jos ribotumams daryti visa apibendrinančias išvadas.

Individualios ukrainiečių perspektyvos rodo būtinybę kaskart peržiūrėti karo koncepciją ypač sparčiai besikeičiančių pasaulio karų akivaizdoje. Karo samprata papildoma nauju socialinės tikrovės turiniu, tačiau signalizuoja vietinio ir globalaus kontekstų ryšio svarbą. Ukrainos žmonės savo istorijomis kurdami karo sąvoką diskutuoja apie tai, ko nebuvo iki 2022 m. pradžios ir kas tapo naujos pradžios simboliu. Į sąvoką jie sudeda tris svarbias dalis: kasdienybę, visuomenę ir valstybę. Tai tampa aktualūs kertiniai žodžiai, kurie susijungia tarp daugybės kitų šiame tyrime išvardintų istorinių, socialinių ir politinių elementų. Tai, koks apibendrintas karo apibrėžimas išliks, priklausys ateities istorijos pasakotojams, atliepiantiems XXI a. Europos pokarinę tvarką sugriovusią Rusijos karinę agresiją.

Apibendrinant, išsiaiškinus pagrindines individualias karo sampratas išraiškas galima suprasti, kad joms įveiksminti yra svarbūs ir kiti įvykiai, kurie jau vyksta platesniu visuomeniniu ar nacionaliniu mastu. Taigi ar individų požiūriai visapusiškai atsako į klausimą kaip susitelkusios visuomenės

priešinasi pradėti brutaliai invazijai? Kas yra kalbama apie pasirinktų karo strategijų taikymo ribas, priešo motyvų supratimą ir galimas globalias karo implikacijų tendencijas? Šie klausimai ir karo fenomeno masiškumas kviečia diskutuoti už tyrėjos pasirinkto tyrimo ribų. Be to, viename iš skaitytų bei analizuotų akademinų Ukrainoje vykstantį karą gvildenančių tekstų buvo teigiama, kad į karą reikėtų pažiūrėti ne tik per mikro perspektyvą, bet savo ruožtu įtraukti ir makro reiškinius. Vokiškai tai buvo įvardinta *Zeitenwende* – istorinis lūžio taškas, kuris daug kam padarė įtaką: nuo prekybos, gerovės, saugumo, karo ir gebėjimo globaliai tarptautinei visuomenei atsilaikyti prieš tokius iššūkius kaip klimato kaita, skurdas, nelygybė (Flockhart, Korosteleva 2022: 466). Tai pasirodė svarbu nusakant dabartinę geopolitinę situaciją prasidėjus Rusijos karui Ukrainoje, nes pasikeitė ne tik vidiniai valstybių prioritetai, bet ir globalūs suvokimai. Šių dalykų supratimo poreikį pateisina ne tik noras karo Ukrainoje tyrimą konceptualizuoti plačiau, bet ir metodologiniai niuansai: mikro prieigos trūkumai, kurie yra įvardijami teorinėje ir metodologinėje dalyse, iš esmės skatina tyrimo objektą apžvelgti plačiau. Be to, mokslinėje literatūroje ne kartą buvo akcentuota, kad Rusijos karinė invazija Ukrainoje visiškai pakirto po Šaltojo karo nusistovėjusios tvarkos pamatus ir iššaukė pasaulinės transformacijos laiką⁸⁰. Tad tyrėjos žiniomis, karo tematika susidomėjusių yra išties nemažai. Tarpdisciplininių tyrimų integracija yra svarbi dalis, nes pastiprina lauko išmanymą ar leidžia jį papildyti kitais, viešais diskursais. Kitas svarbus aspektas – darbe buvo atskleista, kad karas įvairiais aspektais ir išsamiai tyrinėtus skirtingų disciplinų atstovų, pradedant pasirinktos mikro perspektyvos pristatymu. Siūlomos tarpdalykinės akademinės analizės perspektyvos apima ir apsiriboja regioninėmis ar geopolitinėmis implikacijomis, todėl jos yra papildomos šio darbo etnografiniais mikro karo sampratos atradimais.

⁸⁰ Global Memo. 2023. The Invasion That Shook the World, <https://www.cfr.org/councilofcouncils/global-memos/invasion-shook-world> [žiūrėta 2024 07 06].

5.2. Viešojo diskurso aktualumas: sąsajos ir skirtumai

Karas Ukrainoje skaičiuoja jau trečius metus, o disertacijos tyrimo duomenys yra sutelkti į pilno masto invazijos pradžios ir karo veiksmų intensyvėjimo laiką pirmaisiais mėnesiais ir pirmaisiais karo metais. Tolimesnio konteksto supratimui ir besitęsiančio karo tęstinumo išlaikymui yra svarbūs ir viešajame diskurse karo Ukrainoje tematiką pristatantys įvairūs pasakojimai. Tai rodo nuolatinį įsitraukimą į karo situacijos eigos stebėjimą ir pateikia visiems prieinamų karo istorijų ar pavienių pasikalbėjimų ištraukų⁸¹.

Nuo pat karo pradžios besidomint tuo, kas vyksta Ukrainoje, ir gilinantis į žmonių laikyseną, buvo galima rasti labai daug, skirtingų socialinių visuomenės grupių istorijų. Jie išlaiko asmeninių patirčių svarbą: leidžia išsakyti kas atrodo prasminga žinoti kitiems, išskirti išgyvenamas akimirkas, pasakojimą kreipti taip, kaip tuo metu atrodo teisinga. Patirtys, kurias galima aptikti viešai, iš esmės siejasi su šioje disertacijoje išskirtomis patirčių kategorijomis, tačiau vis dėlto skiriasi informacijos pateikimas: interviu metodas yra pakeičiamas laisvo minčių dėstymo, dienoraščio ar vientiso istorijos pasakojimo metodu⁸².

Akademinės ar žurnalistinio pobūdžio refleksijos atskleidė kaip nuo pirmųjų karo valandų galima stebėti kokiomis karo istorijomis žmonės dalijasi, kokie lemtingi ir neišvengiami gyvenimo pokyčiai prasidėjo. Kita vertus, tai, kuo žiniasklaidoje ar socialiniuose tinkluose dalijasi žmonės yra panašaus turinio kaip šiam tyrimui tiesiogiai kalbintų pateikėjų požiūris: neįprastas karo režimas, nesiliaujantys fiziniai karo veiksmai, tokie kaip sproginėjančios bombos ar griauinama infrastruktūra, praradimai ar neįgyvendintų svajonių likučiai, gyvenimo sąlygos, mentalinė sveikata, prieiga prie finansinių ar

⁸¹ Ukrainian war: Stories of love and survival one year on. 2023.

<https://www.unfpa.org/ukraine-war-stories-love-and-survival-one-year> [žiūrėta 2024.07.03].

⁸² Voices from Ukraine, Huri Ukrainian Research Institute Harvard University <https://huri.harvard.edu/voices-ukraine-0> [žiūrėta 2024 05 01].

švietimo resursų⁸³. Viešai prieinamuose tekstuose ar straipsniuose⁸⁴ yra nemažai fiziškai fronte reziduojančių karių istorijų, kurios labai aiškiai parodo, kad karinėse pozicijose veikiantys žmonės yra labiau nei kiti ribojami erdvės ir laiko, dėl to pasirodo esantys itin struktūruoti ir turinį dėsto griežtai pagal karinę logiką. Tai būdinga tik specifinę, daug brutalesnę ir pirminę konvencinio karo patirtį turintiems žmonėms. Vieno kario teigimu:

Fronte yra susijusi su amunicijos tiekimu ir susijusi su personalu, rusai kaip zombiai [...] jie pranašesni ir laimi skaičiais... jie pasiima žemes skaičiais ir stumia jas tolyn. Mes tai paimame žvalgybos pagalba ir taktikomis. Žmonės... pavargo ir tiek... Bus sunku, bet mes pabandysime⁸⁵.

Citata supažindina kur slypi skirtingų patirčių susietumas karo analizės rėmuose: nuo karo taktikų iki žmogaus vaidmens kare.

O bendra karo kasdienybė rodo realybės pakitimą per tam tikras fizines išraiškas: namų netekimą, elektros sutrikimus, slėptuves, šaltį, priverstinį išvykimą⁸⁶. Tai yra tie akcentai, kurie taip pat buvo aptinkami disertacijoje, ypač gilinantis į tai, kaip pačioje karo pradžioje atrodo į žmogaus aplinką ir būkles nukreiptos karo situacijos. Viešojo diskurso analizė, kuri gali būti labai plačiai ir daug apimanti, siejasi su bendru mikro perspektyvos pagalba tyrinėtoms karo sampratos sustiprinimu ir papildymu:

⁸³ Ukraine: Stories of resilience amid two years of war and a decade of conflict. 2024. Ukraine crisis <https://www.rescue.org/eu/article/ukraine-stories-resilience-amid-two-years-war-and-decade-conflict> [žiūrėta 2024 05 06].

⁸⁴ First-hand accounts, <https://euromaidanpress.com/category/russian-aggression/first-hand-accounts/> [žiūrėta 2024.07.16].

⁸⁵ Nick Paton Walsh, Anna-Maja Rappard, Kosta Gak and Brice Laine, Captured, injured, but undeterred. One soldier's life fighting for Ukraine. 2024. <https://edition.cnn.com/2024/02/23/europe/ukraine-russia-war-soldier-frontline-intl/index.html> [žiūrėta 2024 06 01].

⁸⁶ Joshua Kroker. 2023. "We have never been stronger": A first-hand report from Ukraine <https://neweasterneurope.eu/2023/01/03/we-have-never-been-stronger-a-first-hand-report-from-ukraine/> [žiūrėta 2024 07 20].

Negaliu žiūrėti naujienų be ašarų; Kiek vaikų mirė, kiek vaikų sužeista, ir kiek palikta be tėvų? Tai baisu, labai baisu. Galo nematyti, užsitęsęs karo pobūdis yra dažnai vienas kertinių veiksnių, sukeltantis psichologinę naštą ukrainiečiams⁸⁷.

Kitaip tariant, karo ir emocijų tematika yra neišvengiama. Ši retorika iš dalies žymi ir karo kaip rutinos dalį, kuomet nesibaigiantys ir pasikartojantys patyrimai struktūroja psichologinę kasdienybės ir sveikatos sritis.

Taigi bandymų aprašyti, nusakyti ir analizuoti karą įvairiomis formomis yra daug. Be to, temos aktualumas ir svarba tarptautinėje erdvėje žymi, kad tyrimams vietos yra. Taip pat svarbu paminėti, kad šaltinių gausumas ir fizinis jų aprėpties poreikis yra akademinė problema ir iššūkis. Ypač besikeičiantis karo pobūdis, didėjantis karo aukų ir įvykių skaičius indikuoja kad naujos medžiagos kasdien yra vis daugiau. Todėl skirtingi akademiniai požiūriai gali leisti ne tik įkontekstinti atliktą tyrimą, bet ir atrasti kritinių įžvalgų, kurios nutolina nuo mėginimų taikytis į objektyvios tiesos kūrimą.

Apibendrintai teigiant, mikro perspektyvos teoriniu požiūriu ir etnografiniu tyrimo būdu surinktos medžiagos unikalumo atskleidimas yra galimas ne tik ieškant panašumų ir skirtumų viešajame diskurse, bet ir per matomas makro dėsnių analizės gimininguose tarpdalykinių požiūrių diskursuose. Priešingai nei vien remiantis ukrainiečių deklaruojamais individualiais požiūriais, pavieniai žmonės makro kontekstuose yra suvokiami tik kaip dalis proceso, kuris yra veikiamas „iš viršaus“: tarptautinė aplinka, strateginiai valstybinio lygmens sprendimai ir iššūkiai, tarpvalstybiniai santykiai bei gilesnis istorinis supratimas globalioje erdvėje. Be to, labai nemaža dalis disertacijos tyrime pateikiamos istorinės ar kitos ukrainiečių pasakojimus pagrindžiančios ir patvirtinančios medžiagos yra ne tik antropologinio ar etnologinio pobūdžio. Stipriai perspina

⁸⁷ *I can't watch the news without tears; How many children have died, how many children injured, and how many been left without parents? It's scary, very scary. With no end in sight, the war's prolonged nature is often one of the key factors taking a psychological toll on Ukrainians (Šaltinis: Ukraine: Stories of resilience amid two years of war and decade of conflict).*

politologinis, sociologinis ir istorinis diskursai, todėl tai tapo neatsiejama mikro perspektyva tiriamos karo sampratos dalis.

5.3. Nuo mikro- iki makro-: tarpdalykinės karo Ukrainoje tendencijos ir lyginamieji atvejai

Tarpdalykiniai požiūriai praturtina ne tik pristatytas mikrolygmens karo sampratos išvadas, bet ir leidžia susipažinti su platesniu karo Ukrainoje aptarimu ir vertinimu. Tarpdalykiniai tyrimai karo apibrėžimą ir supratimą pasiūlo remiant skirtingais pjūviais, kurie gali atspindėti ne tik individų, politinių ar karinių grupių veiksmus fronte, bet ir tarp valstybių susiformavusias santykių praktikas. Be to, yra labai prasminga pristatyti diskusijas, kurios reikšmingai formuoja kompleksinę šiuolaikinių karų ir konfliktų istoriją.

Pilno masto karas Ukrainoje sukėlė stiprią humanitarinę krizę Europoje, nes aktyvūs karo veiksmai, masinė žala infrastruktūrai, brutalūs karo nusikaltimai prieš žmones pastūmėjo ukrainiečius palikti savo namus (Deineko 2022: 5). Sociologinis požiūris leidžia papildyti ir įtvirtinti prielaidą, kad individualus karo supratimas susiveda į grupinės situacijos aptarimą. Galima rasti sociologinių tyrimų, kuriuose analizuojama kaip skiriasi gerovė, savęs suvokimas ir adaptacija prie naujų sąlygų tų žmonių, kurie dėl karo buvo priversti išvykti iš šalies, ir tų, kurie liko savoje šalyje ((Brienna Perelli-Harris, Zavisca, Levchuk, and Gerber 2023–2024: 1171). Tai atliepia ir šios disertacijos karo patirčių kategorijas, kurios nurodo kas lemia, jog individualios istorijos gali būti ir panašios, ir skirtingos vienu metu. Kita vertus, Ukrainos žmonės ne tik išvyko iš savo krašto, bet savo ruožtu užklupusio karo kontekste jie pademonstravo stiprią karinę ir pilietinę pasipriešinimo pusę, savanorystės praktikas, visapusišką pasitikėjimą visuomenės viduje (Deineko 2022:18). Tai neabejotinai atliepia socialinės vienybės ir susitelkimo idėją, į kurią buvo labai nemažai gilinamasi ir disertacijoje tyrinėjant kaip karo metu atrodo bendruomeniškumas. Be to, pergalė kaip tokio bendruomeniškumo pavyzdys

yra visus vienijantis veiksnys, kuris, aktualizuojant disertacijos atradimus, yra netgi siejamas su minėta pačių ukrainiečių įvardijama „laimėtojų“ tapatybe. Remiantis sociologiniu požiūriu, vienintelis galima taikos scenarijus yra susijęs su galutine karo baigtimi – Ukrainos pergale⁸⁸. Pasitelkiant sociologijos klasikų aiškinimus, karai sukelia kolektyvinius sentimentus, stimuliuoja palaikančią dvasią ir patriotizmą bei veda į vieną bendrą tikslą – stipresnę visuomenės integraciją (Durkheim 1951: 166). Kanados sociologas Jeffrey Stepnisky teigia, kad toks Rusijos elgesys, koks yra stebimas Ukrainoje, demonstruoja, jog Putinas mato Ukrainos kultūrinės tapatybės stiprybę ir reikšmę⁸⁹. Todėl galima daryti prielaidą, kad atsiranda daug platesnė ir globalesnė problema: Rusijai nėra priimtinas Ukrainos besąlygiškas nepriklausomybės nuo Rusijos politinio, kultūrinio ir geopolitinio konteksto ir europietiško požiūrio siekis. Tuo buvo galima įsitikinti ir remiantis respondentų teiginiais.

Sociologų požiūris padeda išlaikyti dėmesį ne tik karo sukeliams pokyčiams ir visuomenės struktūroms, bet įveda į pavienių grupių, šiuo atveju, moterų kare tyrimus. Tai siejasi ne tik su disertacijos tyrimo autorės moterų Ukrainos kare tematikos tyrinėjimais, tačiau ir su moterų ryškiu vaidmeniu kare Ukrainoje bei jų pozicijos aktualizacija. Ukrainos sociologė Tamara Martsenyuk pristatė moterų dalyvavimo kare problematiką, pabrėždama dar vieną reikšmingą bendros situacijos šalyje transformaciją, kuri papildė disertacijoje aptartas idėjas apie norą būti naudingais, prisidėti ir įprasminti savitą indelį į egzistencinę kovą. Moterų vaidmuo viešojoje sferoje nuo 2014 m. tik stiprėja, jas norima pristatyti kaip aktyvias, įvairių pasipriešinimo formų dalyves: moterys ne tik imasi skirtingų vaidmenų kare, pradedant savanorėmis, baigiant karinių pajėgų narėmis, tačiau išreiškia požiūrį, kad yra pasiruošusios dalyvauti fizinėse kovos dalyse iki Rusijos okupacijos pabaigos (Martsenyuk,

⁸⁸ Michael D. Kennedy. 2023. How Russia's Invasion of Ukraine Matters: A Knowledge Cultural Sociology <https://www.asanet.org/footnotes-article/how-russias-invasion-of-ukraine-matters-a-knowledge-cultural-sociology/> [žiūrėta 2024 07 07].

⁸⁹ Jeffrey Stepnisky. 2022. We should all be concerned that Putin is trying to destroy Ukrainian culture, The Conversation. Available at: <http://theconversation.com/we-should-all-be-concerned-that-putin-is-trying-to-destroy-ukrainian-culture-179351> [žiūrėta 2024 07 06].

Phillips 2023). Kita vertus, kai kurios analizės yra skirtos ne tik pokyčiui moterų savivokoje aptarti, tačiau svarbiau yra pati karo esmė: kaip karas veikia moteris ir kaip jas skatina keistis kartu su karo diktuojamomis neįtikėtinomis situacijomis, neapibrėžiant savęs per vieną vaidmenį, bet gebant prisiimti atsakomybę skirtingose srityse.

Galima pasakyti, kad Ukrainoje vykstantį karą tyrinėjant sociologiniu požiūriu, yra svarbu suprasti, kad ne tik dabarties geopolitinės realybės kontekstas nusako esamą padėtį, bet taip pat atitinkamai yra atliepiami metodologiniai ir teoriniai principai: viena vertus, padaryti kuo platesnes ir visuotinumą užtikrinti leidžiančias išvadas, o, kita vertus, užčiuopti empirinę realybę, kuri vis keičiasi (Mann 2023: 3).

Karo realybės kontekstas yra svarbus ne tik tiems, kurie patiria karą, bet ir tiems, kurie taiko išorines strategijas karo pasekmių mažinimui ar karo sustabdymo veiksmų planų kūrimui. Politologinę mintį plėtojančioje akademinėje bendruomenėje Rusijos karo Ukrainoje analizės apima strateginius tikslus, atliepiančius nacionalinius interesus bei politinius niuansus ir geopolitinio susiklostymo ir iš to kylančių istorinių naratyvų svarbą. Kanadiečių politologas Bohdan Kordan (2022: 164) bendrą Rusijos karo kontekstą Ukrainoje apibrėžia per dvi istorijas. Pirmoji atliepia Ukrainos kaip europietiškos ir globalios vakarietiškos tradicijos besilaikančią pusę; antrąja yra teigiama, kad Rusijos istorija yra apibrėžiama kaip praeities idėjų apie autoritarinį valdymą, centralizuotą galią ir imperializmą rinkinys. Iš vienos pusės, tai yra valstybės lygmens struktūros klausimas, tačiau, kita vertus, vis tiek yra įtraukiamas istorinis momentas, kuris lydėjo ir šio tyrimo pateikėjus karo sampratos kūrimo etapuose. Čia susipina ne tik kontekstiniai, istoriniai ir politiniai dalykai, nes tai galima sieti su tyrimo pateikėjų išanalizuotais svarstymais apie save ir „kitą“, kai atsiranda aiškios simbolinės ribos, kurios formuojamos ne tik dabartinio karo pamokų, bet ir istorinių nesusikalbėjimų ir konfliktų.

Estų kilmės politologė Maria Mälksoo (2023: 471) prideda savo įžvalgą, kad Rusijos invazija Ukrainoje yra daug dalykų atvaizduojantis reiškinys: agresijos karas; antras bandymas teritorinio užkariavimo tikslais po Krymo aneksijos ir karo Donbase; imperinis karas tautinių valstybių kontekste ir siekis paneigti bet kokią Ukrainos politinį suverenitetą ir nepriklausomybės siekį. Kyjivo nacionalinio universiteto Mohylos akademijos politikos mokslininkas Taras Kuzio (2022) analizuoja rusiško mentaliteto apraiškas, pasireiškiančias imperialistinio nacionalizmo kontekste ir tai, kad yra neigiamas Ukrainos ir ukrainiečių egzistavimo klausimas arba skatinamas sovietų eros nacionalizmo naratyvas apie ukrainiečius nacistus. Mälksoo be kita ko paaiškina, kad Rusijos karas prieš Ukrainą demonstruoja ne tik globalų kontekstą. Karas atskleidžia kas istoriškai turėjo galimybę kalbėti už save, o kas ne, bei kam šis karas atvėrė visus kelius įgalinti savitus balsus ir patirtis (2023: 479).

Jungtinės Karalystės tapatybių ir posovietinės politikos tyrėjos Eleonora Knott (2022: 49, 50) viename iš tekstų analizavo egzistencinį nacionalizmą, kuris remiasi dviguba logika: viena yra susijusi su Rusijos karo Ukrainoje užmojais ir motyvacija bet kokia kaina skatinti ir siekti karo, o tuo tarpu Ukrainos motyvacija kovoti bet kokia kaina ir bet kokiomis priemonėmis rodo priešingą pusę. Šios dvi viena kitai prieštaraujančios linijos aiškiai identifikuoja ne tik dabartinius santykių modelius, bet ir istorinius naratyvus, kurie atliepia tai, kas šimtmečiais buvo laikoma norma ir kas atspindi valstybinio lygmens klausimus. Komplicuota dviejų valstybių santykių istorija driekiasi šimtmečiais atgal ir yra paremta nelygia sąveika, suformuota Rusijos imperializmo⁹⁰.

Politologė Marnie Howlett išskleidžia dar kitokią analizės perspektyvą, kuri viena vertus, yra susijusi su aptariamo nacionalizmo, valstybės kūrimosi praktikomis, tačiau, kita vertus, atsigręžia į visuomenę ir klausia: kaip yra per(kuriama) tauta iš apačios, koks modelis pasirenkamas ir kokią įtaką Rusijos

⁹⁰ Taras Kuzio, 2023. Putin's invasion shatters the myth of Russian-Ukrainian brotherhood <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/putins-invasion-shatters-the-myth-of-russian-ukrainian-brotherhood/> [žiūrėta 2024 07 08].

karo Ukrainoje kontekstas daro tautinėms konstrukcijoms (Howlett 2022: 64). Politologė viename iš savo straipsnių naudoja „kasdienio nacionalizmo“ konceptą, kuriuo remiantis yra tyrinėjamos kasdienės socialinės praktikos, patirtys ir reikšmės, besisukančios apie tautiškumą. Ši „kasdienio nacionalizmo“ idėja leidžia tyrinėti kaip nacionalizmas yra manifestuojamas paprastų žmonių gyvosiose patirtyse, tam tikruose laiko ir erdvės kontekstuose (Knott 2016: 45, 52). Tai tarsi meta iššūkį institucinėms, valstybės lygmens praktikoms, kurios neretai neįtraukia individualaus dėmens dominuojančiuose naratyvuose ar diskusijose. Kita vertus, erdvės ir vietos aspektai lieka diskusiniu klausimu, nes fizinės vietos svarbą keičia idėjiniu pagrindu konstruojamas vertybių, požiūrių ir mąstymo pokyčių rinkinys. Visgi tikrai galima pritarti Marnie Howlett, kad kasdienis žmonių gyvenimas dramatiškai pasikeitė, o pokyčiai buvo viena stipriausių pirminių karo pasekmių. Į tai atsižvelgiant pasikartoja argumentas, kad karo samprata yra kaip kasdienių individualių, visuomeninių ir valstybines aktualijas atspindinčių patirčių išraiška.

Siejant su šios disertacijos tematika, galima pasiremti Vilniaus Universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto mokslininko, karo istoriją tyrinėjančio Deivido Šlekio mintimi, kad mes skirtingai suprantame kas yra karas. Nuo to, kaip bus apibrėžta karo sąvoka, priklausys ne tik sprendimai kaip turėtų karas būti kariaujamas, bet ir tai, koks bus politinių sprendimų procesas. Kartu su tuo teigiama, kad Rytų Europoje karas turi egzistencinę pusę⁹¹. Vilniaus Universiteto Tarptautinių santykių instituto profesorė, politologė Dovilė Jakniūnaitė svarstė apie karo Ukrainoje vertinimą iš šalies. Kodėl ne visos šalys apie Rusijos vykdomą karą Ukrainoje galvoja vienodai? Kodėl ne visur yra entuziazmo stebint ukrainiečių pasipriešinimą? Mokslininkė primena, kad iš esmės globalus pasaulis Ukrainos klausimu yra pasiskirstęs į kelias stovyklas, todėl reikia suprasti, kad ne visiems laisvės,

⁹¹ Deividas Šlekys. 2015. *Naujasis židinys-aidai*. Dvi karo sampratos: Pastabos civilizacijos ir istorijos rašymo klausimais <https://www.bernardinai.lt/2015-07-14-dvi-karo-sampratos-pastabos-civilizacijos-ir-istorijos-rasyimo-klausimais/> [žiūrėta 2023 03 03].

apsisprendimo ir taikos retorika Ukrainoje yra priimtina⁹². Skirtingi globalūs požiūriai yra tai, ko mikro perspektyva neapima, bet atskleidžia realybę tokią, kuri paskui tampa reikšminga žinojimo dalimi analizuojant platesnius požiūrius. Karas išmokė, kad viskas, kas buvo žinoma, prarado aktualumą tokį, koks buvo iki karo. Ukrainiečių kilmės amerikiečių istorikas Serhii Plokhii teigė, kad atėjo laikas mokytis iš istorijos, dabartinius įvykius vertinti istoriniame ir geopolitiniame kontekste, kad būtų galima suprasti ištakas, numatyti pasekmes ir pamėginti nutraukti prievartą (Plokhii 2023: 14).

2015 m., jau Rytinėje šalies dalyje vykstančio karinio susidūrimo kontekste, vienas žymiausių Ukrainą, Sovietų Sąjungą, Holokaustą tyrinėjančių akademikų – amerikiečių istorikas Tymothy Snyder teigė, kad Rusijos invazija, Krymo aneksija, ginkluotas separatizmas Donecko ir Luhansko srityse užbaigė ilgai besitęsiančią Europos ir Atlantinės erdvės istoriją, kuomet nustatyta tvarka ir suverenitetas buvo suvokiami kaip savaimė suprantami dalykai (Snyder 2015: 695).

Iš tiesų įtikinamai skamba Snyder pastebėjimas, kad Rusijos propaganda iš principo mėgino ciniškai pasirinkti taktikas apibrėžiant priešus fašistais, o agresijos karą kaip geopolitiką (Snyder 2015: 703). Dabar jau dėmesį sutelkus į nuo 2022 m. besiklostančią situaciją, Snyder pažymi kam ukrainiečiai priešinasi ir tai yra, pasak jo, elementaru: nacionalinio išnykimo grėsmei, kurią stiprina Rusijos kolonializmas, destruktijos karas. Jis yra skirtas išspręsti Ukrainos klausimą⁹³. Amerikiečių-britų žurnalistė bei istorikė Anne Applebaum tarsi apibendrina, kad yra iš tiesų aštri tiesa, jog karas baigsis tik

⁹² Dovilė Jakniūnaitė. 2022. *Lrt.lt 05 22*. Vakarai ir visi kiti: apie pasaulį, kuriam Rusijos agresija ne pati svarbiausia. <https://www.lrt.lt/naujienos/nuomones/3/1698587/dovile-jakniunaite-vakarai-ir-visi-kiti-apie-pasauli-kuriam-rusijos-agresija-ne-pati-svarbiausia> [žiūrėta 2024 05 04].

⁹³ Timothy Snyder. 2022. The war in Ukraine is a colonial war, *The New Yorker*, <https://www.newyorker.com/news/essay/the-war-in-ukraine-is-a-colonial-war> [žiūrėta 2024 07 06].

tuomet, kai Rusijos imperialistinė svajonė žlugs⁹⁴. Tačiau karas tęsiasi, o Rusijos invazija sulaukia begalinio pasipriešinimo:

Ukrainos ginkluotos pajėgos ir Ukrainos pilietinė visuomenė stabdo visą modernios formos katastrofą. Ukrainiečiai saugo tvarką, sukurtą po Antrojo pasaulinio karo, bet taip pat skinasi kelią link šviesesnės ateities. Jų didžiulės kasdienės pastangos pastūmėjo pasaulį link geresnių alternatyvų, kurių mums be jų trūktų. Bet jiems reikia mūsų už nugaros⁹⁵.

Reikia sutikti, kad karą neišvengiamai svarbu matyti globaliai, kartu derinant su žmogišką pasaulį atskleidžiančios perspektyvos siūlomomis galimybėmis⁹⁶. Istorinius argumentus apimančios analizės pateikia tai, ko mikro pasakojimai, paremti šių dienų karo patirtimi, neparodo. Be to, istorinio konteksto tyrimai suteikia išvalgų, padedančių prisiminti praeitį ir pateikia karo metodų bei principų paaiškinimus, leidžia įvertinti karo evoliuciją.

Ukrainoje vykstantį karą narpliojantys ekspertai ir mokslo atstovai iš principo stengėsi pakeisti naratyvus ir parodyti, kad Ukraina yra kaip Europos vartai, kultūrų kryžkelė, tiltas, kuris palengvina komunikaciją tarp, rodosi, skirtingų pašnekovų. Vis dėlto, išoriniam pasauliui Ukraina taip ir liko buferine zona, kuriai trūksta aiškių savos tapatybės mechanizmų ir praktikų⁹⁷. Tyrinėtos Ukrainos žmonių istorijos pasitarnauja kaip galimas naujo ir savito požiūrio įtvirtinimas. Nepaisant to, jog Ukrainoje yra gajūs su heterogeniškumu ir

⁹⁴ Anne Applebaum. 2023. The West must defeat Russia <https://www.ukrainianworldcongress.org/anne-applebaum-the-west-must-defeat-russia/> [žiūrėta 2024 07 06].

⁹⁵ Timothy Snyder. 2024. Ukraine holds back Apocalypse and Famine, <https://www.ukrainianworldcongress.org/timothy-snyder-ukraine-holds-back-apocalypse-and-famine/> [žiūrėta 2024 07 06].

⁹⁶ Olivia Lombardo. 2022. Timothy Snyder, Arne Westad offer insight on ongoing war in Ukraine, <https://yaledailynews.com/blog/2022/03/08/timothy-snyder-arne-westad-offer-insight-on-ongoing-war-in-ukraine/> [žiūrėta 2024 07 04].

⁹⁷ Olesya Khromeychuk. 2024. Ukraine fatigue: why I'm fighting to stop the world forgetting us, <https://www.theguardian.com/world/2024/jan/25/ukraine-fatigue-why-im-fighting-to-stop-the-world-forgetting-us> [žiūrėta 2024 02 02].

skirtumais siejami stereotipai, bet nauja karo realybė reiškia, kad apribota erdvė, sugriuvusi tvarka ir laikas pakeičia nemažą dalį mentalitetą formavusių įsitikinimų. Tad istorinis pasakojimas yra kuriamas nuo pradžių.

Apibendrintai galima teigti, kad trumpai išskirti tarpdalykiniai požiūriai turi nemažai bendro, pradedant karo metu įvykusiais visuomenės sanklodos pokyčiais, istorinės patirties kaip struktūruojančios galios išskėlimu ar politiniais karo aprašymais. Dabar Ukraina išgyvena kompleksinį transformacijos etapą, kuriame skleidžiasi visuomenės ir valstybės pokyčiai, aiškiai mėginama identifikuoti kas prisiima atsakomybę už tai, kokia bus karo baigtis ir numanoma pokarinė taikos kūrimo stadija. Siejant su šio tyrimo atradimais ir disertacijos tyrėjos pasirinktomis priegomis, sociologija didesnę dėmesį skiria ne pavienių individų istorijoms ir mikro reiškiniams, tačiau stipresnei visuomenės integracijai, kurią karas neabejotinai iššaukia. Sociologinis požiūris aiškiai rodo, kad svarbiausia yra suvokti kokį poveikį karas turėjo visuomenei ar daliai grupės, kuri jį patiria. Tai suprasti reikšminga ir atliekant tolimesnes analizes, nes yra atvaizduojamam kaip karo sukelti pasikeitimai buvo veikiami stipresnių, nacionalinio ir geopolitinio lygmens, veiksnių. Politikos moksluose yra tyrinėjamos karo priežastys, galios dinamikos, valstybių elgesys tarptautinėje arenoje, skirtingi nacionalinių ir tarptautinių veikėjų motyvai, požiūriai, karo remiamos strategijos. Karas turi begalę skirtingų politinių, kultūrinių, socialinių ar visuomeninių bruožų, o kartu su tuo veikia platesnį regiono ir globalių santykių lauką. Rusijos agresija Ukrainos teritorijoje vyksta iš tiesų ties naujos eros slenksčiu ir yra lemiama naujos tarptautinės padėties būsenai, nes stiprėja branduolinė galia, atsiranda nauji kovos būdai su dronais, griūva po Šaltojo karo susiformavusi ir gyvavusi politinė tvarka, o taikos momentai jau nebėra laikomi politiškai siekiamu ar svarbiausiu tikslu. Kitaip tariant, karo procesai apima ne tik Ukrainą, jos visuomenę ir vietos kontekstą, tačiau didelę įtaką daro visai Europai. Be to, išskirtuose politinių dvišalių santykių aiškinimuose dažnai yra minimas istorinis vaidmuo, kuris neišvengiamai yra įtraukiamas bandant suprasti kaip valstybės savo galią ir

savitus suvokimus demonstruoja remiantis praeityje sukurtais mechanizmais. Istorinius argumentus iškeliančios analizės rodo, kad praeitį siejanti dvišalių santykių idėja ir nuolatiniai Rusijos mėginimai išlaikyti Ukrainą savo įtakos zonoje yra neišvengiamai vienas iš galimų dabartinio karo scenarijų aiškinimo. Tam pasitarnauja Ukrainos kaip tautos egzistavimo neigimas, kalbos, papročių ir bendrosios kultūros niekinimas, grėsmės kėlimas tiek nacionaliniu, tiek vietiniu lygiu. Visa tai iš principo rezonuoja su disertacijos tiriamosios dalies svarbiausiais akcentais apie ukrainiečių įrodinėjamą nepaliamąją pasipriešinimą, atsparumą kaip vieną svarbiausių su žmogaus kasdienybe siejamų elementų. Istorikų įžvalgos atliepia tai, kad šimtmečiais kurti istoriniai ir neretai konfliktuojantys išaugino šiandieninę politiką, kurią ne tik analizuojame, bet žmonių „balsais iš apačios“ kuriame iš naujo, ypač kai ištinka krizinės situacijos.

5.3.1. Bendros tarpdalykinės tendencijos apie karą: tematinės grupės

Istorinė perspektyva primena ir išlaiko disertacijos pradžioje iškeltą tęstinumo svarbą, kad Ukrainoje jau 2014 m. yra pažymėti tragiškos kolektyvinės pradžios ir pokyčio etapais. Tai, kas prasidėjo rytinėje šalies dalyje atkreipė daugelio dėmesį: protestuotojų žudymas Maidano protestų metu, neteisėtai Rusijos įvykdyta Krymo okupacija, karo Donbase pradžia. Minima, kad karas pagilino pilietinės Ukrainos tapatybės išraiškas ir kartu su tuo padidino ukrainietiškos demokratijos brandos lygį⁹⁸. Taigi gana aišku, kad karo veiksmuose besiformuojančios stiprios pasipriešinimo išraiškos vis dėl to atspindi pasirinkimus ir padeda atsakyti į klausimą kodėl ukrainiečiai taip stipriai orientuojasi link Europietiškos pasaulio dalies, demokratinės Vakarų valstybių sąjungos. Akivaizdu, kad dalis tematikos sukasi apie ukrainietišką

⁹⁸ Olesya Khromeychuk, Sonya Bilocerkowycz. 2022. The Nation Ukraine Has Become, *The New York Review* <https://www.nybooks.com/online/2022/03/25/the-nation-ukraine-has-become/> [žiūrėta 2024 07 05].

tapatybę prasidėjus karui ir Rusijos–Ukrainos santykių atmintį, tik kiek plačiau nei pavyko užčiuopti.

Tapatybės klausimas svarbus ne tik antropologams ir etnologams. Tai domina skirtingų mokslo krypčių atstovus. Konkretizuojant pagal laiko intervalus, dvi karo fazės tarp 2014–2022 m. paskatino pilietinę ir socialinę Ukrainos tapatybės konstrukciją (Wilson 2024: 9). Šioje vietoje karas ir jo analizės yra svarbios, nes iš principo tautas kuriantys mitai kyla būtent iš karo patirties (Hutchinson 2017: 2). Ukrainos žmonių pasakojimuose galima išskaityti, kad karo metu valstybė su savo piliečiais kuriasi iš naujo, ir nebūtinai tai yra susiję su aiškiais politines ir etnines ribas braižančiais aspektais. Tai gali būti vadinama ne tik tapatybės pokyčių išraiška, bet plačiau: karo sukeltomis visuomenės transformacijomis. Čia neišvengiamai vėl atsiranda istorijos vaidmuo, nes 2014 m. Orumo revoliucijos ir po to sekusios Krymo aneksijos bei invazijos į Donbasą metu, itin sustiprėjo pilietinės tapatybės elementas. Įdomu tai, kad bendros, karo suformuotos tapatybės idėja apima ne tik ukrainietiška kalbančiuosius šalies vakarinėje dalyje, tačiau ir rusiškai bei dviem kalbom kalbančius rytų Ukrainos gyventojus (Mankoff 2022: 2–5).

Politikos mokslų atstovas Aaron F. Brantly mini, kad Ukrainos istorija yra ir buvo galių kova apibrėžiant unikalumą (Brantly 2023: 5). Brantly apibendrinančiai sako, kad istorija, kalba ir religija formuoja kertinius tapatybės atributus, o unikalus ir vieningo šių atributų darinio junginys reikalauja sukurti skirtį tarp „mes“ ir „jie“. Prisimenant laikus iki karo ir tai, ką tuomet tyrėjai analizavo, su tapatybės klausimais rezonuoja politikos mokslų atstovo, Ukrainos kilmės eksperto Volodymyr Kulyk (2016: 588–608) mintis, kad itin stiprus Rusijos įsiskverbimas į Ukrainos socialinę, ekonominę ir politines erdves sukūrė „Kitą“, kuris praeityje iš principo tik egzistavo, o paskui tapo artikuliuojamas ir darantis įtaką didėjančiam ukrainiečių nacionaliniam sąmoningumui. Istorija moko, kad karas ir jo žodžiai gali būti reikšmės, kuriomis visuomenė, įskaitant tuos, kurie tiesiogiai nekariauja, apibrėžia savitą

nacionalinį charakterį, įteisina jos egzistenciją ir kartu atgaivina kolektyvinę tapatybę (Coles 2002: 11).

Nepaisant didelio susitelkimo į karinės Rusijos ir Ukrainos konfrontacijos aspektus, pilietinis arba žmogiškasis elementas dalyje tyrimų irgi yra svarbus ir vertas dėmesio. Pilietinio pasipriešinimo svarba yra nenuginčijama, ypač turint mintyje, kad jau Maidano protestų metu pagrindinė varomoji jėga kuriant neprisitaikymo kultūrą buvo paprasti šalies piliečiai. Vietinių dinamikų supratimo tikslais yra tiriamos ir pilietiniu pasipriešinimu paremtos iniciatyvos. Kokybinės ir kiekybinės nesmurtinio pasipriešinimo analizės siūlo, kad aktyvus plačios nacionalinės koalicijos dalyvavimas, įtraukiant skirtingas grupes ir bendruomenes, yra sėkmingų pasipriešinimo pasekmių rezultatas (Binnedijk, Kepe 2021: 28). 2022 m. karinių veiksmų apsupty individualiai veikiantys aktyvistai, socialinės grupės, savanoriškos organizacijos būrėsi ne tik bendram tikslui, bet aktyviai priešinosi Rusijos mėginimams sugriauti Ukrainos egzistencinius pamatus. Be to, žmonės itin stipriai iškelė savanorystės svarbą, kuri atsispindi nuo 2014 m. išaugusį visapusišką piliečių įsitraukimą. Kaip teigiama, savanorystė užėmė centrinę poziciją tautos kūrimo procesuose ir skatinant Ukrainos tautos vienybę (Deineko 2022: 13). Tai įdomi ir atskiros analizės verta mintis, nes disertacijos tyrimo metu Ukrainos žmonės savanorystę įvardijo veikiau kaip savęs įprasminimo veiklą, vieną iš dalyvavimo kare išraiškų, kurios atsispindi pirminį, mikro lygį ir sustiprėjusį žmogiškumą visuotinio blogio metu.

Taigi bendros tendencijos yra susijusios su šioje disertacijoje aptartais istoriniais, įsitikinimų, tapatybės, bendrystės ir bendruomeniškumo ypatumais, kurie pirmiausia yra svarbūs visuomenei, ne vien strateginiams valstybės tikslams. Tai palaiko mintį, kad Ukrainoje tebesitęsiančio karo analizė yra ne vienos disciplinos analizės objektas, o skirtingoms metodologijoms, teorinėms perspektyvoms tirti pasiduodantis reiškiny.

Ukrainoje vykstantis karas gali būti konceptualizuojamas ne tik skirtingose tarpdalykinėse diskusijose, bet ir platesnėse, konkrečius Europos ir

pasaulio karus bei konfliktus aptariančiose analizėse, kurių pagrindinis dėmesys yra sutelkiamas į individus ir jų užimamas pozicijas kuriant karo supratimą.

Vienas iš jau ne kartą ir plačiai aptartų karo sampratos aspektų yra tapatybės klausimas, kuris prasidėjęs bet kuriam karui iš principo aktualizuojasi, ypač tada, kai žmonės mėgina susivokti kas jie yra ir kaip keičiasi santykis su savimi, aplinka ir „kitu“. Ukrainoje vykstančio karo atveju analizė parodė, kad etniškumu paremti požiūriai į savos visuomenės narius neišaugo į smurto protrūkius ar paniekinimo ir susiskaldymo kultūrą. Neseni Balkanų karai ir karo teorijos, paremtos smurto aiškinimu, pasiūlo kiek kitokių pavyzdžių. Jungtinių Amerikos Valstijų tarptautinių santykių ekspertas John Mueller XXI pradžioje aiškino etninio karo sampratą ir rėmėsi buvusios Jugoslavijos karų ir Ruandos genocido pavyzdžiais. Mokslininkas teigė, kad gilios istorinės aistros ir neapykantos nebūtinai priveda prie smurtinių situacijų, nes etniškumas nėra varomoji, veikiau – tam tikrą situaciją struktūruojanti ir pateisinanti jėga. Tai gali būti įgalinama politinių veikėjų ar kitų susibūrusių grupuočių (banditai, vietinės nesankcionuotos grupuotės). Balkanuose vykęs veiksmas tame pačiame straipsnyje aprašomas nekaltinant žmonių ir nevedinant jų necivilizuotais, ypač žinant kaip etninės įtampos pasireiškė smurtiniais veiksmais vieni prieš kitus. Priešingai, yra laikomasi prielaidos, kad kai nusikaltėliams ar sadistams yra suteikiama valdžia, jie gali pilnai sugadinti ir pabloginti gyvenimo sąlygas (Mueller 2000: 44–62). Ukrainoje prasidėjęs karas tapo situacija, kurioje priešiškos jėgos savo naudai išnaudojo diskursus apie rusiškai kalbančių žmonių gynimą ir apsaugą, poreikį „denacifikuoti“ Ukrainą. Tačiau disertacijos autorė besiremmdama savojo tyrimo rezultatais parodė, kad skirtumai, kurie heterogeniškoje valstybėje galėjo būti panaudoti vidinio priešiško didinimui, individualiose mikro istorijose atsiskleidė visai kitaip: ne tik nebuvo leidžiama įsivyrėti priešiškiems naratyvams, bet kartu su tuo tyrimo dalyviai pasirinko tokią retoriką, kuri juos leido laikyti kaip veikiančius ne prieš, o su valstybe. Svarbu pabrėžti, kad lyginamų atvejų skirtumai yra akivaizdūs tiek dėl geopolitinių, tiek dėl tiriamo laikotarpio niuansų. Tačiau čia

atsiranda ir praktinės vertės turintys pamąstymai, kad bet koks sukretimas gali turėti skirtingas išraiškas: ar tai būtų nacionalizmo protrūkis, ar susivienijimo ir bendruomeniškumo sustiprėjimas. Mikro pasakojimai supažindina su vidinėmis dinamikomis, kurios parodo ir vidinę grupinių, ir paties karo dinamikų struktūrą.

Atliktas disertacijos tyrimas taip pat parodė, kad žmonės, kaip jie patys įvardija, nori karo metu būti naudingi, padėti vieni kitiems, laikytis išvien kovojant su bendrai suvokiamu ir įvardijamu priešu. Tai iš dalies leidžia vartoti žmogiškumo ir gerumo sąvokas, kurios žvelgiant plačiau rezonuoja su bosnių fizikės, Josip Broz Tito anūkės Svetlanos Broz (2004) dokumentuotais pasakojimais apie tai, ką žmonės darė, kai karas atėjo į jų miestus ir kaimus, sugriovė jų kasdienius gyvenimus, pakeitė santykius su kaimynais, ir neabejotinai pakreipė individualios ir kolektyvinės istorijos trajektorijas. Nepaisant žiaurų sąlygų, gerumo apraiškų išliko nemažai. Kaip autorė teigė, knygoje istoriniai karo įvykiai yra pateikiami remiantis tiesioginėmis, fragmentuotomis patirtimis, kurios atsirado prieš žmonių valią yrant Jugoslavijai ir politiniams lyderiams stengiantis įgyti galią. Sakytinės istorijos, kurios užfiksuojamos S. Broz knygoje, yra to meto individų elgesio, įsitikinimų ir neabejotinai situacijos nulemtu neišvengiamumo atspindys: prisimenama karo pradžia, kasdienybės subyrėjimas, šeimų išsiskyrimas, kraujo praliejimas. Gerumo ir žmogiškumo išlaikymas atsispindėjo paprastose kasdienėse situacijose: žmonės bandė žingsnis po žingsnio dorotis su karu, ieškojo galimybių padėti kaimynui ar draugui ir priešinosi mitui, kad etnoreliginiai skirtumai padaro juos priešais. Šis pasipriešinimas, kaip įvardinta pristatant tokių istorijų vertę, kaip mažo kavos puodelio pasiūlymas nepažįstamajam, o kartais ir savęs paaukojimas gėriui. Ukrainos žmonių pasakojimai ir čia minimi pavyzdžiai pamoko, kad dažnai galima nustepti, jog išankstinės prielaidos nepadengia tos realybės, apie kurią karo paveikti žmonės kalba. Mikro perspektyva paremtos istorijos yra unikalios tuo, kad išlieka ir liudija net ir tuo metu, kai karas lieka istoriniu, praeities įvykiu, o gyvenimas jau nebėra toks,

koks buvo iki karo. Disertacijoje išanalizuotas ir pristatytas Ukrainos karo koncepto tyrimas atskleidė, kad koncentruotos individų istorijos lieka ne atskiro žmogaus pasakojimu, bet susiveda į nacionalinį naratyvą, pirmiausia pasirodžiusį lokaliame lygmenyje. Kitas dalykas, Ukrainos atvejis žymi visiškai naują ne tik vietinę, mikro realybę, bet ir geopolitinę situaciją, kurioje veikia ne vien vietinės, etniniu ar pilietiniu pagrindu remiamos grupės, bet ir tarptautiniai veikėjai.

5.3.2. Apibendrinimas

Tarpdalykiniai požiūriai, lyginamieji atvejai, juos vienijantys ir skiriantys tematiniai blokai atskleidžia papildomų įdomių tyrimo kampų. Vienas iš jų – kritinis požiūris į humanitarinių, politikos ar bendrai socialinių mokslo disciplinų mėginimus atliepti šių dienų realijas, kurios dėl sparčiai besikeičiančio pobūdžio visada palieka galimybę tyrinėti giliau, plačiau ir įtraukiant daugiau lengvai nepastebimų aspektų (Wieviorka 2022: 12). Šioje disertacijoje siūloma „balsų iš apačios“, mikro perspektyva yra viena iš galimų būdų užčiuopti pirminę ir kompleksinę realybę, nes:

a) tai pavaldi laikui ir tiriamajam momentui prieiga, kuri padeda atskleisti rūpimą kontekstą sparčiai besikeičiančioje aplinkoje; b) gilus, išsamus ir pirminis duomenų šaltinis, kuris pradėdamas individualiai atveda iki bendrųjų visuomenės struktūrų supratimo, kas vėliau padeda suprasti kas ir kodėl kalbama referuojant į globalias tendencijas. Be to, etnografija padeda objektą tyrinėti ir suvokti kaip tokį esant, kartu nepametant svarbių priežasčių, požiūrių pasikeitimo elementų; c) etnografinėmis metodologijos tyrinėta mikro karo samprata taip pat tematiniame lauke skatina įtraukti tarpdisciplinines temas, kurios paaiškina santykio su „kitu“ detales, tapatybės išraiškas ir nusiteikimą į ateitį. Tai taip pat leidžia išvelgti ne tik imperialistines ambicijas per tarpvalstybinių santykių prizmę, bet kartu ir kasdienybės apraiškas, kuriose gausu su tuo susijusių istorinių akcentų, nuoskaudų, gilaus ir nepakartojamo

patyrimo. Pasirinkta prieiga prie tiriamo objekto padėjo suvokti, kad dabartinio gyvenimo ir kultūrinių praktikų įprasminimas nėra galimas be istorinio dėmens, apie kurį neretai ir kalba pateikėjai. Surinkti tyrimo duomenys padėjo atskleisti, kad makro perspektyvos, kurios koncentruojasi į gana siaurus ir techninius karą aiškinančius dalykus, neužčiuopia karo esmės, kurią gali perteikti individai; d) karas nėra tik abstraktus, techniniais ir iš anksto numatytais elementais paremtas tyrimo objektas. Vietoj to, labai svarbu suprasti, kad pirmiausia tai yra egzistencinė patirtis tų, kurie toje karo pažymėtoje realybėje gyvena.

Bendresnės išvados leidžia teigti, kad tyrinėjant skirtingų mokslo disciplinų, kurios yra giminingos etnologijai ir antropologijai, akademinės tradicijas ir tendencijas Rusijos karo Ukrainoje kontekste, galima apibendrintai išskirti mažiausiai tris svarbiausius dalykus, kurie yra būtini karo dinamikų suvokimui ir mikro išvadų įk kontekstinimui:

a) tarpvalstybinių santykių peripetijos vienaip ar kitaip yra pažymėtos istorinės perspektyvos ir istorinių naratyvų elementais;

b) dabartinės aprašytos tapatybės pokyčiai yra nulemti ne tik išgyvenamos karo patirties, bet ir politinių peripetijų, galinčių parodyti galios poziciją, pasipriešinimo tendencijas;

c) vidinės karo dinamikos iš tiesų remiasi žmonių matymu, nes karas struktūruoja ne tik ukrainiečių gyvenimą, bet ukrainiečiai kalbėdami apie karą struktūruoja jį taip pat – diskursų, retorikos ir norimo vaizdinio pristatymo pagalba.

Iš kitos pusės, nepaisant to, kuriai mokslo kryptčiai yra atstovaujama, pristatyti mokslininkai pateikia gana panašias išvadas, nepateisina karo ir sutaria, kad Rusija siekia pavergti ir palaužti Ukrainą hierarchinėje kovoje, o Ukraina toje kovoje nemato jokio galimo dvišalio santykio, išskyrus laisvės siekiamybę ir savarankišką apsisprendimą kaip kurti dabartį ir ateitį. Praktiškai dvišalis santykis pereina į plačiosios Ukrainos niekinimą, kuomet griaunamos nusistovėjusios tvarkos pamatai, žudomi civiliai, grobiami vaikai ir bandoma palaužti tautos dvasią pačiomis brutaliausiomis priemonėmis.

Tai, kad situacija kuriama per dabartinio karo sampratos suvokimo ir visapusiško aptarimo prizmę reiškia, jog Rusijos invazijos Ukrainoje analizė potencialiai pereis į analizę apie taikos kūrimo strategijas, nes situacija akimirksniu keičiasi ir reikalauja per daug aukų. Stipriai paveikė ir dar kartą šią mintį patvirtino 2024 m. liepos 8 d. Rusijos įvykdyta masinė ataka Ukrainoje, kurios metu neišvengta aukų ir sužeidimų, o priešo veiksmai dar kartą patvirtino, kad kare nėra vieno teisingo matymo ir apibrėžimo⁹⁹. Tai tik aktualizuoja kompleksinio karo supratimo tyrimų svarbą apjungiant skirtingus tarpdalykinius požiūrius.

⁹⁹ Kyiv Children's Hospital Destroyed by Russian Missile Attack. 2024. *Kyivpost.com* 07 07. Multiple Casualties Reported <https://www.kyivpost.com/post/35470>. [žiūrėta 2024 07 08].

IŠVADOS

2022 m. vasario 24 d. Ukrainoje iššaukė naujo šalies istorinio etapo pradžią. Žinių ir naujienų srautas padėjo sužinoti apie karo eigą, strateginius sprendimus, žmonių gyvenimo peripetijas, pateikė begalę spėjimų kaip Ukraina atrodys po karo. Vis dėlto, objektyviai suprasti kas vyksta buvo sunku. Šio darbo problemos esmė buvo atskleisti etnografinės mikrolygmens perspektyvos galimybes, ypatumus ir trūkumus konfliktų analizėje remiantis ukrainiečių karo sampratos tyrimu.

Žinojimo kūrimas „balsais iš apačios“ yra vienas iš būdų atskleisti kasdienės realybės, kuriai metamas iššūkis, pasikeitimu grįstą karo supratimą, paaiškinti save ir aplinką kare bei išlikti dabartiniame istoriniame laike. Net jeigu pateikėjų atsakymą į klausimą „kas yra karas“ neretai užgožė tylą – kompleksinis žvilgsnis į karo situacijas diktuoja, kad kare žmonėms vyksta labai daug dalykų ir konfliktų, dažnai vienu metu, ir jie yra susiję su asmeniniais patyrimais, nauju kasdienybės įvertinimu bei santykio su supančia aplinka, pirmiausia su sava bendruomene, kūrimu. Be to, išgirstos ukrainiečių istorijos ir jomis paremti duomenys atskleidė, kad žmonės stengiasi perteikti ne tik tai, koks neigiamas yra karo turinys, bet kartu su tuo yra išsakomos viltys, kad karas yra galimybė, karas yra nauja pradžia Europos politiniame žemėlapyje. Tai siejasi ne tik su šio karo realybės detalėmis, bet kartu su darbe išskirtais istoriniais elementais, kurie leidžia vientisai sujungti Ukrainos mėginimus sukurti laisvą nepriklausomą ir savarankišką valstybę, nuolatinius Rusijos siekius to neleisti ir šį, naujo dešimtmečio karą, kuris viską perbraižo iš naujo.

Tačiau pateikėjų karo sampratos kaip šios disertacijos tyrimų objektas yra ne tik bendrą situaciją nusakantys informacijos šaltiniai, bet ir nemenką vertę kurianti galimybė peržiūrėti pasirinktą teorinę priegią ar ją papildyti naujomis išvalgomis. Klasikiniais požiūriais remiantis, jau XX a. viduryje Malinowskis teigė, kad individas ir jo lokali aplinka yra dėmesio centre, o teorijos, kurios to neįtraukia – neveikia. Ši pamatinė idėja liko svarbi viso tyrimo metu. Kita vertus, mikro perspektyvos išskirto lokalumo dėmens svarba

neatsiskleidė kaip visą tyrimo pasakojimų eigą nulemiantis dalykas, nes karas peržengė bet kokias sienas, tapo matomas ir jaučiamas visur.

Mikrolygmens perspektyvos ypatumai leido atskleisti kaip ukrainiečiai dėlioja karo sampratą ir kokie pagrindiniai elementai tai sudaro:

1. Karo samprata yra ukrainiečių įvairiapusių karo patirčių išraiška, kuri remiantis antropologine tradicija, dėmesį skiria individams ir jų istorijoms. Erdvės ir laiko ribos smarkiai susiaurėja, įprastoms kasdienybės riboms yra metamas iššūkis, todėl tos ribos gali būti pažįstamos iš naujo, karo kontekste.
2. Tyrimo eigoje buvo pastebėta, kad žmonių patirtys, nepriklausomai nuo buvimo vietos, supanašėja. Individuali erdvė, kuri skiria iki karo ir karo metu esančius gyvenimus, yra patiriama ir manifestuojama socialiai, politiškai, emociškai ir gana deklaratyviai. Reikia akcentuoti tai, kad šių dienų karuose nyksta skirtis tarp civilio ir kario, todėl yra įvertinamas platesnis visuomenės grupių indėlis į karo aprašymus. Toks tyrimo pateikėjų įtraukimas ne tik praplečia nuomonių lauką, bet jų kuriamos karo reikšmės yra kaip alternatyva tradiciniam karo vaizdavimui per sudėtingų karinių procesų ir strategijų aprašymą.
3. Tai, kad karas apima visas žmogiškos erdvės sritis ir prasideda namuose, atliepia vieną iš ginamųjų teiginių – karo sampratos kūrimas vyksta ne tik karo lauke, tačiau ir kasdienėje erdvėje, pradedant tai justi nuo pirmojo duonos kąsnio pasidalijimo su kitais naujoje karo realybėje: *Pas ką šaldytuve buvo koks kąsnelis duonos ir dešros, tai kaip buvo taip buvo [...] kai nėra kur dėtis, žmonės duoda savo duonos kąsnį ir savo stogą [...]* (Pateikėja Nr. 5, P2; 3). Aiškėja, kad bet koks pokytis pirmiausia pasireiškia kasdienybėje ir palaiptai jis normalizuojamas, prijaunamas kaip kasdienės rutinos dalis.
4. Karo samprata formuojasi kultūriniame kontekste, kuris žymi istorinių elementų svarbą, tam tikrą etninio pasiskirstymo reikšmę arba tos reikšmės nebuvimą karo sąlygomis. Kultūriškai specifinis žmonių elgesio, visuomenės ir valstybės vystymosi trajektorijos bei jų gilus pažinimas meta

iššūkį išoriniam „etic“ žinojimui, kuris yra dažnai priešingybė „emic“ įgalinimui tiek teoriniame, tiek praktiniame lygyje.

5. Karas neabejotinai paskatino žmonių tapatybės ir vertybių pokyčių neišvengiamumą. Tapatybė, kuria ukrainiečiai didžiuojasi besiformuojant karo meto destruktivoje aplinkoje, pirmiausia atliepia bendruomeniškumą, apsibrėžiant save visuomenės viduje: vieni kitiems gali padėti, kiek įmanoma sukurti saugią aplinką sau ir artimajam ar nepažįstamam. Tapatybė, apie kurią byloja surinkti duomenys, yra tiek lokalaus tipo, tiek apimanti tam tikras globalias tendencijas: nebūti „kitu“ (*Ukraina ne Rusija. Ir nebūti Rusija tai tikriausiai toks pagrindinis argumentas, kuris kalba apie Ukrainą vienijančių idėjų (170 p.)*).

6. Tyrimo metu išryškėjo formuojantys ukrainiečių socialinę realybę karo fenomeno aspektai, kurie tekste buvo iliustruoti unikaliais žmonių liudijimais ir kurie parodo ką pavyko atrasti remiantis etnografinio metodo pagalba. Visa tai formuoja visuomenės kare paveikslą, kuris galimas atvaizduoti dėl mikro karo patirčių, kartu su tuo lemiančių ateities visuomenės formavimą (makro) lygiu:

- a. Tarpasmeniniai saitai („Tu atsakai ne tik už save, bet ir už kitą“ (88 p.)
- b. Tautų mitai kyla – ir kinta! – iš karo patirties (83 p.)
- c. Karas yra kaip tiesos, akistatos akimirka, kai paaiškėja kas yra karas (87 p.)
- d. Karas yra kaip saviaktualizacijos galimybė (114 p.)
- e. Susitelkimo ir bendruomeniškumo sustiprėjimas yra karo patirčių pagalba suformuotas atradimas, kuris nepanaikina istorinio Ukrainos heterogeniškumo. Tai tampa dabartinio riboto laiko ir erdvės atspindžiu.

7. Platesnis žvilgsnis į tiriamą objektą ir noras pažiūrėti ką ir kaip karo tema rašo kitų mokslo disciplinų atstovai, leido suprasti, kad mikro perspektyvos trūkumai, kaip antai sudėtingos generalizuotos išvados,

sprendžiasi pateikėjų žodžiais. Remiantis kalbintų žmonių pasakojimais, pagrindinis virsmas prasidėjus karui įvyko kasdienybėje, bet ilgainiui karas nebuvo tik asmeninis reikalas, nes ukrainiečiai daug kartų pasakojo, jog jie nori susigrąžinti ne tik savo, bet visos valstybės saugumą. Į tai nukreiptas kalbėjimas buvo moralinės ir fizinės siekiamybės išraiška, ilgalaikio stabilumo ir geopolitinės pozicijos poreikis. Taigi įterpus mikro perspektyvos konfliktų analizėje atradimus, buvo aišku kodėl istorikų atradimai yra svarbūs pažinti praeities tendencijas, atvedusias link dabartinio momento, kaip sociologai geba paaiškinti ne tik tai, kas įvyko, bet pateikti pokyčio rezultatus ne tik individų, bet ir grupių lygmeniu. Politikos mokslų įžvalgų aptarimas sustiprino mikro prieiga paremtus žmonių siekius judėti europiniu keliu ir tai, kad išreiškiamos individualios viltys sąlyginai atitinka nerimą tarptautinėje erdvėje.

Sujungus visas aptartas tematinės grupes ir pristačius ne tik 2022 m. pilno masto karą, bet įtraukiant 2014 m. konflikto dėmenį, galima sakyti, kad karas pirmiausia žymi pasikeitusią žmogiško gyvenimo struktūrą. Teorinis ir metodologinis darbo pamatas atskleidė, kad žmogus karą patyrė jau nuo seniausių laiko ir tai yra svarbus reiškinys šalia kitų esančių gyvenimo rutininių praktikų. Keičiasi ne karo sukeltų pokyčių esmė, bet tai, kaip žmonės vertina save kare, kokios yra jų galimybės reflektuoti remiantis ne išankstiniais, bet savitais patyrimais, kurie atliepia mikro perspektyvos siūlymus atsisakyti iš išorės ateinančių klišių bei stereotipų.

Ukrainos žmonių pasakojimai parodė, kaip nuo skaitmeninės kultūros, paremtos greitu faktų ir žinių apdorojimu, pereinama prie socialinėse medijose atsirandančios išsamiau ir detaliau turiniu paremtos tiesios sakymo. Svarbiausi atradimai, kurie buvo išryškinti mikro perspektyvos pagalba parodė, kad tie, kuriems yra leidžiama pasisakyti, formuoja savitą tiesą. Ukrainos žmonės neslėpė, kad karas yra santykio su savimi ir neabejotina konfliktuojančio santykio su „kitu“ išraiška nesaugumo, nestabilumo ir laikinumo sąlygomis,

kurios yra kaip nauja terpė kurtis individų formuojamai susitelkusiai, bendrystę puoselėjančiai Ukrainos visuomenei. Karas žmones skiria tol, kol susiformuoja bendri naratyvai, apjungiantys jų bendrus socialinės sukonstruotos erdvės ypatumus.

Mikro perspektyva leido pateikti ne tik tarpdalykinėje dalyje išskirtas bendrąsias tendencijas, bet parodė iš kur atsirado priešiški, nuoskaudos ir aiški vizija pateiktuose ukrainiečių pasakojimuose. Mikro perspektyvos taikymas yra kaip vienas iš būdų perteikti sukonkretintos, bet tuo pačiu kompleksinės karo realybės vaizdinius. Tarpdalykinės analizės tai neretai pražiūri ir nesureikšmina, nes gilinasi į tai, ką Rusijos agresija Ukrainoje padarė visai tarptautinei aplinkai ir bendruomenei, kuri rūpinasi išlikimo sąlygomis ne tik dabar, bet ir ateityje. Tai neapriboja savitame lauke, bet išveda į globalesnes, ukrainiečių karo realybę įtraukiančias, diskusijas. Čia yra svarbu paminėti Europos Sąjungą, kuri ne tik pradėjo diskusijas apie Ukrainos narystės galimybes, tačiau ir pritarė, kad Rusijos agresija nėra tik Ukrainos sistema naikinantis ar subjektyvias žmonių nuomones formuojantis pilno masto įvykis. Tai didelė grėsmė europinei ir pasaulinei tvarkai. Galų gale, mikro perspektyva atskleidė, kad individas yra susijęs ne tik su lokalumu, ką jau teigė Malinowski, tačiau ir su globalumu. Karo sampratas lemia ne lokalumas, bet žmonių karui priskiriamos reikšmės. Dėl to tendencingai aiškėja, kad karo sampratai suformuoti pakanka asmeninio patyrimo. Jis aktualizuojasi ypač tada, kai kyla idėjinis konfliktas (ukrainiečių ir rusų kalbos atvejis) ir tą konfliktą bandoma išspręsti pasirenkant labiau priimtinas ir „kito“ naratyvus užginčijančias karo sampratos detales: idealizuotas visuomenės sutelktumas, bendruomeniškumas, teigiamas požiūris į savus ir naujas, savitas nacionalinės bei globalios socialinės realybės konstravimas.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

1. 100 days of war, 100 stories from Ukraine. 2022, *Al Jazeera Staff*. <https://www.aljazeera.com/features/longform/2022/6/3/100-days-of-war-100-stories-from-ukraine> [žiūrėta 2024 06 31].
2. Applebaum, Anna. 2023. *Atlantic.com* 11 10. The West must defeat Russia. <https://www.ukrainianworldcongress.org/anne-applebaum-the-west-must-defeat-russia/> [žiūrėta 2024 07 06].
3. Artiukh, Volodymyr; Fedirko, Taras; Hrymych, Maryna; Polek, Tina; Ivasiuc, Ana. 2023. Ukraine, One Year On, Listening to Ukrainian Anthropologists, *Conflict and Society* 9(1): 173–185.
4. Association of Social Anthropologists of the UK and the Commonwealth (ASA). 2011. Ethical Guidelines for Good Research Practice. <https://www.theasa.org/downloads/ASA%20ethics%20guidelines%202011.pdf> [žiūrėta 2021 01 05].
5. Balcells, Laia; Justino, Patricia. 2014. Bridging Micro and Micro Approaches on Civil Wars and Political Violence: Issues, Challenges, and the Way forward, *Journal of Conflict Resolution* 58(8): 1343–1359.
6. Balcells, Laia; Stanton, Jessica A. 2021. Violence against Civilians during Armed Conflict: Moving beyond the Macro- and Micro- Level Divide, *Annual Review of Political Science* 24: 45–69.
7. Balkelis, Tomas. 2018. *War, Revolution, and Nation-Making in Lithuania, 1914–1923*. Oxford: Oxford University Press.
8. Banks, Marcus. 1996. *Ethnicity: Anthropological Construction*. London, New York: Routledge.
9. Barth, Fredrik. 1970. Introduction, Barth, F. (ed.). *Ethnic Groups and Boundaries: the Social Organization of Culture Difference*: 9–38. Bergen-Oslo: Universitets Forlaget. London: George Allen & Unwin.
10. Ben-Ari, E. 2016. What is worthy of study about the military? The sociology of militaries-in-use in current-day conflicts. In H. Carreiras, C.

Castro, & S. Frederic (Eds.), *Researching the military* (pp. 21–39). London: Routledge.

11. Berger. Roni. 2013. Now I see it, now I don't: Researcher's position and reflexivity in qualitative research, *Qualitative Research* 15(2): 1–16.

12. Binnendijk, Annika; Kepe, Marta. 2021. *Civilian-Based Resistance in the Baltic States: Historic Precedents and Current Capabilities*. California: RAND Corporation.

13. Brantly, Aaron F. 2023. Forged in the Fires of War: The Rise of a New Plural-Ukrainian Identity, *ASN Annual World Convention 2023* 1: 21.

14. Broz, Svetlana. 2007. *Good People in an Evil Time: Portraits of Complicity and Resistance in the Bosnian War*. New York: Other Press.

15. Budrytė, Dovilė. 2022. *Ukrainian-studies.ca* 05 13. "We are all on the front lines now": Baltic states' solidarity with Ukraine, <https://ukrainian-studies.ca/2022/05/13/we-are-all-on-the-front-lines-now-baltic-states-solidarity-with-ukraine/> [žiūrėta 2024 02 01].

16. Bureiko, Nadiia; Moga, Teodor. 2019. The Ukrainian-Russian Linguistic Dyad and Its Impact on National Identity In Ukraine, *Europe-Asia Studies* 71(1): 137–155.

17. Buyskykh, Yulia. 2023. BEYOND EPISTEMIC VIOLENCE: UN-SILENCING DIVERSE UKRAINIAN VOICES, *Etnografia Polska* 67(1–2): 8–19.

18. Cambridge dictionary.
<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/concept> [žiūrėta 2024 09 20].

19. Center for Preventive Action. 2024. War in Ukraine. *Cfr.org* 05 20 <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/conflict-ukraine> [žiūrėta 2024 07 25].

20. Channel-Justice, Emily. 2022. *Without the State: Self-Organization and Political Activism in Ukraine*. University of Toronto.

21. Channell-Justice, Emily. 2022. Molotov Cocktails and Self-Organization in a Time of War, Editor's Forum Hot Spots, <https://culanth.org/fieldsights/molotov-cocktails-and-self-organization> [žiūrėta 2024 07 31].
22. Čiubrinskas, Vytis. 2011. *Lietuviškas identitetas šiuolaikinės emigracijos kontekstuose*, Čiubrinskas V., (sud.). Kaunas: Vytauto Didžiojo Universitetas.
23. Cohen, Anthony. 1994. Culture, Identity and the Concept of Boundary, *Revisita de Antropología Social* 3: 49–61.
24. Coleman, Gabriella E. 2010. Ethnographic Approaches to Digital Media, *Annual Review of Anthropology* 39:487–505, <https://doi.org/10.1146/annurev.anthro.012809.104945>.
25. Coles, Roberta L. 2002. War and the Contest over National Identity, *The Sociological Review* 50(4): 11
26. Cooley, Alexander; Nexon, Daniel H. 2020. (No) Exit from liberalism, *New Perspectives* 28(3): 280–291.
27. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. <https://ekalba.lt/dabartines-lietuviu-kalbos-zodynas/samprata?paieska=samprata&i=c6a649c8-a981-4d77-ad87-ffa87d93ab0> [žiūrėta 2024 09 20].
28. De Munck, Victor, 2008. *Kultūros tyrimai: patirtis ir apibendrinimai*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
29. Dean, Jake. 2023. *Daily.jstor.org* 09 20. Digital ethnography: An introduction to Theory and Practice <https://daily.jstor.org/digital-ethnography-an-introduction-to-theory-and-practice/> [žiūrėta 2024 07 31].
30. Deineko, Oleksandra. 2022. Norwegian Institute for Urban and Regional Research NIBR. War in Ukraine: A Sociological Study, <https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/bitstream/handle/11250/2992091/NIBR%20Working%20Paper%202022-102.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [žiūrėta 2024 05 01].
31. Dempsey, Sean; Haiworonsky, Tom; Holloway, Bailey; Chambers, Kyra; Hecker, Shannon; Draper, Ming; Gallant, Julia; Kang, Jag; Lamb, Trevor;

- Stewart, Marlee; Joly, Tara L. 2021. Assessing Impacts of the COVID-19 Pandemic on Anthropological Research Methods: An Undergraduate Research Project. *Pathways 2*: 1–13.
32. Dickinson, Peter. 2023. *Atlanticcouncil.org* 12 14. Historic breakthrough for Ukraine as EU agrees to begin membership talks, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/historic-breakthrough-for-ukraine-as-eu-agrees-to-begin-membership-talks/> [žiūrėta 2024 08 07].
33. Divale, William Tulio; Harris, Marvin. 1976. Population, Warfare, and the Male Supremacist Complex, *American Anthropologist* 78(3): 521–538.
34. Dodgson, Joan E. 2019. Reflexivity in Qualitative Research, *Journal of Human Lactation* 35(2): 220–222.
35. Dowler, Lorraine. 2010. The four square laundry: participant observation in a war zone, *Geographical Review* 91(1-2): 414–422.
36. Drażkiewicz, Elżbieta; Tchernalykh, Nataliya; Artiukh, Volodymyr; Follis, Karolina; Käihkö, Ilmari ; Fedyuk, Olena; Rimpiläinen, Emma; Dunn, Elizabeth Cullen; Kaliszewska, Iwona; Astapova, Anastasiya; Halemba, Agnieszka; Ładykowska, Agata; Ivancheva, Mariya. 2023. Forum: Russia’s Invasion of Ukraine <https://www.berghahnjournals.com/view/journals/saas/31/2/saas310209.xml> [žiūrėta 2024 07 26].
37. Dunn, Elizabeth Cullen; Bobick, Michael S. 2014. The empire strikes back: War without war and occupation without occupation in the Russian sphere of influence, *American ethnologist* 41(3): 405–413.
38. Durkheim, Émile. 1951. *Suicide: A Study in Sociology*. G. Simpson (ed.). London, New York: Routledge.
39. Dwyer, Corbin Sonya; Buckle, Jennifer L. 2009. The Space between: On Being an Insider-Outsider in Qualitative Research, *International Journal of Qualitative Methods* 8(1): 54–63.
40. Emic and etic, <https://www.anthroencyclopedia.com/entry/emic-and-etic> [žiūrėta 2024.03.02]

41. Erlanger, Steven. 2022. *Nytimes.com 03 16*. Putin's War on Ukraine is About Ethnicity and Empire. <https://www.nytimes.com/2022/03/16/world/europe/putin-war-ukraine-recolonization.html> [žiūrėta 2024 06 16].
42. Ethnographic research, Qualitative methods in business research. <https://study.sagepub.com/sites/default/files/Eriksson%20and%20Kovalainen.pdf> [žiūrėta 2024 06 01]
43. Expert Comment: How history will look back on Russian Invasion. 2022. ox.ac.uk. <https://www.ox.ac.uk/news/2022-03-09-expert-comment-how-history-will-look-back-russian-invasion>. [žiūrėta 2024 07 19].
44. Ferguson, R. Brian (ed.). 1984. *Warfare, Culture, and Environment*. Orlando: Academic Press.
45. Ferguson, R. Brian. 2008. Ten Points on War, *Social Analysis: The International Journal of Anthropology* 52(2): 32–49.
46. Finke, Peter; Sökefeld, Martin. 2018. Identity in anthropology, *The International Encyclopedia of Anthropology*. Callan H (red.). John Wiley & Sons, DOI: 10.1002/9781118924396.wbiea2142.
47. Finnström, Sverker; Nordstrom, Carolyn. 2015. War: Anthropological Aspects, Historical Development of. In: James D. Wright (editor-in-chief), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 2nd edition, Vol 25. Oxford: Elsevier. pp. 377–381.
48. First-hand accounts, <https://euromaidanpress.com/category/russian-aggression/first-hand-accounts/> [žiūrėta 2024 07 16].
49. Flockhart, Trine; Korosteleva, Elena A. 2022. War in Ukraine: Putin and the multi-order world, *Contemporary Security Policy* 43(3): 466–481.
50. Forsberg, Patomaki; Forsber, Tuomas; Patomäki, Heikki. 2023. Looking at the war in Ukraine and ways it could end from a global perspective, *Globalizations* 20(7): 1180–1186.
51. Geertz, Clifford. 1973. *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. New York: Basic Books.

52. Geis, Anna; Schröder, Ursula. 2024. The Russian War Against Ukraine And Its the Future of Liberal Interventionism, *Politics and Governance* 12: 1–16. <https://www.cogitatiopress.com/politicsandgovernance/article/view/7348> [žiūrėta 2024 07 01].
53. Global Memo. The Invasion That Shook the World. 2023. *Cfr.org* 02 22. <https://www.cfr.org/councilofcouncils/global-memos/invasion-shook-world>. [žiūrėta 2024 07 06].
54. Goralska, Magdalena. 2020. Anthropology from Home. Advice on Digital Ethnography for the Pandemic Times, *Anthropology in Action* 27: 46–52.
55. Gordeeva, Katerina. 2024. *Take My Grief Away: Voices from the War in Ukraine*. UK: Penguin Random House.
56. Gotev, Georgi. 2022. In Putin’s words: Why Russia invaded Ukraine. <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/in-putins-words-why-russia-invaded-ukraine/> [žiūrėta 2024 07 11].
57. Götz, Elias; Ekman, Per. 2024. Russia’s War Against Ukraine: Context, Causes, and Consequences, *Problems of Post-Communism* 71(3): 193–205.
58. Gumenyuk, Nataliya. 2022. *Washingtonpost.com* 03 07. Ukrainians are fighting a people’s war – and everyone is involved, from top to bottom. <https://www.washingtonpost.com/opinions/2022/03/07/ukrainians-are-fighting-a-peoples-war-at-terrible-price/> [žiūrėta 2024 08 01].
59. Hampton, Keith N. 2017. Studying the Digital: Directions and Challenges for Digital Methods, *Annual Review of Sociology* 43: 167–188.
60. Hannerz, Ulf. 2003. Being there...and there... and there! Reflections on multi-site ethnography, *Ethnography* 4(2): 201–216.
61. Hastrup, Kirsten. 2004. Getting it right: Knowledge and evidence in anthropology, *Anthropological Theory* 4: 455–72.
62. Haverinen, Anna. 2015. Internet Ethnography: The Past, the Present and the Future, *Ethnologia Fennica* 42: 79–90.
63. Headland, Thomas. N. 1990. Introduction: A Dialogue between Kenneth Pike and Marvin Harris on Emics and Etics, T. N. Headland et al. (eds).

Emics and Etics: The Insider/Outsider Debate: 1–13.

https://www.researchgate.net/publication/246054591_Emics_and_Etics_The_InsiderOutsider_Debate [žiūrėta 2021 05 02].

64. Hine, Christine. 2005. *Virtual Methods: Issues in Social Research on the Internet*. Hine, C. (ed). Oxford: Berg.

65. Hoffman, Danny. 2005. No Peace No War: An Anthropology of Contemporary Armed Conflicts (review), *Africa Today* 52(2): 92–93.

66. Holder, Marta. 2024. *Atlanticcouncil.org* 01 04. Russia's invasion of aims to erase Ukrainian cultural identity. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/russias-invasion-aims-to-erase-ukrainian-cultural-identity/> [žiūrėta 2024 06 24].

67. Howell, Signe. (2018) 2023. Ethnography. In *The Open Encyclopedia of Anthropology*, edited by Felix Stein. Facsimile of the first edition in *The Cambridge Encyclopedia of Anthropology*.

Online: <http://doi.org/10.29164/18ethno>.

68. Howlett, Marnie; Lazarenko, Valeria. 2023. How and when should we (not) speak?: Ethical knowledge production about the Russia–Ukraine war, *Journal of International Relations and Development* 26: 722–732.

69. Howlett, Marnie. 2022. Looking at the 'field' through a Zoom lens: Methodological reflections on conducting online research during a global pandemic, *Qualitative Research* 22(3): 387–402.

70. Howlett, Marnie. 2023. Nation-building from (below) the grassroots: Everyday nationalism in Ukraine's bomb shelters, *Nations and Nationalism* 29:63–69.

71. Hutchinson, John. 2017. Bringing the study of warfare into theories of nationalism, *Nations and Nationalism* 24(1): 6–21.

<https://doi.org/10.1111/nana.12364>.

72. Jakniūnaitė, Dovilė. 2022. *Lrt.lt* 05 22. Vakarai ir visi kiti: apie pasaulį, kuriam Rusijos agresija ne pati svarbiausia.

- <https://www.lrt.lt/naujienos/nuomones/3/1698587/dovile-jakniunaite-vakarai-ir-visi-kiti-apie-pasauli-kuriam-rusijos-agresija-ne-pati-svarbiausia> [žiūrėta 2024 05 04].
73. Jonsson, Michael; Norber, Johan R. 2022. Russia's War Against Ukraine: Military Scenarios and Outcomes, Survival: Global Politics and Strategy. <https://www.semanticscholar.org/paper/Russia's-War-Against-Ukraine%3A-Military-Scenarios-Jonsson-Norberg/13a168153c5d821d5c405343e00d6da52eba8269> [žiūrėta 2024 07 10].
74. Käihkö, Ilmari. 2022. Culture and Ethnography in Understanding the War in Ukraine. <https://culanth.org/fieldsights/culture-and-ethnography-in-understanding-the-war-in-ukraine>. [žiūrėta 2024 02 03].
75. Kaldor, Mary. 2005. Old Wars, Cold Wars, New Wars and the War on Terror. Lecture given at the Cold War Studies Centre, London School of Economics.
76. Kalenychenko, Tetiana. 2022. Displacement and Displacement Again. *Hot Spots, Fieldsights*. <https://culanth.org/fieldsights/displacement-and-displacement-again>. [žiūrėta 2022 06 17].
77. Kalyvas, Stathis N. 2010. Promises and Pitfalls of an Emerging Research Program: The Microdynamics of Civil War, S. N. Kalyvas et al. (eds). *Order, Conflict, and Violence*: 397–421. <https://www.cambridge.org/core/books/abs/order-conflict-and-violence/promises-and-pitfalls-of-an-emerging-research-program-the-microdynamics-of-civil-war/2FAC03F0E6EE37C79A2683FF74B-2DA0A> [žiūrėta 2021 05 29].
78. Kalyvas, Stathis N. 2012. Micro-Level Studies of Violence in Civil War: Refining and Extending the Control-Collaboration Mode, *Terrorism and Political Violence* 24(4): 658–668.
79. Kalyvas, Stathis N.; Kocher, Matthew Adam. 2009. The Dynamics of Violence in Vietnam: An Analysis of the Hamlet Evaluation System (HES), *Journal of Peace Research* 46(3): 335–355.

80. Kennedy, Michael D. 2023. How Russia's Invasion of Ukraine Matters: A Knowledge Cultural Sociology. <https://www.asanet.org/footnotes-article/how-russias-invasion-of-ukraine-matters-a-knowledge-cultural-sociology/> [žiūrėta 2024 07 07].
81. Kestnbaum, Meyer. 2009. The Sociology of War and the Military, *Annual Review of Sociology* 35: 235–254.
82. Khromeychuk, Olesia. 2022. *The Death of a Soldier Told by His Sister*.
83. Khromeychuk, Olesya; Bilocerkowycz, Sonya. 2022. *Nybooks.com* 03 25. The Nationa Ukraine Has Become. <https://www.nybooks.com/online/2022/03/25/the-nation-ukraine-has-become/> [žiūrėta 2024 07 05].
84. Khromeychuk, Olesya. 2024. *Theguardian.com* 01 25. Ukraine fatigue: why I'm fighting to stop the world forgetting us. <https://www.theguardian.com/world/2024/jan/25/ukraine-fatigue-why-im-fighting-to-stop-the-world-forgetting-us> [žiūrėta 2024 02 02].
85. Khromeychuk, Olseya. 2022. Where is Ukraine. *thersa.org*. <https://www.thersa.org/rsa-journal/2022/issue-2/feature/where-is-ukraine> [žiūrėta 2024 07 04].
86. King, Charles. 2004. The Micropolitics of Social Violence, *World Politics* 56(3): 431–455.
87. Klumbytė, Neringa; Wanner, Catherine. 2023. Introduction: the intersections of academic research and ideological engagement, *Ethnologia Polona* 44(5–18).
88. Knott, Eleonor. 2015. Everyday nationalism: A review of the literature, *Studies on National Movements* 3(1): 2–16.
89. Knott, Eleonor. 2023. Existential nationalism: Russia's war against Ukraine, *Nations and nationalism* 29: 45–52.
90. Konken, Lauren C; Howlett, Marnie. 2023. When „Home“ Becomes the „Field“, *Perspectives on Politics* 21(3): 849–862.

91. Kordan, Bohdan. 2022. Russia's war against Ukraine: historical narratives, geopolitics, and peace, *Canadian Slavonic Papers* 62(2:3) 162–172.
92. Korostelina, Karina V. 2014. Conflict of National Narratives of Ukraine: Euromaidan and Beyond, *Die Friedens-Warte*, 89(1/2): 269–290.
93. Kroker, Joshua. 2023. “We have never been stronger”: A first-hand report from Ukraine. <https://neweasterneurope.eu/2023/01/03/we-have-never-been-stronger-a-first-hand-report-from-ukraine/> [žiūrėta 2024 07 20].
94. Krzton, Waldemar. 2022. Changes and Transformations of Wars and Armed Conflicts. Theoretical Approach, *Journal of Security and Sustainability Issues* 12:17–26.
95. Kudlenko, Anastasiia. 2023. Roots of Ukrainian resilience and the agency of Ukrainian society before and after Russia's full-scale invasion, *Contemporary Security Policy* 44(4): 513:529.
96. Kulyk, Oleksandr. 2022. How to Think About the War in Ukraine, *Grani* 25(6): 112–121. <https://philarchive.org/rec/KULHTT-2> [žiūrėta 2024 07 31].
97. Kulyk, Volodymyr. 2016. National Identity in Ukraine: Impact of Euromaidan and the War, *Europe-Asia Studies* 68(4) 588–608.
98. Kumpis, Arūnas. 2023. *Ukrainos karo audrose: savanorio iš Lietuvos dienoraštis. II dalis*. Vilnius: Briedis.
99. Kumpis, Arūnas. 2023. *Ukrainos karo audrose. Savanorio iš Lietuvos dienoraštis*. Vilnius: Briedis.
100. Kurkov, Andrej. 2023. *Bikfordo Pasaulis*. Vilnius: Balto.
101. Kurnyshova, Yulia; Makarychev, Andrey. 2022. Explaining Russia's war against Ukraine: How can foreign policy analysis and political theory be helpful? *Studies in East European Thought* 74(4): 507–519.
102. Kuzio, Taras. 2022. Imperial nationalism as the driver behind Russia's invasion of Ukraine, *Nations and Nationalism* 29(1): 30–38.
103. Kuzio, Taras. 2023. *atlanticcouncil.org* 02 16. Putin's invasion shatters the myth of Russian-Ukrainian brotherhood,

- <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/putins-invasion-shatters-the-myth-of-russian-ukrainian-brotherhood/> [žiūrėta 2024 07 08].
104. Kyiv Children's Hospital Destroyed by Russian Missile Attack, Multiple Casualties Reported. 2024. *Kyivpost.com* 07 07. <https://www.kyivpost.com/post/35470>, [žiūrėta 2024 07 08].
105. Lähdesmäki, Tuuli; Koskinen-Koivisto, Eerika; Čeginskas, Viktorija L.A; Koistinen, Aino-Kaisa. 2020. Challenges and Solutions in Ethnographic Research: Ethnography with a Twist. Lahdesmaki, T; Koskinen-Koivisto, E; Čeginskas, V; Koistinen, A. (red). New York: Routledge.
106. Lamont, Christopher. 2014. *Research Methods in International Relations*. London: Sage.
107. Löfving, Staffan. 2005. Silence and the politics of representing rebellion: on the emergence of the neutral Maya in Guatemala. In: Richards, P. (Ed.), *No Peace, No War: An Anthropology of Contemporary Armed Conflicts*. Ohio University Press, Ohio, OH.
108. Lombardo, Olivia. 2022. *Yaledailynews.com* 03 08. Timothy Snyder, Arne Westad offer insight on ongoing war in Ukraine. <https://yaledailynews.com/blog/2022/03/08/timothy-snyder-arne-westad-offer-insight-on-ongoing-war-in-ukraine/> [žiūrėta 2024 06 03].
109. Lutz, Catherine. 1999. Ethnography at the War Century's End, *Journal of Contemporary Ethnography* 28 (6): 610–619.
110. Mabee, Carleton. 1987. Margaret Mead and Behavioral Scientists in World War II: Problems in Responsibility, Truth, and Effectiveness, *Journal of the History of the Behavioral Sciences* 23(1): 3–13.
111. Maček, Ivana. 2018. *Experience, Empathy, and Flexibility. On Participant Observation in Deadly Fields*, Antonius C. G. M. Robben, (red.).
112. Madden, Raymond. 2010. *Being Ethnographic: A Guide to the Theory and Practice of Ethnography*. London: SAGE.
113. Malešević, Siniša. 2010. *The Sociology of War and Violence*. Cambridge: Cambridge University Press.

114. Malešević, Siniša. 2014. Is War Becoming Obsolete? A Sociological Analysis, *The Sociological Review* 62(2): 65–86.
115. Malinowski, Bronislaw. 1922. *Argonauts of the Western Pacific: An Account of Native Enterprise and Adventure in the Archipelagoes of Melanesian New Guinea*. London: George Routledge & Sons; New York: E. P. Dutton & Co.
116. Malinowski, Bronislaw. 1929. Practical Anthropology, *Africa: Journal of the International African Institute* 2(1): 22–38.
117. Malinowski, Bronislaw. 1936. Culture as a Determinant of Behavior, *The Scientific Monthly* 43(5): 440–449.
118. Malinowski, Bronislaw. 1939. The Group and the Individual in Functional Analysis, *American Journal of Sociology* 44(6): 938–964.
119. Malinowski, Bronislaw. 1941. An Anthropological Analysis of War, *American Journal of Sociology* 46(4): 521–550.
120. Mälksoo, Maria. 2023. The Postcolonial Moment in Russia's War Against Ukraine, *Journal of Genocide Research* 25(3-4): 471–481.
121. Mandler, Peter. 2013. Waging War in the Name of Anthropology, *History Today*. <https://www.historytoday.com/archive/waging-war-name-anthropology>. [žiūrēta 2022 05 20].
122. Mankoff, Jeffrey. 2022. Csis.org 04 22. Russia's War in Ukraine: Identity, History and Conflict <https://www.csis.org/analysis/russias-war-ukraine-identity-history-and-conflict> [žiūrēta 2024 01 10].
123. Mann, Michal. 2023. *On Wars*. Yale University Press.
124. Marlow, Mikaela L. 2017. Public discourse and Intergroup Communication. <https://oxfordre.com/communication/display/10.1093/acrefore/9780190228613.001.0001/acrefore-9780190228613-e-420> [žiūrēta 2024 02 01].
125. Marocico, Oana; Brown. 2023. *bbc.org 11 17*. Swimming rivers and faking illness to escape Ukraine's draft. <https://www.bbc.com/news/world-europe-67120904> [žiūrēta 2024 09 28].

126. Martsenyuk, Tamara. 2022. Quarterly Magazine. Women's Participation in Defending Ukraine in Russia's War. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/48778462-c6c3-4081-99d6-017440b75a03/content> [žiūrėta 2024 08 01].
127. Masenko, Larisa. 2020. *Radiosvoboda.org* 02 01. Мовна ситуація України в соціолінгвістичних вимірах. Війна з Росією вплинула на багатьох, <https://www.radiosvoboda.org/a/30586236.html> [žiūrėta 2024 06 06].
128. Masters, Jonathan. 2023. *Cfr.org* 02 14. Ukraine: Conflict at the Crossroads of Europe and Russia. <https://www.cfr.org/background/ukraine-conflict-crossroads-europe-and-russia> [žiūrėta 2024 05 10].
129. Maximilian, Ludwig. 2024. War changes language: More Ukrainian, less Russian, <https://phys.org/news/2024-01-war-language-ukrainian-russian.html>. [žiūrėta 2024 06 18].
130. Mead, Margaret. 1935. *Sex and Temperament in Three Primitive Societies*. New York: William Morrow & Co.
131. Mead, Margaret. 1943. Anthropological Techniques in War Psychology, *Bulletin of the Menninger Clinic* 7(4): 137–140.
132. Mead, Margaret. 1990[1940]. Warfare is Only an Invention – Not a Biological Necessity, D. Hunt (ed.). *The Dolphin Reader*: 415–421. Boston: Houghton Mifflin Company.
133. Michailyšyn, Ihor. 2022. *Mirties šokis: Donbaso bataliono kario savanorio dienoraštis*. Vilnius: Hubris.
134. Morcos, Pierre. 2022. *Csis.org* 05 18. Ukraine's Road to EU Membership, <https://www.csis.org/analysis/ukraines-road-eu-membership> [žiūrėta 2024 07 31].
135. Mueller, John. 2000. The Banality of "Ethnic War", *International Security* 25(1): 42–70.

136. Natalie, Wood. Elizabeth Cullen Dunn on Ukrainian Sovereignty. <https://americanethnologist.org/features/interviews/imagining-otherwise-with-institutions> [žiūrēta 2024 03 05].
137. Nehls K, Smith BD, Schneider HA. 2014. Video-conferencing interviews in qualitative research. In *Enhancing Qualitative and Mixed Methods Research with Technology*, ed. S Hai-Jew, pp. 140-57. Hershey, PA: IGI Global Publishing.
138. Nordstrom, Carolyn. 1997. *A Different Kind of War Story*. United States: University of Pennsylvania Press.
139. Nordstrom, Carolyn. 2004. *Shadows of War: Violence, Power, and International Profiteering in the Twenty-First Century*. United States: University of California Press.
140. Norris, Pippa; Kizlova, Kseniya. 2022. <https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2022/03/03/what-mobilises-the-ukrainian-resistance/> [žiūrēta 2024 06 16].
141. Office of the President of Ukraine. 2022a. Zvernennia Prezydenta Ukrainy Volodymyra Zelens'koho. Video, 5:21. Facebook, <https://www.facebook.com/president.gov.ua/videos/344376454266561/> [žiūrēta 2023 11 10].
142. Oksamytna, Kseniya. 2023. Imperialism, supremacy, and the Russian invasion of Ukraine, *Contemporary Security Policy* 44(4): 497–512.
143. Onuch, Olga. 2023. European Ukrainians and fight against Russian invasion, *Nations and Nationalism* 29(53–62).
144. Osborn, Andrew; Nikolskaya, Polina. 2022. *Reuters.com 02 24*. Russia's Putin authorises special military operation against Ukraine. <https://www.reuters.com/world/europe/russias-putin-authorises-military-operations-donbass-domestic-media-2022-02-24/> [žiūrēta 2024 01 21].
145. People of the Cossack Stock: Ethnic Minorities and the War against Ukraine, 2023. Seminar. <https://daviscenter.fas.harvard.edu/events/people->

- cossack-stock-ethnic-minorities-and-war-against-ukraine [žiūrēta 2024 06 16].
146. Perelli-Harris, Brienna; Zavisca, Jane; Levchuk, Natallia; Gerber, Theodore P. 2024. Internal Displacement and Subjective Well-being: The Case of Ukraine in 2018, *Social Forces* 102: 1157–1179.
147. Phillips, Sarah D; Martsenyuk, Tamara. 2023. Women’s agency and resistance in Russia’s war on Ukraine: From victim of the war to prominent force, *Women’s Studies International Forum* 98.
148. Pink, Sarah. 2009. *Doing Sensory Ethnography*. SAGE
149. Plokhii, Serhii. 2023. *Rusijos ir Ukrainos karas. Istorija kartojasi*. Vilnius: Briedis.
150. Polek, Tina. 2023. Sense of Belonging to War in Ukraine, *Etnografia Polska* 67(1-2): 213–216.
151. Pomeroy, Robin; Gordiychuk, Kateryna. 2022. What we need to know about Ukraine’s history: Professor Timothy Snyder on the Radio Davos podcast <https://www.weforum.org/agenda/2022/07/timothy-snyder-ukraine-history/> [žiūrēta 2024 03 02].
152. Porth, Eric; Neutzling, Kimberley; Edwards, Jessica. *Functionalism*. <https://anthropology.ua.edu/theory/functionality/> [žiūrēta 2022 05 17].
153. Price, David D. 2008. *Anthropological Intelligence: The Deployment and Neglect of American Anthropology in the Second World War*. Durham: Duke University Press.
154. Price, David. 2000. Anthropologists as Spies. *The Nation* 02 11. <https://www.thenation.com/article/world/anthropologists-spies/>. [žiūrēta 2022 05 05].
155. Reznik, Oleksandr. 2023. The willingness of Ukrainians to fight for their own country on the eve of the 2022 Russian invasion, *Post-Soviet Affairs* 39(1): 1–18.
156. Ries, Nancy; Wanner, Catherine; Cullen Dunn, Elizabeth. 2022. *culanth.org* 03 11. Russia’s war on Ukraine.

<https://culanth.org/fieldsights/series/russias-war-on-ukraine>> [žiūrėta 2023 08 09].

157. Robben, Antonius C.G.M. 2018. *A Companion to the Anthropology of Death*, Robben A.C.G.M. (red). United States: John Wiley & Sons, Inc.

158. Robben, Antonius C.G.M. *Iraq at a Distance: What Anthropologists Can Teach Us about the War*. (red). Robben, A.C.G.M. United States, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

159. Rodman, Margaret C. 1992. Empowering Place: Multilocality and Multivocality, *American Anthropologist* 94: 640: 656.

160. Roscoe, Paul. 2003. Margaret Mead, Reo Fortune, and Mountain Arapesh Warfare, *American Anthropologist* 105(3): 581–591.

161. Rosen, Lawrence. 2011. Anthropological Assumptions and the Afghan War, *Anthropological Quarterly* 84(2): 535–558.

162. Rossoliński-Liebe, Grzegorz; Willems, Bastiaan. 2022. Putin's Abuse of History: Ukrainian "Nazis", "Genocide", and a Fake Threat Scenario, *The Journal of Slavic Military Studies* 35(1): 1–10.

163. Roxborough, Ian. 1999. The Persistence of War as a Sociological Problem, *International Journal* 14(4): 491–500.

164. Safronovas, Vasilijus. 2015. Pirmojo pasaulinio karo atminimas Lietuvoje ir Rytų Prūsijoje: naujų tyrimų pradžia, *Lituanistica* 61, 3(101): 149–165.

165. Salzman, Philip Carl. 2002. On Reflexivity, *American Anthropologist* 104(3): 805–813.

166. Sargsyan, Nelli. 2022. *Anthropology-news.org* 06 01. When we speak with each other amidst. <https://www.anthropology-news.org/articles/when-we-speak-with-each-other-amidst/> [žiūrėta 2024 02 20].

167. Sasse, Gwendolyn. 2022. Russia's War Against Ukraine: A Trio of Virtual Special Issues, *Europe-Asia Studies* 1–3.

168. Savoniakaitė, Vida. 2007. Įvadas. Tapatybė erdvėje ir laike: kintantys regionai, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 7(16): 19–37.
169. Savoniakaitė, Vida. 2011. *Lietuvos etnologijos ir antropologijos enciklopedija*. Savoniakaitė V. (sud). Vilnius: LII leidykla.
170. Savoniakaitė, Vida. 2011. Tapatybė, Savoniakaitė V. (sud.). *Lietuvos etnologijos ir antropologijos enciklopedija*: 389–392. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
171. Scheer, Monique; Marchetti, Christian; Johler, Reinhard. 2010. “A Time Like no Other”: The Impact of the Great War on European Anthropology, R. Johler et al. (red). *Doing Anthropology in Wartime and War Zones: World War I and the Cultural Sciences in Europe*. Bielefeld: Transcript Verlag.
172. Schmid, Ulrich; Myshlovska, Oksana. 2019. *Regionalism without Regions: Reconceptualizing Ukraine's heterogeneity*. Central European Press.
173. Schwartz-Shea, Peregrine; Yanow, Dvora. 2012. *Interpretive Research Design: Concepts and Processes*. New York and London: Routledge.
174. Seligmann, Linda J; Estes, Brian P. 2019. Innovations in Ethnographic Methods, *American Behavioral Scientist* 1–22.
175. Shah, Alpa. 2017. Ethnography? Participant observation, a potentially revolutionary praxis, *Hau Journal of Ethnographic Theory* 7(1): 45–59.
176. Skalecka, Jeva. 2023. *Jūs nežinote kas yra karas*. Vilnius: Alma littera.
177. Šlekys, Deivydas. 2015. Naujasis židinyš-aidai. Dvi karo sampratos: Pastabos civilizacijos ir istorijos rašymo klausimais.
<https://www.bernardinai.lt/2015-07-14-dvi-karo-sampratos-pastabos-civilizacijos-ir-istorijos-rasyimo-klausimais/> [žiūrėta 2023 03 03].
178. Sluka, Jeffrey A.; Robben, Antonius C. G. M. 2012. Fieldwork in Cultural Anthropology: An Introduction, A. C. G. M. Robben, J. A. Sluka (eds). *Ethnographic Fieldwork: An Anthropological Reader*: 1–46. Malden: Wiley-Blackwell.

179. Smith, Anthony D. 1986. *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Blackwell Publishing.
180. Snyder, Timothy. 2015. Integration and Disintegration: Europe, Ukraine, and the World, *Slavic Review* 74(4): 695–707.
181. Snyder, Timothy. 2022. *Newyorker.com* 04 28. The war in Ukraine is a colonial war. <https://www.newyorker.com/news/essay/the-war-in-ukraine-is-a-colonial-war> [žiūrėta 2024 07 06].
182. Snyder, Timothy. 2024. Ukraine holds back Apocalypse and Famine. <https://www.ukrainianworldcongress.org/timothy-snyder-ukraine-holds-back-apocalypse-and-famine/> [žiūrėta 2024 07 06].
183. Somerville, Jonh. 1981. Patriotism and War, *Ethics*, 91(4): 568–578.
184. Sonevystky, Maria. 2022. What is Ukraine? Notes in Epistemic Imperialism, Transformation of society and academia in the wake of the Russian war in Ukraine, *Topos* 2: 21–30.
185. Sosa, Santiago. 2023. The micro-dynamics of conflict and peace: Evidence from Colombia, *International Interactions: Empirical and Theoretical Research in International Relations* 49(2): 163–170.
186. Specia, Megan; Ducke, Emile. 2022. *Nytimes.com* 08 31. War Brings Ukraine’s Women new Roles and New Dangers. <https://www.nytimes.com/2022/08/27/world/europe/ukraine-war-women.html> [žiūrėta 2024 03 31].
187. Srivastava, V Kumar. 1993. Malinowski and a Reading of his “Freedom and Civilization”, *Dialectical Anthropology* 18(2): 177–204.
188. Starn, Orin. 1986. Engineering Internment: Anthropologists and the War Relocation Authority, *American Ethnologist* 13(4): 700–720.
189. Stepnisky, Jeffrey. 2022. We should all be concerned that Putin is trying to destroy Ukrainian culture. <http://theconversation.com/we-should-all-be-concerned-that-putin-is-trying-to-destroy-ukrainian-culture-179351> [žiūrėta 2024 07 06].

190. Sukhorolskyi, Petro. 2022. Russian Aggression against Ukraine: Past, Present and Future, *Journal of Future studies* 26(4), 1–13.
191. Suni, Anoush Tamar. 2024. Ethnography in War and Peace, *Journal of Middle East Studies*, 1–7.
192. Suny, Ronald. 2022. *Theconversation.com*. The Ukraine conflict is a war of narratives – and Putin’s is crumbling <https://theconversation.com/the-ukraine-conflict-is-a-war-of-narratives-and-putins-is-crumbling-192811> [žiūrēta 2024 07 07].
193. Sylvester, Christine. 2012. War Experiences/War Practices/War Theory, Millennium: *Journal of International Studies* 40(3): 483–503.
194. Symmons-Symonolewicz, Konstantin. 1960. Bronisław Malinowski: Individuality as a Theorist, *The Polish Review* 5(1): 53–65.
195. Tilly, Charles. 1985. War Making and State Making as Organized Crime, P. B. Evans et al. (eds). *Bringing the State Back in*: 169–191. Cambridge: Cambridge University Press.
196. Trepte, Sabine; Loy, Laura S. 2017. *Social Identity Theory and Self-Categorization Theory*. Rössler P. (sud). The International Encyclopedia of Media Effects. United States: John Wiley & Sons.
197. Uehling, Greta Lynn. 2020. Working through warfare in Ukraine: rethinking militarization in a Ukrainian theme cafe, *International Feminist Journal of Politics* 22(3): 335–358.
198. Ukraine: Is It Really East and West? 2017. <https://huri.harvard.edu/news/ukraine-it-really-east-and-west>. [žiūrēta 2024 06 11].
199. Ukraine: Report Reveals war’s long-term impact which will be felt for generations. 2024. <https://news.un.org/en/story/2024/02/1146842> [žiūrēta 2024 07 02].
200. Ukraine: Stories of resilience amid two years of war and a decade of conflict. 2024. Ukraine crisis. <https://www.rescue.org/eu/article/ukraine->

stories-resilience-amid-two-years-war-and-decade-conflict [žiūrēta 2024 05 06].

201. Underberg, Natalie M; Zorn, Elayne. 2013 *Digital Ethnography—Anthropology, Narrative, and New Media*, United States: University of Texas Press.

https://books.google.lt/books?hl=lt&lr=&id=NqmOeY04twYC&oi=fnd&pg=PR9&dq=media+ethnography&ots=bCMqkFnFHp&sig=eHE-A1BnoM_V-qQVpA6OgJvGUOQ&redir_esc=y#v=onepage&q=media%20ethnography&f=false [žiūrēta 2024 06 05].

202. Unger, Hella Von. 2021. Ethical Reflexivity as Research Practice, *Historical Social Research* 46(2): 186–204.

203. Vayda, Andrew P; Leeds, Anthony. 1961. Anthropology and the Study of War, *Anthropologica* 3(2): 131–133.

204. Vivanco, Luis A. A dictionary of Cultural Anthropology, Oxford Reference, <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780191836688.001.0001/acref-9780191836688-e-73> [žiūrēta 2024 08 10].

205. Voices from Ukraine, Huri Ukrainian Research Institute, Harvard University. <https://huri.harvard.edu/voices-ukraine-0> [žiūrēta 2024 05 01].

206. Vorozhko, Tatiana. 2023. *Voanews.com* 02 22. Three Reasons Most Analysts Were Wrong on War in Ukraine. <https://www.voanews.com/a/three-reasons-most-analysts-were-wrong-on-war-in-ukraine/6974782.html> [žiūrēta 2024 06 30].

207. Walsh, Nick Paton; Rappard, Anna-Maja; Gak Kosta; Laine, Brice. 2024. Captured, injured, but undeterred. One soldier’s life fighting for Ukraine. <https://edition.cnn.com/2024/02/23/europe/ukraine-russia-war-soldier-frontline-intl/index.html> [žiūrēta 2024 06 01].

208. Wanner, Catherine; King-Savic, Sandra; Tasic, Jelena; Tarkhanova, Oleksandra. 2023. On the challenges of engagement and doing ethnographic research in conflict zones, *Ethnologia Polona* 44: 157–174.
209. Wanner, Catherine. 2011. An anthropological Light: Ethnographic Studies of Russia and Ukraine in the Post-Soviet Era, *Canadian Slavonic Papers* 53(2): 545–557.
210. Wanner, Catherine. 2022. *Everyday Religiosity and the Politics of Belonging in Ukraine*. Ithaca and London: Cornell University Press.
211. Wanner, Catherine. 2022. The War Comes to Us All: Snapshots. <https://culanth.org/fieldsights/the-war-comes-to-us-all> [žiūrėta 2024 02 03].
212. Wanner, Catherine. 2023. *Dispossession: Anthropological perspectives on Russia's war Against Ukraine*. Wanner, C. (red). New York: Routledge.
213. Waterston, Alisse (ed.). 2009. *An Anthropology of War: Views from the Frontline*. Oxford, New York: Berghahn Books.
214. Weaver, Thomas. 2002. *The Dynamics of Applied Anthropology in the Twentieth Century*. The Malinowski Award Papers. https://www.appliedanthro.org/appliation/files/6815/5931/3085/The_Dynamics_of_Applied_Anthropology_in_the_Twentieth_Century.pdf [žiūrėta 2022 05 20].
215. What is anthropology, What Is Anthropology? – Survey of Anthropology (pressbooks.pub) [žiūrėta 2024 04 29].
216. Wieworika, Michel. 2022. Russia in Ukraine: The social sciences, war, and democracy, Violence, *An International Journal* 3(11): 11–22.
217. Wilson, Andrew. 2024. Ukraine at war: Baseline identity and social construction, *Nations and Nationalism* 30(1): 8–17.
218. Wilson, Julius William; Chaddha, Anmol. 2009. The role of theory in ethnographic research, *Ethnography* 10(4): 549–564.
219. Wittel, Andreas. 2000. Ethnography on the Move: From Field to Net to Internet, *Qualitative Research: National, Disciplinary, Methodical and Empirical Examples* 1(1): 1–9.

220. Zarembo, Katerina. 2023. *Carnegieendowment* 06 01. The Resilience and Trauma of Ukraine's Civil Society.
<https://carnegieendowment.org/research/2023/06/the-resilience-and-trauma-of-ukraines-civil-society?lang=en¢er=europe> [žiūrēta 2024 06 11].

PRIEDAI

1 priedas. Informacija apie pateikėjus

Nr.	Kodas	Lytis	Gimimo metai	Išsilavinimas/ profesinė veikla	Gimimo vieta	Dabartinė gyvenamoji vieta	Patirties grupė
1	R1	Vyras	1993	Elektrika, radiotechnika	Užkarpatė	Kyjivas	1
2	R2	Moteris	1979	-	Kyjivas	Kyjivas	1;2
3	R3	Vyras	-	Inžinierius, statybininkas	Kyjivas	Kyjivas	1
4	R4	Moteris	1985	Teisininkė	-	Panevėžys	3
5	R5	Moteris	1985	Advokatė	Kharkivas	Vilnius	2;3
6	R6	Moteris	-	Verslininkė	Kharkivas	Vilnius	2;3
7	R7	Moteris	2001	Medicina, studentė	Kharkivas	Kharkivas	2
8	R8	Moteris	2001	Medicina, studentė	Kharkivas	Kharkivas	2
9	R9	Moteris	2001	Medicina	Kharkivas	Kharkivas	2
10	R10	Moteris	2001	Veterinarijos gydytoja	Kharkivas	Kharkivas	2
11	R11	Moteris	1974	Veterinarė	Kupenskas	Lenkija	3
12	R12	Moteris	1960	Istorikė	Kharkivas	Kharkivas	2
13	R13	Moteris	-	Ekologė	Krymas	Krymas	2

14	R14	Vyras	2002	Inžinierius, mechanikas	Lvivas	Klaipėda/Ukr aina	3
15	R15	Vyras	1993	Studentas	Novograd Volinskij	Klaipėda	3
16	R16	Moteris	-	-	Lvivas	Lvivas	2
17	R17	Moteris	1995	Savonorė	Boyarka	Vilnius	2; 3
18	R18	Moteris	1996	Tarptautinės komunikacijos specialistė	Kyjivas	Vilnius	3
19	R19	Moteris	2003	Studentė	Kremenčiuk as	Klaipėda	3
20	R20	Moteris	1979	Finansininkė	Vilnius	Ukraina	2
21	R21	Vyras	2001	Tarpt. Santykiai ir plėtra	Luckas	Klaipėda	3
22	R22	Moteris	-	Visuomenininkė	Lietuva	Kyjivas	2
23	R23	Moteris	-	Studentė	Donetsk	Donetsk	
24	R24	Moteris	1950	Dėstytoja	Turkmenist anas	-	3
25	R25	Vyras		Verslininkas	Vilnius	Kyjivas	2
26	R26	Moteris	1976	Darželio auklėtoja	Kharkivas	Biržai	3
27	R27	Moteris	1962	Istorikė	Kyjivas	Vilnius/Kyjiv as	3
28	R28	Moteris	1990	Pedagogika; tarptautiniai santykiai	Kyjivas	Vilnius	3

29	R29	Moteris	1965	Akademikė	Rivne	Buča	2
30	R30	Vyras	1978	Istorija, pedagogika	Sumai	Sumai	2
31	R31	Moteris	1954	Istorija ir politika	Novosibirsk as	Dnepropetrov skas	2
32	R32	Moteris	2000	Istoriškė	Kyjivas	Kyjivas	2
33	R33	Moteris	1981	Docentė	Kyjivas	Kyjivas	2
34	R34	Moteris	-	Istoriškė	Kyjivas	Kyjivas	2
35	R35	Moteris	2002	Kultūrologė	Kyjivas	Kyjivas	2
36	R36	Vyras	2004	Istorkas	Kyjivas	Kyjivas	2
37	R37	Moteris	1987	Režisierė	Kyjivas	Biržai	3
38	R38	Vyras	1991	Tarp. Santykiai, studentas	Lvivas	JAV/Kyjivas	2;3

DOCTORAL DISSERTATION SUMMARY

THE MICRO-LEVEL PERSPECTIVE IN CONFLICT ANALYSIS: AN ETHNOGRAPHIC STUDY OF UKRAINE

INTRODUCTION

The concept of war can be said to be multifarious because it encompasses different dimensions of social, political, economic and psychological factors, therefore there can be no one, universal definition.¹ We can be convinced of this when taking into account the uniqueness of each case of war and the broader context, which is affected by the ever-changing means of warfare, technological advances and the purpose of a given war. With the establishment of the current geopolitical order following the end of the Cold War, we find that the New Wars concept advanced by British academic Mary Kaldor, and further being developed in the academic community, is being actualised and reflects today's complex nature of war. This type of war is characterised by the fact that wars are fought by both state and non-state actors; wars are more local and are based on identity-grounded accents, and include ethnic, religious and linguistic aspects (Krztoń 2022: 19); violence is aimed at civilians; and boundaries between combatants and non-combatants are being erased (Kaldor 2005). The trends defining the actualities of contemporary wars listed here are important at both the local and global levels. When assessing changes to theoretical concepts, we are faced with the practical task of checking the trends against empirical cases.

With the start of intensive war activity in Ukraine, theoretical and practical aspects were thoroughly analysed: from assessments of the situation as an info-weapon serving one's own political goals, to discussions of

¹ There is no definition of the concept of war in open-access anthropology encyclopedias.

everyday stories.² Generally speaking, anthropologists and ethnologists, especially academics residing in Ukraine in war-time, empower the existing “emic” perspective and try to conceptualise, grasp and widely disseminate the most important details about the war,³ choosing to share their scholastic insights in the context of mutual assistance on questions of recognising anguish, trauma and the loss of home and loved ones (Buyskykh 2023: 56). Along with this they identify themselves with the whole Ukrainian community fighting a self-proclaimed existential war against a European and global enemy. This heightens external knowing through a presentation of the local context. Anthropologists and ethnologists have since the very beginning of the war shared their experiences and thus strengthen the autobiographic approach echoing the unique reflections on everyday life.

The literature analysis revealed that in the anthropological field, topics are presented that on the one hand review that which affects society on a broad scale, but on the other its academic insights challenge external discourses and the identified concepts of imperialism and neoliberalism. However, the literature does not comment on the micro perspective of the war in Ukraine, which helps gather that data by which different stages of the war are recorded, in which the latest concepts of war are studied, and which open up the concepts of imperialism and neoliberalism for new analysis.

This prompted me to continue the research already begun and search for the characteristics typical of the micro war concept being proclaimed by Ukrainians: war is underway in Ukraine, but local situations on the ground are different, so what can individual narratives tell us? How do the people spoken to describe war, and according to what principles do they reveal the Ukrainian concept of war? Are historical memory and historical aspects important in the

² Catherine Wanner. 2022. *The War Comes to Us All: Snapshots*
<https://culanth.org/fieldsights/the-war-comes-to-us-all> [accessed on 03 02 2024].

³ Nancy Ries; Catherine Wanner; Elizabeth Cullen Dunn. 2022. *culanth.org* 03 11. *Russia’s war on Ukraine*, <https://culanth.org/fieldsights/series/russias-war-on-ukraine> [accessed on 09 08 2023].

framework of this war, and to what extent? This logic and questions structuring this way of thinking help in understanding and assessing the possibilities offered by taking a micro perspective approach to reveal new knowledge.

Histories recorded using the theoretical elements of a micro perspective approach echo the impact of war as a factor symbolising a turning point on the formation of a new individual and collective society mentality.

The research problem – neither the two world wars nor several hundred local and regional wars since 1900 have brought the academic community any closer to a universal definition or understanding of war. It is often espoused that war is the use of violence so as to force the opponent to obey the other side's will (Finnström, Nordstrom 2015: 377). War not only tests the boundaries of the society under analysis but also urges the academic community to revise its theoretical paradigms. Ethnographic research can allow starting not from an analysis of the problems dealing with the state, fundamental organisations, strategies, conventional wars or weapon systems, or the reasons for war, but from war as an expression of experiences, from that which ordinary people observe and go through physically and emotionally, depending on where they are (Sylvester 2012: 483). The research for this dissertation is about how the experiences of the Ukrainian war form the concept of war in their social reality, which is revealed using the micro perspective approach.

Russia's war in Ukraine prompted the emergence of many different angles of analysis. This dissertation will present a unique vision: the concept of war as a factor provoking a new social condition that can be studied using ethnographic research. The aim of this particular trajectory is to supplement the analyses that explain interstate relations, the reasons and outcomes of war, Putin's imperial ambitions (Götz, Ekman 2024), power sharing structures, international security aspects, war and security strategies and the after-effects of war on the world order (Kurnyshova, Makarychev 2022; Jonsson, Norberg

2022). War dynamics covering the state level role rarely echo or explain the regional or local context of war, such as the intensity of violence or fighting in different locations, or the multifarious nature of opinions. On the other hand, brutal full-scale war has shown that all collective and state level narratives relating to the elements of life in Ukraine's society and bilateral relations between Russia and Ukraine have become difficult to explain in the new reality, and have presented an opportunity to create new meanings in the world around us, which emerge through interaction, sharing daily experiences and value-based, ideological convictions. This illustrates that war and how it is understood is more than what can be grounded in facts or data, and that by delving deeper into lived experiences the political, cultural, social and community elements are revealed. As such, it makes sense to ask Ukraine's people how they understand this war, which aspects of war they deem to be most important, what or who has the greatest influence, in what forms they experience this influence and how do individual definitions evolve into collective attitudes based on the unique and authentic stories of different people across the country.

The question raised in this dissertation is: **How do Ukrainians explain the concept of war based on their experience of war?** This question covers two parts: a) knowing, at the grass-roots level, how war is presented and answering how war, comprising of very different elements, appears in the eyes of people. War is something that is experienced and it structures life in the same way that people structure war under the effects of the existing conditions and when talking about war; b) a unique revelation of the characteristics of a theoretical micro approach based on the collected material.

Object of the research – the concept of full-scale war in Ukraine that started in 2022. It is studied using the micro perspective, which allows revealing the understanding of war through the experiences and stories of Ukraine's people, encompassing individual expressions of daily life, the latest actualities in the life of society and state-level questions visible in plain sight

to the people. There were no predetermined provisions regarding the object of research as it is the result of the analysis conducted here.

Aim of the research – to reveal the particularities of a conflict analysis at the micro perspective, based on a study of Ukraine.

The following objectives are raised in this dissertation:

- a) to analyse theoretical and methodological discussions on the topics of war and security, incorporating a broad as possible range of attitudes towards conflict and war;
- b) to reveal the inner dynamics of war in Ukraine, based on the ideas expressed by Ukrainians that were approached. During war, every Ukrainian is understood as a part of the process in its entirety, and sometimes even participates in the war consciously, without giving it much thought;
- c) to present the concept of war based on the experiences and stories of Ukraine's people;
- d) to highlight the synergy between the micro and macro research perspectives. Also, to indicate how individual narratives interact with collective beliefs;
- e) to present an interdisciplinary way of seeing the issue, highlighting the uniqueness of ethnographic research and its similarity with other studies of conflicts and wars.

Relevance and novelty of the research – this dissertation seeks to contribute to the latest Ukrainian war research topics and at the same time to show that even with the full-scale invasion beginning in 2022, it was obvious that there would be many different thematic interpretations and assessments of war, yet there is still a great desire to understand how the war in Ukraine looks from inside, to know what the inner dynamics of war are that echo individual views. They illustrate not only the physical, brutal side of war but also the context that unveils the complete transformation of society. The cultural mentality, which generally changed people's views, is a result of the

expression of war aimed at separate individuals. It is defined by individual micro narratives. The individual and very complex construct of the concept of war goes beyond the traditional explanation based on strict conceptions of war, and empowers society at large to have its say. It faces the new things war brings first. The after-effects of war usually converge to produce human suffering, loss, changes to one's place of residence, and looking ahead, to indications of global change as well. In this context, the idea voiced by the American anthropologists Neringa Klumbytė and Catherine Wanner in one of their articles is very valuable, that the events caused by war pose a challenge to the theoretical paradigms that existed before the war, which had been developed to promote an understanding of power and political change, while now, after the full-scale invasion by Russia in 2022, the question arises – how will we explain the events taking place, what ideological beliefs will we base our answers on (Klumbytė, Wanner 2023: 7).

Anthropological literature tries to highlight and present the tools offered by its discipline in order to broadly examine the chosen object. Without a doubt, an anthropological approach to studying war does help formulate a theoretical, summarising idea: the experiences of war that people go through here and now result in ruptures in daily life and the loss of control at the cross-sections of the personal and collective past, present and future. This opens new niches and opportunities to rethink oneself. The fact that war first of all destroyed past daily routines is evident from the emergence of new thinking paradigms, arising from that which people experience and see, and how they articulate this through the ordinary, human perception and assessment of the current world.

Having presented scholars' attitudes to war, several trends form that are more akin to theoretical insights, which are worthwhile distinguishing in the framework of this dissertation: a) using the theoretical and practical tools offered by anthropology and ethnology, is it possible to present different individual stories that bring to light the population's everyday conditions,

which go on to form collective narratives in society; b) anthropology allows us to not only show situations as they are during the period under analysis but also provide a much broader knowing about how individual actions and collective narratives, by interrelating, reflect the purposes and meaning of the research object (Hastrup 2004: 455, 472); c) this in turn provides a tool for constructing a theory that can explain the essence of war not based on preconceived provisions, but by structuring ideas based on living micro histories. In one of the texts that reviews the situation in Ukraine, it is explained why it is important to think not just about the broad structural factors of war, but to also analyse things at a much more on-the-ground, local level: [...] *the global reality is so complex and so multifaceted that any visualisation of the situation leads to gross oversimplification, while also overlooking certain important factors and processes* (Sukhorolskyi 2022: 2); d) Russian discourses about the history of Ukraine's people, which were being created about Ukraine for decades, revealed the picture from the other side, as based on the stories of Ukraine's people, they had the chance to transmit to the world a unique image of the new social reality, drawing on the importance of the historical factor and the actualities of the present day. In summarising the academic thoughts read and identified here in this paper, it may be presumed that especially among Ukrainian ethnologists and anthropologists, their speaking expresses the desire to be heard, to bear witness to that which is important to all of society. This also shows that there is no objective reality of the phenomenon under analysis, rather, there are different experiences, thoughts and feelings, depending on the context.

Having presented the problematic question of this research, the dissertation's relevance and novelty, the academic need to analyse war based on how people see it was highlighted. In taking a deeper look at the already existing research field, a study of the concept of war is not just an important reflection of the current situation but also paves the way for thinking about the post-war order and possible peace scenarios, which would satisfy Ukraine's

needs. So, this paper is not only about presenting the collected empirical material but also about the change in theoretical provisions in the new 21st-century war reality. The micro discoveries revealed by the author will be combined with broader attitudes in seeking to make a contribution, and with this unique way of seeing things to enhance the rich field of academic discussion.

Theoretical approach of the research. I am taking a micro level theoretical perspective that allows looking at war through individual and subjectively created meanings. This approach helps to explain which groups of people are most vulnerable and how they perceive and state this themselves through the experience of war. The dissertation proposes an academic wish to apply the micro perspective approach to the individual and to hear the uniqueness of Ukrainian voices with the help of voices from below (Savoniakaitė 2007: 23). The chosen theoretical approach offers a structured theoretical construct flexible to changes, providing a toolkit to look deeper into classical anthropological thought and, assessing all the shortcomings of the micro approach, to explore how war is studied in other disciplines.

Research methodology and methods. The main research method was the semi-structured, online interview. This choice of method meets the main challenge and, at the same time, the problem that arose with the start of the war: with restrictions in place on meeting and talking in person, how could I reach people and enter the society I was studying? On the other hand, the research method may also be called a hybrid observation concept, as I talked to people who were in Lithuania face-to-face, observing them directly in surroundings foreign to them. The respondents surveyed for this dissertation were not divided according to sex, age, education, or their ethnicity or social status, as the researcher prepared for the study independently, establishing contact with people without any preconceived notions. The fact that war completely engulfed Ukrainian territory prompted searching for Ukrainians who wanted to and could speak to me. The majority of respondents were

women because most men are fighting in the war and gaining access to them is limited.

The data analysis methods may be divided into two groups: a content and a discourse analysis (Lamont 2014: 18). The content analysis helps with understanding and distinguishing the thinking stereotypes existing in respondents' communication, to grasp their thoughts, analyse social experiences and phenomena, code data, search for common points of analysis and present broader conclusions that echo the collective thinking. When performing the discourse analysis, attention first of all focused on the linguistic forms of communication and their interpretative expression. In order to clarify and analyse the concept of war constructed and voiced by the people of Ukraine, their different experiences and understanding, this dissertation used a content analysis. Ethnographic facts are interpreted contextually, discerning typical meaning structures, and then grouping and analysing them. A qualitative content analysis made it possible to discern even the finest details from this research, which were important for the realisation of the outlined aim of this research.

The methods by which this ethnographic study of Ukraine was carried out contradict the classical model of ethnographic or field research. On the one hand, it demonstrates the changing nature of research and the increasing need to collect material at any time and by taking any given situation into account. On the other, this kind of ethnographic research allows ensuring continuity in communication and to observe the study's participants in the public space after formal conversations are over, seeing them in social media and communicating on social networks. The section on methodology and chosen methods also presents the etic challenges of this research, which were present when collecting, analysing and presenting the gathered material. Along with this, I also present my own thoughts, which go some way in negating certain etic stereotypes associated with ethnographic research.

Statements being defended:

- a) The micro level perspective allows revealing the complex concept of war as strict conventional definitions are not taken into account, allowing people to speak out about how they understand war and what they fit into this concept. This is the preliminary way of seeking to understand the essence of the current war and to reject external cliches and stereotypes, which inhibit Ukraine's society from revealing itself adequately;
- b) The creation of a concept of war takes place not just on the battle field but in the everyday space as well;
- c) The divide between civilians and soldiers is rapidly disappearing or lacks strict contours, which is why the experience of war is the preliminary point of reference for any conceptual constructs. This helps to clarify individual situations that contribute to the creation of collective narratives.

Main concepts used in the dissertation

Resilience – society's adaptation to complicated processes. Resilience encompasses adaptation, partnership, self-help individually and within the community (Kurnyshova, Makarychev 2022: 42).

Community – a definition used by the author to describe the unity among the people of Ukraine, their help to one another, the positive creation of their own image and their apparent and expressed tolerance to other members of society during the current war.

“Voices from the bottom-up” – this concept is used in order to understand how people in their everyday world create meaning from phenomena and images of the social reality. This conception is opposite to the top-down perspective, which focuses not on people but on institutional and

elite structures that establish meaning (Geertz 1973; Kaldor 2005; Kalyvas 2009).⁴

Emic and etic perspectives – emic signifies the aim of understanding the world through the eyes of the research subject, through their inner world; the etic perspective is an objective, scholastic approach from outside, where the aim is to know the world being studied through the eyes of the researcher.⁵ In this context, another two interrelated concepts – insider⁶ and outsider – emerge, the difference between them being the situation of the researcher conducting the observation, field research or applying ethnographic methods. The insider’s perspective allows learning about the examined society from up close, giving a deeper knowing about the community.

Ethnicity – what makes a person different, what distinguishes them, also, their similarity to others, especially members of their own society. Ethnicity can be related to identity. “A person stating their identity distinguishes themselves from others, and at the same time outlines their own characteristics, which relate him/her to the group, community, nation or institution” (Savoniakaitė 2011b: 389). When making distinctions based on ethnicity, boundaries are chosen that are delineated by cultural characteristics: a common history, language, religion, customs and beliefs. In the disciplines of ethnology and anthropology, ethnicity is usually explained based on three points of view: the primordial, instrumental and constructive. In the first case, ethnicity is understood as an expression of common origins, or roots, and is not questioned (Geertz 1973: 259). Instrumental ethnicity rests on a politicised cultural identity in which a real or conceptual boundary is drawn between

⁴ These are the main scholars presenting the ideas of voices from the bottom-up in analyses of war.

⁵ Emic and etic, <https://www.anthroencyclopedia.com/entry/emic-and-etic> [accessed on 02 03 2024].

⁶ The insider is usually that part of the society under analysis that has similarities, similar qualities and experiences. Membership status provides a certain degree of trustworthiness and empowers a more fully-fledged acceptance of the research subjects (representatives of psychology: Corbin, Dwyer, Buckle 2009).

different groups (Cohen 1994: 52). Constructive ethnicity means that ethnicity is created and constructed. Bonds do not emerge from any cultural characteristics but when and in the way they are created (Barth 1970: 15). These are definitions and views presented by classical anthropology scholars, which may be tested in light of current research or supplemented with new theses characteristic of the chosen object of research.

Ethnography – a description of cultural phenomena, their recording and study using the field research method (Savoniakaitė 2011: 85).

Concept of war – the understanding of the war phenomenon created by Ukrainians based on data gathered during this research. Generally, “concept” is defined as a way of understanding something, a viewpoint.⁷ “Concept” also refers to an idea or theory about a particular object.⁸ Use of the conception of “concept” in the study of war points to individual, strategic, theoretical and philosophical borders that define how war is understood, fought and justified.

Micro perspective – a theoretical approach for studying phenomena according to “voices from the bottom-up”. This may be the increasing expressions of violence, the structure and ideology of militarised, armed groups, and processes that have an impact on individuals; do changes to experience, inducement and attitude affect individuals’ behaviour during a time of war (Balcells, Stanton 2021: 46). This is a popular and widely applied interdisciplinary approach when studying conflict and war.

Virtual methods – techniques that can be used to gather and analyse data that can be gathered personally. These include the use of means of telecommunication to conduct virtual/online interviews or to assemble target groups, or to find archival material online. Conversely though, digital field

⁷ The current Lithuanian language dictionary, <https://ekalba.lt/dabartines-lietuviu-kalbos-zodynas/samprata?paieska=samprata&i=c6a649c8-a981-4d77-ad87-affa87d93ab0> [accessed on 20 09 2024].

⁸ Cambridge dictionary, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/concept> [accessed on 20 09 2024].

research includes the use of digital data, which is not the same as a physical post (on social networks or various apps), or direct involvement in the life of a virtual/online society. When conducting virtual research, in the same way as during a live meeting, the researcher must think critically about the etic responsibilities at play with the research respondents and where and when the research space ends (Konken, Howlet 2023).

Virtual ethnography – a method presenting real life cultures, uniting the features of digital media with elements from individual stories and social interactions.⁹

Digital ethnography – this is a method used to study societies and cultures in the digital space. The digital research field can encompass everything that goes into the internet: video recordings, text, photographs, a platform's infrastructure, social relations and an information network. This network may differ, yet one of its features is that in order to use it, one needs certain tools – a mobile phone, computer or other device. It is important to note that direct contact is not experienced when communicating in this network. For example, during a video call a screen separates the interlocutors. Unlike the regular space of ethnographic field research, the digital space is not geographically restricted and does not require clear boundaries (Goralska 2020: 47).

Public discourse – the search for meaning in the public space, in texts and in the media. In the modern era, the public discourse may be evaluated and studied in various political and social debates, in newspapers, on television, in film, on the radio, etc. It is said that minority groups are

⁹ Natalie M. Underberg; Elayne Zorn. 2013. *Digital Ethnography– Anthropology, Narrative, and New Media*, United States: University of Texas Press.
https://books.google.lt/books?hl=lt&lr=&id=NqmOeY04twYC&oi=fnd&pg=PR9&dq=media+ethnography&ots=bCMqkFnFHp&sig=eHE-A1BnoM_V-qQVpA6OgJvGUOQ&redir_esc=y#v=onepage&q=media%20ethnography&f=false
[accessed on 05 06 2024].

marginalised in the public discourse, and the ideas, ideologies and beliefs of dominant groups are legitimised.¹⁰

Society – a group of individuals that share common cultural practices, a common language and interact within the same geographically defined area. Or in other words, a society is the largest group to which people belong and attribute themselves to.

Structure of the dissertation

The first section discusses the chosen theoretical micro approach. It helps reveal that war is indeed a complex thing, a process inseparable from the everyday life of societies. The micro level perspective indicates the motivations and reasons why people get stuck in violent situations against their will, how they evaluate their possibilities and choices during war. Attention is given to the historical context, the main anthropological elements of the war tradition and the most prominent classical figures in this scholastic field. The discourses of the Polish-English anthropologist Bronislaw Malinowski are presented, which are applied when examining the views of individuals. The theoretical provisions for contemporary war studied through the micro perspective are analysed. There is a brief comparison of the historical, sociological, politicological and anthropological theoretical views in the analysis of wars.

The second section describes the research methodology and the challenges that arose during the research. I also present the context of the study, its participants and ethnographic research methods used. There is a discussion of how the chosen methods allow for creativity and flexibility in the case of this research, and how they contribute to solving the academic challenges in this new reality: how has the restriction on the possibility of

¹⁰ Marlow, Mikaela L. 2017. Public discourse and Intergroup Communication, <https://oxfordre.com/communication/display/10.1093/acrefore/9780190228613.001.0001/acrefore-9780190228613-e-420> [accessed on 01 02 2024].

physical movement aided creative liberation? The concept of “ethnographic space” is distinguished, which in effect changes our understanding of the relevance of traditional ethnographic field research. In the summary the insights characteristic to this study in particular are revealed.

The third section analyses the research data, which covers descriptions of the different experiences of people from Ukraine: a) physical participants in the war; b) the experiences of those still in Ukraine and their close ones; c) Ukrainians that have been displaced abroad by war. It is on the basis of these different experiences that the war as described by Ukrainians themselves is analysed, detailing the place of the person in war, the mental state, losses, personal and collective stories and particularities.

The fourth section reveals the conflictual "us" and "them" dichotomy, exploring the accents in views towards society's differences and similarities, expressions of collective unity and community, and presenting the war identity from the theoretical and empirical sides. A particular political (ideological) stance is suggestive of people's choices, although place and certain mundane life circumstances also play their role, changing one's self-understanding practices.

The fifth section presents a description of the discoveries gained from the micro perspective analysis of conflicts, highlighting the main theoretical and practical implications of the concept of war, presenting interdisciplinary views of research of the war in Ukraine and their aspects, as well as a short comparative research analysis of the war in Ukraine in the context of other European and world research.

The paper ends with the research conclusions, accentuating the statements being defended that were developed therein. They are presented as formulations of the objectives and solutions to the research problem.

CONCLUSIONS

February 24, 2022 signalled the beginning of a new stage in the history of Ukraine. The flow of news helped inform us of the course of war, about strategic decisions and the peripeteia of people's lives, providing an endless list of guesses as to how Ukraine will look after the war. Nonetheless, it was difficult to objectively understand what was happening. The essence of the problem raised in this paper was to reveal the opportunities, features and shortcomings offered by an ethnographic micro level perspective in an analysis of conflict, based on the study of the Ukrainians' concept of war.

Knowledge creation by "voices from the bottom-up" is one of the ways of revealing the perception of war based on changes to the daily reality, which is being challenged, to explain oneself and one's surroundings in war and to continue to exist in the present historical time. Even if respondents' answers to the question "what is war" were often drowned by silence, a complex approach to situations of war dictates that in war, many things and conflicts are happening to people, often simultaneously, and they are associated with personal experiences, a new assessment of everyday life and creating a relationship with their surroundings, firstly, with their own community. In addition, the Ukrainians' stories I heard and the data backing them up revealed that people try to convey not only how negative the content of war is but also articulate the hope that war is an opportunity, war is a new beginning on the political map of Europe. This is related not only to details from the reality of war but also with the historical elements discerned in the paper, which allow for a conceptual integration of Ukraine's attempts to create a free and independent state with Russia's goals to not allow this to happen, and this new war of the decade, which is redrawing everything anew.

However, the respondents' concepts of war as the object of research of this dissertation are not just sources of information articulating the general situation but also serve as a significant value-creating opportunity to review

the chosen theoretical approach and supplement it with new insights. According to classical approaches, already in the mid-20th century Malinowski stated that the individual and his local environment are the centre of attention, whereas theories that ignore this simply fail. This fundamental idea remained crucial throughout the whole course of research. On the other hand, the importance of the local factor highlighted by taking the micro perspective approach was not revealed to be something determining the whole course of narratives in the research, as war overstepped all boundaries, becoming visible and felt everywhere.

The features of the micro level perspective did allow revealing how Ukrainians piece together their concepts of war and the main constituent elements:

1. The concept of war is an expression of Ukrainians' multifarious war experiences, which, according to the anthropological tradition, pays attention to individuals and their stories. The boundaries of space and time are severely narrowed, a challenge is cast upon the regular boundaries of everyday life, meaning those boundaries can be recognised anew, now in the context of war.

2. During the course of this study it was observed that people's experiences become similar, regardless of their location. The individual space, which separates pre-war and war life, is experienced and manifest socially, politically, emotionally and in a rather declarative way. It should be highlighted that in today's wars, the divide between the civilian and the soldier is fast disappearing, so the broader contribution of groups from society into accounts of war is taken into consideration as well. This inclusion of research respondents not only widens the field of opinions but the meanings of war they create act like an alternative to the traditional depiction of war through the complicated description of military processes and strategies.

3. The fact that war encroaches on all the fields of human space, starting with the home, echoes one of the statements being defended in this paper – the creation of a concept of war does not just occur on the battle field

but in the everyday space as well, starting to be felt from the moment of sharing a piece of bread with others for the first time in the new reality of war: *Some people had a bit of bread or sausage in the fridge, so that's how it was [...] when you've nowhere to go, people share their bread and their roof [...]* (Respondent no. 5, P2;3). It becomes clear that any change is first of all expressed in everyday life, and gradually it becomes normalised, adopted as a part of the daily routine.

4. The concept of war is formed in a cultural context, which signifies the importance of historical elements, the significance of a particular ethnic division or the non-existence of that significance under the conditions of war. The culturally specific trajectories of people's behaviour, and the development of the state and society and in-depth knowledge of them pose a challenge to external etic knowing, which is often the opposite of empowering the emic factor, both at the theoretical and practical levels.

5. War without a doubt accelerated the unavoidability of changes to people's identity and values. The identity that Ukrainians are proud of having formed in the destructive environment of war-time first of all reflects the sense of community, defining oneself within society: people can help one another to create a safe as possible environment for themselves, their close ones and strangers alike. The identity which the gathered data testifies to is both of a local type and one that encompasses certain global trends: not being "the other" (*Ukraine is not Russia. And not being Russia is likely to be the main argument that talks about the idea uniting Ukraine* (p. 170)).

6. Aspects of the war phenomenon forming Ukrainians' social reality were brought to light during the research, which were illustrated in the text by people's unique testimonies and which show what I managed to find using the ethnographic method. All of this forms a picture of society in war, which can be visualised thanks to the micro experiences of war, also determining the formation of what the future society will be at the (macro) level:

- a. Interpersonal relations (“You are responsible not just for yourself but for others too” (88 p.)
- b. National myths emerge – and change! – from the experience of war (83 p.)
- c. War is like a moment of truth, when it becomes clear just what war is (87 p.)
- d. War is like an opportunity for self-actualisation (114 p.)
- e. The strengthening of unity and community is a discovery formed with the help of war experiences, which does not erase the historical heterogeneity of Ukraine. This becomes a reflection of the current limited time and space.

7. A broader view of the object of research and the desire to see what and how the theme of war is documented by representatives of other disciplines allowed me to understand that the shortcomings of the micro perspective, such as complicated generalised conclusions, can be solved through the words of respondents. Based on the stories shared by the people I talked to, the main transformation with the start of the war took place in everyday life, but over time war was not just a personal affair, as Ukrainians said on many occasions that they want to recover not just their own safety but that of the whole state. Talking along these lines was an expression of their moral and physical aspirations, a need for long-term stability and a concrete geopolitical position. So, by inserting the discoveries made in the micro perspective analysis of conflicts it became evident why historians’ revelations are important for learning about past trends that have brought us to the present moment, and how sociologists manage to explain not only what has happened but also present the results of change at both the individual and group levels. The discussion of insights garnered from the political science sphere strengthened the micro-approach-based aspirations of people to move down the European path and that the expression of their individual hopes conditionally correlate with the general unease felt in the international space.

Having combined all the discussed thematic groups and presenting not only the full-scale war of 2022 but also including the 2014 conflict factor, it may be said that war first of all marks a change to the structure of human life. The theoretical and methodological basis of this paper revealed that man has experienced war from the earliest times, and that this is an important phenomenon alongside other routine life practices. It is not the essence of changes brought on by war that are modified but how people perceive themselves in war, what possibilities they have to reflect on their own experiences, rather than on preconceived notions, as it is these personal experiences that echo the offerings of a micro perspective to dismiss externally imposed clichés and stereotypes.

The accounts of Ukraine's people showed the transition from digital culture, based on a rapid processing of facts and news, to voices of truth appearing on social media based on comprehensive and detailed content. The most important discoveries that were revealed with the help of the micro perspective showed that those who are allowed to speak form their own truth. The people of Ukraine did not hide the fact that war is an expression of the relationship between themselves and an undeniably conflictual relationship with "the other" under the conditions of insecurity, instability and temporariness, which is like a new breeding-ground for the creation of a united, community-nurturing Ukrainian society formed by individuals. War separates people until shared narratives are formed, combining their common features of the socially constructed space.

The micro perspective allowed me to present not only the general trends distinguished in the interdisciplinary part but also showed the source of hostility, grievances and a clear vision featured in the narratives of Ukrainians. The application of the micro perspective is one of the ways of conveying concrete yet at the same time complex images of the reality of war. Interdisciplinary analyses often overlook this aspect and give it little significance, as they look more closely at what Russia's aggression in Ukraine

has done to the whole international environment and community, worried about its conditions for survival not only now but in the future as well. This is not limited to the personal field but leads on to more global discussions that incorporate the reality of war felt by the Ukrainians. At this point it is important to mention the European Union which not only began discussions about the possibility of Ukraine's membership but also agreed that Russia's aggression is not just a full-scale event destroying Ukraine's system or forming people's subjective opinions. It is a major threat to the European and world order. Ultimately, the micro perspective revealed that the individual is related to more than just the local, as Malinowski had already said, but also the global. The concepts of war are determined not by locality but the meanings people give to war. Therefore, it becomes apparent that personal experience is enough to form a concept of war. Experience is actualised especially when an ideological conflict arises (as in the case of Ukrainians and the Russian language) and attempts are made to solve that conflict by choosing more acceptable details from the concept of war that contest the narratives of "the other": an idealised unity and sense of community within society, a positive attitude towards one's own people and a new, unique construction of a national and global social reality.

PUBLIKACIJŲ IR PRANEŠIMŲ DISERTACIJOS TEMA SĄRAŠAS

PUBLIKACIJŲ DISERTACIJOS TEMA SĄRAŠAS **(List of Publications on the Topic of the Dissertation)**

1. Lapėnaitė, Miglė. Konferencija „Iššūkiai etnografijoje: etnografai ir etnografinės žinios“. 2020, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 20 (29) 225-227. DOI: <https://doi.org/10.33918/25386522-2029014>.
2. Lapėnaitė, Miglė. 2022. Motives for Women's Participation in Military Conflicts: The Ukrainian Case, *Politologija* 2021/3 103(3): 75-108.
3. Lapėnaitė, Miglė. 2022. Antropologinė karo analizė: mikrolygmens perspektyva etnografijoje, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 22(31): 131-147. DOI: <https://doi.org/10.33918/25386522-2231008>.

PRANEŠIMAI KONFERENCIJOSE DISERTACIJOS TEMA **(Conference Participation)**

1. Miglė Lapėnaitė. 2021. Women's roles in armed conflicts: past and present, Valmieros muziejus, Latvija, Tarptautinė nuotolinė konferencija „Scholarly Reading of Young Historian VII“, 2021m. lapkričio 12d. nuotoliniu būdu.
2. Miglė Lapėnaitė. 2021. „Ukrainiečių kalbinis, istorinis ir religinis tapatumas: pokytis karo kontekste“ (anglų k.), Klaipėdos universitetas,

- Tarptautinė tarpdalykinė mokslinė konferencija „Tradicijos ir modernybės sąveika“. 2021 m. lapkričio 18-19d. nuotoliniu būdu.
3. Miglė Lapėnaitė. 2022. Karo antropologija: lokalaus ir globalaus lygmens skirtys etnografijoje, Klaipėdos universitetas, Kasmetinis doktorantų seminaras. 2022 m. Rugsjūčio 26d.
 4. Miglė Lapėnaitė. 2022. „How do People Understand and Interpret the Phenomenon of War? The Case of Ukraine in 2022“, Baltic Research Forum, Association for the Advancement of Baltic Studies (AABS). 2022 m. spalio 13d. nuotoliniu būdu.
 5. Miglė Lapėnaitė. 2022. „A Micro Level Perspective in Conflict Analysis: An Ethnographic Study of Ukraine“, Virtual Young Scholars Workshop "Security in the Baltic Sea Region in Historical Perspective", Organized by Herder-Institute for Historical Research on East Central Europe (Marburg, Germany), the Institute for the Culture and History of Germans in Northeast Europe – IKG, „Conflict (Lüneburg, Germany) and the Institute for Lithuanian History (Vilnius, Lithuania). 2022 m. spalio 26d. nuotoliniu būdu.
 6. Miglė Lapėnaitė. 2023. „Ethnographic study of Ukraine: research methods and questions in the context of war“. SIEF 16 Kongresas, Čekija. 2023 m. birželio 7-10d.

DALYVAVIMAS MOKSLO IR MOKSLO SKLAIDOS RENGINIUOSE

(Participation in Science and Science dissemination events)

1. Paskaita „Ukrainos pasipriešinimo istorija“, Kauno regiono biblioteka, 2022 m. kovo 7d. nuotoliniu būdu.

2. LRT laida 10-12. Moterų vaidmuo atremiant rusų pajėgas Ukrainoje. 2022 m. kovo mėn. <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000207092/10-12-moteru-vaidmuo-atremiant-rusu-pajegas-ukrainoje>.
3. LRT radijo laida Homo cultus. Ten ir atgal. Kaip antropologai tyrinėja karą? Pokalbis su Migele Lapėnaite ir Arvydu Grišinu. 2022 m. rugpjūčio 8d. <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000228590/homo-cultus-ten-ir-atgal-kaip-antropologai-tyrineja-kara-pokalbis-su-migle-lapenaite-ir-arvydu-grisinu>
4. LRT radijo laida 10-12. Kaip karą mato ir supranta ukrainiečiai. 2024 m. liepos 8d. <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000349512/patarimai-apie-sirsiu-ir-vapsvu-lizdus-kaip-juos-isnaikinti>

INFORMACIJA APIE DISERTACIJOS AUTORE

Miglė Caporkė gimė 1995 m. balandžio 20 d. Biržuose. 2014–2018 m. Vilniaus universitete, Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institute studijavo politikos mokslus ir įgijo bakalauro laipsnį. 2018–2020 m. studijos buvo tęsiamos tarptautinių santykių ir diplomatijos magistro programoje, Vilniaus universitete, Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institute (*Magistro darbo tema: Moterų dalyvavimas kariniuose konfliktuose: Ukrainos atvejo analizė*).

Nuo 2020 m. studijavo jungtinėje Lietuvos istorijos instituto, Vytauto Didžiojo universiteto ir Klaipėdos universiteto etnologijos mokslo krypties doktorantūroje. Išlaikydama akademinį tęstinumą autorė rengė disertaciją apie karą Ukrainoje nuo 2022 m.

Nuo 2018 m. tiria Ukrainoje vykstančio karo tematiką ir dalyvauja visuomeninėse mokslo skaidose, radijo laidose, recenzuoja tematinius mokslo straipsnius.

Miglė Caporkė dirba projektų vadovės pozicijose, vadovauja verslumo skatinimo projektams, įsitraukia į kultūros ir kūrybines industrijas plėtojančius tarptautinius ir vietinius projektus. 2024 m. prisidėjo prie Trijų Jūrų forume (3Seas) vykusios panelinės diskusijos Ukrainos atstatymo klausimais organizavimo.

Moksliniai interesai: politinė antropologija, karo tyrimai, visuomenės tyrimai, kokybiniai tyrimo metodai.

El. paštas: migle.lapenaite@gmail.com

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR OF DOCTORAL DISSERTATION

Miglė Caporkė was born on April 20, 1995 in Biržai. In 2014-2018 she studied at Vilnius University, Institute of International Relations and Political Science where she earned a Bachelor's degree in political science. In 2018-2020 she continued her studies at Vilnius University Institute of International Relations and Political Science (*Master thesis "Women's participation in military conflicts: a case study of Ukraine"*).

She has undertaken joint doctoral studies in ethnology at the Lithuanian Institute of History, Vytautas Magnus University and Klaipėda University since 2020. Continuing academic research, author has wrote dissertation about war in Ukraine since 2022.

Since 2018 she studies the topic of war in Ukraine, participates in science dissemination events, radio broadcasts, reviews thematic articles.

Miglė Caporkė has worked in different positions as project manager, including promotion of entrepreneurship and coordination of projects in cultural field. In 2024, contributed to organizing a panel discussion on the reconstruction of Ukraine at the Three Seas Forum (3Seas).

Her fields of academic interests include: political anthropology, war research, society research, qualitative research methods.

Email: migle.lapenaite@gmail.com

MIGLĖ CAPORKĖ

MIKROLYGMENS PERSPEKTYVA ANALIZUOJANT KONFLIKTUS:
UKRAINOS ETNOGRAFINIS TYRIMAS

Mokslo daktaro disertacija

Humanitariniai mokslai, Etnologija (H 006)

2024 10 24. 12,03 leidyb. apsk. Tiražas 15 egz.
Išleido Lietuvos istorijos institutas
Tilto g. 17, LT-01101 Vilnius

Spausdino UAB „Baltijos kopija“
Kareivių g. 13B, LT-09109 Vilnius